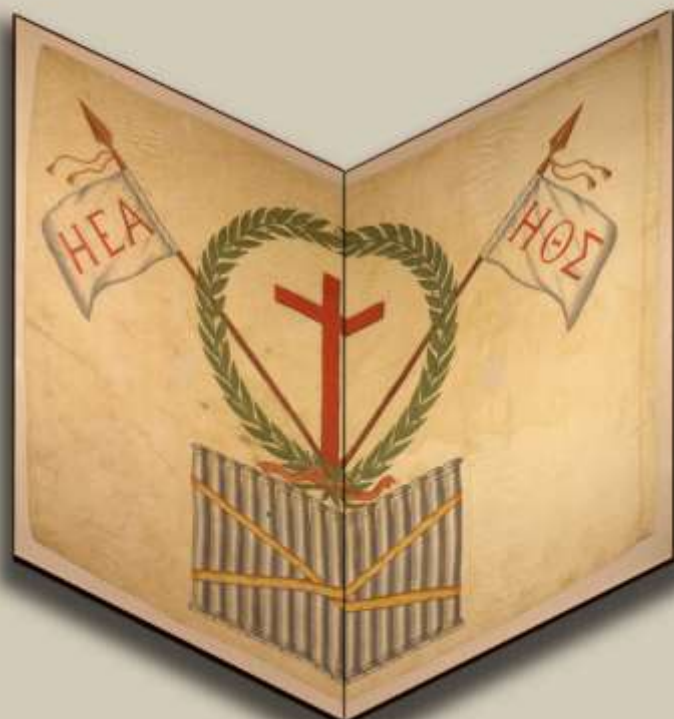

Μεθύστε με τ' αθάνατο κρασί του Εικοσιένα!

Βλάσης Αγτζίδης • Λουκάς Αξελός • Λαοκράτης Βάσσης •
Τάσος Βουρνάς • Στέλιος Ελληνιάδης • Γιώργος Κοντογιώργης •
Θωμάς Κοροβίνης • Κωστής Μοσκώφ • Θανάσης Μουσόπουλος •
Κώστας Μπέλης • Χρύσανθος Ξάνθης • Ρούντι Ρινάλντι • Νίκος Γ.
Σβορώνος • Γιώργος Σεφέρης • Γιάννης Σκαλιδάκης • Γεώργιος Ι.
Σκλαβούνος • Νίκος Σταθόπουλος • Κώστας Στοφόρος • Γιάννης Σχίζας

Μεθύστε με τ' αθάνατο κρασί του Εικοσιένα

Συλλογή κειμένων

Μεθύστε με τ' αθάνατο κρασί του Εικοσιένα

Συλλογή κειμένων που δημοσιεύτηκαν στην
εφημερίδα δρόμος της αριστεράς

Μια έκδοση του δρόμου για τα 200 χρόνια
από την Επανάσταση του 1821

Μάρτιος 2021

Εφημερίδα «δρόμος της αριστεράς»

Ρεθύμνου 11, 106 82 Αθήνα

Τηλ.: 210 3468 282 & 210 3837191

e-mail: info@edromos.gr

www.e-dromos.gr

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	7
200 χρόνια μετά, αναγνώσεις μιας επετείου	11
Τα μεγάλα «επίδικα» του εορτασμού της διακοσιοστής επετείου του '21, του Λαοκράτη Βάσση	12
Νέο Ανατολικό Ζήτημα, με αντίστροφη φορά, του Ρούντι Ρινάλντι	19
Το 1821 και οι αναγνώσεις του, του Γιάννη Σκαλιδάκη.....	24
Η διαχείριση συμβόλων ως πολιτισμική πολιτική, του Γεώργιου Ι. Σκλαβούνου.....	30
Γιατί να αφιερώσουμε πολιτικό χρόνο σε μια επέτειο; του Νίκου Σταθόπουλου.....	35
Η επέτειος του 1821 είναι ευκαιρία αναστοχασμού, συνέντευξη του Γιώργου Κοντογιώργη.....	39
Οι μεγάλες αλήθειες για το 1821 – Τρίτομη Ιστορία του Σαράντου Καργάκου, του Λαοκράτη Βάσση	45
Μια αφετηριακή οπτική – Γιατί ο Ν. Σβορώνος; της Σύνταξης.....	53
Για την Επανάσταση του 1821, του Νίκου Γ. Σβορώνου.....	57
Γιατί ο Κωστής Μοσκώφ, της Σύνταξης	75
Δομές και πράξη στην ελληνική ιστορία, του Κωστή Μοσκώφ.....	79
Η προετοιμασία του Μεγάλου Ξεσηκωμού.....	107
Η μεγάλη προετοιμασία – Διεθνείς και εσωτερικοί όροι για την Επανάσταση του Εικοσιένα, του Χρύσανθου Ξάνθη	108
Ο Ρήγας Βελεστινλής και το στρατηγικό του σχέδιο, του Λουκά Αξελού	117
Η Φιλική Εταιρία και η δράση της, του Τάσου Βουρνά	121
Το 1821 και οι πρωταγωνιστές του.....	135
Ένας Έλληνας, ο Μακρυγιάννης, του Γεώργιου Σεφέρη	136
Η ηρωική μορφή του Μάρκου Μπότσαρη, του Λαοκράτη Βάσση.....	162
Άγνωστοι ήρωες: Δόμνα Βισβίζη, του Κώστα Στοφόρου.....	171
Θράκη και επανάσταση του 1821, του Θανάση Μουσόπουλου.....	174

Μακρυγιάννης από την αρχή: Από την παλαιά σε μια νέα ανάγνωση, του Θανάση Μουσόπουλου	181
Η τελευταία ώρα του Οδυσσέα Ανδρούτσου, συνέντευξη του Θωμά Κοροβίνη	189
«Ω τι νύχτα ήταν εκείνη, που την τρέμει ο λογισμός...», του Νίκου Σταθόπουλου	195
Εγκώμιον του «ακροβολιστικού πολέμου», του Νίκου Σταθόπουλου...	199
Η φύση στο έργο του Λόρδου Βύρωνα, του Γιάννη Σχίζα	206
Το νεαρό ελληνικό κράτος.....	219
Μύθος και αλήθειες για τον Καποδίστρια, συνέντευξη του Γεώργου Σκλαβούνου	220
1821: Κράτος με φράκο και τσαρούχια, του Στέλιου Ελληνιάδη	229
Το διεθνές περιβάλλον.....	239
Το δικό μας Εικοσιένα και η Ευρώπη, του Κώστα Μπέλση.....	240
Η διεθνής σημασία της Επανάστασης του 1821, του Βλάση Αιγυπιάδη ...	245
Η Ελληνική Επανάσταση άλλαξε το χάρτη της Ευρώπης, των Ναταλία και Οξάνα Μπάσενκο	248
Αμερικάνοι ποιητές στην επανάσταση του 1821, του Γιάννη Σχίζα.....	257

Εισαγωγή

200 χρόνια συμπληρώνονται φέτος, από την επανάσταση του 1821, την ιδρυτική πράξη του Νέου Ελληνισμού. 200 χρόνια από την κορύφωση της εθνικής και κοινωνικής αφύπνισης του Ελληνισμού, που βρίσκονταν υπό τον οθωμανικό ζυγό και διεκδίκησε την Ελευθερία του.

Στο παρόν ηλεκτρονικό βιβλίο παρουσιάζουμε μια συλλογή κειμένων που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα “Δρόμος της Αριστεράς” τα τελευταία χρόνια με θέμα την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Αυτή είναι μια έμπρακτη συμβολή στη συζήτηση που, έστω και κυριαρχούμενη από τις παραμορφώσεις των κάθε λογής αναθεωρητισμών και πολιτικών σκοπιμοτήτων, έχει ανοίξει με αφορμή τα 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση. Μια συμβολή που θεωρούμε ότι θέτει θέματα που ανοίγουν δρόμους στη σκέψη και την κατανόηση των ιστορικών συστατικών από τα οποία αυτή η χώρα και ο λαός είναι φτιαγμένοι. Υλικά που αποτελούν πολύτιμη βάση για το συλλογικό παρόν και μέλλον μας.

Αντί προλόγου αναδημοσιεύουμε την εισαγωγή ενός αφιερώματος που είχε δημοσιεύσει ο δρόμος το 2017 με τίτλο: “1821: Μια Επανάσταση ανάμεσα στη Σκύλλα και τη Χάρυβδη”:

Το Εικοσιένα, μια πολύπλοκη διαδικασία απαλλαγμένη από κάθε «καθαρότητα» και για αυτό συγκλονιστική και ιστορική

Από τη μια, η αποστεωμένη αφήγηση μιας ορισμένης εθνικοφροσύνης που πάντα μαγάριζε ό,τι έπιανε στα χέρια της. Την Επανάσταση του 1821 την έκανε μουσειακό είδος, βαρετό μάθημα και σκονισμένα πορτρέτα. Αυτή

είναι άλλωστε η «μοίρα» όλων των επαναστάσεων όταν τις παραλαμβάνουν οι κατεστημένες εξουσίες. Από την άλλη, ο σύγχρονος φιλελεύθερος «κοσμοπολιτισμός», δεξιάς, κεντρώας και αριστερής κοπής την απεχθάνεται σαν προπατορικό αμάρτημα, καθότι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον «λαό» και το «έθνος». Με έννοιες δηλαδή που πρέπει να ισοπεδωθούν, είτε από την νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, είτε εν ονόματι κάποιου άχρωμου, αντι-ιστορικού, φαντασιακού «διεθνισμού» που στην πραγματικότητα δεν είναι παρά εξάρτημα ή προκάλυμμα της πρώτης.

Ανάμεσα, λοιπόν, στη Σκύλλα και τη Χάρυβδη, σε πείσμα των «υπέρμαχων» και των «διωκτών» της, παραμένει αυτό που ήταν και που όλοι μαζί προτιμάνε να ξεχνούν: Μια Επανάσταση, δηλαδή μια πλούσια, αντιφατική, πολύπλοκη διαδικασία ριζικής αλλαγής και ανατροπής ενός καθεστώτος.

Με αξεδιάλυτα εθνικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, σηματοδοτώντας την ανάδυση στρωμάτων και τάξεων, την ελπίδα για καλύτερη ζωή και την εθνική απελευθέρωση, την κατάκτηση της ανεξαρτησίας απέναντι σε μια μακραίωνη τυραννία.

Ενταγμένη μέσα στο ιστορικό πλαίσιο της εποχής, η οποία καθορίστηκε από επαναστατικές ανατροπές που κατά κύματα συγκλόνισαν τον Κόσμο. Αλλά και σε έναν γεωγραφικό χώρο με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και σε μεγάλο βαθμό κοινή μοίρα απέναντι στον κοινό δυνάστη.

Μια επανάσταση, λοιπόν, καθόλου «καθαρή», όπως άλλωστε όλες οι επαναστάσεις (όποιος περιμένει «καθαρές» και «γωνιασμένες» επαναστάσεις, δεν θα τις δει ποτέ στην πραγματική ζωή). Με πρωταγωνιστές που αλλάζουν στρατόπεδα, με ηρωισμούς και ελεεινότητες, με πρόσωπα και φαινόμενα που μετατρέπονται στο αντίθετό τους, με πονηριές και «καπάκια», με συμμαχίες που φτιάχνονται για να χαλάσουν και ανάποδα, με ασύμμετρες και απρόβλεπτες εξελίξεις, με την ιστορία να κόβει δρόμο, προσπερνώντας βεβαιότητες και περιγελώντας πάντα τις πιο σίγουρες προβλέψεις.

Μια επανάσταση που δεν θα μπορούσε να συμβεί χωρίς μια μακρόχρονη ιδεολογική προετοιμασία. Προετοιμασία που ποτέ δεν ήταν σκέτα

θεωρητική «επιμόρφωση» και διδασκαλία δοκιμασμένων συνταγών, αλλά – άλλοτε συνειδητή και άλλοτε καθόλου – αγκαλιάζει μια σειρά πλευρές της ανθρώπινης συνείδησης και δραστηριότητας, και στην προκειμένη περίπτωση άγγιζε τις πιο ευαίσθητες χορδές ενός λαού και ενός έθνους. Βρίσκοντας την ενότητα όχι σε κάποιον «μέσο όρο», αλλά στα πιο προχωρημένα, και ταυτόχρονα «πλατιά», καθολικά σημεία της ιστορικής υπέρβασης που η εποχή απαιτούσε.

Μια επανάσταση που δεν θα συνέβαινε αν δεν την έπαιρναν στα χέρια τους οι «μάζες» (κακόηχος, αλλά και παρεξηγημένος όρος), ο λαός, οι πολυάριθμοι αγρότες και η κάθε λογής πλέμπα (=πληβείοι). Αν αυτοί δεν την ξελάσπωναν κάθε τόσο και δεν της έδιναν (με τη συλλογική τους εφευρετικότητα και ανακατεμένες την ωμότητα με την ευαισθησία) σαρωτικό και ορμητικό χαρακτήρα.

Μια επανάσταση, τέλος, η οποία με την πολύτιμη πείρα της, σημαδεύει τον εξελισσόμενο χαρακτήρα του νεοελληνικού έθνους και τον ριζοσπαστισμό που συνοδεύει την πορεία του και «καχύποπτος» εναντιώνεται με ιδιαίτερο τρόπο σε ξένους επικυρίαρχους και «προστάτες».

Βεβαίως, ο ιστορικός «αναγωγισμός», να νομίζει κανείς βασιζόμενος σε απλοϊκές νόρμες ότι τα φαινόμενα επαναλαμβάνονται απaráλλαχτα («όπως τότε, έτσι και τώρα...»), δεν είναι ο καλύτερος σύμβουλος. Ωστόσο, ας σκεφτούμε αν όλες αυτές οι παρατηρήσεις είναι δίχως αξία, ακόμα και σε εποχές εντελώς διαφορετικές. Σε αυτή την περίπτωση, άλλωστε, τι νόημα θα είχε να μελετά κανείς την ιστορία;

«Έλληνας Αγωνιστής», πίνακας του Ιταλού φιλέλληνα
Ludovico Lipparini (1800-1856)

200 χρόνια μετά, αναγνώσεις μιας επετείου

Τα μεγάλα «επίδικα» του εορτασμού της διακοσιοστής επετείου του '21

του Λαοκράτη Βάσση

A.

Με κυρτωμένη τη ράχη του πολιτικού συστήματος εξουσίας, απ' τη χρεοκοπία του 2010 και εντεύθεν, με επικυριαρχούμενη τη χώρα μας απ' την υπερεξουσία του ευρω/δυτικού τοκογλυφικού κεφαλαίου, αλλά και με προωθούμενη, δίκην υποκατάστατης «εθνικής ιδεολογίας», την ηγεμονία του εθνο/αποδομητισμού (κλίμα Σόρος!), μόνο ανυποψίαστοι δεν μπορούμε να είμαστε για το «πνεύμα» του εορτασμού της διακοσιοστής επετείου του '21. Ιδίως, μάλιστα, όταν βλέπουμε ποιοι δίνουν τον τόνο, με πρώτη τη... δαφνοστεφή απ' την Ολυμπιάδα της Αθήνας Γιάννα Αγγελοπούλου, στις προγραμματιζόμενες επίσημες (και ημιεπίσημες) εορταστικές εκδηλώσεις.

Που σημαίνει πως, κατά τα προοιωνιζόμενα, θα γίνει προσπάθεια, με περισσεύουσα «γκλαμουριά» και νεοϊστορική ακαδημαϊκή χρυσόσκονη, το φλογερό ανεξαρτησιακό μήνυμα του '21, με όλο του το **αξιακό ριζωμα** στους αιώνες ιστορίας και πολιτισμού του Ελληνισμού, να καταστεί συμβατό: με τη **μετα-νεωτερική επικυριαρχία**, με την **κίβδηλη κανονικότητά** της και με την επιδιωκόμενη **εθνο/αποδομητική «ανακατασκευή»** του συλλογικού μας «προσώπου» (αλλαγή ταυτοτικής «εθνο-εικόνας!»). Προφανώς με... απαλλαγή μας από θεωρούμενους κακούς ταυτοτικούς «μύθους» και «βαρίδια», όπως η ιστορική μας συνέχεια και η πολιτική μας διαχρονία.

B.

Κι αυτό γιατί, παρ' ότι οι έγκυροι και εθνικής εμβέλειας ιστορικοί μας, όπως ο Απόστολος Βακαλόπουλος και ο Νίκος Σβορώνος, έχουν «ξεφορτώσει» την ιστόρηση του '21 τόσο από τις μεταφυσικές υμνολογίες και τις εξιδανικευτικές απλοϊκότητες παλαιότερων ιστορικών, της καλούμενης εθνικής γραμμής, όσο και από την υπεραπλουστευτική και μηχανιστική μονομέρεια των πρώτων, κυρίως, μαρξιστών ιστορικών, της καλούμενης κοινωνικής γραμμής, με την επέλαση της αναθεωρητικής και εθνο/αποδομητικής ιστοριογραφίας, από τα μέσα της Μεταπολίτευσης και μετά, επανέρχεται και επανατοποθετείται, **σε εθνογενετική τώρα βάση**, το πολύ ταλαιπωρημένο από παλαιότερα ζήτημα του **εθνικού ή όχι χαρακτήρα** του Μεγάλου μας Ξεσηκωμού (τί επανάσταση ήταν το '21!).

Όπου, με «φαλμεραγιερικό» πάθος και οίστρο, δεν πλήττεται μόνο ο χαρακτήρας της Επανάστασής μας ως **εθνο/αναγεννητικού σταθμού** του Ελληνισμού, αλλά και η ίδια η εθνική μας ταυτότητα στην πολύ σύνθετη διϊστορική διαχρονία της. Καθώς, πέραν της γενικευμένης, στους κύκλους του αποδομητισμού, **απομειωτικής λογικής** για ιστορικά γεγονότα και ιστορικές μορφές του Αγώνα, δήθεν για να αποκατασταθεί η... ιστορική αλήθεια, επιχειρείται, με δυο αλληλοπροσδιοριζόμενες και επιστημονικοφανείς «παραναγνώσεις»: **Πρώτον**, η αποσύνδεσή της απ' την ιστορική συνέχεια του ελληνικού έθνους και τους «κρίκους» των Προεπαναστατικών Κινήματων, με την προφανούς επιδίωξης αποθεμελίωση της **βασικής ενδογενούς (ελληνικής!)** αιτιότητάς της. Και **δεύτερον**, η μονοσήμαντη σύνδεσή της, ως καρπού τους (ούτε καν... **και** καρπού τους!), με τον Διαφωτισμό και τη Γαλλική Επανάσταση. Που είναι και η βάση του **εθνογενετικού αφηγήματος**, με όλα τα μείζονα, αμέσως ή εμμέσως, ιδεολογηματικά και ταυτοτικά του παρελκόμενα. Όπως, πολύ ενδεικτικά, το επίμαχο ζήτημα της **ευρωπαϊκότητάς** μας (η σχέση μας με την Ευρώπη και το αν είμαστε ή πρέπει να γίνουμε... Ευρωπαίοι), ή το «αναμηρυκαστικό», εκ της αγγλο/σαξονικής ιστοριογραφίας, **αναποδογύρισμα** της ιστορικής πραγματικότητας: όπου δεν είναι το έθνος μας που δημιουργήσε κράτος, αλλά η Επανάστασή μας και το κράτος που δημιούργησαν το... Νεοελληνικό Έθνος!

Γ.

Κι ούτε λόγος πως δεν υπάρχουν «άβατα», «απαγορευμένα» και «κλειστά» θέματα στην ιστορία του '21, όπως και γενικότερα στην ιστορία. Όλα μπορούν να επανέρχονται, να επανερευνώνται (με σεβασμό στη δεοντολογία της ιστορικής επιστήμης!) και να επανερμηνεύονται. Όπως, εννοείται, και τα μεγάλα «επίδικα»: **Το '21 και η ιστορική συνέχεια του Ελληνικού Έθνους – το '21 και η Γαλλική Επανάσταση (Διαφωτισμός)**. Αρκεί, όμως, αυτό να γίνεται με ιστορική υπευθυνότητα, έτσι που να είναι απολύτως καθαρές οι ιστορικές λογικές τόσο της **εθνο/αναγεννητικής** όσο και της **εθνογενετικής** θεώρησης. Που σημαίνει, χωρίς επιστημονικοφανείς και παραϊστορικές «παραναγνώσεις», όπως:

α) Με το ναβάλλεται η **ιστορική συνέχεια** του Ελληνικού Έθνους με προσχηματική βάση τη μεταφυσική και απλοϊκή γραμμική της εκδοχή. Παρακάμπτοντας, δηλαδή, τη σύνθετη και τεκμηριωμένη ιστορική ανάγνωσή της: Με τις... ασυνεχείς συνέχειές της, όπως το δύσκολο πέρασμα, με μακρές «ωδίνες», στον Χριστιανισμό. Με τις κρίσιμες μεταβάσεις απ' τη μία μεγάλη περίοδο του Ελληνισμού στην άλλη. Με τους αιώνες της Ρωμαιοκρατίας, Φραγκοκρατίας και Οθωμανοκρατίας..., ως την Επανάσταση του '21 και τη σταδιακή «ανασύσταση», στα σημερινά της όρια, της Νεο-ελληνικής πατρίδας. Όπου, όλη αυτή η πολύπλοκη ιστορική και πολιτιστική διαδρομή, με τα επίγεια και τα υπόγεια «ρεύματά» της, πολυδιάστατη και πολύπτυχη, διαπερνάται και συνεχεται πρωτευόντως απ' το **«μαγικό υφάδι της γλώσσας μας»** και τα εν διαρκεί εξέλιξι αξιακά της σημαινόμενα. Με την προαιωνίως αείρροη κοίτη αυτής της διαδρομής να είναι η **εθνο/ταυτοτική «μήτρα» της ενδογενούς και βασικής δυναμικής της Επανάστασής μας**. Κάτι που «αναδίδεται» ως άρωμα απ' την ψυχή των απλών Αγωνιστών και Ηρώων της. Που, βγαλμένοι οι περισσότεροι μόνο απ' το σχολείο της «αγίας ελληνικής παράδοσης», υπέγραφαν με το αίμα τους την αναγέννηση του Ελληνικού Έθνους.

β) Με το να **υποκαθίσταται**, με σοβαροφανή, συνήθως, επιστημοσύνη, το πρωτογενές και βασικό απ' το δευτερογενές και ωθητικό του: όπως ο **ενδογενής χαρακτήρας** της Ελληνικής Επανάστασης, με τη μακρά προεπαναστατική «κυοφορία» της στη συνείδηση του Μείζονος και του

Ελλαδικού Ελληνισμού, απ' την **εξωγενή δυναμική** της Γαλλικής Επανάστασης. Που ήταν πολύ σημαντική, εξόχως **ωθητική**, όχι όμως **γεννητορική** της Ελληνικής Επανάστασης, όπως προβάλλεται απ' την νεοϊστορική «παρανάγνωσή» της (περίπου σαν να έμαθε τα... γαλλικά του ο Καραϊσκάκης κοντά στον Μαρά και στον Ροβεσπιέρο!). Μια «παρανάγνωση», βέβαια, που δεν οφείλεται σε... ρομαντική υπερβολή, αλλά είναι η βάση του περιώνυμου **εθνογενετικού ιδεολογήματος** και της υποστηρικτικής του «μυθολογίας». Που θέλει, με παραϊστορική αληθοφάνεια, την Επανάστασή μας, όπως σημείωσα, να ιδρύει νέο έθνος, αντί για την αναγέννηση του υπερ-τρισεχιλιετούς ιστορικού Ελληνικού Έθνους, και όχι το έθνος μας να ιδρύει κράτος, σύμφωνα με την εδραία περί αυτού ιστορική αλήθεια. Όπως εδραία ιστορική αλήθεια είναι και η διπλή «μετακενωτική» σχέση Ελλάδας-Ευρώπης: η αρχετυπική (και μητρική) Αρχαίας Ελλάδας-Ευρώπης και η προ-Αναγεννησιακή Βυζαντινής Ελλάδας-Ευρώπης, με όλες τις παραμορφωτικές, από μεγάλο μέρος της ευρωπαϊκής ιστοριογραφίας, επιβαρύνσεις του Βυζαντίου. Αλλά και η «μετακενωτική» σχέση Ευρώπης (Διαφωτισμού)–Ελλάδας, δίκην «θυγατρικής» αντίδοσης, που, καίτοι βαρύνουσα, δεν ήταν... ιδρυτικού χαρακτήρα, σαν τη σχέση Ελλάδας-Ευρώπης. Όσο και αν φωνασκεί περί του αντιθέτου η ευρωπαϊκή και ευρω/προσαρτηματική «διανόησή» μας.

γ) Με το να **υποσκάπτεται** ο κανόνας από τις εξαιρέσεις του, τείνοντας στην υποκατάστασή του: όπως συμβαίνει με τον εκ συστήματος υπερτονισμό, απ' τον νεοϊστορικό εθνο/αποδημητισμό, των όποιων **«αρνητικών»** της Εθνικής μας Επανάστασης. Που, στις πιο ακραίες εκδοχές της **απομείωσής** της, περίπου εμφανίζεται να έχει περισσότερα «αρνητικά» από «θετικά» (με απομειωτικό επιστέγασμα τη θεώρηση κι αυτής ακόμα της Ανεξαρτησίας μας ως... δοτής). Με τον Μεγάλο Απελευθερωτικό μας Αγώνα, που συγκινεί την Ευρώπη κι όλο τον κόσμο, να... μικραίνει, σ' αυτές τις εκδοχές ιστορήσής της, έως εξαφανίσεως. Κι όχι πως δεν έχει, όπως όλες οι Επαναστάσεις, τα «αρνητικά» της και η δική μας. Όπως, όμως, τονίζει ο Σαράντος Καργάκος: «οι εξαιρέσεις δεν είναι ο κανόνας», όση μελάνη περί του αντιθέτου κι αν ξοδευτεί. Με δεδομένο, πάντοτε, πως οι «μαύρες τρύπες» του '21, όπως οι ερεβώδεις εμφύλιοι, για τις οποίες μιλούν οι ιστορικοί μας, δεν... κλείνουν με ξόρκια,

κουκουλώματα και εξιδανικευτικές μυθοπλασίες, αλλά με το πολύ φως της ιστορικής αλήθειας και τα αμείλικτα μέτρα της. Καθώς, όλα τα υπαρκτά «αρνητικά», όσο κι αν υπερτονιστούν, έρχονται στα πραγματικά τους μεγέθη μπροστά σε καταλυτικού μεγαλείου ιστορικές αλήθειες, όπως το: **«αποφασίσαμεν ομοφώνως»** των Εξοδιτών του Μεσσολογγίου, που υπογράφουν την Ελληνική Επανάσταση του '21. Κι είναι πολλές και ανεξίτηλες στους αιώνες αυτές οι «υπογραφές».

Δ.

Από όλες, τελικά, τις κακοποιήσεις που έχει υποστεί η αληθινή ιστορία του '21, η νεοϊστορική (εθνο-αποδομητική) «παρανάγνωσή» του, **σε όρια... αντεπαναστατικής αποθεμελίωσης** της ιστορικής του βάσης και της παρακαταθήκης του, είναι και η πλέον επικίνδυνη. Κι αυτό όχι τόσο με τις επιχειρούμενες, ανίερες και βέβηλες, απομειώσεις «γεγονότων» και «μορφών», (που, σε κάθε περίπτωση, δεν... αντέχουν στον χρόνο!), όσο με τη συστηματικά επιχειρούμενη αποσύνδεσή του απ' το βαθύ του, όπως έχω προαναφέρει, αξιακό ρίζωμα στους αιώνες ιστορίας και πολιτισμού του Ελληνισμού και από την ενδογενή δυναμική του. Που στοχεύει στην **αλλαγή του αξιακού «γονιδιώματός» του, οπότε και της Νεο-ελληνικής εθνο-ταυτοτικής μας υπόστασης!** Όπως, μάλιστα, αυτή η στόχευση πλαισιώνεται και υπηρετείται: **πρώτον**, με επιστημονικοφάνεια, προοδευτικοφάνεια και αριστεροφάνεια (δικαιωματιστική «Αριστερά»), **δεύτερον**, με προνομιακές προσβάσεις στον Δημόσιο Χώρο και προϊούσα διείσδυση (έλεγχος!) στο «σύστημα εξουσίας», και **τρίτον**, με όλα τα ιδεολογηματικά και προπαγανδιστικά «έμβολα» του **ultra** εκσυγχρονισμού και της νεοταξικής παγκοσμιοποίησης, όπως: αντι-εθνικισμός, πολυπολιτισμικότητα, ευρωπαϊσμός, δικαιωματισμός, κοσμοπολιτισμός, απο-ιδεολογικοποίηση της ιστορίας και άλλα τέτοια παρόμοια. Όπου, βέβαια, ο **αντι-εθνικισμός**, με έρπουσα ταύτιση εθνικισμού-πατριωτισμού, είναι μανδύας του αντιπατριωτισμού και της απο-εθνοποίησης, η **πολυ-πολιτισμικότητα**, με καπηλεία της πλουραλιστικής εναρμόνισης των πολιτιστικών διαφορετικοτήτων εντός των εθνικών συνόλων, μανδύας της πολυεθνικοποίησης και απο-εθνοποιητικής «ρευστοποίησης», αυτών των συνόλων, ο **ευρωπαϊσμός**, με πρόσχημα

τις αξίες του Διαφωτισμού, μανδύας της (δορυφορικής) ευρω/προσαρτηματικότητας, ο **δικαιωματισμός**, από τα κατεξοχήν νεο/ταξικά ιδεολογηματικά «έμβολα», με πρόσχημα τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη (φетиχιστική!) προβολή των δικαιωμάτων των «διαφορετικοτήτων» και των «μειονοτήτων», μανδύας (ασύννορου) απο-εθνοποιητικού και απο-ταυτοποιητικού... εξισωτισμού (με τα αυτονόητα παρεπόμενά του!), ο **κοσμοπολιτισμός**, συναιρούμενος και με τον μεταφυσικό «διεθνισμό», μανδύας της νεο/ταξικής και παγκοσμιοποιητικής «αχρωμίας», η **αποϊδεολογικοποίηση της Ιστορίας**, τέλος, για να περιοριστώ μόνο σ'αυτά, με πρόσχημα τη μη ιδεολογική χρήση της, μανδύας **απο-ιστορικοποίησης** και **απο-εθνοποίησης** των λαών, αλλά και ιδεολογικοποίησής της (δια τής, υποτίθεται, «ουδέτερης» ιστορικής γραφής, όπως η απο/εθνοποίηση της... Εθνικής Επανάστασης του '21).

Ε.

Όμως, τούτων δοθέντων, όπως μάλιστα πλαισιώνουν το παγιδευτικό πλέγμα της υποκατάστατης «εθνικής ιδεολογίας», που περνάει από τη «**Σκύλλα**» των μεταφυσικών υπερβολών και των τοξικών ακροτήτων της (με τα εθνο/φυλετικά και εθνο/καπηλικά της «νόθα», όπως η χούντα και η «Χρυσή Αυγή») στη «**Χάρυβδη**» του εθνο/αποδομητισμού και της απο/εθνοποιητικής εκθεμελίωσης της ταυτοτικής μας υπόστασης (οριζόμενη, προφανώς, απ' το **αξιακό** και όχι από το... βιολογικό μας αίμα!), καθίσταται, θέλω να πιστεύω, αρκούντως φανερό πως τα αναδεικνυόμενα εδώ «επίδικα», γιατί υπάρχουν και πολλά άλλα, κάθε άλλο παρά είναι **αθώο ζήτημα** ιστορικο/φιλολογικού και μόνο ενδιαφέροντος. Που μακάρι να ήταν, όπως και θα έπρεπε, αν δεν παίζονταν τα μεγάλα παιχνίδια που παίζονται με την υπόσκαψη του '21 και της εθνικής μας ταυτότητας. Γιατί, αν δεν παίζονταν τέτοια παιχνίδια, ο επικείμενος εορτασμός θα ήταν εξαιρετική ευκαιρία, σε τούτο το πολύ κακό γύρισμα των καιρών για την Ελλάδα και τον Ελληνισμό, στοχαστικής και αναστοχαστικής **ιστορικής αυτογνωσίας** και **ιστορικής αυτεπίγνωσης**. Με «ανοιχτά» και «άγρυπνα» τα μάτια μας τόσο στη σωστή ανάγνωση (χωρίς φακούς παραμορφωτικών σκοπιμοτήτων) και εμβάθυνση στα του '21 και της διαδρομής των «διακοσίων χρόνων» όσο

και στη συνακόλουθή τους στάθμιση των δύσκολων δεδομένων του παρόντος. Χωρίς, σε κάθε περίπτωση, η **πολύ αναγκαία (και «ερειδόμενη» στο '21) φρόνησή μας**, αντί της «αρετής και τόλμης», να εκπίπτει σε **μετα-νεωτερικό... νεο-ραγιαδισμό** (έναντι Δύσης και Ανατολής!). Με τα «ανοιχτά» και «άγρυπνα» μάτια μας πρωτίστως να οδηγούν **σε αταλάντευτη διεμβόλιση** των «πόλων»: αφενός του **νοσηρού ελληνοκεντρισμού**, που έχει αιχμή του τον τοξικό εθνοφυλετισμό, και αφετέρου του **νοσηρού αντι-ελληνοκεντρισμού**, που έχει αιχμή του τον νεο/ταξικό (και... νεο/τοξικό) εθνο/αποδομητισμό. Που και οι δυο αυτοί «πόλοι» ακυρώνουν το φλογερό ανεξαρτησιακό μήνυμα και τη συνολική αξιακή παρακαταθήκη του '21, ο πρώτος δια του τοξικού «εναγκαλισμού» κι ο δεύτερος δια του κατεδαφιστικού εθνο/αποδομητισμού.

Ολοκληρώνω με την προειδοποίηση του Σαράντου Καργάκου: *«Το '21 είναι η ιστορική βάση μας. Υπονόμευση του '21 συνιστά κίνδυνο για την εθνική μας ανεξαρτησία, για την εθνική μας αυτονομία και την εθνική μας ακεραιότητα»*, (*«Η Ελληνική Επανάσταση του '21»* – εκδόσεις ΠΕΡΙΤΕΧΝΩΝ). Τονίζοντας, εν κατακλείδι, πως: ο εσώτερος αξιακός πυρήνας της **«ιστορικής βάσης»** του '21 είναι και εσώτερος αξιακός πυρήνας της «ψυχής» του Τόπου μας (έθνους/πατρίδας). Όπως βαθαίνουν αυτή την «ψυχή», που γέννησε το έπος του '40 και της Εθνικής Αντίστασης, οι νεότεροι **πνευματικοί «νομοθέτες»** του Ελληνισμού: απ' τον Ρήγα, τον Σολωμό, τον Κάλβο, τον Μακρυγιάννη... ως τον Σικελιανό, τον Σεφέρη, τον Ελύτη και τον Ρίτσο!

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 488 – 07/03/2020

Νέο Ανατολικό Ζήτημα, με αντίστροφη φορά του Ρούντι Ρινάλντι

Ιστορικά ως «Ανατολικό Ζήτημα» ονομάστηκε η διαδικασία παρέμβασης των ευρωπαϊκών Μεγάλων Δυνάμεων (κυρίως Γαλλία, Αγγλία και Ρωσία, Αυστρία και αργότερα Ιταλία και Γερμανία) στην Ανατολική Μεσόγειο και τα Βαλκάνια, που εκμεταλλεύονταν τις δυσκολίες και τη σταδιακή παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Καλύπτει μια περίοδο σχεδόν δύο αιώνων προστριβών, πολέμων, εθνικής αφύπνισης των λαών της Βαλκανικής, εξεγέρσεων και επαναστάσεων, αλλαγών στο χάρτη, ανοικτών παρεμβάσεων των Μεγάλων Δυνάμεων και διεθνών συμφωνιών. Το Ανατολικό Ζήτημα ξεκίνησε από το 1699 με τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς και έκλεισε το 1923 με τη Συνθήκη της Λωζάνης και την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας.

Επομένως το ποιος θα επωφελούνταν από τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τι θα την αντικαθιστούσε στην περιοχή των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου και πώς θα αντιμετώπιζονταν τα απελευθερωτικά εθνικά κινήματα ήταν ένα πρόβλημα ανταγωνισμών και διενέξεων με αβέβαιη έκβαση. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία διαλύθηκε και αναδύθηκαν νέα εθνικά κράτη στη Βαλκανική – αλλά αυτό έγινε δια της βαλκανοποιήσεως, δηλαδή με τον χωρισμό και τη χάραξη συνόρων υπό όρους που επέβαλαν οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής και ο μεταξύ τους ανταγωνισμός. Παρ' όλες τις ανταλλαγές πληθυσμών έμειναν πολλά εθνικά ζητήματα άλυτα, σημειώθηκαν μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα, η αγροτιά σε ολόκληρη την Βαλκανική δεν έλυσε τα προβλήματά της, τα νέα

δεσμά, ιμπεριαλιστικά τώρα, εμπέδωσαν μια δομική καθυστέρηση στην περιοχή και τροφοδότησαν ισχυρά εθνικιστικά ρεύματα.

Πώς οι 5 χώρες έγιναν 13

Η παραπάνω σύντομη ιστορική παρένθεση γίνεται επειδή και σήμερα έχει αναδυθεί ένα ανάλογο φαινόμενο (νέο Ανατολικό Ζήτημα), το οποίο όμως έχει αντίστροφη φορά από το πρωτότυπο. Έχει διάρκεια όχι αιώνων αλλά δεκαετιών (50 σχεδόν χρόνια, που όμως δεν είναι λίγα, αφού ο χρόνος γνωρίζει επιταχύνσεις) και τα ακόλουθα χαρακτηριστικά: 1) την υποχώρηση μιας υπερδύναμης, της ΕΣΣΔ, 2) την αλλαγή του διεθνούς συσχετισμού δυνάμεων στη Βαλκανική, και 3) τη δημιουργία ενός μεγάλου κενού, το οποίο έθρεψε μια μεγάλη κούρσα ευρωπαϊκών και υπερατλαντικών δυνάμεων για να το καλύψουν. Η Γερμανία πρωτοστατούσε, οι ΗΠΑ αποτελείωναν και καθόριζαν τελικές λύσεις. Έτσι με πολέμους και παρεμβάσεις και επεμβάσεις άλλαξε ο χάρτης της Βαλκανικής, που πλέον αριθμεί 13 χώρες, από 5 που υπήρχαν από τις αρχές του 20ού αιώνα. Βεβαίως από το 5 φθάσαμε στο 13 μέσα από τη διάλυση, δια πολέμων, της ενιαίας Γιουγκοσλαβίας και τη συντριπτική συρρίκνωση-υποβάθμιση της Σερβίας.

Υπάρχει μια μεγάλη διαφορά με τη πρωτότυπη εκδοχή του Ανατολικού Ζητήματος. Πρόκειται για την παρουσία μιας δύναμης που δεν είχε ανάμιξη στα τοπικά, και αυτή είναι οι ΗΠΑ. Μέχρι το 1989 οι ΗΠΑ έλεγχαν στα Βαλκάνια μόνο τον Νότο, δηλαδή την Ελλάδα και την Τουρκία. Μετά μπορούμε να πούμε ότι είναι –μαζί με τη Γερμανία– οι βασικές δυνάμεις που ελέγχουν τα Βαλκάνια και φιλοδοξούν να παίξουν ηγεμονικό ρόλο επιβάλλοντας τις στρατηγικές τους και χρησιμοποιώντας την περιοχή είτε ως δρόμους ενέργειας, είτε ως στρατιωτικές προγεφυρώσεις και βάσεις για τις πολεμικές εξορμήσεις τους προς Ανατολάς (και ειδικά προς τη Ρωσία). Σήμερα σχεδόν όλες οι χώρες των Βαλκανίων είναι μέλη του ΝΑΤΟ ή χώρες προς ένταξη στην Ε.Ε.

Ένα νέο δεδομένο

Το πιο ειδικό όμως χαρακτηριστικό, αυτό που δίνει αλλιώςτική φορά στο σύγχρονο Ανατολικό Ζήτημα, είναι η ενδυνάμωση και η επέκταση της Τουρκίας – η οποία αποσκοπεί να ξανακερδίσει όσα είχε χάσει από την πρωτότυπη διαδικασία. Κι αυτό συμβαίνει σε μια ειδική στιγμή, όταν ο δυτικός κόσμος παρουσιάζει σημαντική κρίση και υποχώρηση, και οι ΗΠΑ βρίσκονται σε διαδικασίες εσωτερικής αναταραχής και κρίσης προσανατολισμών και στρατηγικής. Οι πόλεμοι που έγιναν στην περιοχή και η αποφασιστική παρέμβαση της πουτινικής Ρωσίας –βλέπε ιδιαίτερα τον πόλεμο στη Συρία– δημιούργησε νέα δεδομένα.

Σιγά-σιγά η περιοχή παίρνει τα χαρακτηριστικά που είχε η διεθνής πολιτική τον καιρό των Μεγάλων Δυνάμεων, και έχουν τεθεί επί τάπητος π.χ. συμφωνίες όπως αυτή της Λωζάνης (1923), η οποία είχε διαγράψει το κρατικό και συννοριακό στάτους για έναν περίπου αιώνα. Η Τουρκία έχει καταστεί μεγάλη περιφερειακή δύναμη, ενισχύεται ολοένα περισσότερο, έχει ειδική σχέση με τις Μεγάλες Δυνάμεις, είναι παρούσα –και με στρατιωτικό τρόπο– σε ολόκληρη την περιοχή: Βαλκάνια, Βόρεια Αφρική (και νοτιότερα, στη Σομαλία), Μέση Ανατολή, Αζερμπαϊτζάν και ακόμη παραπέρα, ως το Κιργιστάν.

Η αντίστροφη φορά του νέου Ανατολικού Ζητήματος δεν αφορά μόνο την εκφρασμένη με λόγια και έργα επιθετική επεκτατική πολιτική της Τουρκίας, αλλά και τη δηλωμένη και έντονη παρεμβολή των Μεγάλων Δυνάμεων υπέρ της Άγκυρας, υπέρ μιας σχετικής ενίσχυσής της και σύναψης ειδικών σχέσεων με αυτήν, ως μεγάλης και αναγνωρισμένης δύναμης. Οι σύγχρονες Μεγάλες Δυνάμεις (δηλαδή ΗΠΑ, Γερμανία και Ρωσία), με τον ένα ή τον άλλο τρόπο συγκλίνουν προς μια φιλοτουρκική πολιτική, και προσέχουν πολύ τις σχέσεις τους με την Τουρκία.

Ποιος θα πληρώσει;

Το πραγματικό ερώτημα που τίθεται είναι: τι σημαίνει για τις υπόλοιπες χώρες της περιοχής αυτή η νέα κατάσταση; Δηλαδή τι σημαίνει για την Ελλάδα το ότι η συνθήκη της Λωζάνης αμφισβητείται ανοικτά και επισήμως από την Τουρκία, και άρα διά της ισχύος θα επιβάλει μια άλλη διευθέτηση

ή κατάσταση; Τι σημαίνει η προκλητική μη αναγνώριση της Κυπριακής Δημοκρατίας και η παράνομη κατοχή του 40% του νησιού (που έχει γίνει «συνηθισμένη» κατάσταση χωρίς επίσημη αναγνώριση); Τι σημαίνει το ότι ο Ερντογάν παρίσταται ως θριαμβευτής στην πρωτεύουσα του Αζερμπαϊτζάν κατά τη στρατιωτική παρέλαση για τη νίκη επί της Αρμενίας; Τι σημαίνει το ότι κόβει κορδέλες και μπαίνει ως κατακτητής στην Αμμόχωστο; Τι σημαίνει το ότι με ερευνητικά πλοία που συνοδεύονται από πολλά πολεμικά σκάφη κάνει έρευνες εντός της ελληνικής υφαλοκρηπίδας; Και τόσα άλλα...

Πέρα από το προφανές, ότι «βρίσκει και τα κάνει», δηλαδή βρίσκει τη συναίνεση των Μεγάλων Δυνάμεων αλλά και την απίστευτη ενδοτικότητα της ελληνικής άρχουσας τάξης, υπάρχει το ερώτημα ποιες δυνάμεις θα αποδυναμωθούν, θα συρρικνωθούν, θα χάσουν την εδαφική τους ακεραιότητα, θα δορυφοροποιηθούν από τον νεο-οθωμανισμό, ή θα φινλανδοποιηθούν από την Τουρκία υπό τον φόβο του πολέμου. Η απάντηση είναι προφανής: πρώτα ο ελληνισμός με τις δύο κρατικές οντότητες, Κύπρο και Ελλάδα, έπειτα η Αρμενία (χριστιανικές ορθόδοξες χώρες), όπως και η Σερβία με μοχλό τον αλβανικό εθνικισμό (που υιοθετείται από την Τουρκία σε μεγάλο βαθμό), και έπεται συνέχεια. Η αναγκαστική συρρίκνωση του ελληνισμού δεν ενοχλεί τους δυτικούς «συμμάχους» αν αυτό τους ωφελεί στις σχέσεις τους με την ενδυναμωμένη Τουρκία κι αν δεν θίγονται τα συνολικά τους συμφέροντα στη «λιγότερη Ελλάδα», αφού θα την έχουν «δεμένη» με τα μνημόνια και τη στρατιωτική τους παρουσία.

Όπως τραγικώς, αυτό που μερικοί ονομάζουν «πονηρία της ιστορίας», μια μικρή Ελλάδα, πρώτα με πολλές γκρίζες ζώνες, με λιμάνια που δεν θα της ανήκουν, με χρέος που δεν θα μπορεί να ξεπληρώσει, με μισό Αιγαίο και μετά χωρισμένη σε ζώνες (Βόρεια Ελλάδα, Νότια Ελλάδα, Δυτική Ελλάδα) που θα είναι ζώνες επιρροής ή απλές περιφέρειες μια ευρωπαϊκής διοίκησης, και με Πρεσβείες και προξενεία που θα είναι έδρες πολιτικής και παρακρατικής εξουσίας, όλα αυτά παραπέμπουν στους σχεδιασμούς των μεγάλων δυνάμεων για το «Ελληνικό Ζήτημα» προ 200 χρόνων. Μικρή Ελλάδα, ως αυτόνομη περιοχή υπό την Πύλη, ανεξάρτητο κράτος αλλά υπό κηδεμονία, και στη συνέχεια βαυαροκρατία, αγγλοκρατία,

αμερικανοκρατία, χούντες, μνημόνια, τρόικες... Και τώρα είναι ώρα «μεγάλων αποφάσεων» και υπογραφών, κάτι σαν «εθελούσια έξοδος» από την κρατική οντότητα και υπόσταση που είχε κατοχυρωθεί με αγώνες, αίμα, επαναστάσεις και πολέμους.

Μπορεί η επέτειος των 200 χρόνων να συμβάλει σαν μάθημα και σαν πραγματική ιστορία για μια άλλη στάση στο σήμερα; Για τη ματαίωση των σχεδιασμών επεκτατικών και ιμπεριαλιστικών δυνάμεων σε βάρος της χώρας μας, για να υπάρχει Ελλάδα και Ελληνισμός; Ένας νέος πατριωτισμός, δημοκρατικός και βαθύτατα κοινωνικός, είναι άκρως αναγκαίος. Οι στιγμές είναι πράγματι κρίσιμες!

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 528 – 23/01/2021

Το 1821 και οι αναγνώσεις του του Γιάννη Σκαλιδάκη

Η Επανάσταση του 1821 υπήρξε το ιδρυτικό γεγονός της δημιουργίας του ελληνικού κράτους. Σε αυτήν την κορυφαία πολιτική πράξη συμπυκνώθηκαν πολύχρονες οικονομικές, κοινωνικές και ιδεολογικές διεργασίες οι οποίες με τη σειρά τους επιταχύνθηκαν αλλά και άλλαξαν μέσα στην διαδικασία της Επανάστασης. Το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος υπήρξε το αποτέλεσμα αυτών των διαφορετικών, ενίοτε αντιφατικών διεργασιών, μια ενότητα που περικλείει όλες αυτές τις αντιθέσεις και με τη σειρά του γεννούσε νέες που ορίζονταν από ένα νέο πολιτικό πεδίο με τις δικές του κατηγορίες και έπρεπε να απαντήσει στις ανάγκες της εθνικής πολιτικής συγκρότησης.

Μια σειρά αιτιών μας οδήγησαν στο να υποτιμήσουμε τις οικονομικές και κοινωνικές διεργασίες της Επανάστασης και να επικεντρωθεί η ιστορική της αποτίμηση, στην καλύτερη των περιπτώσεων, στο ζήτημα της εθνικής της μορφής, στο αν υπήρξε εθνική «αφύπνιση» και συνέχεια ή δημιουργία έθνους κι αν το λάκτισμα ήρθε από τη Δύση ή υπήρξε αυτόχθονη «εθνεγερσία».

Το εθνικό ζήτημα για τους Έλληνες και το νέο κράτος τους ήταν βεβαίως καθοριστικό. Οι δομές της οθωμανικής διοίκησης, παρά τη μεγάλη της διάρκεια, απέκλειαν την αφομοίωση των κατακτημένων χριστιανών. Η ταυτότητα αυτή του υπόδουλου χριστιανού (του ραγιά) θα μετεξελιχθεί σε εκείνη του Έλληνα, κάτω από την αντικειμενική βάση της γλώσσας και του ιστορικού τόπου, μέσα από το κίνημα του αστικού Διαφωτισμού.

Σύμφωνα με τον ιστορικό Φίλιππο Ηλιού: «Το κίνημα του νεοελληνικού Διαφωτισμού, έρχεται στην ώρα του, για να εκφράσει και για να μορφοποιήσει στο επίπεδο της παιδείας, της ιδεολογίας, και της κοινωνικής κριτικής, τις επιδιώξεις και την αντίληψη που είχαν για τον κόσμο, νέες κοινωνικές δυνάμεις που εμφανίστηκαν, με μεγάλο δυναμισμό, στη σκηνή της ελληνικής ιστορίας, τον 18ο αιώνα: οι Φαναριώτες, πρώτα, και κυρίως οι έμποροι και τα κοινωνικά στρώματα των οποίων η οικονομική δραστηριότητα σχετίζεται με τις ανταλλαγές και το εμπόριο –ιδιαίτερα το εμπόριο μακρών αποστάσεων. Μέσα στη δυναμική του, το κίνημα του Διαφωτισμού οδηγήθηκε να αμφισβητήσει τις παραδοσιακές πραγματικότητες που κυριαρχούσαν στην Τουρκοκρατούμενη Ανατολή. Οδηγήθηκε, επίσης, να προτείνει και να θελήσει να επιβάλει νέα συστήματα αξιών, νέα συστήματα παιδείας και, τελικά, το πιο επικίνδυνο, ένα νέο πολιτικό και κοινωνικό σύστημα –το σύστημα της αστικής δημοκρατίας».

Το έθνος, μια πολιτική έννοια

Το ζήτημα της εθνικής ταυτότητας, όπως παντού και πάντοτε, ήταν ένα πολιτικό ζήτημα, καθοριζόταν από τις κινητήριες κοινωνικές δυνάμεις και απαντούσε, πολλές φορές πολύ άμεσα, στις ανάγκες του πολιτικού αγώνα. Για τους Έλληνες, το ενοποιητικό στοιχείο για τους ίδιους αλλά και το αντιθετικό ως προς την οθωμανική κυριαρχία, δεν μπορούσε να είναι μόνο η χριστιανική πίστη, όχι μόνο γιατί η επίσημη έκφραση της, το Πατριαρχείο, ήταν πλέον ένας θεσμός της αυτοκρατορίας εχθρικός εξ ορισμού προς την Επανάσταση αλλά και γιατί πρακτικά η Επανάσταση δεν μπορούσε να περιλάβει το σύνολο των χριστιανών της αυτοκρατορίας. Η προβολή της συνέχειας με τον αρχαίο ελληνικό κόσμο ήταν ιδεολογικά και πολιτικά πολύ χρησιμότερη καθώς συνέδεε την Επανάσταση με την ιδέα της ελευθερίας που είχε αναδείξει ο ευρωπαϊκός Διαφωτισμός και η Γαλλική Επανάσταση. Υπήρχαν οι αντικειμενικές προϋποθέσεις για τη συγκρότηση αυτής της εθνικής ταυτότητας ανάμεσα στους πρίγκιπες του Φαναριού ή της Μολδοβλαχίας και τους καλλιεργητές σταφίδας του Μωριά, ανάμεσα στους προύχοντες, τους άρχοντες του Μωριά και τους διανοούμενους της Βιέννης, ανάμεσα στους εμπόρους-ναυτικούς του Αιγαίου και στους

οπληρχηγούς, αρματωλούς της Στερεάς. Για να γίνουν όλοι αυτοί οι άνθρωποι, όπως χαρακτηριστικά το έθεσε ο ιστορικός Γιώργος Μαργαρίτης «οι τόσο διαφορετικοί στη ζωή και στις προθέσεις τους, Έλληνες, κάτοικοι από κοινού μιας ελεύθερης Ελλάδας, χρειάζονταν ισχυρούς και λειτουργικούς μύθους. Χρειάζονταν μια γόνιμη εθνική μυθοπλασία».

Η επιμονή στην εθνική διάσταση της Επανάστασης και στη «φύση» του ελληνικού έθνους μέχρι τις μέρες μας, εδράζεται τόσο στις περιπέτειες του ελληνικού κράτους που κατάφερε να περιλάβει ένα μικρό μόνο μέρος των Ελλήνων και που φάνταζε και ήταν πολύ μικρό και λίγο σε σχέση με τις διακηρύξεις, την ιδεολογία και το χώρο δράσης τους. Οι όροι δημιουργίας του ελληνικού κράτους κάτω από την υποχώρηση των διαφωτιστικών ιδεών οδήγησαν τόσο στην επικράτηση της ιδεολογικής σύνθεσης του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού όσο και στην πολλαπλά μεταβαλλόμενη έκτοτε ιδεολογία της «Μεγάλης Ιδέας».

Για τη συγκρότηση αυτής της κυρίαρχης ιδεολογίας επιστρατεύτηκε η έννοια της συνέχειας του ελληνικού έθνους διαμέσου των χιλιετηρίδων και όσον αφορά την αφήγηση της επαναστατικής διαδικασίας συσκοτίστηκαν οι κοινωνικές διαστάσεις και υπερπροβλήθηκε το θρησκευτικό στοιχείο συγκροτώντας ενοποιητικούς μύθους (Αγία Λαύρα, Κρυφό Σχολειό κ.ά.) που αναδείκνυαν και τη θέση της Εκκλησίας στο νέο κράτος.

Όρια της αριστερής ανάγνωσης του 1821

Η προοδευτική διαπραγμάτευση της ιστορίας της Επανάστασης έθεσε σε κριτική τους μύθους αυτούς και προσπάθησε να αναδείξει τόσο την ιστορικότητα των εθνοποιητικών διαδικασιών όσο και τις οικονομικοκοινωνικές διαστάσεις τους. Όμως και αυτή η οπτική δεν θα μπορούσε να ξεφύγει από τα δικά της ιστορικά όρια. Η έλλειψη πηγών και ερευνών που θα μπορούσαν να συγκεκριμενοποιήσουν την ιστορική ανάλυση αναπόφευκτα οδήγησαν στην προσαρμογή των ιστορικών δεδομένων στα γενικά σχήματα του μαρξισμού.

Ορόσημο αυτής της προσπάθειας ήταν το έργο του Γιάννη Κορδάτου «Η κοινωνική σημασία της ελληνικής επανάστασης του 1821» που εκδόθηκε το 1924. Με την ανάπτυξη του εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος

της χώρας, και με δεδομένη την ιδεολογική κυριαρχία της «Μεγάλης Ιδέας», παρά τις παραλλαγές της, υπήρξε επιβεβλημένη η απάντηση, και με πολιτικούς όρους, του κινήματος στο ιδεολογικό πεδίο της ιστορίας και κατεξοχήν στα ζητήματα της Επανάστασης του 1821.

Μια άλλη αφήγηση, αντιθετική από την κυρίαρχη όφειλε να προβληθεί και να συνδεθεί και με τα πολιτικά καθήκοντα της περιόδου. Όπως έχει επισημάνει ο ιστορικός Σπύρος Ασδραχάς: «Η δημόσια πρόσληψη της ιστορίας ως ιστοριογραφική κατασκευή ενέχει σκοπιμότητες που ήδη υπήρχαν στη μήτρα της και είναι κατ' εξοχήν φρονηματιστική. Αυτής της κατασκευής δεν είναι αποκλειστικός αγωγός το σχολείο, διαχέεται σε όλες τις ιστορικές αναπαραστάσεις και στα ενοποιητικά σύμβολα». Και η Αριστερά λοιπόν, ως πολιτικός φορέας και έκφραση ενός κοινωνικού μπλοκ, όφειλε να έχει μια δική της δημόσια ιστορία.

Το πρόβλημα της ιστορικής εκδοχής της Επανάστασης από την Αριστερά δεν ήταν ότι προσέβλεπε σε μια δική της αφήγηση –άλλωστε αυτή ήταν πολύ πιο αληθινή από τις μεταφυσικές διαστάσεις της κυρίαρχης ιστορίας–, αλλά το ότι οι πολιτικές ανάγκες της συγκυρίας βάραιναν καταθλιπτικά πάνω σε αυτήν.

Πολιτικά επιχειρήματα και γραμμές συγκρούονταν διαμέσου των ιστορικών ερμηνειών για την Επανάσταση του 1821. Σύμφωνα με τον ιστορικό Βασίλη Κρεμμυδά: «Η μετά το “Εικοσιένα” του Γιάννη Κορδάτου κομμουνιστική ιστοριογραφία, που καθυστέρησε πολύ να εμφανιστεί, διχάστηκε: στο ένα σκέλος της διχάλας θα συναντήσουμε αυτούς που συμφωνούσαν μαζί του για τον πρωταγωνιστικό-προωθητικό ρόλο της αστικής τάξης στο Εικοσιένα, όπως και για την αδυναμία της, όμως, να λύσει πολλά από τα προβλήματα που έθεσε η κοινωνία μέσω της Επανάστασης· στο άλλο, αυτούς που αμφισβήτησαν αυτόν τον ρόλο και θεωρούσαν, μαζί με την ηγεσία του κόμματος, ότι η “αστικοδημοκρατική” Επανάσταση εκκρεμούσε ακόμη και στα χρόνια της Αντίστασης». Ο Γιάννης Ζεύγος, ο Πέτρος Ρούσος, ο Λεωνίδας Στρίγκος, ανώτατα στελέχη του ΚΚΕ, έγραψαν για το 1821 έχοντας περισσότερο τη ματιά τους στο χαρακτήρα της επερχόμενης Επανάστασης.

Σημεία για μια σύγχρονη ιστορική ερμηνεία της Επανάστασης

Αν κάνουμε ένα άλμα στο σήμερα, θα δούμε μια κατάσταση όπου δεν έχουν αλλάξει πολλά πράγματα ως προς τη δημόσια επίσημη εκδοχή της ιστορίας του 1821 αλλά και ως προς τις κριτικές που αυτή δέχεται. Αυτή η εικόνα βρίσκεται σε αντίθεση με την ερευνητική δουλειά που έχουν κάνει οι ιστορικοί για την περίοδο, δουλειά πλούσια σε πορίσματα, που όμως δεν έχει βρει ακόμη το δρόμο της προς μια συνθετική ερμηνεία.

Για να σχολιάσουμε και από εδώ την επικαιρότητα, η σειρά εκπομπών του σταθμού ΣΚΑΪ για το 1821 κατάφερε να προσελκύσει ένα ευρύ κοινό, πατώντας στην ευαισθησία του κόσμου για την ιστορία του και παρουσιάζοντας σε μια ελκυστική τηλεοπτική εκδοχή μια ερμηνευτική πρόταση για την Επανάσταση. Αυτή συνίστατο στην απόρριψη των παλαιών μύθων, που είχαν ανασκευαστεί βεβαίως από καιρό, και σε μια λιγότερο μανιχαϊστική απεικόνιση των γεγονότων. Και πάλι όμως οι οικονομικές και κοινωνικές προϋποθέσεις και εν γένει διαστάσεις της επαναστατικής διαδικασίας περνούν σε δεύτερο πλάνο ενώ αποσυνδεδεμένη από αυτές προβάλλεται ως καθοριστική η δύναμη των ιδεών του Διαφωτισμού, ενώ σε ευθεία αναλογία με το σήμερα ταυτίζεται μια πλευρά των πρωταγωνιστών του αγώνα με τον εκσυγχρονισμό ενώ οι αντιστάσεις σε αυτόν επιρρίπτονται στον φατριασμό και την επιδίωξη διατήρησης των προνομίων των παραδοσιακών ελίτ. Όπως εύστοχα το διατύπωσε ο ιστορικός Παναγιώτης Στάθης «η όλη προσπάθεια του ΣΚΑΪ φαίνεται να υπόκειται σε ένα πολιτικό πρόσημο: συνιστά μια εκδοχή ανάγνωσης της ιστορίας από την πλευρά της σημερινής, εκσυγχρονιστικής, νεοφιλελεύθερης κεντροδεξιάς. Παράλληλα, με βάση την ανάγνωση του Εικοσιένα, μοιάζει να διατυπώνει, αν και όχι ρητά, ένα πολιτικό πρόταγμα: την ανάγκη διατήρησης της εθνικής και κοινωνικής συνοχής υπό μια εκσυγχρονιστική ηγεσία ως το μόνο δρόμο υπέρβασης της δύσκολης σύγχρονης συγκυρίας».

Σε κάθε περίπτωση, μια σύγχρονη ιστορική ερμηνεία της Επανάστασης του 1821, που είναι αναγκαία και ώριμη, πέρα από τις αναπόφευκτες πολιτικές συνεκδοχές της, οφείλει να λάβει υπ' όψιν της τη συσσωρευμένη ιστορική γνώση και τα ερωτήματα που αυτή θέτει.

Διαβάστε

Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 3ος τόμος: Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1832, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003.

Βασίλης Κρεμμυδάς, Διπλό ταξίδι – Ψηλαφήσεις ενός ιστορικού, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη, 2009.

Τα αφιερώματα στο 1821 στα Ενθέματα και τις Αναγνώσεις της Αυγής το 2006 και το 2007.

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 58 – 26/03/2011

Η διαχείριση συμβόλων ως πολιτισμική πολιτική του Γεώργιου Ι. Σκλαβούνου

Η διαχείριση των «συμβόλων» στην υπηρεσία εθνικής και πολιτισμικής επιβίωσης, δημιουργικής ανασυγκρότησης ή εθνικής και πολιτισμικής παραίτησης και παρακμής; Εν όψει των εκδηλώσεων για την 200η επέτειο του '21

Ο Δημήτρης Γληνός(1882-1943), ένας από τους μεγάλους των ελληνικών γραμμάτων μας, μας έχει πει ότι «στις μορφές των ηρώων και των αγίων τους οι λαοί αποτυπώνουν την εξιδανικευμένη μορφή της ψυχής τους».

Συμφωνώντας με τον Γληνό δέχομαι ότι οι λαοί στα πρόσωπα των ηρώων και των αγίων τους αποτυπώνουν αυτό που θα ήθελαν να είναι ,αυτό που θα ήθελαν να γίνουν, αλλά συγχρόνως και αυτό που δεν ήθελαν και δεν θέλουν να είναι η να γίνουν .

Τα σύμβολα, τα οποία οι λαοί έχουν αποδεχτεί ως δικά τους, με τα οποία και για τα οποία, έχουν δώσει αγώνες, αποτελούν ενοποιητικό κοινό παρονομαστή των λαών. Αποτελούν συνεκτικούς ιστούς μιας κοινωνίας. Αποτελούν μορφή συμπυκνωμένης ιστορικής μνήμης που μπορεί να αγγίζει το «νου και την καρδιά» ενός λαού. Να κινητοποιεί ,να ενεργοποιεί, έναν λαό. Αποτελούν την τέφρα που επωάζεται ο αναγεννώμενος φοίνικας.

Με αυτή την έννοια οι μορφές του Διγενή και του Άι Γιώργη, για τον λαό μας, αποτελούν σύμβολα τρόπου ύπαρξης, σύμβολα ιεράρχησης αξιών. Ασφαλώς δεν είναι σύμβολα ούτε υποταγής , ούτε υπομονής... στην υποταγή.

Ο Διγενής και το ακριτικό τραγούδι μπόλιασε γενιές Ελλήνων, έβαλε τον πήχη των μέτρων που μετρίεται η αντροσύνη, αρκετά ψηλά. Το ίδιο και ο Άι Γιώργης, στο δημοτικό τραγούδι. Ο Άι Γιώργης ο στρατηγός, ο αρματωμένος με σπαθί και με χρυσό κοντάρι... που κονταρεύει το θεριό, δεν είναι άγιος της υποταγής απέναντι σε κανένα κίνδυνο. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Άγιος Γεώργιος καθιερώνεται ως Άγιος των σημαιών του Πεζικού.

Δεν είναι τυχαίο ότι την πρόταση για αυτή την καθιέρωση την έκανε ο Καθάριος Στρατηγός Πάνος Κορωνάιος, αρχηγός Ελληνικής Λεγεώνας Εθελοντών στον Πόλεμο της Κριμαίας το 1854. Όπως δεν είναι ατύχημα ότι τόσο στο φλάμπουρο του Μάρκου Μπότσαρη όσο και του Διάκου, είναι χαραγμένη η παράσταση του Άι Γιώργη, να καμακώνει το θεριό.

Με τον Διγενή και με τον Άι Γιώργη μας συνδέει ο Ρίτσος όταν, περιγράφει-βλέπει-ζωγραφίζει, την αδούλωτη Ρωμιοσύνη, «να αντρείβει να θεριεύει... να καμακώνει το θεριό με το καμάκι του ήλιου».

Είτε συνειδητά είτε υποσυνειδητά χρησιμοποιεί την εικόνα ο Ρίτσος, ο νους του μέσου αναγνώστη που έχει ακούσει το τραγούδι του Άι Γιώργη, που έχει δει τον Διγενή του Κόντογλου.

Τρόπο ύπαρξης, τρόπο ζωής, σχέση με την ζωή και με τον θάνατο συμβολίζει ο Διγενής στην παράδοσή μας. Σε αξίες ζωής προτρέπει ο Διγενής ως σύμβολο. Πως αξίζει να ζεις, πως αξίζει να παλεύεις, με της ζωής τους χάροντες και με τον χάρο, μας διδάσκει η παράδοσή μας, οπλίζοντας, με έναν Διγενή, το συμβολικό μας οπλοστάσιο.

Έτσι λειτουργούν τα σύμβολα, έτσι σμιλεύεται η διατήρησή τους και η επίδρασή τους στη λαϊκή μας ψυχολογία, στην ταυτότητα του λαού αλλά και της λογιοσύνης. Τουλάχιστον μέχρι και την εποχή όπου τα πρότυπα συμπεριφοράς δεν τα διαμόρφωνε η τηλεόραση, ο μύθος, το δημοτικό και το κλέφτικο τραγούδι, άφηνε τα αχνάρια του στην λαϊκή ιεράρχηση αξιών.

Με αυτή την έννοια το 1821 είχε και έχει τα δικά του σύμβολα και όπως έχουμε πολλές φορές τονίσει, έχουμε χρέος, είναι πολλαπλά χρήσιμο να τα ξαναφέρουμε αυτά τα σύμβολα από τη λήθη στη Μνήμη, στο νου και την καρδιά μας. Είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε ποια σύμβολα αξιοποίησαν

όσοι πήραν τα άρματα το 1821. Όμως επιβάλλεται να αναγνωρίσουμε ότι το '21, όχι μόνον χρησιμοποίησε αλλά και δημιούργησε σύμβολα.

Οι Κλέφτες και οι Αρματολοί δεν είναι απλά κοινωνικές ομάδες κοινωνιολογικού ενδιαφέροντος. Έχουν περάσει στο επίπεδο των συμβόλων. Είναι ηρωοποιημένος τρόπος ζωής. Είναι τρόπος ζωής, που ο λαός μας τον έκανε τραγούδι. Που ο λαϊκός ζωγράφος –ο Θεόφιλος– τον έκανε πίνακα. Ο Γέρος του Μοριά, ο Καραϊσκάκης, ο Διάκος, ο Ανδρούτσος, δεν είναι απλά ιστορικά πρόσωπα, είναι σύμβολα. Όπως το Χάνι της Γραβιάς, το Κούγκι, δεν είναι τόποι και τοπωνύμια, είναι σύμβολα.

Βεβαίως το Έθνος, ο Λαός μας, οφείλει να γνωρίζει την αλήθεια για τους ήρωές του. Οφείλουμε να φωτίζουμε και να γνωρίζουμε κάθε «αχίλλειο πτέρνα» των ηρώων μας.

Όμως φωτισμός από τις «αχίλλειες πτέρνες» δεν προϋποθέτει, δεν σημαίνει δεν συνεπάγεται, κατάλυση των συμβόλων, αποκαθήλωση των ηρώων. Όπως είναι προφανές, και όπως προηγουμένως επισημάναμε καταλύοντας τα σύμβολα ενός λαού, μιας κοινωνίας, καταλύεις τους συνεκτικούς του δεσμούς με την ιστορία του. Καταλύεις τους κοινούς συνεκτικούς παρονομαστές ενός λαού, τα πρότυπα συμπεριφοράς του και μαζί με αυτά την ιεράρχηση αξιών που τα συνοδεύει. Όταν καταλύεις σύμβολα αποδομείς πολιτισμικά δοκάρια ενός λαού.

Βεβαίως κάποιοι έχουν το δικαίωμα να αποδέχονται και να στηρίζουν την άποψη ότι το «Έθνος» ή το «Έθνος-κράτος» έχει ολοκληρώσει τον ιστορικό του κύκλο και ότι αποτελεί εμπόδιο στην ειρηνική πρόοδο της ανθρωπότητας. Όπως επίσης έχουν κάθε δικαίωμα να υποστηρίζουν ότι οι «επαγγελματίες της πολιτικής» και οι εθνικές κυβερνήσεις οφείλουν να δώσουν την θέση τους σε managers, σε μετα-δημοκρατικού τύπου υπερ-εξουσίες πλανητικών διαστάσεων διακυβέρνησης.

Με δεδομένη την ήδη υπάρχουσα κηδεμονία της πολιτικής από ολιγαρχικές, χωρίς κανέναν κοινωνικό έλεγχο, οικονομικές δομές πλανητικών διαστάσεων, η προτεινόμενη προοπτική αποδυνάμωσης των εθνικών κρατών ασφαλώς δεν ευαγγελίζεται μια καλύτερη μέρα για την ανθρωπότητα.

Αν οι πολιτικές αποδόμησης των εθνικών πολιτισμών, μέσω της απαξίωσης της εθνικών συμβόλων, της εθνικής ιστορίας, των «ηρώων και αγίων» του λαού μας, εντάσσονται σε τέτοιες στρατηγικές, οι αρχιτέκτονες τους έχουν υποχρέωση να μιλήσουν την γλώσσα της αλήθειας. Να αναλάβουν δημόσια την υπεράσπιση των θέσεών τους.

Αν αυτή είναι η στόχευσή τους, δεν έχουν κανένα δικαίωμα να αναλαμβάνουν ευθύνες και ρόλους που προϋποθέτουν τη βούληση υπεράσπισης ενός εθνικού συμβολικού οπλοστασίου. Που προϋποθέτουν την άριστη δυνατή αξιοποίηση αυτού του οπλοστασίου όχι απλά για τον εορτασμό μιας ύψιστης σημασίας και πανευρωπαϊκής εμβέλειας επετείου, αλλά σε μια εποχή που ο λαός μας βιώνει τον κίνδυνο της εσχάτης ταπείνωσης σε αυτήν ακριβώς την επέτειο.

Έχουμε και 'μείς, σε αυτό το πλαίσιο της καθοριστικής σημασίας για τον ανθρώπινο πολιτισμό, για την υπεράσπιση των στοιχειωδών ανθρωπίνων ελευθεριών, το δικαίωμα να έχουμε άποψη και να την υποστηρίζουμε.

Ναι το '21 (με όλες του τις αδυναμίες) υπήρξε ο καταλύτης διάλυσης της Ιεράς συμμαχίας. Ναι το '21 υπήρξε η αρχή του τέλους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έχουμε κάθε δικαίωμα όχι απλά να γιορτάσουμε αλλά να παλεύουμε για την ανάκτηση των εθνικών και κοινωνικών δυνάμεων που θα μας επιτρέψουν να σταθούμε επάξια και στο ζοφερό ευρωπαϊκό και νεο-οθωμανικό σήμερα.

Έχουμε το δικαίωμα να παλεύουμε για μια Ευρώπη ισονομίας, ισηγορίας, ισοπολιτείας των λαών, των εθνών και των πολιτισμών της.

Έχουμε το δικαίωμα να πιστεύουμε, χωρίς να έχουμε καμία σχέση με τον εθνικισμό, ότι το «Έθνος» δεν έχει τελειώσει τον ιστορικό του ρόλο. Ότι το «έθνος-κράτος» δεν αποτελεί τροχοπέδη στην προοπτική της ειρηνικής οργάνωσης και πορείας του κόσμου αλλά το αντίθετο. Αποτελεί έσχατο όριο πανανθρώπινης άμυνας. Για την πλήρη απαξίωση του ΟΗΕ δεν ευθύνεται το Έθνος-κράτος. Για τον ρόλο του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας στην παγκόσμια οικονομία, δεν ευθύνεται το Έθνος-κράτος.

Έχουμε το δικαίωμα να υπερασπιζόμαστε την πανανθρώπινη χρησιμότητα επιβίωσης των εθνικών πολιτισμών. Να υπερασπιζόμαστε την παγκόσμια πολιτισμική «βιοποικιλότητα», απέναντι στην ομογενοποιητική, πολιτισμικά, παγκοσμιοποίηση. Να υπερασπιζόμαστε, την επιβίωση των τοπικών πολιτισμών, ως προϋπόθεση επιβίωσης των εθνικών πολιτισμών, απέναντι στην α-πολιτισμική και α-εθνική παγκοσμιοποίηση.

* Ο Γεώργιος Ι. Σκλαβούνος είναι ιστορικός ερευνητής. Έχει μελετήσει ιδιαίτερα τη ζωή και το έργο του Ιωάννη Καποδίστρια και το ζήτημα της ελληνικής πολιτιστικής ταυτότητας και της διατήρησής της. Κείμενα του έχουν δημοσιευθεί στον αθηναϊκό Τύπο (Ελευθεροτυπία, Βήμα, Μεσημβρινή) και σε περιοδικά (Οικονομικός Ταχυδρόμος, Οικονομικά Χρονικά). Έχει γράψει μεταξύ άλλων το βιβλίο «Ο άγνωστος Καποδίστριας» (εκδόσεις Παπαζήση, 2011).

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 504 – 27/06/2020

Γιατί να αφιερώσουμε πολιτικό χρόνο σε μια επέτειο;

του Νίκου Σταθόπουλου

Γιατί επιμένουμε (και εμείς εδώ, στον *Δρόμο*) στο 1821; Είμαστε αναχρονιστές, εμμονικοί ενός, ανέκαθεν βραχυκυκλωμένου εδώ που τα λέμε, «αριστερού πατριωτισμού», παραδοσιοκρατικοί της τυποποιημένης ιστορικής μνήμης, ή μήπως καιροσκόποι μιας εύκολης «αριστερής αποστόμωσης» της Επιτροπής της Γιάννας; Πρωτίστως μας ενδιαφέρει η αλήθεια της ζωής, σε μια εποχή που το ψέμα γίνεται ο πυρήνας ενός ανοικοδομητικού Θεάματος σε όλο το φάσμα της συστημικής θέσμησης. Και η αλήθεια του 1821 είναι η ιδρυτική συνθήκη της νεότερης ιστορικής μας μοίρας. Ξεπερνώντας τις απλοϊκότητες του μηχανιστικού μαρξισμού, αφήσαμε το πεδίο στη διάθεση μιας «επιστημονικότητας» που έσταζε δυτικοθρεμμένο εκσυγχρονισμό.

Το '21 έχει υποστεί τον Προκρούστη μιας εθνικόφρονος διαχείρισης που κατέστησε την αλήθεια του περίπου σαν μια αφελή αφαίρεση προς χειραγωγική συγκίνησιν αμόρφωτων ιθαγενών. Και σήμερα, στα «χρόνια τα δικά μας τα σακάτικα» της «προοδευτικής» συστημικότητας, όπως κάθε κομβικό σημείο αναφοράς του ιστορικού μας «βιογραφικού», έχει –κυρίως αυτό– στοχοποιηθεί από μια ιστοριογραφική αντίληψη (ο σύγχρονος αναθεωρητισμός με άξονα τη θεωρητική κατασκευή της «αφήγησης») και από μια συστημική στρατηγική (η εθνομηδενιστική αποδόμηση των

ιστορικών προσδιοριστών του συλλογικού μας είναι). Βασικό συστημικό πρόταγμα είναι η ακύρωση του Αγώνα, αφού και μόνο η επίκλησή του έστω σαν «εξεταζόμενο μάθημα», πυροδοτεί τους αναστοχασμούς του συλλογικού ασυνειδήτου, δηλαδή επανεπικαιροποιεί τον θεμελιωτικό πόθο της ανεξαρτησίας και την απελευθερωτική ηθική της αντίστασης.

Και ναι, **απαιτείται μια συνολική αντιπαράθεση, με όρους όχι τυπικά «ιστορικής αλήθειας» αλλά κυρίως εθνικής συνείδησης.** Δηλαδή εκείνης της ψυχοπνευματικής αυτεπίγνωσης που προϋποτίθεται σε κάθε αναγκαιότητα κινηματικής αυτοδιαχείρισης του ιστορικοπολιτικού μας πεπρωμένου. Το θέμα δεν είναι να καταδείξουμε (κάτι που είναι εύκολο) πού «μπάζει» η εθνοαποδομητική ιστοριολογία, αλλά μέσω της σύγκρουσης να τροφοδοτήσουμε το **σύγχρονο εξεγερτικό πνεύμα**, μια βιωματική ιδέα και σύλληψη ριζοσπαστικού **αντιπαγκοσμιοποιητικού πατριωτισμού**. Το θέμα είναι βαθιά πολιτικό, αλλά πρέπει να μείνει έξω από την ευκολία της εκλογικής ταυτοποίησης και την πανουργία ενός φορτισμένου ρεφορμιστικού λόγου.

Το '21 παραμένει ο κεφαλαιώδης όρος του νεότερου συλλογικού μας πράττειν, αφού σηματοδοτεί όχι απλά το πολιτικό γεγονός της απαλλαγής από έναν ξένο δυνάστη, αλλά, βαθύτερα και σε μεγάλη προοπτική, τη συνάρτηση με μια ιστορική διαδρομή τής οποίας μόνιμο ταυτοτικό χαρακτηριστικό είναι η ανεπαρκής ανάπτυξη, η σχεδόν θεσμοποιημένη ατροφία, η πολυεπίπεδη εξάρτηση, η ιδεολογικοποιημένη ανωριμότητα, η βαθιά σύγχυση. Η επαναστατική κρατικοπολιτική μας ίδρυση, απέναντι σε έναν αλλοεθνή δεσπότη, καθιστά τον τρόπο ίδρυσης καθοριστικό. Άρα η επίκληση του '21 είναι ζωτική προϋπόθεση για ένα σχέδιο διαμόρφωσης ενός νέου πατριωτικού φρονήματος.

Το '21 δεν είναι, νέτα σκέτα, μια τραγική «προδομένη επανάσταση», μια κισμετική προϊστορία που καθόρισε ως αναπαραγωγικό μας φιάσκο ένα διαρκές «ανολοκλήρωτο». Είναι, επιπλέον και κυρίως, το «ανοιχτό βιβλίο» των όρων υπό τους οποίους η ιστορία διαπλέκει μεγαλείο και ατιμία σε μια αντικειμενική σύνθεση, στη «μοίρα» ενός εθνοκοινωνικού σχηματισμού σε όλα τα επίπεδα της υπόστασής του. Το '21 δεν ήταν ένα ιστορικό «κάτι» που «μετά» κάποιες δυνάμεις το «άλλαξαν», το «αλλοίωσαν». Το '21 ήταν

πλήρης έκφραση των ποιοτήτων που συνυφαίνανε τον «εαυτό» της κοινωνίας που το ένιωσε ανάγκη της.

Ο εν γένει «τρόπος» του '21, η εκτύλιξη των δυναμικών του, και η πολυδιάστατη έκβασή του: ξεπερνούν τα τυπικά χρονικά όρια της πραγματοποίησής του και εκτείνονται σε όλες τις διαμορφωτικές ζυμώσεις του καθοριστικού 19ου αιώνα. Εκτείνονται σαν προϋποθέσεις και προδιαγραφές και προβλήματα και αίσθηση λύσεων. Εκτείνονται σαν ταξικοπολιτική κληρονομιά και σαν διαρκής πολιτιστική αντινομία, σαν ενοποιητική και διαχωριστική συνάμα πρακτική μνήμη ενός ανεξάντλητου εμφύλιου σε φόντο ολέθριας διεθνούς γεωπολιτικής και κερδοσκοπίας.

Επομένως «σπουδάζουμε» το '21 με το –σχεδόν θρησκευτικό– πάθος να βρούμε τους καταχωνιασμένους, ανεξερεύνητους «νόμους» της εντελώς ειδικής και πρωτότυπης εντελέχειάς του. Δηλαδή, να εξορύξουμε από την όλη του «ύπαρξη» τις σημασίες που επικαιροποίησε ως παρόν του και οι οποίες σηματοδότησαν τις αντιφάσεις και τα αδιέξοδά του, τις νοθείες και τις ανασκευές του, την όποια πολυσημία συνάντησε ως αξεπέραστο εμπόδιο στο να εκπληρωθεί η αναγκαιότητά του.

Το «ζητούμενο» δεν είναι ένας σοφιστική λαϊκισμός με χαρακτήρα «επιστροφής στην παράδοση», αλλά η αποκατάσταση μιας διαλεκτικής αυθεντικότητας που θα εννοείται, και πρακτικά, ως Γνώση των «ορμών» που αποκρυστάλλωσε η ιστορία και οι οποίες κυβερνούν τις πολιτικές παρωθήσεις του συλλογικού μας εαυτού.

Ουσιώδες είναι να οργανώσουμε μια «μελέτη» του '21, που θα αναδεικνύει τις διαλεκτικές της ιστορικότητάς του, δηλαδή τη ζωντανή σχέση του με την όλη ιστορία. Η βιωματική του αίσθηση εθνικής πολιτισμικής ταυτότητας, οι διεθνείς και γεωπολιτικές του διαστάσεις, η ταξική του σύσταση στο ορίζον φόντο μιας μακραίωνης κοινωνικής παράδοσης υπό ξένη κυριαρχία, η νομικοπολιτική του κουλτούρα, οι θυελλώδεις αντιφάσεις του εντός του καταλυτικού μιας παρόλα αυτά σταθερής ενότητας: είναι μερικές ενδεικτικές πλευρές του '21 ως επείγοντος

γνωστικού πεδίου σε μια εποχή βαθιάς πολιτισμικοποίησης των ανταγωνισμών και των αντιστάσεων.

Θα ήταν μια ύποπτη ματαιότητα να «κηρύξουμε Ανένδοτο» κατά της κομπανίας της Γιάννας, παίζοντας, στην ουσία, στο πεδίο της Σημειολογίας και του Θεάματος. Στόχος πρέπει να είναι όχι η συσπείρωση τύπου «'21 και τα μυαλά στα κάγκελα» (!), αλλά **η ήρεμη ανάπτυξη ενός Νέου (αντι) Διαφωτισμού που μέσω της κουλτούρας του διάχυτου κοινωνικού-πατριωτικού παρτιζάνικου να προσδιορίζει ενοποιητικές ποιότητες γνώσης και συνείδησης**. Το 1821 δεν είναι κάτι που «πάνε να μας το πάρουν», αλλά (είναι) η οργανική σύνθεση των ταυτοτικών μας προσδιορισμών, άρα το αρχέτυπο των αναγκών, των αιτημάτων και των προορισμών μας.

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 507 – 18/07/2020

Η επέτειος του 1821 είναι ευκαιρία αναστοχασμού συνέντευξη του Γιώργου Κοντογιώργη στον Νίκο Ταυρή

Η διορισμένη από την κυβέρνηση (και απολαμβάνουσα την αποδοχή μεγάλου μέρους της κοινοβουλευτικής αντιπολίτευσης) επιτροπή για τον γιορτασμό των 200 χρόνων από την Επανάσταση του 1821 έδωσε ήδη αρκετά δείγματα γραφής για το πώς εννοεί όχι να τιμήσει αλλά να αποδομήσει την επέτειο. Εξάλλου η σύνθεση της εν λόγω επιτροπής, ιδίως μετά την απαλλαγή της από τα ελάχιστα «παράφωνα» μέλη της (όπως η καθηγήτρια Μαρία Ευθυμίου), αποτελεί εγγύηση γι' αυτό... Η προχθεσινή, πρώτη συνέντευξη Τύπου της επιλεγμένης προσωπικά από τον πρωθυπουργό Κ. Μητσοτάκη προέδρου της, της κ. Αγγελοπούλου, το επιβεβαίωσε. Εμμέσως πλην σαφώς η κ. Αγγελοπούλου, μιλώντας σαν να είχε το κύρος τουλάχιστον πανεπιστημιακής καθηγήτριας, επιβεβαίωσε ότι δεν ανέχεται και δεν κάμπτεται από «συγκρουσιακή» κριτική, και υποστήριξε ότι όσα έγιναν μέχρι τώρα είναι καλώς καμωμένα...

Είναι σίγουρο πως όσο πλησιάζουμε στην επέτειο των 200 χρόνων από τον μεγάλο Ξεσηκωμό θα φουντώσει η πολιτική και ιστορική συζήτηση για τη σημασία του. Ελπίζουμε αυτή η συζήτηση να διεξαχθεί με όσο πιο ουσιαστικό τρόπο γίνεται. Να αποφευχθεί δηλαδή αυτό που γίνεται μέχρι σήμερα με ευθύνη σχεδόν αποκλειστική της επιτροπής της κ. Αγγελοπούλου, π.χ. ο βομβαρδισμός με δήθεν αποκαλυπτικά δημοσιεύματα όπως εκείνο περί του δικτάτορα Καποδίστρια ή το άλλο, περί του... σεξιστή και με οιδιπόδεια απωθημένα Καραϊσκάκη. Βέβαια για να συμβεί αυτό φαίνεται πια ότι

προϋπόθεση είναι να καταργηθεί η διορισμένη από την κυβέρνηση επιτροπή και η κ. Αγγελοπούλου να επιστρέψει στις συνήθεις ασχολίες της...

Σε κάθε περίπτωση, ο *Δρόμος* έχει την πρόθεση να παρέμβει στη που έχει ξεκινήσει και θα ενταθεί, αλλά με σοβαρότητα, με τρόπο που να προωθεί τη γνώση και τον προβληματισμό. Εξάλλου έχει ήδη, εδώ και χρόνια, προσπαθήσει κάτι τέτοιο μέσα από αφιερώματα, άρθρα και συνεντεύξεις για μια επέτειο που δίκαια έχει εγγραφεί στη συλλογική μνήμη ως μία από τις σημαντικότερες στην ιστορία μας. Με ένα τέτοιο σκεπτικό απευθυνθήκαμε αυτή τη φορά στον Γιώργο Κοντογιώργη, καθηγητή Πολιτικής Επιστήμης και πρώην πρύτανη του Παντείου Πανεπιστημίου, ο οποίος έχει πολλά και ουσιαστικά να πει για το θέμα.

Σε λίγους μήνες συμπληρώνονται 200 χρόνια από την Επανάσταση του 1821. Ποια είναι κατά τη γνώμη σας η αίσθηση των Ελλήνων σήμερα για το κομβικό αυτό γεγονός;

Η αίσθηση των Ελλήνων σήμερα είναι ότι επιχειρείται δια του εορτασμού η ιδεολογική τους χειραγώγηση. Το κρίσιμο ερώτημα που οφείλει να απαντηθεί από την ελληνική κοινωνία είναι εάν η επανάσταση και οι δύο αιώνες που διένυσε από τότε θα ιστορηθούν διά των πεπραγμένων του κράτους ή του έθνους. Από την απόφαση αυτή θα κριθεί εάν με την επανάσταση, και συγκεκριμένα διά του κράτους, οι Έλληνες συγκρότησαν έθνος. Ή, αντιθέτως, εάν το έθνος των Ελλήνων με την επανάσταση συγκρότησε κράτος. Η διερώτηση δεν είναι ρητορική, ούτε αποβλέπει στην ικανοποίηση της όποιας πνευματικής περιέργειας. Οι συνέπειες της επιλογής αυτής αφορούν κυριολεκτικά στο παρόν και στο μέλλον του σημερινού ελληνικού κόσμου.

Εάν για παράδειγμα ιστορήσουμε τον ελληνισμό διά του κράτους, απολήγουμε στο να δοξάσουμε το επίτευγμά του να επεκτείνει τα όριά του από την Πελοπόννησο στον Έβρο. Όμως εάν ιστορήσουμε τον ελληνισμό διά του έθνους, δηλαδή δυνάμει της παρουσίας του στον κόσμο τον 19ο αιώνα, καταλήγουμε σε ένα εντελώς διαφορετικό συμπέρασμα: ότι το κράτος αυτό επικύρωσε τη συντριπτική ήττα που υπέστη ο ελληνικός κόσμος στην επανάσταση και αποτέλεσε τον δούρειο ίππο για την κατάλυση των ανθρωποκεντρικών θεμελίων με τα οποία ταξίδεψε στην ιστορία, για τον εγκιβωτισμό του σε έναν απολυταρχικό κατοχικό κράτος,

που συνέβαλε στην αποδόμηση του μείζονος ελληνισμού – και αξιώνει εντέλει την περιδεή προσομοίωση της ελληνικής κοινωνίας στο έκφυλο κράτος της δυναστικής κομματοκρατίας.

Η πρώτη επιλογή προσεγγίζει τον ελληνισμό της τουρκοκρατίας ως έναν λαό χωρίς ταυτοτική υπόσταση και προφανώς χωρίς καμία σχέση με την ελληνική «αρχαιότητα», κατώτερον καθόλα από τους λαούς της φεουδαλικής Δύσης, από την οποία πληροφορήθηκε την διά της γλώσσας συνάφειά του με το απώτερο παρελθόν του ελληνικού κόσμου, τις αξίες της δημοκρατίας, της ελευθερίας κ.λπ.

Η δεύτερη επιλογή αναδεικνύει έναν ελληνισμό ο οποίος εισήλθε στην τουρκοκρατία οπλισμένος με τις ανθρωποκεντρικές σταθερές της ελληνικής οικουμένης (από τους ελληνιστικούς έως και τους βυζαντινούς χρόνους) και δεν έπαψε να επιζητεί την εθνική του αποκατάσταση, με πρόταγμα την επανοικοδόμηση του κράτους της εθνικής κοσμόπολης. Η επιλογή αυτή μας πληροφορεί ότι ο ελληνισμός της τουρκοκρατίας, παρ' όλες τις στρεβλώσεις της δεσποτικής κατοχής, εξακολουθούσε να βιώνει τη θεμέλια κοινωνία της πόλης/κοινού, τη δημοκρατία στο οικονομικό και στο πολιτικό πεδίο και, συνεπώς, ένα καθεστώς καθολικής πολιτειότητας.

Προφανώς επιλέγετε τη δεύτερη εκδοχή;

Φυσικά, αφού το πρόταγμα των Ελλήνων για την απελευθέρωσή τους απέβλεπε στην ανασύσταση του κράτους της οικουμενικής κοσμόπολης δομημένο με πρόσημο τη δημοκρατία, από τα κοινά έως το κεντρικό πολιτικό σύστημα. Την ίδια στιγμή, οι λαοί της Δύσης αγωνιούσαν να εξέλθουν της φεουδαρχίας και να οικοδομήσουν μια πρώιμη εκδοχή ανθρωποκεντρισμού, στο πλαίσιο ενός κράτους που θα κατοχύρωνε τη μονοσήμαντη ατομική ελευθερία και, στο πολιτικό πεδίο, τη μεθάρμοση της απολυταρχίας σε αιρετή μοναρχία.

Υπό το πρίσμα αυτό, με την επιβολή του «δυτικού τύπου» κράτους ο ελληνισμός κλήθηκε να εγκαταλείψει την οικουμενική και κοσμοπολιτική του ιδιοσυστασία με την οποία ταξίδεψε στην κοσμοϊστορία μέχρι τότε, και να εγκιβωτισθεί σε ένα απολυταρχικό κράτος που τον οπισθοδρομούσε ανθρωποκεντρικά στην προσολώνεια εποχή του.

Η ιδέα της ρήξης του ελληνισμού της τουρκοκρατίας (και του Βυζαντίου) με το κοσμοσυστημικό του παρελθόν επινοήθηκε από τη διάνοηση της εποχής της κορύφωσης της απολυταρχίας στην Ευρώπη (18-19ος αιώνας) στην προσπάθεια της τότε διάνοησης να δικαιώσει την επικράτηση του δεσποτικού δρόμου προς τη νεωτερικότητα και να νομιμοποιήσει την απολυταρχία, και στη συνέχεια το καθεστώς της αιρετής μοναρχίας, ως δήθεν δημοκρατικό. Η εθνική ανάγνωση του ελληνισμού αποτέλεσε τη σταθερά επιλογή του ελληνικού κόσμου του Βυζαντίου και της τουρκοκρατίας.

Το διακύβευμα στις ημέρες μας εστιάζεται όχι ανάμεσα σε δύο αλήθειες, αλλά ανάμεσα στην αλήθεια που διδάσκουν κατά τρόπο αναντίλεκτο οι πηγές της εποχής του Βυζαντίου και της τουρκοκρατίας, και στο ιδεολογικό εγχείρημα της «νεωτερικής» ιδεολογίας και των πραιτοριανών της εδώ κομματοκρατίας να παραχαράξουν την πραγματικότητα για να δικαιώσουν το κράτος που λειτούργησε ως ολετήρας του ελληνικού έθνους και, δί' αυτού, του ελληνικού δρόμου προς τη νεωτερικότητα. Για να γίνω πιο σαφής: εάν είχε επικρατήσει ο ελληνικός δρόμος προς τη νεωτερικότητα, σήμερα το κράτος θα ήταν η δημοκρατική κοσμόπολη. Έχοντας κυριαρχήσει ο δυτικός δρόμος, το κράτος ήταν πριν η απολυταρχία και τώρα η συνταγματική ή η αιρετή μοναρχία.

Με αφορμή τη διακοσιετηρίδα της ελληνικής επανάστασης προσφέρεται στην ελληνική κοινωνία μια ευκαιρία να αναστοχασθεί την αιτία της κακοδαιμονίας της και, μέσα από την ανάκτηση της ιστορίας της, να διακρίνει την οδό της προοδευτικής σήμανσης του μέλλοντός της.

Η Επιτροπή που έχει συγκροτηθεί υπό την κ. Αγγελοπούλου έχει ήδη δώσει δείγματα γραφής για την κατεύθυνση που θέλει να δώσει στις επετειακές εκδηλώσεις. Ποια είναι η εκτίμησή σας για τη σύσταση και την πορεία αυτής της Επιτροπής;

Η Επιτροπή αυτή δεν κρύβει ότι συγκροτήθηκε με συγκεκριμένο σκοπό: Να δικαιώσει την επιλογή του απολυταρχικού ηγεμόνα που επέβαλε το ελλαδικό απολυταρχικό προτεκτοράτο για να καταλύσει το ανθρωποκεντρικό φορτίο που έφερε μαζί του ο ελληνισμός, ώστε να τον καθυποτάξει και να μην αποτελεί εμπόδιο στη φιλοδοξία του. Συγχρόνως,

δεν κρύβει ότι επιδιώκει να προσομοιώσει τα κατάλοιπα των πολιτισμικών σταθερών που κληρονόμησε η νεοελληνική κοινωνία από το οικουμενικό δημοκρατικό της παρελθόν στα μέτρα της ιθαγενούς άρχουσας τάξης, ώστε να εξαλείψει το ιδιώνυμό της, τον αντιστασιακό της χαρακτήρα. Να μεταβάλει κυριολεκτικά τον λαό με τη μεθάρμοση της ελληνικής κοινωνίας σε μια αγελαία «συλλογικότητα» που θα ιδιωτεύει, και δεν θα αμφισβητεί την παρασιτική σχέση της άρχουσας κομματοκρατίας με το κράτος.

Είναι μια Επιτροπή συγκροτημένη με γνώμονα το δόγμα της ενιαίας σκέψης, από άτομα δοκιμασμένα λόγω της θητείας τους στις οριζόντιες διαδρομές τους στους προθαλάμους της εξουσίας. Το να βάζει ο πρωθυπουργός την κυρία Αγγελουπούλου να παίξει το ρόλο της «Μαριάννας» της Γαλλικής Επανάστασης ή να παραστήσει την «Μπουμπουλίνα» της Ελληνικής Επανάστασης είναι τουλάχιστον γελοίο, για να μην πω μεγίστη προσβολή προς όσους αγωνίστηκαν για την εθνική μας ελευθερία. Σημειολογικά μιλώντας, η Επιτροπή αυτή εξ επόψεως σύνθεσης και σκοπού θυμίζει ότι ο φασισμός είναι τρόπος, όχι αναγκαστικά σύστημα. Είναι η ντροπή του έθνους, προσβάλλει το δημόσιο αίσθημα και, στους δύσκολους καιρούς που διέρχεται η χώρα, είναι διχαστική. Καλώ τον πρωθυπουργό, όποιες και αν είναι οι δεσμεύσεις του, να αποκαταστήσει την προσβλητική απρέπεια που διεπράχθη κατά του λαού, αποσύροντάς την πριν ολοκληρώσει το ολέθριο έργο της.

Είστε σαφής! Ας περάσουμε όμως σε ένα άλλο, αν και όχι άσχετο με όσα είπαμε ως τώρα, ζήτημα: πρόσφατα κυκλοφόρησε ο τρίτος τόμος του έργου σας «Το Ελληνικό Κοσμοσύστημα». Θα μπορούσατε να κατατοπίσετε τους αναγνώστες μας για αυτό το έργο και να μας μιλήσετε για τη συνέχειά του;

Ο τόμος αυτός, ο τρίτος του Ελληνικού Κοσμοσυστήματος, είναι ο πρώτος μιας τριλογίας τόμων που θα κυκλοφορήσουν μέσα στο καλοκαίρι και ολοκληρώνουν το εγχείρημα της κοσμοσυστημικής ανασυγκρότησης της κοσμοϊστορίας και της ανάδειξης της εξελικτικής βιολογίας του κοινωνικού ανθρώπου. Ο τόμος αυτός εξετάζει τη βυζαντινή περίοδο της ελληνικής οικουμένης: πώς η ηγεσία της Ρώμης παρέδωσε τα κλειδιά της οικουμένης στους Έλληνες οι οποίοι, όπως δηλώνουν οι ίδιοι, αποτελούν εθνικά την ομοθετική συνέχεια της ελληνικής αρχαιότητας. Αναφέρεται επίσης στο

κλίμα μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε η σύγκρουση του ελληνισμού με την εξερχόμενη από την ιδιωτική δεσποτεία Δύση για το ζήτημα της ιδιοκτησίας της Ρώμης/ηγεμονίας της οικουμένης κ.λπ.

Στους δύο επόμενους τόμους εξετάζεται η ιδιοσυστασία του Βυζαντίου στο κοινωνικοοικονομικό, ιδεολογικό και πολιτικό πεδίο, και επίσης τα εσωτερικά του στάδια, τα οποία σηματοδοτούν την ανθρωποκεντρική ολοκλήρωση του ελληνικού κόσμου. Η τριλογία αυτή κλείνει με έναν εκτενή διάλογο με τις νεότερικές σχολές που προσεγγίζουν το Βυζάντιο, τη Δύση και τη νεωτερικότητα, όπου μέσα από τις πηγές αποκωδικοποιείται όλο το εγχείρημα της εποχής της κορύφωσης της απολυταρχίας στη δυτική Ευρώπη, να υφαρπάξει την ιστορία και να νομιμοποιήσει την ηγεμονία της. Στο έργο αυτό ο αναγνώστης θα διαγνώσει μέσα από τις πηγές μια εντελώς άλλη οπτική για το Βυζάντιο, από την ονομασία του έως το τέλος της δουλείας και την εφαρμογή της δημοκρατικής αρχής στην οικονομία, τη θεμέλια βάση του κράτους δίκαιου και πρόνοιας που το διακρίνουν, τη κυριαρχία των πόλεων και πολλά άλλα.

Κάτι τελευταίο, μιας και η εφημερίδα μας συμπλήρωσε 500 φύλλα αδιάλειπτης παρουσίας μέσα σε 10 χρόνια. Πώς εκτιμάτε την ύπαρξή της;

Ο *Δρόμος της Αριστεράς* είναι ένας φάρος στο μέσον της ιδεολογικής φυλλοξέρας και της διανοητικής ανυπαρξίας που διέπει την Αριστερά από το τέλος της δεκαετίας του 1980/90. Σε μια στιγμή που Αριστερά και Δεξιά έχουν περιέλθει στο Μαυσωλείο της ιστορίας, ο κόσμος του Δρόμου της Αριστεράς επιμένει να σκέφτεται και να αναζητά μέσα στα συντρίμια την άλλη άποψη. Αντιλαμβάνεται κανείς την αξία του εγχειρήματος αυτού όταν διαπιστώνει ότι η μια μερίδα της Αριστεράς παραμένει εμμονικά προσδεδεμένη στη σταλινική της στασιμότητα, ενώ η άλλη μεταβλήθηκε σε βαποράκι του σκληρού πυρήνα της διεθνούς των αγορών και σε μείζονα αντίπαλο της εθνικής κοινωνίας. Εκτιμώ ότι ο *Δρόμος της Αριστεράς* παραμένει ανοιχτός στη διερώτηση για το μέλλον, και στο πλαίσιο αυτό αγωνιά για την ανασύνδεση της σκέψης με την πρόοδο.

Δημοσιεύθηκε στο Φύλλο 501 – 06/06/2020

Οι μεγάλες αλήθειες για το 1821 – Τρίτομη Ιστορία του Σαράντου Καργάκου

του Λαοκράτη Βάσση

Α. Χαρακτήρας και ταυτότητα του '21

Ένα μνημειώδες έργο, πλούτος για την ιστοριογραφία μας, όπως η τρίτομη ιστορία του Σαράντου Καργάκου, για την **Επανάσταση του '21**, πάνω από 2.000 σελίδες, εκδ. Περί Τεχνών, δεν χωράει σε σύντομες κριτικές θεωρήσεις. Γιατί, τι να πρωτοαναφέρεις απ' τη συναρπαστική ιστόρηση των στρατιωτικών της γεγονότων ή απ' τη στοχαστική ανάλυση της σύνθετης πολιτικής της διάστασης, απ' τα πολύπλοκα δηλαδή πολιτικά της γεγονότα; Προέκρινα, γι' αυτό, να επικεντρώσω την προσέγγισή μου στις πολύ κρίσιμες και καίριες αλήθειες του Καργάκου για τον **χαρακτήρα** και την **ταυτότητα του '21**. Όπου, φωτίζοντας, με έξοχη ερμηνευτική πειστικότητα, την **εθνο-αναγεννητική** και όχι **εθνο-γενετική** ιστορική αλήθεια του Μεγάλου μας Ξεσηκωμού, κάνει, με την ευθύνη του επιστήμονα ιστορικού, «φύλλο-φτερό» τον ύπουλο και ύποπτο επιστημονικοφανή λόγο του επελαύνοντος, τα τελευταία χρόνια, νεο-ιστορικού αναθεωρητισμού και εθνο-αποδομητισμού. Που βάλθηκε να ξεθεμελιώσει παν τι το εθνικό και ελληνικό.

α. Στο εισαγωγικό πρώτο μου μέρος θέλω να τονίσω:

Πρώτον, ότι ο Σαράντος Καργάκος ανήκει στους αληθινά μεγάλους της πνευματικής μας ζωής, όπως δείχνει και το τεράστιο συγγραφικό του έργο.

Υπερβαίνουν τα εκατό τα βιβλία που έχει γράψει, τα περισσότερα πολύτομα. Ιδίως τα ιστορικά, χάρη στα οποία και ανήκει στους κορυφαίους Νεοέλληνες ιστορικούς, δίπλα στον Παπαρρηγόπουλο, τον Βακαλόπουλο και τον Σβορώνο. Καθώς, σημαντικά συγγράμματά του, όπως η τρίτομη Ιστορία των Αθηνών, η δίτομη Ιστορία της Σπάρτης, η δίτομη ιστορία του Μ. Αλεξάνδρου, η δίτομη Μικρασιατική Εκστρατεία, η τετράτομη Ιστορία του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και η τρίτομη Επανάσταση του '21, για να αρκεστούμε σ' αυτά, δικαίως τον ανυψώνουν στην πρώτη αυτή κατηγορία ιστορικών μας.

Δεύτερον, στην πνευματική προσωπικότητά του συν-υπάρχουν οι ιδιότητες: του ιστορικού, που είναι η κυρίαρχη, του μαχητικού διανοούμενου, με τις εκατοντάδες αρθρογραφικές και άλλες παρεμβάσεις του στην πνευματική ζωή του Τόπου μας, αλλά και του φωτισμένου εκπαιδευτικού, με την ιδιαίτερη συμβολή του στην παιδεία μας, διδακτική και συγγραφική. Ήταν ένας μοναδικά προικισμένος, πολυδιάστατος και χαλκέντερος πνευματικός άνθρωπος, με βαθείς δημοκρατικούς και πατριωτικούς καημούς.

Τρίτον, Η Ελληνική Ιστορία του '21, γραμμένη με επίγνωση πως είναι μάλλον το τελευταίο μεγάλο σύγγραμμά του, γιατί, όπως σημειώνει στον επίλογο του τρίτου τόμου: «ουκέτι πλέον χρόνος ζωής για εργασίες μακράς πνοής», είναι η, οιονεί, ιστορική και εθνική παρακαταθήκη του, αν υπολογίσουμε τις εκτενείς ερμηνευτικές σελίδες και διδακτικές αποτιμήσεις του. Καθώς, έχοντας βαθιά συνείδηση του τι διακυβεύεται σε τούτη την πολύ κακή, για μας, καμπή των καιρών, θέλει να έχει ο ελληνικός λαός στα χέρια του, κυρίως όμως οι νεότερες γενιές, την **αληθινή Ιστορία του '21**. Κι όπως γράφει: «να αποσπάσουμε το '21 απ' τα εργαστήρια των διάφορων *«Μέγγελε» της ιστοριογραφίας*». (Τόμ. Α', σελ. 13). *Εννοώντας, προφανώς, το κακοποιητικό θόλωμα της Εθνεγερσίας μας απ' τα επιστημονικοφανή χαλκεία του «νεο-ιστορικού αναθεωρητισμού»*. Που, υποσκάπτοντας την ταυτότητά της, υποσκάπτουν και την ταυτότητα του ελληνισμού.

Τέταρτον, με το κύκνειο, αυτό, συγγραφικό άσμα του, εξαντλώντας το πάθος του για την ιστορία, ιδίως του '21, και εκπληρώνοντας το πνευματικό του χρέος, που τον «βάραινε» για την αποκατάσταση όλων

των βαλλόμενων μεγάλων αληθειών του, μας χαρίζει την **πληρέστερη** και τη συναρπαστικότερη ιστορία της Εθνικής μας Παλιγγενεσίας. Την πληρέστερη, γιατί φωτίζει και ερμηνεύει όλες της τις διαστάσεις, πρωτίστως τα πολύ σύνθετα πολεμικά και πολιτικά της γεγονότα, ως τις έσχατες λεπτομέρειές τους και με υποδειγματική, απ' τη μεριά του, τήρηση της δεοντολογίας της ιστορικής επιστήμης. Οπότε και χωρίς να διαπράττει, κι αυτός, κανένα απ' τα «ατοπήματα», για τα οποία εγκαλεί κυρίως την αποδομητική «παρα-ιστορία». Την **συναρπαστικότερη**, επίσης, ιστορία, γιατί είναι γραμμένη σε μια λαγαρή, αβίαστα καταληπτή και απολαυστική «γλώσσα», ας μου επιτραπεί να πω, μια λόγιας λαϊκότητας γλώσσα. Που ποτέ, ακόμα κι όταν γίνεται «καυστική», εκεί που χρειάζεται, δεν χάνει την αισθητική της ποιότητα και το συνακόλουθο ήθος της. Κι αν θα έπρεπε, δίπλα στην επιστημονική πληρότητα και τη συναρπαστική γραφή να πρόσθετα κι ένα τρίτο γνώρισμα, αυτό θα ήταν η **ιστορική σοφία**, με την οποία προσεγγίζει τα «πολωτικά δίπολα» και τα «αμφιλεγόμενα» του Μεγάλου μας Αγώνα, όπως αυτά συνδέονται με τις «μαύρες τρύπες» του, όπως τις λέει, που δεν ήταν και λίγες.

β. Μη μπορώντας να επεκταθώ, δεν χωράνε εδώ, σ' αυτές τις καίριες προσεγγίσεις του, αρθρωμένες με λόγο αντιμυχιαστικό και διαλεκτικό, για τα «**πολωτικά δίπολα**» (στρατιωτικοί – πολιτικοί, ολιγαρχικοί – δημοκρατικοί, «καλοί» – «κακοί» κλπ), αλλά και για τα **μεγάλα «αμφιλεγόμενα»** του Αγώνα (ρόλος προκρίτων, εκκλησίας, ξένων δυνάμεων κλπ), που είναι, με κριτήριο την τεκμηριούμενη ιστορική εγκυρότητα, το «μαντέμι» του έργου του, θα περάσω στο υπεσχημένο δεύτερο και κύριο μέρος της θεώρησής μου, που είναι οι ακόμα πιο καίριες, εξαιτίας και των καλλιεργούμενων συγχύσεων, ερμηνευτικές θεωρήσεις του για το '21, για την ταλαιπωρημένη δηλαδή και εξακολουθητικά ταλαιπωρούμενη, ιδίως απ' τη Μεταπολίτευση και εντεύθεν, ταυτότητά του. Με δεδομένο, πάντοτε, πως οι καθόλου αθώες περί αυτής αμφισβητήσεις τείνουν να υποκαταστήσουν το ενδιαφέρον και για τα ίδια τα ιστορικά του γεγονότα. Με σύνηθες επίδικο όχι μόνο το τί επανάσταση ήταν (εθνική, αστική, κοινωνική...), αλλά, σε πολύ ακραίες περιπτώσεις,

ακόμα κι αν ήταν επανάσταση. Καθώς, η κατεδαφιστική μανία, όπως, επισημαίνει, δεν αφήνει τίποτε...όρθιο!

Σε τούτο το κύριο μέρος θα προτάξω τρεις υποστηρικτικές παρατηρήσεις.

Πρώτη, ο Σ.Κ. δικαιούται να ερμηνεύει την Ιστορία, προπαντός την Ιστορία του '21: αφενός γιατί την ξέρει καλά, ως ακάματος μελετητής και ερευνητής και όχι σαν ερανιστικός επισκέπτης της, αφετέρου, γιατί έχει, όπως προ-ανέφερα, την παιδεία του καθολικού φιλόλογου και πνευματικού ανθρώπου, οπότε και όλο το στοχαστικό βάθος για το δύσκολο αυτό πνευματικό άθλημα. Με την αδογμάτιστη σκέψη του επιστήμονα ιστορικού και του φωτισμένου διανοητή να είναι και η εγγύηση της εγκυρότητας του ερμηνευτικού του λόγου.

Δεύτερη, χάρη σ' αυτή του την «αρματωσιά», του επιστήμονα ιστορικού, που σέβεται την ιστορική δεοντολογία, και του πνευματικού ανθρώπου, με την πολυπρισματική πνευματική «όραση» του φωτισμένου διανοητή, που δεν θα μπορούσε να ανήκει στους θορυβώδεις μεταπράτες επιστημονικοφανών παρα-ιστορικών προϊόντων εξ Εσπερίας, αποφαίνεται με αμάχητη πειστικότητα και για το **τί είναι και για το τί δεν είναι το '21**, έχοντας αναγνώσει εις βάθος και την ιστορική και την παρα-ιστορική «ύλη». Κι αποφαίνεται, με στέρεη τεκμηρίωση, ότι **το '21 είναι εθνική επανάσταση**, επανάσταση έθνους που δημιουργεί κράτος, αντιπαρατιθέμενος στην εισαγόμενη «θεωρία» αγγλο/σαξωνικής ιστοριογραφικής κοπής, που, αγνοώντας τους ιστορικούς λαούς, θέλει τα κράτη να κατασκευάζουν έθνη. Με τη βαθιά του γνώση της Επανάστασής μας, που τη θεωρεί «ηλάτανο με βαθύ ρίζωμα», «πύρωμα ψυχής», κατά Παλαμά, « πύρινο άνθος» και «ακατάλυτο καημό της Ρωμιοσύνης» κατά Χρήστο Μαλεβίτση, οι αναφορές σε Παλαμά και Μαλεβίτση δικές του, αναγνωρίζει το έθνος ως την αυτονόητη γεννητορική της «μήτρα». Είναι, μάλιστα, πολύ χαρακτηριστική η φράση του: *«Το έθνος είναι η "ζύμη" για να σχηματιστεί το "καρβέλι" του κράτους».*

Τρίτη, τέλος, παρατήρηση, με τις κεραίες του υψωμένες στους πολύ θολούς ορίζοντες του ελληνισμού και με βαθιά συνείδηση πως οι άμυνές μας ξεκινούν απ' την «ψυχή» μας, απ' τον εσώτερο αξιακό πυρήνα της ελληνικής ψυχής, είναι καταιγιστικός εναντίον του ιστορικού

αποδομητισμού. Ρίχνοντας άπλετο φως στην «παρα-ιστορική ύλη» και στις συνακόλουθές της υποσκαπτικές του χαρακτήρα και της ταυτότητας του '21 παρερμηνείες. Μιλώντας ξεκάθαρα και προειδοποιώντας: *«Γράφοντας πολλά με ύπουλο τρόπο και με ύποπτες προθέσεις. Το '21 είναι η ιστορική βάση μας. Υπονόμευση του '21 συνιστά κίνδυνο για την εθνική μας ανεξαρτησία, για την εθνική μας αυτονομία και την εθνική μας ακεραιότητα... Το '21 έχει πολύ πληγωθεί. Πρέπει να κλείσουμε τις δικές του για να κλείσουν και οι δικές μας πληγές. Πληγώνοντας το παρελθόν, πληγώνουμε και το μέλλον»* (Τόμ. Α', σελ. 35 και 14).

Κι έρχομαι, μετά και τις τρεις παρατηρήσεις, στις πολύ σημαντικές **κριτικές και ερμηνευτικές απόψεις του**, όπως αυτές κατατίθενται κυρίως στις πολλές εισαγωγικές σελίδες, αρκούντως αναλυτικές, του πρώτου και του τρίτου τόμου, αν όχι και όλου σχεδόν του τρίτου τόμου. Για να μη μιλήσω για μια μοναδική ερμηνευτική επένδυση όλης της Ιστορίας του, όπου και αποκαθιστά όλες τις μεγάλες **αλήθειες**, για το '21, που τόσο έχουν κακοπάθει: **Πρώτον**, από υμνολογικές (μεταφυσικές) υπερβολές, **δεύτερον**, από μηχανιστικές (μαρξολογικές) ιδεολογικοποιήσεις και **τρίτον**, όπερ και το μείζον, από αποδομητικές παραμορφώσεις.

Στην **πρώτη κατηγορία**, των υμνολογικών υπερβολών, που δίνει προσχήματα για... αμφισβητήσεις, κατατάσσει την ακραία εξιδανικευτική εκδοχή των παλαιών ιστορικών της καλούμενης εθνικής γραμμής για το '21. Στους οποίους, όμως, με τις ποιοτικές διαβαθμίσεις του, πέραν της ασκούμενης κριτικής, με μέτωπο πάντοτε κατά του «ρατσιστικού» εθνοφυλετισμού, αναγνωρίζει: αφενός τις καλές τους προθέσεις κι αφετέρου τη φρονηματιστική λειτουργία των «ψιμυθιωμένων» ιστορήσεών τους, ιδίως σε δύσκολες περιόδους της μετεπαναστατικής ιστορικής μας ζωής (Βαλκανικοί πόλεμοι, Αντίσταση, ανταποικιακός Κυπριακός Αγώνας!).

Στη **δεύτερη κατηγορία**, των μηχανιστικών ιδεολογικοποιήσεων, κατατάσσει την κοινωνική ή κοινωνιολογική εκδοχή του '21 των πρώτων μαρξιστών ιστορικών, όπως ο Σκληρός, ο Κορδάτος και ο Ζεύγος, βάζοντας σε άλλο, προφανώς, επίπεδο, τον ύστερο και ώριμο μαρξισμό, με την αντιστοίχως ώριμη ιστορική σκέψη, του Νίκου Σβορώνου. Όπου, πρώτος ο Σκληρός θεωρεί πως «η Επανάσταση του '21 ήταν κατά βάθος αστική»

(Το κοινωνικό μας ζήτημα, 1907), το ίδιο και με μονομερή «απολυτότητα» ο Κορδάτος (Η κοινωνική σημασία της Επανάστασης του 1821, 1924), ενώ ο Ζεύγος, αλλάζοντας την ως τότε κομμουνιστική γραμμή (Κορδάτου), τη θεωρεί «αγροτο/λαϊκή επανάσταση». Για να βάλει, όπως είπαμε, απ' την πλευρά αυτής της «σχολής», της κοινωνικής – μαρξιστικής, τα πράγματα στη θέση τους ο Σβορώνος, που βλέπει «όλο το έθνος...στον κοινό αγώνα για την ανεξαρτησία» (Επιθεώρηση Τέχνης, τεύχ.23-24, 1956). Ο Σ.Κ., με την προσήλωση του σοβαρού επιστήμονα στον κώδικα της ιστορικής δεοντολογίας, προφανώς και δεν μπορεί να δεχτεί την πρόσδεση του '21 στην προκρούστεια κλίνη των κοινωνικο/ιδεολογικών ή και κομματικών σκοπιμοτήτων. Χωρίς, χάρη στην πολυ-πρισματική ιστορική ματιά του, να χάνει, κάθε άλλο, την επαφή του και με την υπαρκτή κοινωνική διάσταση της εθνικής μας επανάστασης, την οποία και αναδεικνύει, στα όριά της όμως πάντοτε, χωρίς υπερβολές ή αποσιωπήσεις. Όπως, επί παραδείγματι, όταν φωτίζει τις περιπτώσεις των Αντώνη Οικονόμου (Ύδρα), Καρατζά (Πάτρα) και Μπαλή(Ανδρος).

Στην **τρίτη κατηγορία**, τέλος, αυτή των επιστημονικοφανών αμφισβητητικών παραναγνώσεων, κατατάσσει την ιστορικο-αναθεωρητική και ιστορικο-αποδομητική εκδοχή του '21, την πλέον ιδεολογικοποιημένη, αλλά υπό τον μανδύα της...απο-ιδεολογικοποίησης. Εναντίον της οποίας, μετά λόγου γνώσεως, όπως ήδη έχω τονίσει, βάλλει «κατά ριπάς», με την απολύτως πειστική τεκμηρίωση του έγκυρου ιστορικού του λόγου, απογυμνώνοντας:

Πρώτον, την προκλητικά μειωτική, διαστροφικά αποψιλωτική και μανιωδώς αποδομητική παρα-ιστορική «επιχείρηση» ισοπεδωτικής... απομάγευσης ηρωικών μορφών και ηρωικών γεγονότων της Εθνεγερσίας μας. Που καθόλου δεν συνδέεται με τη λογική προσπάθεια απαλλαγής της ιστορίας του '21 απ' τις ακραίες υμνολογικές και μεταφυσικές υπερβολές της , με γνώμονα τη στέρεη ιστορική αλήθεια και μέλημα την αποκατάστασή της στις πραγματικές της διαστάσεις.

Δεύτερον, το πλέον σημαντικό, την πλήττουσα την ίδια την ταυτότητα του '21, συνακολούθως και του ελληνισμού, οργανωμένη «απόπειρα» αναιρετικής υπόσκαψης και αλλοίωσης του εθνο-αναγεννητικού, όπως ήδη έχω τονίσει, χαρακτήρα του Μεγάλου μας Ξεσηκωμού. Με τους

πρωταγωνιστές αυτής της «απόπειρας» να διακονούν, έχοντας προνομιακές προσβάσεις στο δημόσιο χώρο, τις απόψεις τους: περί του εθνογενετικού χαρακτήρα της Επανάστασης του '21 και περί μονοσήμαντης σχέσης της με τον Διαφωτισμό και τη Γαλλική Επανάσταση. Με άρνηση δηλαδή του **ενδογενούς ιστορικού της βάθους**, οπότε και με άρνηση της ιστορικής συνέχειας του ελληνισμού έθνους, όπως το θέλει η... **νεο-φαλμεραγερική** αυτή ανάγνωση της νεότερης ιστορίας του ελληνισμού. Κι εδώ, ο Σ.Κ., έχει ανελέητο ιστορικό και υψηλής εθνικής ευθύνης πνευματικό και πατριωτικό λόγο, γνωρίζοντας πολύ καλά και εις βάθος τι θα γίνει αν δεν «τσιμεντωθούν» αυτοπροστατευτικά (ιστορικά, πνευματικά και ιδεολογικά) οι **«κερκόπορτες»**, που ανοίγει ο **νεο-ιστορικός εθνο-αποδομητισμός**. Με το ιδεολογικό «τσιμεντωμά» τους να προϋποθέτει ελληνικό φρονηματισμό σε «γραμμή» Ρήγα, Σολωμού, Κάλβου και Μακρυγιάννη. Που είναι η «γραμμή» του **δημοκρατικού πατριωτισμού**, στην οποία ήταν κι ο ίδιος αμετάθετα ταγμένος σε όλη του τη ζωή.

γ. Αντί άλλης επιλογικής αναφοράς, περνώντας στο τρίτο μέρος της θεώρησής μου, θα προσφύγω σε τρία μικρά μόνο δείγματα της αντι-αποδομητικής ιστορικής και πνευματικής του γραφής. Το **πρώτο**: *«Μετά τη μεταπολίτευση (1974), και εξαιτίας της καπηλείας ιερών και οσίων απ' το δικτατορικό καθεστώς (1967 – 74), άρχισε μεθοδικά να εφαρμόζεται η διδακτική της απομυθοποίησης ή απομυθεύσεως. Αλλά, όπως συμβαίνει συχνά στον τόπο μας, από το ένα άκρο, φτάσαμε στο άλλο»*(Τόμ. Γ', σελ. 160). Το **δεύτερο**, αναφερόμενο στην ανιστόρητη θεωρία της μη «συνέχειας»: *«Κι όμως η συνέχεια υπάρχει. Καμία ανθρώπινη γενιά δεν ήρθε απ' το πουθενά... Η πίστη του Παπαρρηγόπουλου στην συνέχεια του ελληνικού έθνους δεν βγήκε απ' το κεφάλι του..., ούτε είναι δάνειο, μιας Βαυαρικής κατασκευής ιδεολογίας. Ήταν κάτι το βαθιά ριζωμένο στην ψυχή των αγωνιστών... Όταν υπάρχει συνέχεια στη γλώσσα, υπάρχει και στην ιστορία»*(Τόμ. Α', σελ. 32- Τόμ. Γ', σελ. 16). Το **τρίτο**, αναφερόμενο αυτό στη συνακόλουθη της μη «συνέχειας» θεώρηση του '21 ως μονοσήμαντου, άρα εθνο-γενετικού, καρπού του Διαφωτισμού και της

Γαλλικής Επανάστασης: *«Είναι αφελές, γράφει, να υποστηρίζεται ότι η ανθρώπινη ζύμη που δημιούργησε το '21 δεν είχε εθνικά προσδιοριστικά στοιχεία και περίμενε τις εκσπερματώσεις του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επαναστάσεως για να γονιμοποιηθεί και να λάβει μια ευρωπαϊζουσα ελληνομορφία... Οι Έλληνες επαναστάτες (του '21) δεν ήσαν τέκνα του Μαρά, ούτε πρόδρομοι του Λένιν και του Τρότσκι. Έκαναν τη δική τους επανάσταση»*(Τόμ. Γ', σελ. 172). Ειδικά, μάλιστα, για τη σχέση Γαλλικής και Ελληνικής Επανάστασης, σημειώνει επιγραμματικά πως *«δεν ήταν σχέση δανείου αλλά δονήσεως»*. Ωθητική δηλαδή της ενδογενούς κυρίας δυναμικής και προέλευσής της και όχι «γεννητορική», όπως θέλουν οι «νεο-ιστορικοί» της εθνο-αποδόμησής μας.

Ολοκληρώνοντας: Η τρίτομη αυτή ιστορία, ένας συγγραφικός του άθλος, μας χαρίζει τη γνώση του αληθινού '21, **απαλλάσσοντάς το** όχι μόνο απ' τις ως τώρα «παραμορφώσεις» της αλλά και **προστατεύοντάς το**, με στέρεη «οχύρωση», από μελλοντικές. Ιδίως απ' τις προ-οιωνιζόμενες, ενόψει την προγραμματιζόμενων «γκλαμουράτων» εορτασμών της 200ης επετείου της Εθνικής μας Παλιγγενεσίας. Όπου και θα προσπαθήσουν, με επιστημονικοφανείς ιστορικοαναθεωρητικές «αναγνώσεις», να καταστήσουν συμβατό το φλογερό μήνυμα της Εθνικής μας Ανεξαρτησίας με την **κίβδηλη κανονικότητα της μετα-νεωτερικής επικυριαρχίας**, απ' τη Χρεοκοπία του '10 και εντεύθεν, των κατ' ευφημισμὸν λεγομένων «Θεσμών» στον Τόπο μας. Ματαιίως, όμως, γιατί, όπως μας διδάσκει με την **ιστορική παρακαταθήκη του**, αλλά και με όλο το πνευματικό του έργο ο Σαράντος Καργάκος: Το '21, με τις βαθιές του ρίζες στα αξιακά άχραντα των αιώνων του ελληνισμού, είναι αθάνατο και μας δείχνει το δρόμο του Χρέους!

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 515 – 17/10/2020

Μια αφετηριακή οπτική – Γιατί ο Ν. Σβορώνος; της σύνταξης του *δρόμου*

Με το κείμενο του Νίκου Σβορώνου ο *Δρόμος* ξεκινάει μια σειρά αφιερωμάτων για την Επανάσταση του 1821 και για την αξιολόγηση των 200 χρόνων ύπαρξης του νεοελληνικού κράτους, καθώς και για την ιστορία του νέου ελληνισμού. Σε ιδιαίτερα σημαντικές και κρίσιμες στιγμές για την υπόστασή τους, και με πολλές διαχρονικές και πρόσφατες παραχαράξεις της ιστορίας. Αλλά αυτά θα μας απασχολήσουν κατά την ανάπτυξη των αφιερωμάτων. Στο σημείωμα αυτό θέλουμε να ξεκαθαρίσουμε γιατί ξεκινάμε με ένα κείμενο του Νίκου Σβορώνου και γιατί το θεωρούμε «αφετηριακή οπτική», κείμενο θέσης για το ζήτημα. Αισθανόμαστε αυτήν την ανάγκη –κατάθεσης μιας συνολικής οπτική για το ζήτημα– γιατί δεν ξεκινά από το μηδέν η συζήτηση για τις πολλαπλές πλευρές και τη σημασία της Επανάστασης του 1821, όπως και γιατί δεν έχουν όλες οι πολιτικές δυνάμεις και οι παρατάξεις του τόπου την ίδια αντίληψη ή άποψη. Ιδιαίτερα δε, βρισκόμαστε σε πολεμική θέση απέναντι στην επίσημη αντίληψη, αυτή της «Επιτροπής '21» υπό την κυρία Αγγελοπούλου, όπως και απέναντι σε όλες τις απόψεις που θέλουν να αποδομήσουν την εθνική, απελευθερωτική και κοινωνική σημασία της Επανάστασης.

Γιατί λοιπόν ξεκινάμε από τον Νίκο Σβορώνο; Για τους ακόλουθους λόγους:

Ο Νίκος Σβορώνος είναι από τους πλέον σπουδαίους σύγχρονους ιστορικούς του τόπου, ο οποίος αφιέρωσε ολόκληρη την ζωή του στη μελέτη της ελληνικής ιστορίας – και ιδιαίτερα το Βυζάντιο. Είναι σοβαρός

επιστήμονας, βαθύς μελετητής, λακωνικότατος στην έκφρασή του, αλλά σαφής στα συμπεράσματά του. Ιστορικός αλλά και δάσκαλος, που δίδαξε, έγραψε, μίλησε για την ελληνική ιστορία. Η ταυτότητά του και η μεθοδολογία του είναι μαρξιστική, αλλά όχι δογματική ή μηχανιστική. Η έρευνα πάντα προηγείται του συμπεράσματος κι όχι το αντίστροφο για πολιτικούς ή κομματικούς λόγους.

Θα σημειώσει για ορισμένους: «Την ίδια περίπου στάση έδειξαν και δείχνουν ορισμένοι μαρξιστικοί κύκλοι, όχι στο όνομα μιας επιστημονικής κριτικής, αλλά στ' όνομα μιας "θεωρητικής" εκ των προτέρων "απόφασης" σχετικά με τις "θέσεις" σύμφωνα με τις οποίες πρέπει να γράφεται η ιστορία του ελληνικού λαού» («Ανάλεκτα», σελ. 79)

Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ο Ν. Σβορώνος έχει υπόψη του το έργο κάποιων σκαπανέων του μαρξιστικού χώρου για την ελληνική ιστορία, έχει όμως και επίγνωση των ατελειών, των λαθών, των χοντροκομμένων τοποθετήσεων που είχαν γίνει από αυτούς. Χωρίς να τους μηδενίζει, ακολουθεί μια ήρεμη δική του έκθεση απόψεων και τοποθετήσεων, που όλες μαζί εμπλουτίζουν και οικοδομούν μια οπτική παραγωγική και χρήσιμη για τη μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας.

Έχουμε λοιπόν μπροστά μας έναν επιστήμονα σοβαρό και παραγωγικό που μπόρεσε να επιδοθεί στη μελέτη, σε χρόνια όχι εύκολα αλλά πάντως όχι και τόσο βάνουσα ή δύσκολα κι αφού οι συνθήκες είχαν σαφώς καλυτερεύσει και είχαν διανοιχθεί ορισμένοι δρόμοι. Δεν έχουμε έναν κομματικό άνθρωπο, αυθαδής ή εμπαθή (γιατί κυκλοφορούν τόσοι) που νομίζει ότι κατέχει την αλήθεια ή και την επιστημονική αλήθεια και υποστηρίζει ιδεολογικά φορτισμένες θέσεις ως ιστορία.

Το ειδικό περιεχόμενο του έργου του Ν. Σβορώνου τοποθετεί την εξέταση του ελληνισμού μέσα σε μια πολυτάραχη και ιδιότυπη πορεία κοντά 3.000 χρόνων και βλέπει στοιχεία συνέχειας αλλά και ασυνέχειας ή στροβιλισμών στην ιστορία του. Διακρίνει τις τρεις κύριες φάσεις του, αρχαίο ελληνισμό, μεσαιωνικό ελληνισμό και νέο ελληνισμό χωρίς να έχει κάποιο κόμπλεξ κατωτερότητας απέναντι στην κυρίαρχη δυτική σκέψη. Αποδεικνύει την περίπλοκη και αντιφατική συνέχεια με τρόπο επιστημονικό, μακριά από τα ουσιοκρατικά ιδεολογήματα του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού». Ακόμα,

οι προσδιορισμοί που αποδίδει στο ελληνικό έθνος π.χ. ως αντιστασιακό («ο αντιστασιακός χαρακτήρας διέπει ολόκληρη τη νεοελληνική ιστορία», «Ανάλεκτα», σελ. 37) και ολόκληρο το δοκίμιο που έχει γράψει για το έθνος, προκαλούν και αμφισβητούν ανοικτά τη σημερινή κυρίαρχη αποδομητική παγκοσμιοποιητική άποψη. Άποψη που θεωρεί το έθνος ως «κατασκευάσμα» του κράτους και εν γένει ξεπερασμένο πλέον. Η κριτική **αυτών των απόψεων** έχει προχωρήσει, γιατί το «έθνος-κράτος» είναι εμπόδιο πλέον στον παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό. Επομένως, με **εντυπωσιασμούς** παράθεσης πολλών σύγχρονων θεωριών για το έθνος, όπως το θεώρησαν όσοι νοιάζονται για τη χειραφέτηση, έμμεσα θεωρούν το έργο του Ν. Σβορώνου, σαν το έργο ενός γέροντα μιας παλαιότερης εποχής που είναι ξεπερασμένη...

Άλλωστε, μεγάλο μέρος του έργου του βρίσκεται «ξεχασμένο» στη βιβλιοθήκη της γενέτειράς του, της Λευκάδας, χωρίς να έχει καταγραφεί ή ψηφιοποιηθεί.

Θεωρούμε τον Νίκο Σβορώνο ένα «παράθυρο» που συνδέει το στοχαζόμενο σήμερα με το ελληνικό χθες, την ιστορία του. Όσο μπόρεσε και με τα μέσα που είχε ο Ν. Σβορώνος κράτησε μια τίμια στάση και φώτισε πλευρές και διατύπωσε απόψεις που μπορούν να διατηρούν μια παραγωγική «ανοικτότητα» προς **την αναζήτηση** και την έρευνα. Ιδιότητες που έχουμε απολύτως ανάγκη, ενάντια σε ένα «ωχ-αδερφιστικό» πνεύμα μιας ελαφρά καφενοβιακής συζήτησης μεταξύ οπαδών ποδοσφαιρικών ομάδων ή πολύ περισσότερο μιας έγχυσης στα μυαλά και στις συνειδήσεις ενός ευρωλιγούρικου νεοραγιάδικου δυτικόφιλου ή φιλο-νεοθωμανικού πνεύματος στις κορυφές της διανόησης, ή της «διανόησης» των τηλεπαρθύρων.

Η βάση λοιπόν εκκίνησης, η αφετηρία μας, η γενική οπτική μας ματιά για την Επανάσταση του '21, και τη σύγχρονη νεοελληνική ιστορία, σε πολύ γενικές γραμμές, εκκινεί από την τοποθέτηση του Ν. Σβορώνου. Ωστόσο, οφείλουμε να συμφωνήσουμε μαζί του στη διαπίστωση που κάνει (και είναι ιδιαίτερα διδακτική) πως «πολύ λίγη σχέση έχουν με την πραγματικότητα της ελληνικής ιστορίας οι αξιολογικές αποφάνσεις που θέλουν ολόκληρη τη λόγια παράδοση από τη φύση της αντιδραστική και τη λαϊκή παράδοση, ολόκληρη τη λαϊκή παράδοση, επίσης από την φύση της προοδευτική»

(«Ανάλεκτα», σελ. 90). Άλλωστε όπως τονίζει: «είναι σωστή, στις γενικές της γραμμές, η παρατήρηση ότι εκείνο που δείχνει περισσότερο απ' οτιδήποτε άλλο το χαρακτήρα μιας κοινωνίας είναι το είδος της ιστορίας που γράφει» («Ανάλεκτα», σελ. 25). Γιατί το πραγματικό ιστορικό έργο κάθε εποχής «συλλαμβάνει ένα μέρος, ορισμένες όψεις της πολυσύνθετης ιστορικής πραγματικότητας, η οποία κατακτάται μόνο με συνεχείς προσεγγίσεις που δεν είναι ποτέ οριστικές» («Ανάλεκτα», σελ. 26). Γιατί «κανείς σοβαρός θεωρητικός δεν υπάρχει που να νομίζει ότι η θεωρία ή οι θεωρίες ή τα όργανα ανάλυσης που προτείνει είναι τελειωτικά, ιερά, αμετακίνητα δόγματα εφόσον και αυτά υπόκεινται στον έλεγχο της πραγματικότητας που ερευνά η ιστορία» («Ανάλεκτα», σελ. 30).

Ο ίδιος εκφράζει μια γενικά αισιόδοξη άποψη. Μια άποψη που μπορεί να αντιδιασταλεί με το τι ζούμε σήμερα με την αποδομητική σταυροφορία: «Παρ' όλα αυτά δεν έλειψαν από την ελληνική ιστοριογραφία ούτε οι αξιόλογοι ερευνητές, μέσα ή έξω από τα ανώτατα εκπαιδευτικά και ερευνητικά ιδρύματα, ούτε η ιστοριογραφική δραστηριότητα στις ποικίλες μορφές της, ούτε τα αξιόλογα ιστορικά έργα που προετοίμασαν κι έκαναν δυνατή την ανανεωτική προσπάθεια που έχει αρχίσει από τα χρόνια του μεσοπολέμου και που συνεχίζεται με μεγαλύτερη ένταση από τη νέα γενιά των ιστορικών μας» («Ανάλεκτα», σελ. 79). Οι συσχετισμοί έχουν αλλάξει, η προσπάθεια θα συνεχιστεί!

Κυριότερα έργα του Ν. Σβορώνου

«Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας»,
εκδόσεις Θεμέλιο, 1994

«Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας»,
εκδόσεις Θεμέλιο, 1995

«Το ελληνικό έθνος. Γένεση και διαμόρφωση του νέου ελληνισμού», εκδόσεις
Πόλις, 2004

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 528 – 23/01/2021

Για την Επανάσταση του 1821

του Νίκου Γ. Σβορώνου

Εδώ και δύο χρόνια, στην επέτειο τῶν ἑκατὸν πενήντα χρόνων ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, διαβάζαμε στὸν παρισινὸ τύπο διακήρυξη τριάντα τριῶν πολιτικῶν κρατουμένων τῶν φυλακῶν τῆς Αἴγινας, πού καλοῦσε τοὺς Ἕλληνες «νὰ ἐμπνευστοῦν ἀπὸ τὸ 1821 καὶ νὰ ἀποτινάξουν τὸ ζυγὸ τῆς δικτατορίας». Τὴν ἴδια στιγμή, μέ ἓνα κείμενο πού κυκλοφόρησαν στὴν Ἀθήνα, ἑκατὸν τριάντα τρεῖς προσωπικότητες ἐτόνιζαν: «Ἡ λαϊκὴ ἐξέγερση τοῦ 1821 ἔγινε ἐναντίον τῆς τυραννίας καὶ ἀποσκοποῦσε νὰ πραγματοποιήσῃ ταυτόχρονα καὶ ἀδιαίρετα τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία καὶ τὴ λαϊκὴ κυριαρχία, ξαναζωντανεύοντας τίς πανάρχαιες δημοκρατικὲς παραδόσεις τῶν Ἑλλήνων». Ἡ επέτειος αὐτοῦ τοῦ γεγονότος μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ξαναθυμηθοῦμε τὸν πραγματικὸ του χαρακτήρα καὶ νὰ ὑπογραμμίσουμε τὸ ἰδεολογικὸ του περιεχόμενο.

Αὐτὸ τὸ νόημα δίνουν οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες στὸν ἑορτασμὸ τῶν ἑκατὸν πενήντα χρόνων τῆς Ἐπανάστασης, πού γιὰ μιά ἀκόμα φορὰ γίνεται τὸ κατεξοχὴν σημεῖο ἀναφορᾶς στὴν Ἱστορία τοῦ τόπου. Πράγματι, στὴν Ἐπανάσταση ἀναφέρεται τὸ ἔθνος κάθε φορὰ πού οἱ περιστάσεις τὸ παρακινοῦν νὰ συγκεντρωθεῖ γιὰ νὰ καθορίσῃ τὸν προσανατολισμὸ του καὶ τὴ γραμμὴ πού θὰ ἀκολουθήσῃ προσπαθώντας νὰ ξεπεράσῃ τὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ἐμπόδια πού δυσκολεύουν τὴν πορεία του. Γιατὶ ἡ ἐξέγερση αὐτὴ, μέ τὸν περίπλοκο χαρακτήρα της, πού θὰ προσπαθήσουμε νὰ καθορίσουμε, ἀποτέλεσμα μιᾶς μακρόχρονης οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς, πολιτισμικῆς ἐξέλιξης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, φανέρῳσε στὸ ἔθνος ὅλα τὰ οὐσιαστικὰ προβλήματα πού εἶχε νὰ

άντιμετωπίσει καί πού περιμένουν ακόμα καί σήμερα τή λύση τους. Ἡ προσπάθεια, λοιπόν, γιά νά συλλάβουμε τόν χαρακτήρα καί τό νόημα τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, νά καταστρώσουμε ἕναν σύντομο ἀπολογισμό τῶν 150 αὐτῶν χρόνων καί νά ἀπαριθμήσουμε τά κυριότερα προβλήματα πού ἀντιμετώπισε τό ἔθνος, τίς ἐπιτυχίες καί τίς δυσκολίες του, νά ποιά εἶναι ἡ κοινή ἀπαίτηση ὅλων τῶν Ἑλλήνων πού βρισκόμαστε πάντα σέ ἀναζήτηση τῆς ἐλευθερίας.

Τό ἐθνικό πρόβλημα καί οἱ κοινωνικές τάξεις

Ακόμα καί μιὰ βιαστική ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς νεότερης Ἑλλάδας δείχνει πώς ἀπό τήν πτώση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἴσως καί πιό πρὶν, καί σ' ὅλη τή διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας, ὡς τό 19ο αἶωμα, καί κατὰ κάποιον τρόπο ὡς καί σήμερα, καίριο πρόβλημα τῶν Ἑλλήνων παραμένει πάντα τό ἐθνικό πρόβλημα. Τό ζήτημα αὐτό ἔχει δύο πλευρές ἐξίσου σημαντικές γιά τοὺς Ἕλληνες: Τήν ἀπελευθέρωση ὅλων τῶν ἑλληνικῶν ἐδαφῶν, ὥστε νά δημιουργηθεῖ ἕνα κράτος ἐλεύθερο καί κυρίαρχο, ἀλλά καί τήν ἐδραίωση ἐνός ἀνεξάρτητου βίου, δίχως ξένες ἐπεμβάσεις. Τά κοινωνικά καί πολιτικά προβλήματα εἶναι, λοιπόν, σφιχτά δεμένα, ὑποταγμένα θά ἔλεγα, στό σημαντικό ἐθνικό αὐτό πρόβλημα πού σημάδεψε γιά πολύ καιρό τήν ἰδεολογία τῶν Ἑλλήνων.

Πραγματικά, κατὰ τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπό τοὺς Τούρκους καί τή σχετικά γρήγορη σταδιακή ἐπέκταση στά Βαλκάνια (ἡ Μικρά Ἀσία εἶχε κατακτηθεῖ ἀπό καιρό), οἱ κατακτητές βρέθηκαν μπροστά σέ λαούς μέ ἄρκετά ἐξελιγμένη ἐθνική συνείδηση, πού δέν ἔπαψαν, ὁ καθένας μέ τόν τρόπο του, νά ἀντιστέκονται.

Γιά νά περιοριστοῦμε ἐδῶ στήν ἐλληνική διάσταση τοῦ φαινομένου, μπορούμε νά ποῦμε πώς ἡ ἐνεργητική καί παθητική ἀντίσταση στὸν κατακτητὴ χαρακτηρίζει ὅλη τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, καί πώς αὐτή ἡ ἀντίσταση παίρνει ποικίλες μορφές, πού προσδιορίζονται κυρίως ἀπό τίς ἰδιαίτερες συνθήκες διαβίωσης τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων πού τήν ἐκφράζουν ἢ πού τήν ἐνσαρκώνουν. Ἡ ἐλληνική κοινωνία, ὅπως ἄλλωστε καί κάθε κοινωνία τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, παρέμεινε κυρίως ἀγροτική, παρατείνοντας τίς κοινωνικές δομές τοῦ Μεσαίωνα ἔως τὰ μέσα περὶπου

του 18ου αιώνα. Οί τουρκοί κατακτητές καρπώνονται ένα μεγάλο τμήμα της γής, είτε ως τιμάρια, ζαμέτια ή χάσια, ένα είδος στρατιωτικών φέουδων, είτε ως τσιφλίκια: γεωργική έκμετάλλευση μεγάλης έκτασης, που καλλιεργείται από δούλους ή κολίγους.

Πέρα από τούς Τούρκους, οί άρχουσες ομάδες τών Έλλήνων ήταν: α) ο άνώτερος κλήρος, στον οποίο οί Τούρκοι είχαν παραχωρήσει όρισμένα προνόμια, καί β) όρισμένα κατάλοιπα της βυζαντινής άριστοκρατίας, συγκεντρωμένα γύρω από τό Πατριαρχείο, που άσκοῦσαν τά άνώτερα έκκλησιαστικά αξιώματα, όσα προορίζονταν για τούς λαϊκούς. Αύτή ή τελευταία ομάδα είχε τή δυνατότητα νά μορφώνεται καί νά μαθαίνει ξένες γλώσσες, καί άπ' αύτήν στρατολογοῦσε ή όθωμανική διοίκηση τούς ύπαλλήλους που τής ήταν άπαραίτητοι για τίς έξωτερικές ύποθέσεις. Τούς έμπιστευόταν τίς ευθύνες του δραγουμάνου του στόλου, κατόπιν του δραγουμάνου της Πύλης, που κατέληξε νά γίνει ο πραγματικός ύπουργός τών Έξωτερικών της Αύτοκρατορίας, καί κατόπιν, από τό τέλος του 17ου καί κυρίως από τήν άρχή του 18ου αιώνα, τούς έμπιστευόταν τή διοίκηση τών ήμιανεξάρτητων παραδουνάβιων χωρών. Αύτή ή ομάδα εξέλιχθηκε σέ κλειστή κάστα, τούς Φαναριώτες. Χάρη στην κοινοτική αύτοδιοίκηση που έφάρμοζαν οί Όθωμανοί για όλους τούς υπηκόους της Αύτοκρατορίας, μωαμεθανούς καί μή, σχηματίστηκε σιγά-σιγά στις έπαρχίες ένα σώμα προκρίτων, οί δημογέροντες τών έλληνικών κοινοτήτων, που λέγονταν κοτσαμπάσηδες, γέροντες, πρωτογέροντες, άρχοντες, κτλ. Έκλεγμένοι ή διορισμένοι μέ περιορισμένο δημοκρατικό σύστημα, είτε τιμηματικό, είτε όλιγαρχικό, ανάλογα μέ τίς περιοχές, κατέληξαν, στίς περισσότερες περιπτώσεις, νά σχηματίσουν μιάν άλλη κληρονομική κάστα. Μπορούμε νά ποῦμε πώς όλες αυτές οί κυρίαρχες ομάδες αποτέλεσαν, μέ τήν πάροδο του χρόνου, μιá κοινωνική τάξη, έτερογενές συμπίλημα βέβαια, που είχε ώστόσο κοινά σημεία: τόν όργανικό δεσμό μέ τή διοικητική μηχανή τών κατακτητών• τήν λίγο-πολύ κοινή οικονομική βάση (κυρίως ή γή• τό μεγαλύτερο μέρος που δέν είχε περάσει στα χέρια τών Τούρκων τούς άνήκε). Ιδιαίτερα ή Έκκλησία ήταν ο σπουδαιότερος ιδιοκτήτης γής στην Αύτοκρατορία, έχοντας έπιτύχει νά διατηρήσει τό μεγαλύτερο μέρος τών άγαθών που κατείχε στη βυζαντινή έποχή. Τέλος, ένα σημαντικό τμήμα τών δημοσιονομικών έσόδων περιερχόταν στην κατοχή τους, μέσω του

συστήματος υπενοικιάσης τῆς ὑπηρεσίας εἴσπραξης τῶν φόρων. Καί οἱ οἰκονομικές ἐπιχειρήσεις ἀκόμα, προνομιακές μερικές φορές, ὅπως τό ἐμπόριο τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἀποτελοῦσαν γιά τίς ὁμάδες αὐτές πηγές πλουτισμοῦ.

Πλάι σ' αὐτό τό εἶδος τῆς «ἀριστοκρατίας» μέ τά ἰδιότυπα χαρακτηριστικά, ὑπῆρχαν ἐπίσης οἱ ἀστικές ὁμάδες, βιοτέχνες, μικροί ἔμποροι καί τεχνίτες, πού ἦσαν ἄλλωστε διάσπαρτοι σέ πόλεις οἱ ὁποῖες, ἐκτός ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, εἶχαν λιγοστό πληθυσμό, μικρή σημασία, καί, οἱ περισσότερες, ἡμισιαστικό χαρακτήρα. Ἀφήνουμε ἔξω ἀπό τήν ἀπαρίθμηση ἕναν πολύ μικρό ἀριθμό ἐμπόρων, ἐγκατεστημένων ἀπό τό 16ο αἰῶνα στίς ἐλληνικές παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ καί κυρίῳς στή Βενετία.

Τόν κύριο ὄγκο τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελοῦσαν οἱ χωρικοί, στήν πλειοψηφία τους ἀκτήμονες. Δουλοπάροικοι, μισακάρηδες ἢ κολίγοι στίς μεγάλες ἰδιοκτησίες τῶν Τούρκων ἢ Ἑλλήνων καθώς καί ἕνας πολύ περιορισμένος ἀριθμός μικροῖδιοκτητῶν, ἐγκατεστημένων κυρίως στίς ὀρεινές περιοχές.

Γένεση τῆς ἀστικῆς τάξης

Μιά βαθιά μεταμόρφωση τῆς ἐλληνικῆς κοινῶνίας συντελεῖται ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα. Ὀφείλεται στήν ὀρμητική ἐπέκταση τοῦ δυτικοῦ ἐμπορίου καί στήν ἄμεση ἀντανάκλασή του στήν Ἀνατολική Μεσόγειο πού ἐπανακτᾷ, γιά λόγους πού δέν μποροῦμε νά ἐξηγήσουμε ἐδῶ, μεγάλη οἰκονομική σημασία. Τό γεγονός πού ἐνδιέφερε ἰδιαίτερα τούς Ἕλληνες, εἶναι ἡ μετατόπιση τοῦ ἐμπορικοῦ ἄξονα τῆς Μεσογείου, πού πραγματοποιεῖται αὐτή τήν ἐποχή. Οἱ ἐξεγέρσεις τῶν πασάδων, πού διοικοῦσαν τίς ἀπομακρυσμένες νότιες περιφέρειες τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀνάγκασαν τούς Εὐρωπαίους, Ἰταλούς, Ὁλλανδούς, Ἀγγλους καί Γάλλους νά ἐγκαταλείψουν τά λιμάνια τῆς Συρίας καί νά ἐγκαταστήσουν τίς ἐμπορικές τους ἐταιρεῖες βορειότερα. Ἡ Κωνσταντινούπολη, ἡ Σμύρνη, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἄρτα, τά Γιάννενα, τά νησιά τοῦ Αἰγαίου, ἀργότερα ἡ Πάτρα, γίνονται τά πιό σημαντικά λιμάνια στή Μεσόγειο. Ὁ νέος ἐμπορικός ἄξονας λοιπόν περνάει ἀπό τίς ἐλληνικές χώρες. Ὅπως εἶναι φυσικό οἱ Ἕλληνες, λαός ναυτικός καί ἐμπορικός, ἐκμεταλλεύτηκαν τή συγκυρία αὐτή.

Ἀρχικά ὑπάλλληλοι καί μεσάζοντες τῶν ξένων ἐμπόρων, διεξάγουν τὸ ἐσωτερικὸ ἐμπόριο, διαμετακομίζοντας στὰ λιμάνια πρὸς ἐξαγωγή ἀγαθὰ ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Αὐτοκρατορίας· ἐξελίσσονται σὲ ἀνεξάρτητους ἐμπόρους καί πρὸς τὸ τέλος τοῦ 18ου καί στὴν ἀρχὴ τοῦ 19ου αἰῶνα, τὶς παραμονές τῆς Ἐπανάστασης, ἀνταγωνίζονται πιά τοὺς ξένους ἐμπόρους.

Ἔτσι δημιουργήθηκε καί ἀναπτύχθηκε στὴν Ἑλλάδα μιὰ ἀστική τάξη· μιὰ νέα τάξη μὲ ἰδιότυπο ἐπίσης χαρακτήρα.

Ποιά στάση κράτησε καθεμιὰ ἀπὸ τὶς ὁμάδες αὐτές ἀπέναντι στὸ καίριο πρόβλημα πού ἔχετε ἢ κατοχή; Δὲν ὑπάρχουν ἀπλές καί κατηγορηματικές ἀπαντήσεις. Πρέπει νὰ ἐρευνήσουμε τὸ πρόβλημα ἀπὸ ὅλες του τὶς πλευρές καί ἀνάλογα μὲ τὶς ἐποχές, καί συγκεκριμένα: α) Κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας ὡς τὸ 18ο αἰῶνα· β) Κατὰ τὴν δευτέρη περίοδο ὡς πρὸς τὸ 18ο αἰῶνα ὡς τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821.

Πραγματικὴ ἡγετικὴ δύναμη τοῦ ἔθνους ὡς τὸ 17ο αἰῶνα στάθηκε ἡ Ἐκκλησία. Γύρω της συγκλίνει ἡ κωνσταντινουπολίτικη ἀριστοκρατία καί οἱ πρόκριτοι τῆς ἐπαρχίας. Τὸ κοινωνικὸ αὐτὸ σύνολο ἔχει ἐπαμφοτερίζουσα στάση ἀνάλογη μὲ τὴν θέση τοῦ μέσα στὴν Αὐτοκρατορία. Ἀπὸ τὴν μιὰ πλευρά, καθὼς ἐξαρτάται ἀπὸ τοὺς κατακτητές, στοὺς ὁποίους ὀφείλει τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξὴ του καί τὰ οἰκονομικά του προνόμια, δέχεται τὸ συμβιβασμὸ μαζὶ τους καί ἐκφράζει ἓνα πνεῦμα προσαρμογῆς στὶς καινούριες συνθήκες πού δημιούργησε ἡ κατάκτηση. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ ἐθνικὴ συνείδηση, τροφοδοτούμενη ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ καί θρησκευτικὴ ἀντιπαράθεση καί ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ καί οἰκονομικὴ καταπίεση πού ἀσκοῦσαν οἱ Τούρκοι ἀκόμα καί σ' αὐτὰ τὰ προνομιοῦχα στρώματα, τὰ ὠθεῖ συχνά σὲ καθαρὰ ἐπαναστατικὴ συμπεριφορά. Ἡ Ἐκκλησία ἰδιαίτερα ἐνδιαφερόταν νὰ διαφυλάξει τὴν ὀρθοδοξία, πού ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ, συγγεόταν μὲ τὸ ἔθνος καί μὲ τὴν ἔννοια αὐτή, οἱ ὑπηρεσίες της στὴ λύση τοῦ ἐθνικοῦ προβλήματος εἶναι πολὺ σημαντικές. Σ' ὅλη τὴν πρώτη αὐτὴ περίοδο τῆς προσαρμογῆς στὴν κατάκτηση καί τῆς ὁργάνωσης τοῦ ἔθνους βρίσκεται ἐπικεφαλῆς μιᾶς παθητικῆς ἀντίστασης, πού παίρνει συχνά ἐνεργητικότερες μορφές, ἐργάζεται γιὰ νὰ περιορίσει τὸν ἐξισλαμισμό, δημιουργεῖ παντοῦ σχολεῖα. Ἡ ἰδεολογία της εἶναι βέβαια συντηρητικὴ μὰ φιλελεύθερη: δὲν λείπουν ἄλλωστε καί οἱ ἀνακαινιστές, ὅπως ὁ πατριάρχης

Ἰερεμίας ὁ Β' καὶ ὁ Κύριλλος Λούκαρις, οἱ ὁποῖοι πρωτοστατοῦν στὴν ἀνανέωση τῆς νεοελληνικῆς ἰδεολογίας πού θά ἐκδηλωθεῖ ὀλοφάνερα στό 17ο αἰώνα. Στίς γραμμές τῆς Ἐκκλησίας συγκαταλέγονται οἱ νεομάρτυρες, ἥρωες τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀντίστασης ταυτόχρονα. Οἱ μεστοὶ σέ πατριωτικό λυρισμό στίχοι πού διαβάζουμε στὴν ἀκολουθία ἐνός νεομάρτυρα τὸ πιστοποιοῦν:

*Δέχου, ὦ Τριάς προσκυνητή
δέχου, ὦ θεάνθρωπε Λόγε
τούς Νεομάρτυρας τούτους
οὓς προσάγει σου γένος αἰχμάλωτον*

.....

καὶ ἐλευθερίαν ἀντίδος...

Ἀπέναντι σέ τοῦτο τὸ εὐέλκτο πνεῦμα ἀναμονῆς καὶ προετοιμασίας ἀντιτίθεται ἡ αὐθόρμητη ἀντίσταση τῶν χωρικῶν. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς κατάρκτης δημιουργεῖται ἓνα κίνημα ὀλοένα καὶ πιὸ ἰσχυρὸ ἔξω ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ καὶ τὴν τουρκικὴ διοίκηση. Πρόκειται γιὰ τὸ κίνημα τῶν κλεφτῶν. Οἱ κλέφτες ἦταν ἀντάρτες πού γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν καταπίεση τῶν τούρκων καὶ ἐλλήνων ἀφεντᾶδων κατάφευγαν στὰ βουνὰ καὶ δημιουργοῦσαν ἑνοπλες συμμορίες, πού μάχονταν συνεχῶς τίς ἀρχές καὶ προστάτευαν τοὺς χωρικοὺς. Οἱ ἀρχές, παρὰ τίς ἐπανειλημμένες προσπάθειες δὲν πέτυχαν ποτέ νὰ τοὺς ὑποτάξουν καὶ ὑποχρεώθηκαν συχνὰ νὰ συμβιβαστοῦν μαζὶ τους. Ἐνσωμάτωσαν ὀρισμένες συμμορίες κλεφτῶν σέ εἰδικὸ στρατιωτικοαστυνομικὸ σῶμα, τοὺς ἀρματολούς, ὅπου ὑπηρετοῦσαν μόνον Χριστιανοὶ ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴν τήρηση τῆς τάξης στὴν ὕπαιθρο. Τὸ πέρασμα ὅμως ἀπὸ τὴν κατάσταση τοῦ κλέφτη σ' ἐκείνη τοῦ ἀρματολοῦ, ἢ ἀντίστροφα, ἀποτελοῦσε συνηθισμένο φαινόμενο. Αὐτὸ τὸ κίνημα, πού ἐνσαρκώνει τὴν ἑνοπλὴ ἀντίσταση τοῦ ἔθνους καὶ συγχρόνως τίς κοινωνικὲς διεκδικήσεις τῶν χωρικῶν, χωρὶς, βέβαια, νὰ ἔχει κάποια ὀργάνωση σέ ἐθνικὸ ἐπίπεδο καὶ χωρὶς ξεκάθαρη πολιτικὴ ἢ κοινωνικὴ ἰδεολογία, δὲν μπορούσε νὰ ἀπειλήσει σοβαρὰ τὴν κατεστημένη τάξη, ἀλλὰ βοήθησε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο κίνημα γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ζωντανὴ ἡ ἐθνικὴ συνείδηση καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐξέγερσης. [Καὶ ἀπὸ ἓνα σημεῖο καὶ πέρα παίρνει καθαρὰ ἐθνικὸ χαρακτῆρα – π.χ., στὴν περίπτωση

του Βλαχάβα (1808) – (Σ.τ.Μ.: η φράση αυτή δεν υπάρχει στο γαλλικό πρωτότυπο)].

Ἡ διάδοση τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν

Ἡ κατάσταση ἀλλάζει ριζικά ἀπὸ τὸ 18ο αἶώνα, κυρίως κατὰ τὴ δευτέρα πεντηκονταετία. Ἄς ξαναθυμηθοῦμε σύντομα τὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικά αὐτῆς τῆς περιόδου. Ἡ Ἐκκλησία διατηρεῖ ἀναμφίθολα μεγάλη δύναμη καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἠθικὸ συνεκτικὸ στοιχεῖο ὅλου τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ ἡ πραγματικὴ πολιτικὴ ἰσχὺς, μέσα στὰ πλαίσια τῆς κατοχῆς πάντα, περνάει στοὺς Φαναριῶτες καὶ στοὺς πρόκριτους, τίς πρῶτες ὁμάδες ποὺ ἀπέκτησαν ἐσωτερικὴ συνοχή καὶ ποὺ ἀποτελοῦν ἓνα εἶδος κατεστημένου. Ἡ νέα ἀστικὴ ἐμπορικὴ τάξη ὀρθώνεται τώρα ἐναντίά τους γιὰ νὰ διεκδικήσει καὶ αὐτὴ τὴ θέση τῆς στὴν καθοδήγηση τοῦ ἔθνους. Οἱ μηχανορραφίες ἀνάμεσα στοὺς Φαναριῶτες ἢ τίς πλούσιες οἰκογένειες τῶν προκριτῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων τους, ποὺ δέσποσαν στοὺς περασμένους αἰῶνες, μετατρέπονται τώρα σὲ πραγματικὲς πολιτικὲς διαμάχες, ἀκόμα καὶ κοινωνικὲς, ὅπου παίρνουν ἐνεργὸ μέρος οἱ συντεχνίες τῶν βιοτεχνῶν, τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ναυτικῶν, μερικὲς φορές καὶ οἱ χωρικοί. Αὐτὲς οἱ διαμάχες, ποὺ πρέπει νὰ μελετηθοῦν σὲ βάθος, πράγμα ποὺ δὲν ἔχει γίνει ὡς τώρα, δὲν παρουσιάζουν βέβαια παντοῦ τὰ ἴδια χαρακτηριστικά· σὲ μερικὲς περιοχὲς γίνονται ἀληθινὲς ἐξεγέρσεις ἐναντίον τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν καὶ καταστέλλονται τελικὰ μὲ τὴ βοήθεια τῶν Τούρκων. Εἶναι ἡ περίπτωση τῆς Σάμου (1806-1807), τῆς Ὑδρας (1800-1802) καὶ τῶν Σπετσῶν. Ἀλλὰ στίς περισσότερες περιπτώσεις οἱ διαμάχες αὐτὲς καταλήγουν σὲ συμβιβασμό. Στὴν Κωνσταντινούπολη, στὰ ἀστικά κέντρα τῆς βόρειας Ἑλλάδας, στὰ Ψαρά, οἱ ἄστοι ἔγιναν δεκτοὶ πλὴι στοὺς παλιούς πρόκριτους, στὴ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινότητας.

Ἡ πνευματικὴ ἀνανέωση, ὁ ὑλικὸς πλουτισμὸς καὶ κάποιο ξεκαθάρισμα τῆς ἰδεολογίας, αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουμε «νεοελληνικὴ ἀναγέννηση», συνοδεύουν αὐτὲς τίς μεταλλαγές. Ἀκόμα κι οἱ Φαναριῶτες συνεισφέρουν στὴ διαδικασία αὐτή. Τὸ ἰδανικὸ τους στηριζόταν σὲ δύο ἀρχές: δημιουργία μιᾶς εὐλύγιστης καὶ συμβατικῆς ἠθικῆς ἀλλὰ συνάμα καὶ μιὰ τάση γιὰ ἀπόκτηση ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν γνώσεων ποὺ διευκόλυναν τὴν πρόσβαση στὰ ἀξιώματα, πράγμα ποὺ τοὺς ἀνάγκαζε νὰ εὐνοοῦν τὴν

παιδεία, νά ιδρύουν σχολεία καί νά ἔρχονται σέ ἐπαφή μέ τή δυτική ἐπιστήμη. Τό πνεῦμα ἀνεκτικότητας, ἡ «πεφῶτισμένη δεσποτεία», ἃς ποῦμε, μερικῶν, ἐπέτρεψε γιά κάποιο χρονικό διάστημα ἀκόμα καί τή διάδοση προοδευτικῆς ἰδεολογίας. Τήν ἀπαρχή ὅμως μιᾶς ἀληθινῆς ἀναγέννησης τῆς νεοελληνικῆς σκέψης πρέπει νά τήν ἀναζητήσουμε στά οἰκονομικά κέντρα, πού ἀναδείχθηκαν ἐπίσης σέ πνευματικά κέντρα, τῆς βόρειας Ἑλλάδας καί στίς ἐμπορικές παροικίες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, οἱ ὁποῖες πρόσκεινται στή νεαρή ἀστική τάξη. Τό χαρακτηριστικό αὐτῆς τῆς ἀναγέννησης εἶναι πῶς στηρίζεται στή συνεχή ἐπαφή τῆς ἑλληνικῆς σκέψης μέ τό δυτικό διαφῶτισμό. Ἡ μελέτη τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν δέν γίνεται μονάχα γιά χρησιμοθηρικούς λόγους, συμβάλλει στήν ἀνανέωση τῆς θεωρητικῆς σκέψης. Οἱ Ἕλληνες διανοούμενοι ἀνακαλύπτουν καί πάλι, ὕστερα ἀπό τόσους αἰῶνες, τόν ὀρθολογισμό τῶν προγόνων τους. Μελετᾶνε ἢ μεταφράζουν Μαλεμπράνς, Λάιμπνιτς, Βόλφ, Λόκ, Σπινόζα, Βολταῖρο, Ρουσώ, τοὺς ἐγκυκλοπαιδιστές καί προσπαθοῦν, ἀδέξια μερικές φορές, ἀλλά συχνά μέ ἐπιτυχία, νά προσαρμόσουν τήν καινούρια αὐτή ἰδεολογία στά δεδομένα τῆς χώρας τους. Γιατί, εἶναι εὐνόητο, ὅλη αὐτή ἡ νέα ἰδεολογία περιστρέφεται γιά τοὺς Ἕλληνες γύρω ἀπό τό ἐθνικό πρόβλημα, πού τίθεται τώρα σέ ἄλλες βάσεις. Γιά πρώτη φορά τό ἐθνικό πρόβλημα ἀπομακρύνεται καί διαφοροποιεῖται ἀπό τήν ἰδέα τῆς ὀρθοδοξίας χωρίς ὥστόσο νά ἀποχωριστεῖ ἐντελῶς. Σύντομα οἱ Ἕλληνες διανοούμενοι καί ἔμποροι, πού ἦταν ἐγκατεστημένοι στά μεγάλα κέντρα τῆς Εὐρώπης, θά διαποτιστοῦν ἀπό τίς ἐπαναστατικές ἢ φιλελεύθερες ἰδέες, πού διαδόθηκαν ἀπό τή Γαλλική Ἐπανάσταση καί τή δημοκρατική Γαλλία. Ἡ ἐθνική ἰδεολογία θά πλουτιστεῖ μέ νέο πολιτικό καί ἰδεολογικό περιεχόμενο. Οἱ ἀντικειμενικοί της σκοποὶ θά ξεκαθαρίσουν: ἀνάκτηση τῆς ἐλευθερίας καί δημιουργία κυρίαρχου κράτους. Καί ἡ στρατηγική συγκεκριμενοποιεῖται: οἱ Ἕλληνες μόνον τοὺς πρέπει νά πάρουν τήν πρωτοβουλία τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα. Ὁ δρόμος πού ὁδηγεῖ στήν ἐλευθερία εἶναι ἑπαναστατικός.

Μέ λίγα λόγια, ἡ ἑλληνική ἀστική τάξη συμμερίζεται στό σύνολό της τήν ἰδεολογία τῆς δυτικῆς ἀστικῆς τάξης ἐκτός ἀπό μερικές μικροδιαφορές. Τό ἐθνικό της ἰδανικό ἐγγράφεται στό φιλελεύθερο καί πατριωτικό κίνημα πού διαπερνᾷ καί ζωογονεῖ τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης καί τῆς Ἀμερικῆς.

Έξάλλου, η κατάσταση στην 'Ανατολή έπειθε τούς Έλληνες για το πόσο πραγματοποιήσιμη ήταν αυτή η νέα εθνική ιδεολογία. Από τή μιά μεριά, οι Ρωσοτουρκικοί πόλεμοι του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα, ο πόλεμος του 1768-1774 καθώς και του 1788-1792, που έγκαινιάσαν το διαμελισμό της 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έθεσαν ουσιαστικά το 'Ανατολικό Ζήτημα. Από τήν άλλη μεριά, η δραστηριότητα της δημοκρατικής Γαλλίας και του Ναπολέοντα στην 'Ανατολή: 'Η κατοχή στα Έπτάνησα (1797), η δημιουργία στρατιωτικών σωμάτων από Έλληνες και 'Αρβανίτες ('Αλβανούς), που έλαβαν μέρος στους Ναπολεόντειους πολέμους και στα όποια υπηρέτησαν πολλοί κλέφτες, οι μελλοντικοί ήρωες της 'Επανάστασης του 1821. Τέλος, η έσωτερική анаρχία της 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι διαρκείς αποστασίες των διοικητών στις περιφερειακές περιοχές (Πασβάνογλου, 'Αλή Πασάς και άλλοι) που επιτάχυναν τήν αποσύνθεση.

Η όργάνωση του ξεσηκωμού

Έτσι λοιπόν, όρισμένες ομάδες Ελλήνων, ακολουθώντας το παράδειγμα των μυστικών έταιρειών της Δυτικής Εύρώπης και σέ έπαφή μέ τις στοές των μασόνων, άρχισαν νά σχηματίζουν παρόμοια κινήματα μέ προοπτική τήν έτοιμασία της εθνικής εξέγερσης. 'Ο Ρήγας Φεραίος (1757-1798) είχε άνοιξει τό δρόμο: έχοντας κέντρο τήν πλούσια παροικία της Βιέννης διέδιδε τήν ιδέα της δημιουργίας μιās βαλκανικής δημοκρατίας υπό τήν ήγεσία των Ελλήνων. Καταστρώνει τή μεγάλη χάρτα της δημοκρατίας των όνείρων του, και έπεξεργάζεται τήν πολιτική της διοίκηση, έμπνευσμένη από τό γαλλικό σύνταγμα του 1793. 'Ο Ρήγας παραδόθηκε στους Τούρκους από τις αυστριακές άρχές και έκτελέστηκε στή φυλακή του Βελιγραδίου μαζί μέ μερικούς άπ' τους συντρόφους του.

'Αλλά τό κίνημα συνεχίζεται. Άλλες όργανώσεις, που δημιουργήθηκαν στις άρχές του 19ου αιώνα, προεκτείνουν τό έργο του. Τό «Ελληνόγλωσσον Ξενοδοχείον», που ιδρύθηκε τό 1809 στό Παρίσι και ή «Έταιρεία των Φιλομούσων», που ιδρύθηκε τό 1812 στην 'Αθήνα και ύστερα ή «Φιλική Έταιρεία», ή πιό σημαντική μυστική όργάνωση, που ιδρύθηκε στην 'Οδησό τό 1814 και έμελλε νά όργανώσει γύρω της όλες τις δυνάμεις του έθνους και νά άρχίσει τήν επανάσταση. Παρά τις διαφορετικές αποχρώσεις

άκόμα και τις αντιθέσεις που μπορεί κανείς να παρατηρήσει γενικά ανάμεσα σ' αυτές τις οργανώσεις και ειδικά στο έσωτερικό της καθεμιάς, παρουσιάζουν ωστόσο ένα κοινό βασικά χαρακτήρα. Εκείνοι που παίρνουν την πρωτοβουλία για την ίδρυσή τους είναι οι έμποροι και οι προοδευτικοί διανοούμενοι. Για όλες αυτές τις οργανώσεις το ιδανικό του φιλελευθερισμού και το ιδανικό της έθνικης ανεξαρτησίας είναι συνυφασμένα και αδιαίρετα. Δεν πρόκειται λοιπόν εδώ ούτε για την επίσημη ιδεολογία της Έκκλησίας ούτε των Φαναριώτων σαν κοινωνικής ομάδας, ούτε και των προκρίτων των έπαρχιών.

Η Έκκλησία, που στην αρχή είναι δύσπιστη, υιοθετεί αργότερα καθαρά έχθρική στάση απέναντι στις ιδέες που προπαγανδίζουν την εξέγερση κι απέναντι στην ίδια τη φιλοσοφία που τις στηρίζει• τέλος εγκαταλείπει την παλιά της ανεκτικότητα. Καταδίκες και αναθέματα των νέων ιδεών και καταδίωξη των όπαδών τους διαδέχονται ή μία την άλλη από την αρχή του 18ου αιώνα. Καταδικάζεται ή φιλοσοφία του Μαλεμπράνς, ή σκέψη του Βολταίρου, οι μασόνοι και οι γάλλοι «ἄθαιοι», κι ἄκόμα καταδικάζεται κάθε κίνημα έχθρικό πρὸς τις τουρκικές ἀρχές οι ὁποῖες ἀνακηρύσσονται «νόμιμες». Σέ πολλές περιπτώσεις, οι πρόκριτοι των έπαρχιών συμμετέχουν στην καταδίωξη των κλεφτών, κυρίως μετά την εξέγερση της Πελοποννήσου στὰ 1770, που καταστέλλεται μέ ἀγριότητα. Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ ἐπαναστατική ἐπίλυση τοῦ ἐθνικοῦ προβλήματος κερδίζει συνεχῶς ἔδαφος καί προσεταιρίζεται ὁλοένα καί πλατύτερα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐδῶ ἀναμφίβολα μπορεῖ κανεῖς νά ἐπισημάνει τή σημασία πού εἶχαν οι συντονισμένες ἐνέργειες τῆς Ἑταιρείας. Ἐχοντας ἰδρυθεῖ ἀπό μεσαίους ἐμπόρους, δέν ἀπευθυνόταν ἀρχικά παρά σέ φιλελεύθερους διανοούμενους ἐμπόρους καί ἐπιχειρηματίες, στούς πιό γνωστούς κλέφτες, σέ τεχνίτες καί σέ πιό λαϊκά στρώματα. Μόνο γύρω στό 1819, ὅταν φάνηκε πῶς ἡ ἐπανάσταση ἦταν ἀναπόφευκτη καί ἐπικείμενη, ἡ Ἑταιρεία ἀνοίχτηκε σέ ἄτομα πού ἀνήκαν σέ ἄρχουσες ὁμάδες, τοὺς Φαναριῶτες, τοὺς προεστούς, τοὺς ἱερωμένους. Παρά τὸ ὅτι λείπει ἀκόμα μιά σοβαρή μελέτη γιά τήν κοινωνική σύνθεση τῆς Ἑταιρείας καί γιά τίς πολιτικές καί κοινωνικές τάσεις πού ἐκδηλώθηκαν στοὺς κόλπους της, ὡστόσο ὀρισμένες ἐνδείξεις μᾶς ἐπιτρέπουν νά διακρίνουμε τοὺς διάφορους ἀλληλοσυγκρουόμενους προσανατολισμούς: ἀστικός φιλελευθερισμός,

δημοκρατικό ή επαναστατικό πνεύμα, ιδιαίτερα ανάμεσα στους διανοούμενους, oligarchικές τάσεις, μία στρατηγική που υποστηρίζει την άμεση ένοπλη δράση, μία δεύτερη στρατηγική αναμονής, που τονίζει την αναγκαιότητα μορφωτικής και πολιτικής προετοιμασίας και τὰ ἐχέγγυα τῆς υποστήριξης ἀπὸ ξένες δυνάμεις.

Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖο αὐτὸ σημεῖο, φαίνεται πὼς οἱ κυριότερες τάσεις (φιλορωσική, φιλογαλλική, φιλοαγγλική), οἱ ὁποῖες ἐκδηλώθηκαν ἀνοιχτὰ κατὰ τὴν ἐπανάσταση καὶ κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ὑπῆρχαν ἤδη. Ὅλες αὐτές οἱ τάσεις ἀντιστοιχοῦν πράγματι στίς διάφορες ὁμάδες που συναποτελοῦν τὴν ἑλληνικὴ ἀστική τάξη τῆς ἐποχῆς, καθὼς κάθε ὁμάδα, τὴ στιγμὴ τῆς συγκρότησής τῆς, συνδέεται μὲ τὴ μιά ἢ τὴν ἄλλη δύναμη που ἐμπορευόταν στὴν Ἀνατολή. Γιατὶ ἓνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς τῆς τάξης τῶν ἐμπόρων εἶναι ὅτι δημιουργήθηκε, ὅπως εἶδαμε, χάρις στὴν οἰκονομικὴ δραστηριότητα αὐτῶν τῶν δυνάμεων καὶ ὅτι δὲν μπορούσε ν' ἀποδεσμευθεῖ ἀπὸ τὰ ἐμπόδια που τῆς ἔβαζαν οἱ Τοῦρκοι, παρὰ ἂν δεχόταν τὴν προστασία τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἀπ' αὐτές τίς δυνάμεις.

Απ' τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἡ εὐρύτατη γεωγραφικὴ κατάρτηση καὶ οἱ μεγάλες οἰκονομικὲς ἀνισότητες ἀνάμεσα στὰ συστατικὰ στοιχεῖα αὐτῆς τῆς ἐμπορικῆς τάξης, οἱ διαφορετικὲς συνθῆκες μέσα στίς ὁποῖες ζοῦσε ἡ καθεμίᾱ τους, εὐνοοῦσαν τὴν ποικιλομορφία τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἰδεολογίας τους. Τὸ μεγαλύτερο τμῆμα ἐκείνης, που θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε μεγαλοαστικὴ τάξη, ἦταν ἐγκατεστημένο στὸ ἐξωτερικὸ. Μόνο ἡ μεσαία ἐμπορικὴ τάξη καὶ οἱ ἐξαρτημένοι ἀπ' αὐτὴν μικρέμποροι, παρέμεναν μέσα στὴ χώρα καὶ ὑπέμεναν τὴν ἄμεση καταπίεση τῆς τουρκικῆς κατοχῆς καὶ τίς συνέπειές της. Εἶναι, λοιπόν, φυσικὸ νὰ συναντᾶ κανεῖς μέσα σ' αὐτὴ τὴν τελευταία ὁμάδα ἓνα πιὸ ριζοσπαστικὸ πνεῦμα. Μεγάλος ἀριθμὸς ἀπ' τοὺς πιὸ μετριοπαθεῖς σημαντικοὺς ἐμπόρους, εὐνοοῦν ἓνα συμβιβασμὸ, μιά συμφωνία συνύπαρξης μὲ τίς συντηρητικὲς ὁμάδες τῶν προυχόντων. Ἀλλωστε, ἡ ἐλπίδα υποστήριξης ἀπ' τὴ Ῥωσία, μιᾶς δυνάμεις φεουδαρχικῆς, ἰδρυτικοῦ μέλους τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ἐλπίδα που εἶχαν ἔντεχνα διαδώσει οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Ἑταιρείας, διευκόλυνε αὐτὴ τὴ συμφωνία. Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε, πὼς στὰ 1820 ἐπικεφαλῆς τῆς Ἑταιρείας βρισκόταν ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Τσάρου, Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης,

καί πώς από τό 1819 αξιόλογος αριθμός από προεστούς καί Φαναριώτες είχαν γίνει μέλη της

Ο δύσκολος πόλεμος

Χάρη στη συγκυρία (άποστασίες τών πασάδων στίς έπαρχίες τής 'Ασίας, άποστασία τοῦ 'Αλή Πασά τών Ιωαννίνων, άνακάλυψη τών άνατρεπτικῶν ένεργειῶν τής 'Εταιρείας από τίς τουρκικές άρχές καί άπειλή άμεσης κατασταλτικῆς δράσης), ό πυρήνας τών πιό άποφασισμένων Φιλικῶν κατόρθωσε νά υπερνικήσει τούς δισταγμούς καί νά κηρύξει τήν Επανάσταση. Δέν πρόκειται νά άναφερθοῦμε έδῶ σέ γεγονότα γνωστά σέ ὅλους, στά άνδραγαθήματα, στόν ήρωισμό καί τίς θυσίες τών έπαναστατῶν, τραγουδημένα από έλληνες καί ξένους ποιητές καί δοξασμένα από τήν τέχνη ὅλων τών λαῶν· δέν έχουμε άλλωστε έδῶ οὔτε τό χρόνο οὔτε καί τήν ικανότητα. Φτάνει νά θυμίσουμε μέ λίγα λόγια τά πιό βασικά. Στίς 22 Φεβρουαρίου μέ 16 Μαρτίου 1821, ό 'Αλέξανδρος 'Υψηλάντης διέσχιζε τόν Προῦθο, έμπαινε στό 'Ιάσιο καί ανακήρυττε τήν έναρξη τής 'Επανάστασης στή Βλαχία. Αυτό τό κίνημα, πού απέτυχε νά προσεταιριστεῖ τόν ντόπιο πληθυσμό, καταπνίχτηκε γρήγορα καί δέ χρησίμευσε παρά σάν άντιπερισπασμός γιά τήν 'Επανάσταση πού ξέσπασε τό Μάρτη τοῦ 1821 στήν 'Ελλάδα. Παντοῦ οί Φιλικοί έπρεπε πρῶτ' άπ' ὅλα νά υπερνικήσουν τούς δισταγμούς τών προεστῶν, καί μάλιστα σέ ὀρισμένα νησιά οί έξεγέρσεις έναντίον τους προηγήθηκαν άπ' τόν ξεσηκῶμό έναντια στους Τούρκους. 'Από τό 1821 ὡς τό 1824 οί έπαναστατικές δυνάμεις, άποτελούμενες από κλέφτες καί παλιούς άρματολούς στήν ξηρά καί νησιώτικα έμπορικά πλοία, καλά έξοπλισμένα, στή θάλασσα, πέτυχαν σπουδαίες νίκες. 'Ο άγώνας, πού άπλώθηκε στήν άρχή ὡς τόν 'Όλυμπο καί τή Μακεδονία καί στά νησιά τοῦ Αἰγαίου, περιορίστηκε σύντομα στήν Πελοπόννησο, στή Στερεά 'Ελλάδα καί στά πιό κοντινά νησιά τοῦ Αἰγαίου. Μόνο τό 1824, όταν μπήκε στόν πόλεμο ό άντιβασιλιάς τής Αιγύπτου Μεχμέτ 'Αλής καί έστειλε στήν 'Ελλάδα τό γιό του 'Ιμπραήμ (με τακτικό στρατό καί μέ σημαντική ναυτική δύναμη, ὁργανῶμένο στόλο κατά τά δυτικά πρότυπα), ή 'Επανάσταση πέρασε κρίσιμες στιγμές. 'Η έπανάσταση στήν Κάσσο καί στήν Κρήτη καταπνίχτηκε. 'Η Πελοπόννησος λεηλατήθηκε

δύο χρόνια (1825-1827). Με την πτώση του Μεσολογγίου (1826) και της 'Ακρόπολης της 'Αθήνας, οι Τούρκοι έγιναν κύριοι της Στερεάς Ελλάδας.

Παρ' όλ' αυτά, οι επαναστάτες συνεχίζουν ακούραστα τον αγώνα. 'Ο Κολοκοτρώνης στην Πελοπόννησο. 'Ο Καραϊσκάκης στη Στερεά Ελλάδα. 'Ο Μιαούλης κι ο Σαχτούρης στη θάλασσα έμψυχώνουν την αντίσταση. 'Επειδή μία μελλοντική στρατιωτική λύση φαινόταν άβέβαιη, ή 'Αγγλία, ή Ρωσία και ή Γαλλία, οι δυνάμεις δηλαδή που είχαν άμεσο ενδιαφέρον για το Ανατολικό Ζήτημα, αναγκάστηκαν να παρέμβουν για να βρεθεί μία πολιτική λύση σ' αυτή τη σύγκρουση που απειλούσε τα οικονομικά τους συμφέροντα και την πολιτική ισορροπία, τόσο δύσκολο να αποκατασταθεί στις περιοχές της 'Ανατολικής Μεσογείου.

Πραγματικά, ή 'Ελληνική 'Επανάσταση δεν υπήρξε ένα απομονωμένο φαινόμενο. Στα 1820 είχαν ξεσπάσει στην Εύρώπη και στη Νότιο 'Αμερική και άλλα επαναστατικά κινήματα έθνικοαπελευθερωτικού χαρακτήρα. Στη Νότιο 'Αμερική, οι αποικίες της 'Ισπανίας έξεγέρθηκαν. Οι λαοί του Πεδεμοντίου, της Νάπολης και της 'Ισπανίας είχαν ξεσηκωθεί ενάντια στον άπολυταρχισμό. Όλα αυτά τα κινήματα κλόνιζαν σοβαρά τις αρχές της νομιμότητας και της ισορροπίας στην Εύρώπη όπως τις είχε επιβάλει το συνέδριο της Βιέννης στα 1815 και όπως ή 'Ιερή Συμμαχία (Αύστρια, Ρωσία, Πρωσία), ακολουθούμενη από την 'Αγγλία και τη Γαλλία, έννοοῦσε να διασφαλίσει. Σύμφωνες μεταξύ τους, σ' αυτό το σημείο, οι δυνάμεις κατάφεραν να καταπνίξουν πολύ γρήγορα τα φιλελεύθερα επαναστατικά κινήματα στη Δυτική Εύρώπη. 'Αποδοκίμασαν, έννοεῖται, και την 'Ελληνική 'Επανάσταση, που τή συνέχεαν μέ τα κινήματα αὐτά. 'Αλλά ή άμοιβαία δυσπιστία τους και οι βαθιές τους άσυμφωνίες στο 'Ανατολικό Ζήτημα, κυρίως ανάμεσα στη Ρωσία και τη Μεγάλη Βρετανία, δέ διευκόλυναν μία συνεννόηση για τή γραμμή που έπρεπε να ακολουθήσουν στην αντιμετώπιση της έλληνικής υπόθεσης.

Τό ζήτημα περιπλεκόταν ακόμα πιο πολύ από τον ειδικό και πολύπλοκο χαρακτήρα του έλληνικοῦ κινήματος. Βέβαια, ήταν ένα κίνημα έθνικό: αλλά και κίνημα ενός χριστιανικοῦ λαοῦ ενάντια στο μουσουλμάνο κατακτητή, του όποιου δεν ήταν εύκολο να υποστηριχθεί ή νομιμότητα. Τέλος, ήταν κίνημα ενός λαοῦ που σ' εκείνη τή ρομαντική εποχή και μόνο τό άκουσμα του όνόματός του είχε τόση υποβλητική δύναμη που

ξεσήκωσε όμόφωνη τήν παγκόσμια κοινή γνώμη, τήν όποία οί κυβερνήσεις, άκόμα καί οί πιό άπολυταρχικές, έπρεπε νά ύπολογίζουν. Οί φιλελεύθεροι όλων τών χωρών, εκείνοι πού πρῶτοι ξεσήκωσαν αυτό τό φιλελληνικό ρεύμα, πρόβαλλαν κυρίως τόν έθνικοαπελευθερωτικό χαρακτήρα τοῦ κινήματος· ό άγώνας τών Έλλήνων ήταν καί δικός τους άγώνας καί έπαιρνε. χαρακτήρα έκδίκησης ένάντια στίς αντιδραστικές δυνάμεις πού είχαν καταστείλει τά εύρωπαϊκά άπελευθερωτικά κινήματα. Οί άνθρωποι τών γραμμάτων πάλι όνειρεύονταν τήν άνάσταση τής κλασικής Ελλάδας, ένῶ οί συντηρητικοί καί οί βασιλόφρονες, πού βλέπανε πίσω άπ' τήν έλληνική έξέγερση τίς ραδιουργίες τών φιλελεύθερων, απέφευγαν άρχικά νά πάρουν θέση ή παρέμεναν έχθρικοί. Τελικά, όμως, ή έλληνική ύπόθεση κέρδισε ένα μεγάλο τμήμα τους, προτάσσοντας τό χριστιανικό χαρακτήρα τοῦ κινήματος, χωρίς ώστόσο καί νά έγκαταλείψουν τήν πολεμική τους ένάντια στους φιλελεύθερους. Έτσι, ή έλληνική ύπόθεση άποτελοῦσε ένα θέμα έσωτερικής πολιτικής διαμάχης άνάμεσα στίς ανταγωνιζόμενες κοινωνικές δυνάμεις τών χωρών τής Εύρώπης.

Δίνουμε παρακάτω δύο κείμενα παρμένα άπό τίς φιλοβασιλικές καί συντηρητικές έφημερίδες τής Γαλλίας, πού μάς δίνουν μιá ιδέα τοῦ κλίματος πού έπικρατοῦσε τότε. «Έχει, νομίζω, άποδειχτεί», καταλήγει ένας άπ' τούς άρθρογράφους, «ότι ή έξέγερση αυτή έχει χαρακτήρα πολύ περισσότερο φιλελεύθερο παρά άντιτουρκικό. Είμαι κάπως δύσπιστος στους Νεοέλληνες. Θυμάμαι τήν άρχαία έλληνική άπιστία· ίσως έδῶ ταιριάζει πάλι νά ποῦμε: Φοβοῦ τούς Δαναούς καί δῶρα φέροντας». Ένα άλλο παρόμοιο άπόσπασμα είναι πιό εύγλωττο. Χτυπάει κυρίως τούς φιλελεύθερους, πού ένῶ είναι λυσσαλέοι έχθροί τής θρησκείας «παρουσιάζονται τώρα ύποκριτικά, σάν υπερασπιστές τών χριστιανών. Η άγανάκτησή μας πρέπει νά στραφεί ένάντια στους φιλελεύθερους, τούς πρωταίτιους τής τραγωδίας καί τούς μόνους υπεύθυνους για τό αίμα πού χύθηκε». Καί ό άρθρογράφος συνεχίζει: «Δέ θά ύποχωρήσουμε. Δέν εύχόμαστε νά νικήσουν οί Έλληνες. Στή δικιά τους ήττα δέ βλέπουμε παρά μόνο τή συρρίκνωση τής σφαίρας έπιρροής τοῦ έπαναστατικοῦ πνεύματος καί τής διαβολικής συνωμοσίας τών δικών μας έπιτροπών πού τήν κατευθύνουν, ένῶ στό θρίαμβο τοῦ Σουλτάνου βλέπουμε μιá προτροπή

γιά όλους τούς έστεμμένους τῆς Εὐρώπης νά κόψουν ἐπιτέλους τίς κεφαλές τῆς Λερναίας “Υδρας».

Το Ελληνικό Κράτος

Οί κυβερνήσεις ὅμως ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἤξεραν πολύ καλά πώς ἡ Λερναία “Υδρα τῆς παγκόσμιας κοινῆς γνώμης καί πολλά κεφάλια εἶχε, ἀλλά καί τή δυνατότητα νά τά ἀναπαράγει. Ἔτσι, ὕστερα ἀπό συνεχῆ διαβούλια, ἡ Ρωσία, ἡ Ἀγγλία καί ἡ Γαλλία σύμπηξαν στά 1827 τήν «Τριπλή Συμμαχία», πού ἀνέλαβε νά μεσολαβήσει ἀνάμεσα στούς ἐπαναστατημένους καί στήν Πύλη, μέ σκοπό τήν αὐτονομία τῆς Ελλάδας ὑπό τήν ὑποτελία τοῦ Σουλτάνου, καί τή σύναψη ἄμεσης ἀνακωχῆς ἀνάμεσα στά ἀντίπαλα στρατόπεδα. Ὁ Σουλτάνος ἀπέρριψε τήν πρόταση, κι αὐτό προκάλεσε τήν ἐνοπλή ἐπέμβαση τῶν συμμαχικῶν πλοίων στό Ναυαρίνο (20 Ὀκτωβρίου 1827) καί τήν ἐξουδετέρωση τοῦ τουρκο-αιγυπτιακοῦ στόλου. Οἱ στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις οὐσιαστικά εἶχαν τελειώσει: ἡ ἐλληνική ὑπόθεση γινόταν πλέον διπλωματικό ζήτημα.

Ἡ ἥττα τῶν Τούρκων ἀπό τούς Ῥώσους, στόν πόλεμο τοῦ 1828, ἐπέβαλε τή συνθήκη τῆς Ἀνδριανούπολης (1829), μέ τήν ὁποία ἡ Τουρκία ἀναγνώρισε τήν αὐτονομία τῆς Ελλάδας. Στήν πρώτη αὐτή ρώσικη νίκη, ἀπάντησε ἡ βρετανική διπλωματία μέ τό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τό 1830, πού πρότεινε τή δημιουργία ἐνός ἐλεύθερου ἐλληνικοῦ κράτους, μέ κληρονομική μοναρχία, προστατευόμενο ἀπό τήν Ἀγγλία, τή Γαλλία καί τή Ρωσία. Μέ τή συνθήκη τοῦ Μαΐου τοῦ 1832, ἡ Πύλη ἀναγνώριζε κι αὐτή τήν ἀνεξαρτησία τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, πού τά ὅριά του θά καθορίζονταν ἀπό τίς προστάτιδες δυνάμεις καί πού θά εἶχε μονάρχη ἕναν χριστιανό πρίγκιπα τῆς ἐκλογῆς τους.

Ἡ Ἑλληνική Ἐπανάσταση κατέληξε στήν ἀπελευθέρωση ἐνός ἐλάχιστου τμήματος τῶν ἐλληνικῶν ἐδαφῶν καί στήν ἐγκαθίδρυση μιᾶς ἀπόλυτης μοναρχίας.

Δέν ἦταν ἡ λύση πού εἶχαν ὀνειρευτεῖ οἱ πρωτεργάτες τοῦ ἐθνικοῦ ξεσηκωμοῦ. Οἱ πολιτικές τους προοπτικές διαφαίνονται στά ἀλλεπάλληλα συντάγματα, πού ἦταν διαποτισμένα ὅλα ἀπό δημοκρατικό πνεῦμα. Εἶναι εὐκόλο νά ἐπικρίνουμε τά τεχνικά ἐλαττώματα αὐτῶν τῶν συνταγμάτων,

άτέλειες που άναγνωρίζουν όλοι οί είδικοί. Ή σημασία τών κειμένων αυτών, που άλλωστε ούδέποτε εφαρμόστηκαν, βρίσκειται άλλοι· είναι ότι έκφράζουν τό ιδανικό τής τεράστιας πλειοψηφίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, που όνειρευόταν, ἔστω καί άκαθόριστα, νά ἐγκαταστήσει ἕνα πολίτευμα που ἑξασφάλιζε τά δικαιώματα τοῦ ανθρώπου καί τοῦ πολίτη, ἕνα κράτος δικαίου, πράγμα που ἐπιβεβαιώνεται από τίς πολυάριθμες μαρτυρίες τών ἀπλών ἀρχηγών τοῦ ἄτακτου στρατοῦ, τών κλεφτῶν, καθώς καί τών μορφωμένων, ὅπως τοῦ Κοραΐ.

Αλλά από τήν ἀρχή τής Ἐπανάστασης, οί ἐσωτερικές διαμάχες γιά τήν διεύθυνση τοῦ ἀγώνα καί γιά τήν πολιτική ὀργάνωση τοῦ νέου κράτους που θά δημιουργόταν, διαμάχες που κατέληξαν σέ πραγματικούς ἐμφύλιους πολέμους, ἔδειχναν πώς ἦταν δύσκολο νά ἐπιβληθεῖ ἕνα φιλελεύθερο πολίτευμα. Οί ἐπαναστάτες, οί φιλελεύθεροι τής Φιλικῆς Ἑταιρείας ἀπωθήθηκαν σύντομα από τίς μετριοπαθεῖς καί συντηρητικές ὁμάδες, που τό πρῶτο τους μέλημα ἦταν νά καταδείξουν τόν ἔθνικό καί χριστιανικό χαρακτήρα τοῦ κινήματος, ἀντίθετα μέ τά «δημαγωγικά» καί «στασιαστικά» κινήματα τής Εὐρώπης. Ἡ ἑλληνική ἀστική τάξη που εἶχε πρωτοστατήσει στήν ἐξέγερση ἦταν ἀδύνατη ἀκόμα, καί ὑποχρεώθηκε νά συμβιβαστεῖ μέ τοὺς πρόκριτους. Όλες οί κοινωνικές ὁμάδες ἀναζητοῦσαν στηρίγματα στίς ξένες δυνάμεις μέ τίς ὁποῖες εἶχαν κοινά συμφέροντα. Ἡ από τά ἔξω λύση γινόταν, ὑπό τίς συνθήκες αὐτές, ἀναπόφευκτη.

Ἡ μισοτελειωμένη ἐπανάσταση

Όστόσο, ἡ Ἐπανάσταση, που ἔβαλε τά πρῶτα θεμέλια γιά ἕνα ἑλληνικό κράτος, ἀποτελεῖ ἀκόμα καί σήμερα μία από τίς σημαντικότερες στιγμές τής ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Γιατί ἡ σημασία της ξεπερνάει κατά πολύ τά ἑλληνικά πλαίσια. Στάθηκε τό πρῶτο σημαντικό πλῆγμα στίς ὀπισθοδρομικές δυνάμεις τής Ἱερῆς Συμμαχίας καί πέτυχε τήν πρώτη νίκη τής ἑθνικῆς ἰδέας ἂν ὄχι καί τών φιλελεύθερων ἰδανικῶν. Γιά τοὺς Ἕλληνες ἔθεσε, ὅπως εἶπαμε κιόλας, ὅλα τά οὐσιαστικά προβλήματα που θά προσδιορίσουν τό μέλλον τους:

α) Το πρόβλημα της έθνικης απελευθέρωσης. Χρειάστηκε ένας αιώνας τεράστιων θυσιών για να επιτύχει η Ελλάδα τα σημερινά της σύνορα, ενώ βασανίζεται ακόμα από το πρόβλημα της Κύπρου.

β) Στο κοινωνικό επίπεδο, το ούσιαστικό πρόβλημα που έθεσε η Έπανάσταση, το πρόβλημα των χωρικών, βρήκε τη λύση του, μερική και άμφισβητούμενη, στον 20ό αιώνα μονάχα.

γ) Στο πολιτικό επίπεδο, καυτό και επίκαιρο πρόβλημα, μία γρήγορη επίσκόπηση στην εξέλιξη της χώρας μας επιτρέπει να επισημάνουμε ένα θεμελιώδες δεδομένο, που αποτελεί ίσως τη βάση και της σημερινής κατάστασης. Είναι κάποια δυσπιστία απέναντι στο λαό, φόβος, θα 'λεγα, των ομάδων που κάθε φορά καλούνται να πάρουν την πρωτοβουλία για να εγκαταστήσουν ένα φιλελεύθερο καθεστώς στην Ελλάδα. Όλα τα φιλελεύθερα κινήματα στην Ελλάδα, αρχίζοντας από την Έπανάσταση του 1821, περνώντας από τις εξεγέρσεις του 1843 και του 1862 (που έγιναν για να επιβάλουν το σύνταγμα και το κοινοβουλευτικό σύστημα), από το κίνημα του 1909 (που αποτελεί τη νίκη του φιλελευθερισμού στην Ελλάδα), όλα αυτά τα κινήματα, με τα όποια επιβλήθηκε η ελληνική άστική τάξη, πραγματοποιήθηκαν από το στρατό· οι λαϊκές δυνάμεις παραμερίστηκαν προσεκτικά, συχνά και με καταπιεστικά μέτρα. Έτσι, ο ελληνικός πολιτικός κόσμος χρησιμοποιούσε το στρατό σαν δύναμη κρούσης για να επιβάλει τις ιδέες του. Από αυτή την άποψη, ο στρατός αποτελούσε ακόμα έθνικη δύναμη και παρέμενε ένσωματωμένος στο έθνος. Άλλα από τη δικτατορία του Γεωργίου Β' και του Μεταξά στα 1936, με την απομάκρυνση των δημοκρατικών αξιωματικών, διαδικασία που έγινε πιο έντονη την εποχή της γερμανικής κατοχής και των εμφύλιων πολέμων που ακολούθησαν, ο στρατός αυτός, ή καλύτερα, ή ομάδα που διεύθυνε αυτόν το στρατό, μεταμορφώθηκε σε σώμα πραιτωριανών που δεν είχε πιά δεσμούς με το έθνος. Για μία ακόμα φορά οι δισταγμοί των φιλελεύθερων δυνάμεων του επέτρεψαν να δράσει για λογαριασμό του και με την ξένη βοήθεια να επιβάλει τη δική του δικτατορία. Η Ελλάδα διανύει αυτή τη στιγμή την εποχή ενός εγκληματικού παραλογισμού.

Άν τα ιστορικά γεγονότα μας βοηθούν να δούμε κάπως καλύτερα το παρόν, το δίδαγμα που μας δίνουν είναι απλό και κοινότυπο. Η δυσπιστία, οι κοντόφθαλμοι ύπολογισμοί, ή πολιτικολογία δε χρησιμεύουν πιά σε

τίποτα. Μονάχα μιά συνολική καί είλικρινής συμφωνία όλων τῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων τῆς χώρας, στηριγμένη σ' ἓνα στόχο ξεκάθαρο καί υπεύθυνα καθορισμένο, πού νά ἐκφράζει τούς βαθύτατους πόθους τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, μπορεῖ νά ξαναφέρει τήν ἐλευθερία σ' αὐτόν τόν τόπο· γιατί ἔχει δίκιο ὁ ποιητής:

Θέλει ἀρετήν καί τόλμην ἡ ἐλευθερία.

* Τό κείμενο αὐτό πρωτοδημοσιεύθηκε στό γαλλικά στό περιοδικό *L' autre Grèce*, 10, Ἀπρίλιος 1973, μέ τόν τίτλο «La guerre d' Indépendance». Ἀναδημοσιεύθηκε στό ἑλληνικά, στό φυλλάδιο τοῦ Μορφωτικοῦ Κέντρου Παρισίου μέ τόν τίτλο «Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1821», στίς 25 Μαρτίου 1975, καί στήν ἐφημερίδα *Αὐγή*, στίς 25 Μαρτίου 1976. Ἡ μετάφραση πού δημοσιεύεται στόν παρόντα τόμο (Ἀνάλεκτα Νεοελληνικῆς ἱστορίας καί ἱστοριογραφίας) ἔγινε ἀπό τό γαλλικό πρωτότυπο (Ξ. Γιαταγάνας).

Σ.τ.Σ.:Στο κείμενο διατηρήθηκε ἡ ἀρχική ὀρθογραφία του.

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 528 – 23/01/2021

Γιατί ο Κωστής Μοσκώφ

της σύνταξης του *δρόμου*

Γιατί ο Κωστής Μοσκώφ;

Ο *Δρόμος* στην προσπάθειά του να έχει μια παρουσία στην υπόθεση των 200 χρόνων από την Ελληνική Επανάσταση και τη δημιουργία του νεοελληνικού κράτους, συνεχίζει στο μονοπάτι της ιστοριογραφίας με έναν ιδιαίτερο και σημαντικό διανοούμενο, τον Κωστή Μοσκώφ. Ειδική και γόνιμη περίπτωση και αξιοπρόσεκτο έργο, έχει περάσει στην αφάνεια, γιατί δεν ανήκει –όπως νομίζουν– στην ορθόδοξη αριστερή οικογένεια, αλλά ούτε και στην άλλη πλευρά άσχετα αν η καταγωγή του βρίσκεται στους κόλπους της αστικής τάξης.

Ο ίδιος ήταν τοποθετημένος στην κομμουνιστική αριστερά παρότι το έργο του ξέφευγε από σημάνσεις και έσπαγε ιδεολογικά και πολιτικά ταμπού. Η συνάντησή του με τον τόπο και τους καημούς του λαού του και ο έρωτάς του για την ιστορία θα τον κάνει να παράξει πρωτότυπο έργο και να προσπαθήσει να φωτίσει μια δυο περιοχές που η κλασσική μαρξιστική ιστοριογραφία δεν ακουμπούσε. Ο ίδιος θα δώσει ιδιαίτερη έμφαση στην συνάντηση του Ελληνισμού με την Ορθοδοξία και θα ασχοληθεί με τον τρόπο και το βάθος που αυτές οι δύο διαστάσεις θα σημαδέψουν και τη σύγχρονη ιστορία. Αυτή η ιδιοτυπία του ερμηνεύονταν από την κομματική στέγη (χώρος του ΚΚΕ) είτε σαν προϊόν των μεγάλων δυσκολιών που συναντούσε με την υγεία του είτε σαν αποτέλεσμα μεγάλης απογοήτευσης. Από ένα σημείο και μετά βρήκε ο ίδιος μια διέξοδο προσφέροντας ένα αξιολογότατο έργο στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου

διαδίδοντας τα σύγχρονα ελληνικά γράμματα, φέρνοντας πιο κοντά τους λαούς της Ανατολικής Μεσογείου.

Το συγγραφικό του έργο δεν είναι μεγάλο ειδικά το ιστορικό. Δύο κυρίως βιβλία και μερικά δοκίμια. Κι όμως είναι ιδιαίτερα σημαντικά. Το ένα «Η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα – Ιδεολογία του μεταπρατικού χώρου» (1972) και το άλλο «Θεσσαλονίκη, τομή της μεταπρατικής πόλης, 1700 – 1912» (1974). Το πρώτο βιβλίο θα γνωρίσει μερικές εκδόσεις και συμπληρώσεις και θα «δεθεί» με μια εκτενέστερη μελέτη με τίτλο «Εισαγωγικά στην Ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης – Η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα» (1978).

Ο Μοσκώφ αναμετρείται γενικά με το ζήτημα της εθνικής και κοινωνικής αλλοτρίωσης της Ελλάδας από την Μητρόπολη της Δύσης. Ονομάζει την εθνική και κοινωνική αλλοτρίωση ως εξάρτηση και προσπαθεί να δει τους σταθμούς, τις ιδιαιτερότητες και τους τρόπους που αυτή συνδέεται με την ελληνική κοινωνία και την εξέλιξή της, πώς αυτή επιδρά και τι σημαίνει για τις περιοχές της ιδεολογίας. Δεν θέτει απλά ζήτημα (όπως ο κυρίαρχος λόγος) ότι η Ελλάδα εμφανίζει καθυστέρηση συγκρινόμενη με την αναπτυγμένη Δύση, αλλά ερμηνεύει ως καθοριστικό στοιχείο της σύγχρονης πορείας την ειδική αλλοτρίωση, κοινωνική και εθνική, που επιβλήθηκε από την Δύση στον ελλαδικό χώρο. Τον απασχολεί ιδιαίτερα η ιδεολογία του μεταπρατικού χώρου.

Δούλεψε πολύ ο ίδιος για να καταλήξει σε συμπεράσματα, ιδιαίτερα σε αρχεία και βιβλιοθήκες, για να κατανοήσει και να συλλάβει το κοινωνικό γίνεσθαι και να εκφράσει μια άποψη. Η επαφή με αυτό του το έργο (όπως αργότερα με δοκίμια που έχουν το ίδιο περιεχόμενο) είναι γόνιμη, ανοίγει ορίζοντες, δεν κλείνει ζητήματα και μεγάλο μέρος του έργου του χρησιμεύει ως υλικό για κατοπινούς συγγραφείς. Είναι τεκμηριωμένος, προβάλλει εκτιμήσεις και επιχειρήματα και είναι αρκετά σεμνός. Δεν έκανε καριέρα με ό,τι αυτό σημαίνει σήμερα για έναν διανοούμενο μέσα στον ακαδημαϊκό χώρο και τις νόρμες που έχει.

Αρκετοί θα τον κατατάξουν στην ιστορική σχολή που εγκαινίασε ο Μπρωντέλ, η οποία εξετάζει περιοχές της ιστορίας αλλά μέσα από την

διάρκεια κι όχι την απλή καταγραφή των γεγονότων και την ακολουθία τους. Στοιχείο όχι αρνητικό γιατί πρέπει να ειδωθούν οι ιδιαιτερότητες ενός τόπου, μιας περιοχής κ.λπ. μέσα στην διάρκειά τους. Η Ελλάδα ως μεταπρατικός χώρος καλύπτει μια διάρκεια που δεν είναι απλά «μεταπολεμική», «μεταπολιτευτική» ή «μεσοπολεμική» ή ακόμα προϊόν σκέτα της βαυαροκρατίας ή του εκφυλισμού της «μεγάλης ιδέας» κ.λπ. Η εννοιολογική αναπαράσταση του ελλαδικού χώρου ως «μεταπρατικού» ή αλλιώς «εξαρτημένου» έχει μεγαλύτερη διάρκεια από κάθε ξεχωριστή εποχή που προαναφέρθηκε και αποτελεί ένα δομικό στοιχείο που αναπαράγει και αναπαράγεται μέσα στο χρόνο.

Η έννοια του «αντιστασιακού» έθνους –κατά Σβωρόννο– έχει μεγαλύτερη ακόμα διάρκεια. Καλύπτει μια πολύ μεγαλύτερη περιοχή αιώνων του νέου ελληνισμού, από το ύστερο Βυζάντιο κι όχι τα περίπου 200 χρόνια που εξετάζει το έργο του Κ. Μοσκόφ.

Σήμερα, λίγος λόγος γίνεται για το έργο του Κωστή Μοσκόφ και το γεγονός θέλει μια ερμηνεία. Αν ψάξει κανείς στο διαδίκτυο θα βρει αναφορές στο ποιητικό του έργο. Και αυτό είναι σημαντικό, γιατί εκεί αποτυπώνεται το πόσο φλογισμένος και φλογερός, πόσο ερωτικός για τον Άλλο ήταν ο Μοσκόφ. Η ερμηνεία όμως για την σιωπή γύρω από τις απόψεις του (και η μη επανέκδοση βιβλίων του) σχετίζεται με πολλές αλλαγές στο ιδεολογικό και πολιτικό τοπίο. Εύκολα τον ξεπερνούν ως παλιάς κοπής διανοητή και ταμπουρωμένο σε παλιά, ίσως ξεπερασμένα σχήματα.

Νομίζουμε ότι οι λόγοι είναι κυρίως πολιτικοί και ιδεολογικοί με την εξής έννοια: Ο Μοσκόφ έθετε σαν στόχο την απελευθέρωση και από την εθνική και από την κοινωνική αλλοτρίωση από την δυτική Μητρόπολη. Επομένως δεν χωρά στα σχήματα των ιστοριογράφων της δυτικότροπης αστικής πλευράς που δεν βλέπουν τίποτα μεταπρατικό και εξαρτημένο – συμπληρωματικό στην ελληνική κοινωνία. Από την άλλη ήταν πάντα τοποθετημένος στο πλευρό του προλεταριάτου και υπερασπιστής του κινήματος που έπρεπε να αναπτυχθεί για τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό και τη χειραφέτηση. Δεύτερο, ονομάτιζε το σχήμα της εθνικής και κοινωνικής αλλοτρίωσης, ως εξάρτηση. Ο όρος αυτός (και ιδιαίτερα η ουσία του) έχει δεχθεί πολλαπλά πυρά εξ αριστερών, θεωρείται

στοιχείο «καθυστέρησης» ως προς τον αντικαπιταλιστικό αγώνα. Πίσω από την απόρριψή του υπάρχει η άλλη οπτική που έχει υιοθετήσει η Αριστερά, από τον Περισσό ως τις εξωκοινοβουλευτικές ομάδες πως η Ελλάδα είναι πλέον μια ιμπεριαλιστική χώρα. Επομένως το έργο του Μοσκώφ είναι εντελώς παρωχημένο – «άσε που είναι και νεοορθόδοξος».

Όπως στην περίπτωση του Ν. Σβορώνου, ο Δρόμος έβλεπε στο έργο του ένα «παράθυρο» για την ερμηνεία της πορείας του νέου ελληνισμού, έτσι στο έργο του Μοσκώφ βλέπουμε ενδιαφέροντα και γόνιμα σχήματα για το ιδεολογικό και πολιτιστικό εποικοδόμημα του μεταπρατικού χώρου. Το έργο του είναι ένα «παράθυρο» για το ρίζωμα στο χρόνο και στη παράδοση αλλά ταυτόχρονα ο ίδιος έκανε πρακτικά βήματα για την συνάντηση της Ελλάδας και του κόσμου της Ανατολικής Μεσογείου, δηλαδή των λαών και των πολιτισμών του χώρου αυτού. Άρα πέρα από βαθιά ελλαδικός υπήρξε και πρακτικά διεθνιστής κι όχι μόνο στα λόγια.

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 531 – 13/02/2021

Δομές και πράξη στην ελληνική ιστορία

του Κωστή Μοσκώφ

Στα πλαίσια του αφιερώματος για τον Κωστή Μοσκώφ ο *Δρόμος* αναδημοσιεύει ένα δοκίμιο από την συλλογή «Δοκίμια Ι», εκδόσεις Εξάντας, 1979, με τίτλο «Δομές και πράξη στην ελληνική ιστορία» που ο συγγραφέας είχε γράψει στον Πλαταμώνα το 1973.

Ο Ελληνισμός μέσα στην μακρά διάρκεια της Ιστορίας του. Τα αργόσυρτα χαρακτηριστικά της Ελληνικής Ιστορίας και ο σημαίνων ρόλος τους στη διαρκώς επαναλαμβανόμενη αποδυνάμωση της ελλαδικής κοινωνικής πράξης

Πώς νιώθει ο Έλληνας, μπρός στην Ιστορία του, σ' αυτή τη ροή των γεγονότων και των καταστάσεων, που είναι τμήμα της πλατύτερης δικής του ύπαρξης.

Εκείνο που τον κατέχει πρώτιστα είναι η βαθειά αίσθηση της εθνικής διάρκειας σαν μιας διαδικασίας δύσκολης και οδυνηρής. Εκείνο που τον κατέχει πρώτιστα είναι η αίσθηση της διαρκούς αυτής δύσκολης κατάστασης του Ελληνισμού, που ο Γιώργος Σεφέρης, αποκάλεσε «καημό της Ρωμιοσύνης». Η απαύδηση αυτή από αδικίες και κατατρεγμούς, που μοιάζει να είναι το πεπρωμένο του Ελληνικού Λαού από τις απαρχές της Ιστορίας του ως σήμερα, απαύδηση ωστόσο που –διαπιστώνουμε εμείς– δεν του στερεύει το μεράκι για ένα αύριο διαφορετικό, δεν τον απομακρύνει από τη συνεχή ηρωική στάση, την επίμονη πάλη, από αυτό που έχει ονομαστεί εθνικό φιλότιμο.

Στην ιστοριογραφική μας πορεία, βασικός στόχος, βασικός μας προσανατολισμός, είναι η αναζήτηση των αιτίων του δύσκολου, του επώδυνου μας συλλογικού γίγνεσθαι, μες στις ιδιαιτερότητες των εποχών, μες στο σύστημα παραγωγής, στην οικονομική βάση και στο εποικοδόμημα, την πολιτική, την ιδεολογία.

Προσπαθούμε να πραγματοποιήσουμε την ακριβή ανάγνωση της μαζικής αίσθησης του λαού μας και των αιτίων που παράγουν αυτή την αίσθηση. Ξεκινάμε έτσι από μια επίγνωση της αλληλοσύνδεσης των ιστορικών μας πραγμάτων.

Ξεκινάμε απ' ό,τι μες στην ιστορική διάρκεια μένει το μόνιμο, δηλαδή το αργόσυρτο – τη Γεωγραφία που φυλακίζει και θέτει τα πλαίσια για αιώνες ολόκληρους στους γενικότερους παγκόσμιους νόμους κίνησης της Ιστορίας.

Ξεκινάμε απ' αυτό που δίνει την τοπική, την εθνική ιδιαιτερότητα στις οικουμενικές ροπές εξέλιξης, μέσα από την οικονομία, την ιδεολογία ή την πολιτική, στα συστήματα δηλαδή της παραγωγής, που καθορίζουν στην αλληλουχία τους την ανέλιξη της κοινωνικής τους ύλης.

Ποιά είναι λοιπόν αυτά τα αργόσυρτα χαρακτηριστικά της Ελληνικής Ιστορίας; Τι υπάρχει μέσα στην τάση των αιώνων που καθορίζει αυτή την επαναλαμβανόμενη συχνή εξουδετέρωση της κοινωνικής ενέργειας, τι καθορίζει τη διαρκώς επαναλαμβανόμενη αποδυνάμωση της ελλαδικής κοινωνικής πράξης;

Βασικό δομικό στοιχείο των κοινωνιών που σχηματίζονται στον ελλαδικό χώρο μέσα στην Ιστορία είναι η στήριξή τους στον εξωτερικό χώρο. Η ελληνική κοινωνία μένει σταθερά ανοιχτή, δίχως να λειτουργεί σαν μια οντότητα αυτόνομη, δίχως να παράγει δηλαδή από μόνη της τις κινητήριες δυνάμεις της ύπαρξής της. Η διαδικασία της ελληνικής ιστορίας, η ίδια η ιστορία μας, πραγματοποιείται σε μεγάλη εξάρτηση με χώρους που η ελληνική κοινωνία δεν ελέγχει – πράγμα που αποβαίνει σε μεγάλο βαθμό ανατρεπτικό της ανεξαρτησίας της.

Η ιδιομορφία αυτή, το διάχυτο των ελληνικών κοινωνιών, βασίζεται στη γεωγραφική διάρθρωση του ελληνικού χώρου, μια μόνιμή του κατάσταση από τις αρχές της ιστορίας του ανθρώπου στον τόπο μας.

Μέσα στην εξελισσόμενη διάρκεια της ελληνικής ιστορίας, ο χώρος και ο χρόνος συμφύρονται αδιάσπαστα. Το αρχαίο ελληνικό κοινωνικό σύστημα, ο εμπορευματικός δουλοκτητικός τρόπος παραγωγής, είναι έτσι πρώτιστα έργο του χώρου, της γεωγραφικής θέσης και ιδιοσυστασίας του. Με την αργόσυρτη κίνηση του χώρου μέσα στο χρόνο, οι διαδοχικοί τρόποι παραγωγής, που εκφράζονται σαν συμπτώματα μιας παγκόσμιας νομοτέλειας του κοινωνικού γίνεσθαι, θα δώσουν κάθε φορά στο σύστημα το άλλο οικονομικό, πολιτικό ή πολιτιστικό περιεχόμενο. Το τοπίο όμως θα μετέχει πάντοτε καθοριστικά, θα ωθεί θα έλεγε κανείς, στην εμφάνιση τους εξελικτικούς νόμους. Αυτό μένει ο δημιουργός του τρόπου ζωής του ελλαδικού ανθρώπου.

Στην Ελλάδα η ανθρώπινη και φυσική ενότητα που καθορίζουν –και καθορίζονται– από την κοινωνική δομή, θα επικαθορίζονται από την αλληλοσυσχέτιση του βουνού και της θάλασσας. Η ενότητα αυτή, που καθορίζει με την ύπαρξή της τη δομή του ελλαδικού χώρου, σπάει τον ελληνικό χώρο σε ενότητες μικρότερες, υποτελείς. Η θάλασσα παραμένει κοντινή. Διατηρεί την αλληλουχία του συνόλου, αλλά κάθε κοιλάδα, κάθε ακτή αποκτούν τη δική τους υπόσταση. Η παραγωγή εξειδικεύεται ανάλογα με τις γεωγραφικές ροπές του καθ' έκαστα τόπου. Έτσι διαφοροποιημένη, οδηγεί μέσα από την εξειδίκευση στην επιτάχυνση της αύξησης των παραγωγικών δυνάμεων.

Το ίδιο σημαντικό, η παραγωγή, έτσι διαφοροποιημένη, οδηγεί τον άνθρωπο στην επικοινωνία και στην ανταλλαγή. Ανταλλαγή που αρχίζει στις αρχές της ιστορίας μας ακόμα από το πεδίο της οικονομίας, αλλά που επεκτείνεται και στο πεδίο της ιδεολογίας και στο πεδίο της πολιτικής, οξύνει το πνεύμα και βοηθά στην πρώιμη σύνθεση. Ο χώρος ωθεί στην κινητικότητα. Ο ελλαδικός άνθρωπος θα γεννήσει έτσι, ωθούμενος από τη γεωγραφική υφή και θέση του ελλαδικού χώρου, ένα καινούριο κοινωνικό μοντέλο, που θα αποτελέσει όχι μόνο ένα καινούριο τρόπο ζωής, τον εμπορευματικό δουλοκτητικό τρόπο, αλλά και θα αποτελέσει μια καθοριστική στιγμή στην ανθρώπινη ιστορία, την απαρχή ενός θεμελιακού

μετασχηματισμού της Ιστορίας. Με τη μορφή της εμπορευματικής δουλοκτητικής κοινωνίας, η αρχαία ελληνική κοινωνία θα κατασκάψει σταδιακά τα θεμέλια των ανατολικών δουλοκτητικών δεσποτειών, αντικαθιστώντας τον κυρίαρχο τότε στον κόσμο ληθαργικό τους γιγαντισμό με δικά της ομοιώματα μιας πληθώρας κινητικών κοινωνιών, που θα καλύψουν όλο το χώρο της Μεσογείου, επιταχύνοντας έκτοτε την Ιστορία.

Μέσα από αυτό, το γεννημένο από την Ελλάδα κινητικό δουλοκτητικό σύστημα, θα παραχθούν σαν άρνησή του αργότερα οι πιο προωθημένοι για τον άνθρωπο τρόποι παραγωγής – ο φεουδαλικός, ο αστικός, σήμερα ο σοσιαλιστικός τρόπος. Έτσι μέσα από τα σκαμπανευάσματα, μπορεί να πει κανείς, της Ιστορίας, θα ανοίξει, εδώ στην Ελλάδα και από το χώρο της, ο δρόμος για τη σταδιακή απελευθέρωση του ανθρώπου και από τους αφέντες και από τους θεούς του.

Ωστόσο η φύση αυτού του μοντέλου θα αποβεί τραγική για τον ελλαδικό άνθρωπο. Η ίδια η υπόσταση του κινητικού αυτού μοντέλου προϋποθέτει τη συνεχή του διάχυση, καθώς η ελλαδική κοινωνία ζει και κινείται όχι στον αποκλειστικό εθνικό χώρο της, αλλά σ' ένα πλατύτερο χώρο, όπου πραγματοποιεί την εμπορευματική της λειτουργία.

Αποδυναμωμένος από την αέναη αυτή γονιμοποίηση του περιβάλλοντος, ο ελλαδικός χώρος, η ίδια η κοινωνική του δομή, θα βρεθεί σύντομα έτσι υποτελής σε δυνάμεις που η ίδια η ενέργειά της έχει δημιουργήσει. Είναι η μακρόχρονη ιστορία της δουλείας της από τους ελληνοιστικούς ακόμα χρόνους. Ο Ελληνισμός πραγματοποιώντας την οικονομική δράση του, διαχέεται έτσι συγχρόνως σ' ολόκληρο τον ανατολικό μεσογειακό χώρο, και παραπέρα σ' όλη τη Μέση Ανατολή, ως τη μακρινή ακόμα Βακτριανή της Κεντρικής Ασίας. Μεταφυτεύει εκεί παντού τις βασικές τάσεις του, ανοίγει το δρόμο στις εμπορευματικές σχέσεις. Αυτός ο Ελληνισμός θα ρίξει τις πρώτες πετρίες στην πατριαρχική κοινωνία, στη δουλοκτητική δεσποτεία, κατόπιν στη φεουδαλική οικονομία, από την Ιωνία ως την Αίγυπτο των Ελλήνων πρωτοκλασάτων του περασμένου αιώνα, την Αίγυπτο του Μωχάμετ Άλη.

Το ελληνικό μοντέλο ανάπτυξης είναι που θα τοποθετήσει κυρίαρχο δίπλα στον παλιό δουλοκτήτη αρχικά τον φεουδαρχικό γαιοκτήμονα, κατόπιν τον караβοκύρη και τον μπακάλη. Μια τάξη πολυπληθέστερη, φορέα ιδεών κινητικών, δημιουργό –μέσα στα επακόλουθα συστήματα παραγωγής, που καθορίζει η πάλη των τάξεων, η γενικότερη ανάπτυξη της κοινωνίας– μιας πιο δημοκρατικής στα πλαίσια του καιρού κοινωνικής ανασυγκρότησης.

Η παρακμή της βυζαντινής φεουδαλικής κοινωνίας και η οθωμανική κατάκτηση. Τάσεις και πόλοι μέσα στον ελλαδικό χώρο από τα τέλη του 17ου αιώνα

Η αποδυνάμωση του Ελληνισμού, μέσα σε μια τέτοια διαδικασία, η συχνή εξουδετέρωση της οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής ενέργειας, έρχεται σαν επακόλουθο της διάχυτης δομής των συστημάτων που αναπτύσσονται στον ελληνικό χώρο. Συχνά, ο σπόρος της δράσης του Ελληνισμού καρπίζει σε χωράφι ξένο.

Η βυζαντινή φεουδαλική κοινωνία, αποδυναμωμένη με την επιδείνωση των σχέσεων παραγωγής, και την παραχώρηση του εμπορίου ουσιαστικά μέσα από παράλογα προνόμια στις ιταλιώτιδες εμπορικές πόλεις –όπως δείχνουν οι λαμπρές σχετικές ιστοριογραφικές έρευνες της Ελένης Αντωνιάδου-Μπιμπίκου– καταρρέει πρώτα στην επίθεση της Δύσης, και μετά ολοκληρωτικά, στην επίθεση της Ανατολής. Η γενικευμένη αντεπίθεση του φεουδαλισμού μες στην Ιστορία, παίρνει στην καθ' ημάς Ανατολή το άγριο πρόσωπο της οθωμανικής κατάκτησης.

Η οθωμανική κατάκτηση προκαλεί μια επιδείνωση της δομικής κρίσης. Η φεουδαλική αντεπίθεση δεν πισοδρομεί μόνο την πρωτοαστική ανάπτυξη στον τόπο μας, εγκαθιδρύει ακόμα ένα φεουδαλικό σύστημα, ανατολικού τύπου, που είναι ένα σύστημα ξένο προς τις εμπορευματικές ροπές του τόπου μας. Ωστόσο η φυγή προς το βουνό, ο εποικισμός του ορεινού όγκου που επακολουθεί την οθωμανική παρακμή, δύο αιώνες μετά την άλωση, συντελεί στο να πραγματοποιηθεί και στον ελλαδικό χώρο μια οικονομική απογείωση που γρήγορα πλησιάζει το επίπεδο ανάπτυξης σε εκείνο της περιφέρειας της τότε Ευρώπης.

Σε ένα γεωγραφικό τρίγωνο, που σχηματικά καθορίζουν σαν κορφές, το Πήλιο, τα Γιάννενα και η Θεσσαλονίκη, αναπτύσσεται γύρω στο 1800 μια υφαντουργική ιδίως παραγωγή, που επιτρέπει ήδη πριν την ελληνική επανάσταση μια σημαντική κεφαλαιουχική συσσώρευση στη χώρα.

Η ελληνική οικονομική απογείωση του 18ου αιώνα πραγματοποιείται όμως σε δύο χώρους ανάπτυξης, αυτόν που προαναφέραμε, το βορειοελλαδικό βιοτεχνικό πόλο, και ένα νοτιοελλαδικό ναυτιλιακό και εμπορομεσιτικό, μεταπρατικό.

Μέσα στον εσωτερικό αγώνα του 1823-1826, θα επικρατήσουν αυτές οι μεταπρατικές δυνάμεις – με τη βοήθεια του αγγλικού και του γαλλικού πρωτοϊμπεριαλισμού. Αυτοί θα οικοδομήσουν το νεοελληνικό κράτος με τα δικά τους μέτρα δίχως δασμολογική προστασία για τη βιοτεχνία. Με τη συνεργασία έτσι της επιτόπιας και της διεθνούς κυρίαρχης τάξης, ο βιοτεχνικός πόλος ανάπτυξης, αυτός ο μεγάλος πόλος ανάπτυξης του νεώτερου ελληνισμού, θα καταρεύσει. Γρήγορα η ευρωπαϊκή οικονομία και ο συλλογικός της επιτόπιος πράκτορας, η μεταπρατική κυρίαρχη τάξη μας, θα επιβάλουν παντού τις εμπορομεσιτικές δομές, εξουδετερώνοντας κάθε εστία εθνικής ανάπτυξης.

Ο τόνος χαμηλώνει στο σημείο που ο βασικός πόλος ανάπτυξης, ο βιοτεχνικός κόσμος, καταστρέφεται και παρακμάζει. Αποξενωμένος από το οικονομικό του περιεχόμενο, ο ορεινός αγροτικός χώρος, εστία της νεοελληνικής ανάπτυξης του 18ου αιώνα, θα μείνει μετά την ήττα του στην εσωτερική πάλη του 1823-1826 προπύργιο, μέσα στην αποσύνθεσή του, κάθε αντίδρασης.

Έτσι αν και, δύο αιώνες μετά την άλωση, οι επιτόπιες κοινωνικές δυνάμεις θα αναδιοργανωθούν όπως είδαμε, ο ελληνισμός θα έχει χάσει το χρόνο. Την εποχή του ιμπεριαλισμού ο Ελληνισμός δε θα μπορέσει να συνεχίσει την παραδοσιακή ως τότε λειτουργία του, παρά σαν μια δύναμη υποτελής στις δυνάμεις που ηγεμονεύουν στον παγκόσμιο χώρο.

Η ελληνική κοινωνία θα λειτουργήσει έτσι πάλι σαν διοργανωτής της αγοράς, καταλύτης της φεουδαλικής ακινησίας στα Βαλκάνια στη Ν. Ρωσία, στη Μικρασία. Ο δρόμος όμως αυτός, μες στις επικρατούσες συνθήκες, θα οδηγήσει στην απλή αντικατάσταση του εκάστοτε

επικυρίαρχου. Η διαλεκτική κίνηση της ελληνικής κοινωνίας πραγματοποιείται έκτοτε μέσα από τη χρησιμοποίηση των αντιθέσεων του εξωτερικού χώρου, όπου κυριαρχούν η Αγγλία και η Γαλλία σαν συλλογική μας Μητρόπολη –αλλά και σαν αντίβαρό της η τσαρική Ρωσία– από τις αντιθέσεις του εσωτερικού χώρου, όπου πρωταγωνιστούν τα κόμματα, εκφράσεις των κοινωνικών τάξεων.

Μετά την επανάσταση και την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, το χάσμα λοιπόν παραμένει ανοικτό, ανάμεσα στο σκοπό του ελληνικού διαφωτισμού, του κόμματός του της Φιλικής Εταιρίας, που σκοπός του είναι η ανασυγκρότηση της ελληνικής κοινωνικής δομής σε αυτόνομες βάσεις, από τη μια πλευρά, και τις θυσίες και την ενεργειακή κινητοποίηση, που ο σκοπός αυτός θα απαιτεί από άτομα ή κοινωνικές τάξεις.

Η εθνοποιητική διαδικασία στο σύνολό της δεν υπήρξε στην Ελλάδα, θα πρέπει να το αναγνωρίσουμε, τόσο δυνατή, ώστε να οδηγήσει, ξεπερνώντας τακτικά έστω τις εσωτερικές αντιθέσεις, στη συγκρότηση ενός λαϊκού μπλοκ, ενάντια τόσο στον Οθωμανό κυρίαρχο, όσο και ενάντια στις ξένες δυνάμεις. Αποδυναμωμένο από τη διάχυσή του στον περιβάλλοντα εξωτερικό χώρο, αποδυναμωμένο κάτω από τις μεταπρατικές διαδικασίες που διασπούν την αστική τάξη τη μεγάλη ώρα που η πρωτοπορία του ελληνικού λαού, η Φιλική Εταιρία, διοργανώνει και πραγματοποιεί την Επανάσταση, το Έθνος, σαν σύνολο βρίσκεται απρόσφορο στο να οικοδομηθεί μοναχό του.

Ο μεταπρατισμός που κυριαρχεί στο νεοελληνικό κράτος από την ίδρυση του, εσωτερικό στήριγμα της εξάρτησης από τη συλλογική Μητρόπολη. Η δύσκολη πορεία της αστικής εξέλιξης και οι ιδεολογικές της μεταπτώσεις

Το μεταπρατικό σύστημα που εγκαθιδρύεται στο Ελληνικό Κράτος μετά τη νίκη των εμπορομεσιτικών δυνάμεων στον εσωτερικό αγώνα του '23-'26, λειτουργεί, είπαμε, σαν το πρακτορείο των αναπτυγμένων κρατών της Δύσης, της Αγγλίας και της Γαλλίας – πού, κάτω από το κάλυμμα μιας δήθεν προστασίας, δρουν σαν επικυρίαρχοι και συλλογικοί συνεταίροι της επιτόπιας κυρίαρχης μεταπρατικής εμπορομεσιτικής τάξης.

Η συλλογική αυτή Μητρόπολη, η αναπτυγμένη Δύση, θα επιβάλει, με διάμεσο το εμπορομεσιτικό κράτος, τα δικά της συμφέροντα στο πεδίο της πολιτικής και της οικονομίας, αλλά και στο πεδίο της ιδεολογίας, στο σύνολο δηλαδή της κοινωνικής δομής.

Ανάμεσα στα 1830 και τις αρχές του αιώνα μας, η συλλογική Μητρόπολη αποροφά το 20% περίπου του εθνικού εισοδήματος, σαν χρεωλύσιο των δανείων που αναγκάζεται να συνάπτει το κράτος μας με ληστρικούς όρους ή σαν υπερκέρδη από την εκμετάλλευση των εθνικών παραγωγικών πηγών.

Με τις συνθήκες αυτές, κάθε κεφαλαιουχική συσσώρευση αποκλείεται. Αποκλείεται έτσι η ανάπτυξη της οικονομίας και όλης της κοινωνίας.

Η ιδεολογία του μεταπρατικού αστικού νεοελληνικού κράτους, η ιδεολογία της άρχουσας τάξης, είναι πάντοτε η κυριαρχούσα ιδεολογία της οικονομικά αναπτυγμένης Δύσης. Από τα 1830 –αλλά ιδίως από τα 1862– και ως τα 1915, το χρόνο δηλαδή από τη μια της έξωσης του Όθωνα και από την άλλη το χρόνο της απαρχής του Εθνικού μας Διχασμού, αδιαφιλονίκητη κυρίαρχη ιδεολογία είναι ο θετικισμός, που αντιστοιχεί στην κυριαρχία του φιλελευθερισμού στο πεδίο της πολιτικής ζωής.

Τα ευρωπαϊκά σχήματα εισάγονται μηχανιστικά και άκριτα, δίχως να αφομοιώνονται και στις ελλαδικές κινήσεις της Ιστορίας, δίχως μάλιστα να αντιστοιχούν και με τις κοινωνικές δυνάμεις που τα σηματοδοτούν. Ο φιλελευθερισμός αυτός είναι έτσι μια ιδεολογία αντιδραστική στην Ελλάδα του περασμένου αιώνα. Γιατί ακριβώς λειτουργεί σαν εργαλείο αφομοίωσης της ελληνικής κοινωνίας στην κυριαρχία της συλλογικής Μητρόπολης, της αναπτυγμένης Δύσης.

Βέβαια, ο φιλελευθερισμός αυτός διαφοροποιείται μέσα από τις υπολανθάνουσες αντιθέσεις στο εσωτερικό της άρχουσας τάξης και των μεσοαστών συμμάχων της. Έτσι φιλελευθερίζοντα συνθήματα έχουν όλα τα μεγάλα κόμματα της κυρίαρχης τάξης. Μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, τόσο το αγγλικό κόμμα των μεγαλοαστών, όσο και το γαλλικό κόμμα, που εκφράζει τις μεσοαστικές κυρίως μάζες, ζητούν Βουλή και Σύνταγμα πολλές φορές για να τα χρησιμοποιήσουν ενάντια στις ριζοσπαστικές δυνάμεις που επιχειρούν την εθνωτική, την αυτόνομη αναδιάρθρωση της

κοινωνίας. Για να τα χρησιμοποιήσουν έτσι αυτά τα συνθήματα, Βουλή και Σύνταγμα, ενάντια στη Φιλική Εταιρία, στα 1822-1826. Ενάντια στον Καποδίστρια, λίγα χρόνια αργότερα, όταν η αυταρχική του πολιτική, παρ' όλη την επίσημη ιστοριογραφία μας, στρέφεται ακριβώς ενάντια στα δύο αυτά κόμματα της εξάρτησης. Ο Μαυροκορδάτος, ο Κωλέτης, αργότερα ο Δεληγιώργης, ο Βούλγαρης, κατόπιν ο Τρικούπης, μετά ο Βενιζέλος, είναι οι ταγοί μιας τέτοιας φιλελευθερίζουσας τακτικής που προωθεί τις σχέσεις της εξάρτησης.

Τα πιο συντηρητικά στρώματα θα συσπειρώνονται άλλωστε και αυτά γύρω από ανάλογα ρεύματα της συλλογικής Μητρόπολης, σε σχήματα που θα έχουν την ίδια προωθητική της εξάρτησης λειτουργικότητα – αυτά όμως δίχως το φιλελεύθερο λόγο, με αυταρχική φωνή.

Η μεταπρατική πόλη, τα πλατιά μικροαστικά στρώματα του πληθυσμού της, αλλά και οι μικροαστικές μάζες που βρίσκουν στην μεταπρατική πόλη τον οργανωτή και διάμεσο της εμπορευματικής τους παραγωγής, εκνευρισμένα απ' την πυκνή διαδοχή ελπίδων και απογοητεύσεων – η έκφραση είναι του Κ. Θ. Δημαρά – γυρεύουν υποκατάστατα στα αδιέξοδα της εθνογενετικής τους απραξίας, στα αδιέξοδα της υποταγής, και θα βρουν τα υποκατάστατα αυτά στον πολιτικό ρομαντισμό, μέσα από την πολιτική και ιδεολογική γλώσσα του συρμού, που θα τους προσφέρει η γλώσσα των μικροαστικών ανάλογων κοινωνικών στρωμάτων της αναπτυγμένης Ευρώπης. Ο φιλελευθερισμός των μικροαστικών αυτών στρωμάτων δεν θα είναι μόνο άκριτος, δεν θα αγνοεί δηλαδή μόνο τις κυρίαρχες αντιθέσεις, την εξάρτηση, αλλά θα είναι και άκρατος. Η πολιτική φρασεολογία της εποχής του 1862-1915 θα είναι ως και αναρχίζουσα – στα ακραία της όρια. Η πολιτική αυτή ιδεολογία θα συντείνει ακόμα περισσότερο να αποτρέψει τον ελληνικό λαό από την πάλη για τη δημιουργία ενός Κράτους συστηματοποιημένου, εκλογικευμένου, ακόμη και μες στα πλαίσια που επιτρέπει το τότε κυρίαρχο μεταπρατικό σύστημα. Ο πολιτικός ρομαντισμός θα οδηγήσει έτσι τις μεγάλες μικροαστικές μάζες στην προβολή σαν πολιτικού τους συνθήματος μιας σωβινιστικής υπερπατριωτικής μεγάλης ιδέας στην εξωτερική πολιτική, και αντίστοιχα ενός μεταφυσικού φιλελευθερισμού στην εσωτερική πολιτική. Η πολιτική παράταξη των μικροαστικών κομμάτων του κόσμου της πόλης θα

αποκληθεί εθνικό ή Γαλλικό κόμμα. Το κόμμα αυτό των μικροαστικών στρωμάτων στην Ελλάδα του 19ου αιώνα θα είναι και το βασικό κόμμα της διανόησης εκείνης της εποχής. Θα έχει σχεδόν πάντοτε γαλλικά πρότυπα. Έτσι ο Αλέξανδρος Σούτσος θα θελήσει να καταστεί ο Βερανζέρους της Ελλάδας. Ο αδελφός του Παναγιώτης, ο Έλληνας Λαμαρτίνος. Ο Ραγκαβής, όλοι της Αθηναϊκής Σχολής όπως λέγεται, θα τον μιμηθεί στην μεγαλορήμονα νοσταλγία για παρελθόντα κλέη ή σε επικλήσεις το ίδιο μεγαλορήμονες ώστε τα κλέη αυτά να ξαναγίνουν πραγματικότητα. Μες στο νεοελληνικό κράτος, η εξάρτηση έτσι θα μιλήσει συχνά λαϊκότροπα, εξιδανικεύοντας τον πολιτισμό της στα περιφερειακά κοινωνικά στρώματα της άρχουσας τάξης μας. Θα μιλήσει με τη γλώσσα των πλατιών μικροαστικών μαζών, της συλλογικής Μητρόπολης, ενδυναμώνοντας την κυριαρχία της συλλογικής Μητρόπολης.

Τα μεγαλοαστικά στρώματα αντίθετα, οι ηγεμονικές δυνάμεις της κυρίαρχης τάξης, θα αντιπαραθέτουν, στην έξαρση αυτή των αισθημάτων των μικροαστικών συμμάχων τους, μια πιο πραγματιστική σοφία. Ακόμη και η γλώσσα αυτών των μεγαλοαστικών στρωμάτων στην Ελλάδα του περασμένου αιώνα θα είναι μια πιο κοινή καθαρεύουσα. Το περιεχόμενο του στοχασμού θα είναι, ιδίως μετά το 1860, καθαρά θετικιστικό, ενώ οι πολιτικές συμπάθειες θα βρίσκονται όχι προς τη μεριά του Παρισιού αλλά προς το λοντρέζικο Σίτυ. Μέσα στο ψηλότερο και νηφαλιότερο αυτό μεταπρατικό κατεστημένο, θα εμφανισθούν ωστόσο και τα πιο αξιόλογα πνεύματα στο χώρο της άρχουσας τάξης, του καιρού τους ο Παύλος Καλλιγιάς, ο Νικ. Δραγούμης, ο Ροΐδης— κατόπιν ο Νικόλαος Πολίτης, οι διανοούμενοι που θα κυριαρχήσουν απ' τα μέσα του αιώνα ως την εμφάνιση, μετά το 1880, του δημοτικισμού.

Πώς υπήρχε στα χρόνια αυτά ο απλός ελλαδικός άνθρωπος, πώς αισθητοποιείται από τον άνθρωπο αυτό η ροή της ίδιας του της Ιστορίας; Ήδη, απ' τα τέλη του 18ου αιώνα, έχει επέλθει η διάσπαση της ελληνικής κοινωνίας στους δύο πόλους ανάπτυξης που αναφέραμε. Τόσο ο βορειοελλαδικός, ο βιοτεχνικός πόλος ανάπτυξης, όσο και ο νοτιότερος, εμπορομεσιτικός, διεκδικούν ακόμα αντιμαχόμενοι την κυριαρχία πάνω στην κοινωνικά δομή. Ωστόσο διατηρούν κοινά σημεία, που ανήκουν στο

γενικότερο δομικό πλαίσιο, και πρώτα απ' όλα το βάρος της δισχιλιετούς συλλογικής τους μνήμης.

Κυρίαρχο στοιχείο στην αίσθηση αυτή είναι ο «καημός της ρωμιοσύνης» – τόσο η συνείδηση, της επαναλαμβανόμενης εξουδετέρωσης της λαϊκής ενέργειας, όσο και η ηρωική στάση, η επάνοδος στο ενεργητικό γίνεσθαι. Ο καημός έτσι έχει μια γεύση αισιοδοξίας κοινωνικής, τη γεύση της μαχητικής στάσης απέναντι στο παράλογο, απρόσωπο Είναι της ζωής τους. Η αίσθηση της ολότητας για τον ελλαδικό άνθρωπο, τόσο συγχρονικά, στη γύρω κοινωνία, όσο και διαχρονικά μες στη ροή του χρόνου, δεν παίρνει έτσι ποτέ μυστικιστική μορφή.

Ο διάλογος με το συλλογικό Είναι των πραγμάτων, διάλογος με το σύνολο, γίνεται πάντοτε μέσα από μία σκοπιά ανθρωποκεντρική, όπου κέντρο πάντα παραμένει ο άνθρωπος. Έτσι άλλωστε εκφράζεται μέσα στην ιδεολογική γλώσσα της εποχής, η οποία είναι μέχρι πρόσφατα η θεολογική γλώσσα. Η ιδεολογία του ελλαδικού ανθρώπου, όπως διατυπώνεται στη χριστιανική Ορθοδοξία, είναι μια ιδεολογία ανθρωποκεντρική, όπου ο Χριστός, σύμβολο του συλλογικού ανθρώπου, πορεύεται αργά μέσα στην Ιστορία, γονιμοποιώντας την Ιστορία, διεκδικώντας έναντι του δεσποτικού Είναι του πατέρα, την απελευθέρωση του ανθρώπου εδώ πάνω στη Γη.

Η ένταση των συλλογικών παθών του δένει τον άνθρωπο με τον πλησίον του. Ο ορθόδοξος λαός εσωτερικεύει, σχηματοποιείται στην εσωτερικότητά του με το «Χριστό», στην ιδιότητά του μέσα στην Ιστορία να θυσιάζεται – λέει κάπου, αναφερόμενος στην ίδια ιδεολογία, τη χριστιανική ορθοδοξία μας, ο Ντοστογιέφσκι.

Ο λαϊκός άνθρωπος θα βρίσκεται ωστόσο στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα υποχείριος σ' ένα σύστημα, που ούτε κοινωνικά ούτε εθνικά θα είναι δικό του. Τα πάντα λιμνάζουν στην ελλαδική κοινωνία του 19ου αιώνα μέσα σε χλιαρές κατασιγασμένες αντιθέσεις και ψυχολογικές παρεκβάσεις.

Ο εμπορομεσιτικός κόσμος, το σύστημά του, που είναι το κυρίαρχο σύστημα, καθορίζει τα πλαίσια κίνησης τόσο της κυρίαρχης τάξης όσο και των συμμαχικών της, αλλά και των αντιπάλων της περιφερειακών, κοινωνικών στρωμάτων. Η επίσημη ιδεολογία, ο φιλελευθερισμός, θα θέτει τα πλαίσια κίνησης της ιδεολογίας και των ελασσόνων στρωμάτων. Θα

βρίσκεται το ίδιο έντονος και μέσα στους Έλληνες πρόδρομους της σοσιαλιστικής σκέψης, αυτούς που μεταγλωττίζουν στον ελλαδικό χώρο μηχανιστικά, δίχως να διαμεσοποιούν μέσα από ντόπιες ιδιομορφίες, την προωθημένη σκέψη της Ευρώπης – στον αναρχισμό της Πάτρας του τέλους του περασμένου αιώνα, στον ουτοπικό σοσιαλισμό των πρώτων αθηναϊκών εργατικών στρωμάτων.

Το μεταπρατικό σύστημα, το κυρίαρχο σύστημα, θα θέσει τα πλαίσια, διαστρεβλώνοντας μες στη δική του οπτική ακόμα και τις πρώτες προσπάθειες οικοδόμησης μιας επιστημονικής σοσιαλιστικής σκέψης στην Ελλάδα ακόμα ως τις αρχές του αιώνα μας.

Η αμφισβήτηση έτσι, όταν υπάρχει, περιορίζεται βασικά στις μορφές. Τα ανήσυχα πνεύματα, ακόμη μεμονωμένες εγρήγορες υπάρξεις, μένουν να βλέπουν το αντικείμενο του απελευθερωτικού τους προβληματισμού από τα μέσα. Τα πλαίσια του εμπορομεσιτικού κόσμου τους παρουσιάζονται σταθερά. Δε φθάνουν έτσι να συνειδητοποιήσουν την κυριαρχική αντίθεση της κοινωνίας σαν την εξάρτηση από την αναπτυγμένη Δύση, τη συλλογική όπως είπαμε Μητρόπολη. Δε φθάνουν να ζητάν δομικές επαναστατικές αναδιαρθρώσεις της κατεστημένης κοινωνίας μας.

Αυτή την κατάσταση, που χαρακτηρίζει τη νεοελληνική κοινωνία μας απ' τα 1830, θα φανεί πρόσκαιρα να τη διαφοροποιεί η πρώτη εκσυγχρονιστική προσπάθεια της κυρίαρχης τάξης. Θα είναι, το 1880, η δεκαετία του Τρικούπη, με τις πρώτες μεγάλες επενδύσεις που γίνονται στον ελλαδικό χώρο, τους σιδηροδρόμους, την κάποια εκλογίκευση της διοικητικής μηχανής, που θα εκφραστεί στο πεδίο της ιδεολογίας με την αλλαγή του τόνου, την απομάκρυνση από τον αποσυντεθειμένο ρομαντισμό ή ψευτοκλασικισμό – στη χαρμόσυνη γεννιά του 1880, με ορόσημά της τον Ψυχάρη και τον Παλαμά.

Μία διάθεση γαλήνια και αισιόδοξη, δίχως μεγάλες εσωτερικές διακυμάνσεις, θα διαδεχθεί την κλασικιστική μεγαλοστομία και τις μελαγχολικές απομιμήσεις του ρομαντισμού.

Ο επιστημονισμός, ο θετικισμός, που είναι ήδη η κυρίαρχη ιδεολογία στην Ευρώπη της καπιταλιστικής ακμής, γίνονται τώρα ολοκληρωτικά και στην

Ελλάδα η ιδεολογία του συρμού σε κάθε τάξη. Άμεσο προϊόν θα είναι ο δημοτικισμός.

Η δεκαετία του Τρικούπη θα λήξει ωστόσο απότομα, με την πτώχευση και την ταπεινωτική ήττα στον πόλεμο του 1897 και την επιβολή του διεθνούς οικονομικού ελέγχου στα 1898 πάνω στη χώρα.

Για μια δεκαετία περίπου η ταπείνωση του 1897, η ήττα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο, θα οδηγήσει σε ένα πισθοδρομισμό του δημοτικισμού σαν κινήματος εκλογίκευσης. Η ροπή προς το συγκεκριμένο, ο θετικισμός που όπως είπαμε το χαρακτήριζε στη γέννησή του δέκα χρόνια προτούτερα απ' αυτή την περίοδο, θα αλλοιωθεί μέσα σε μιά διάθεση φυγής και υποκατάστασης, πολύ ανάλογη με εκείνη της ρομαντικής εποχής 60 χρόνια νωρίτερα.

Το μύθο των αρχαίων προγόνων του ρομαντικού κλασικισμού θα τον έχει αντικαταστήσει τώρα ο μύθος του Ρωμιού ανανεωτή. Ενός Ρωμιού ωστόσο ολότελα εξωιστορικού, εξωκοινωνικού, αφηρημένου –κάποιου ποιμένα ή γεωργού βαρβάτου και αλώβητου από μια ζωή τιθασευμένη μέσα στα πλαίσια μιας φιλελευθερίζουσας κοινωνίας, που παράγει τέτοιες δυσάρεστες εκπλήξεις.

«Η ανόρθωση της χώρας δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνο με την αναγκαία πάλη ενάντια στον κοινοβουλευτισμό, τη συνταγματική δημαγωγία, κάθε συμφεροντολογική λαϊκή στάση», θα γράψει στα 1903 σε ένα από τα πρώτα φύλλα του Νουμά, του επίσημου οργάνου του δημοτικισμού, ο διευθυντής του Ταγόπουλος.

«Ο Νίτσε, προφήτης της θρησκείας και της δύναμης, και συνεπώς της σκληρότητας, είχε αναστατώσει με το σαγηνευτικόν κήρυγμά του, ολόκληρο σχεδόν την τότε διανόησιν, που ανεζήτει ίσως στην λατρεία της δυνάμεως ψυχολογικά αντισταθμίσματα, μετά τον εθνικόν εξευτελισμόν του 1897», θα γράψει κάποιος άλλος μελετητής της περιόδου εκείνης.

Την τάση αυτή θα κρατήσει η διανόηση ως και μετά το 1909, για να την εγκαταλείψει σταδιακά τότε μόνο όταν με το Κίνημα στο Γουδί, και με ηγέτη τώρα τον Βενιζέλο, θα παρουσιαστούν πάλι έκδηλες προοπτικές μιας εκλογίκευσης, ενός εκσυγχρονισμού του συστήματος.

«Χάσαμε τη νιότη μας με τις νιτσεικές μας παλαβομάρες», θα γράψει λίγο αργότερα ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης.

Η ωρίμανση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης θα γίνει σε συνάρτηση με την όξυνση των αντιθέσεων του διεθνούς χώρου, ανάμεσα στα κράτη που ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα έχουν ολοκληρώσει την ενοποίηση της παγκόσμιας αγοράς σε ένα αλληλοσυνδεόμενο διαρθρωμένο όλο – στο παγκόσμιο ιμπεριαλιστικό σύστημα.

Οι εσωτερικές αντιθέσεις του ελληνικού χώρου χρησιμοποιούνται από τις εξωτερικές. Οι εξωτερικές αντιθέσεις χρησιμοποιούνται από τις εσωτερικές με τη σειρά τους. Η γνωστή διαδικασία εμφανίζεται με ιδιόμορφη οξύτητα στον ελλαδικό χώρο. Η όξυνση των ιμπεριαλιστικών αντιθέσεων θα οδηγήσει και στη διάσπαση του έως τότε βασικά, παρά τις ελάσσονες αντιθέσεις, ενιαίου μπλοκ της κυρίαρχης τάξης.

Ο πρωσικός ιμπεριαλισμός, έλασσον μέρος της συλλογικής Μητρόπολης, έχει ήδη από την εμφάνισή του στον ελλαδικό χώρο στη δεκαετία του 1880 λειτουργήσει σαν πόλος μιας κάποιας εθνωτικής συσπείρωσης, που μέσα στην ιδεολογική ασάφεια, συνενώνει τον καθυστερημένο στην οικονομική βάση του και την ιδεολογία του κόσμο της εποχής εκείνης.

Στο πρωσικό αυτό αντίβαρο καταφεύγουν άλλωστε και τα λίγα εκείνα ανήσυχα πνεύματα που είχαν αισθητοποιήσει το εθνικό αδιέξοδο. Κατά κάποιον τρόπο, μες στην ιδεολογική ασάφεια που ακολουθεί την οικονομική και πολιτική αλλοτρίωση, ο γερμανικός ιμπεριαλισμός εμφανίζεται σε πολλές συνειδήσεις να παίζει το ρόλο του ποθητού βαρβάρου, που –αντίθετα με το βάρβαρο που στα ίδια χρόνια αυτά όπως θα δούμε προαναγγέλλει ο Καβάφης σαν συλλογικό απελευθερωτή– θα παίζει το ρόλο τού από τα μέσα ανακαίνιστή της εμπορομεσιτικής κυρίαρχης δομής της κοινωνίας μας.

Η γερμανική ιδεολογική επιροή, του νιτσεισμού, με παρόμοιες καταβολές μέσα στη διανόηση, δε θα μπορέσει ωστόσο να ριζώσει. Μιλήσαμε για την απόριψή της από τον Κωνσταντίνο Θεοτόκη. Αν απορίπτεται σύντομα από την ίδια αυτή διανόηση που τον ιδεοφορούσε, ωστόσο η γερμανική πολιτική επιροή, για ένα αρκετά μακρύ διάστημα, κατακτά μεγάλο μέρος

από τα μικροαστικά κοινωνικά στρώματα του χωριού και της πόλης, εμπνέοντας την πολιτική στάση των πιο καθυστερημένων μαζών.

Αγαλβάνιστος, δίχως μύθο να γεμίσει τον άδειο τώρα χώρο της ιδεολογίας του, ο άνθρωπος του παρακμασμένου παλιού βιοτεχνικού πόλου ανάπτυξης, μαζί του και ο άνθρωπος του καθυστερημένου αγροτικού χώρου, παρασέρνοντας ωστόσο και ένα μεγάλο μέρος του καταπιεζόμενου από τις κυρίαρχες δυνάμεις μέσα στο σύστημα μικροαστικού και ελάσσονος εμπορομεσιτικού κόσμου, ψάχνει να βρει καταφύγιο που θα τον προστατέψει από την επίθεση της μεταπρατικής κοινωνίας. Ψάχνει, ακαθοδήγητος ακόμη απ' την παρουσία μιας οργανικά απελευθερωτικής τάξης, να βρει το εθνικό Είναι του. Στη διαδικασία αυτή, χρησιμοποιεί τη γλώσσα τώρα του αντιφιλελευθερισμού. Το Κράτος, για τον κόσμο αυτό, αισθητοποιείται όχι σαν το εργαλείο που θα τον αφομοιώσει στην αναπτυγμένη Ευρώπη, όπως γίνεται από τον μεταπρατικό κόσμο, αλλά σαν το Κράτος ενός βασιλιά, πατέρα και αφέντη που, δεμένος με τον γερμανικό ιμπεριαλισμό, μάχεται τον Φράγκο δυνάστη και τον επιτόπιό του πράκτορα, μείζονα ή ελάσσονα μπακάλη. Είναι η όλη τραγωδία του εθνικού διχασμού.

Μετά τα 1897 όλο και πιο πλατιά κοινωνικά στρώματα αισθητοποιούν ωστόσο το αδιέξοδο, την αλλοτριωμένη εθνική μας υπόσταση. Η συνειδητοποίηση αυτή είναι μερική. Οδηγεί, όπως είδαμε, τους διανοούμενους, διοργανωτές στο πεδίο της ιδεολογίας της μεταπρατικής κοινωνίας μας, πρώτα στη νιτσεϊκή τους παρέκβαση και κατόπιν, σαν συνέρχονται απ' αυτή, στη γλωσσική μονομανία του δημοτικισμού.

Το ίδιο και τα πιο εγρήγορα πνεύματα, που αισθητοποιούν τις κοινωνικές αντιθέσεις όχι όμως και την κυριαρχική αντίθεση του χώρου τους, περνούν στις σοσιαλδημοκρατικές παραλλαγές πρώτα, κατόπιν, μετά το 1910 κυρίως, στην προσκόλληση στον μύθο της βενιζελικής ανόρθωσης, μετέχοντας στην φιλελεύθερη τάση του Διχασμού.

Οι εγρήγορες, οι πιο ξύπνιες συνειδήσεις προχωρούν μέσα από τις διάφορες ιδεολογικές προτάσεις που τους προσφέρει η αναπτυγμένη Ευρώπη. Οι πλατύτερες μάζες τις ακολουθούν σε μια διαδικασία πιο βαρύγδουπη και αργόσυρτη. Η κατάληξη θα είναι όμως πάντα αυτή, δίχως

διέξοδο – καθώς θα λείπει ακόμα από την ελληνική κοινωνία μιά τάξη φορέας μιας επαναστατικής ιδεολογίας και κοινωνικής πρακτικής.

Στο νεοελληνικό μας βασίλειο του 1900 σπανίζουν οι συνειδήσεις που αντιστέκονται σ' αυτή την ιδεολογική αλλοτρίωση. Και αυτές ακόμα οι λίγες εγγρήγορες συνειδήσεις που συναντάμε βρίσκονται έξω από τα στενότερα ελλαδικά πλαίσια. Ένας τέτοιος κόσμος είναι ο αλεξανδρινός κόσμος των πρώτων Αιγυπτιωτών παροίκων, των πρωτοκλασάτων του 1850, με την πλούσια αναπτυξιακή τους δράση στον αιγυπτιακό χώρο – πριν ακόμα κυριαρχήσει και εκεί ο ιμπεριαλισμός, αλλοτριώνοντας τα πάντα αυτός, μεταποιώντας τον Ελληνισμό της Αιγύπτου από καταλύτη της ανάπτυξης σε συλλογικό μεταπράτη, υποπράκτορα της αποικιοκρατικής αναπτυγμένης Ευρώπης. Ένας κόσμος που ξεφεύγει απ' αυτά τα πλαίσια είναι αυτός ο κόσμος των Θερμοπυλών του Καβάφη. Ο Αλεξανδρινός ποιητής «τείνει κάθε τόσο το αυτί στη βοή της αγαπημένης πολιτείας, είτε της ιστορίας», γράφει κάπου ο Γ. Σαββίδης. Εκεί, στον αλεξανδρινό κόσμο που ανθίσταται ακόμη στη μεταπρατική αλλοτρίωση, θα διατυπωθεί πρώτη φορά μέσα στο λόγιο χώρο, με τη φωνή ενός ποιητή, πως γύρω στον Ελληνισμό, «μεγάλα και υψηλά έκτισαν τείχη». Μες στα σημεία των καιρών, ο ποιητής –που λειτουργεί στην περίπτωση αυτή σαν άτομο-πρωτοπορία, σε μιά περίοδο που δεν έχει ανδρωθεί ακόμη η εργατική τάξη– θα δράξει το κλειδί των γεγονότων της εθνικής ζωής, αποκρυπτογραφώντας με τους «βαρβάρους του» τη νεώτερή μας εθνική πορεία, διατυπώνοντας την άποψη πως η λύση του νεοελληνικού αδιέξοδου δε βρίσκεται μέσα στα πλαίσια που έθεσε ο εμπορομεσιτικός συμβιβασμός και η προσπάθεια αφομοίωσης στο φράγκικο πολιτισμό και στην αποικιοκρατική Ευρώπη, αλλά αντίθετα πως η διέξοδος βρίσκεται στους προλετάριους λαούς και τις προλετάρικες τάξεις της Οικουμένης. Μέσα στην ιστορία, ο βάρβαρος αυτός γίνεται ο καταλύτης, ο έξω από την συλλογική μας Μητρόπολη κόσμος, που ανασταίνοντας τις μνήμες του έντεχνα νεκρωμένου από την άρχουσα τάξη μας Αγαθάγγελου, υπονομεύει τον πολιτισμό, τις αξίες και την ύπαρξη, την ίδια την επικυριαρχία μιας αποικιοκρατικής Ευρώπης.

Πότε όμως η φωνή ενός ποιητή γίνεται συνείδηση και μιας μάζας πλατύτερης;

Μετά το Γουδί, από τα 1909, επαναλαμβάνεται η εκσυγχρονιστική διαδικασία του συστήματος, που 'χε αρχίσει όπως είδαμε από τα 1880 και είχε ανακοπεί απότομα με την ήττα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Τα ιδεολογικά και πολιτικά πλαίσια μένουν βέβαια τα μεταπρατικά πλαίσια, μιας ανανεωμένης ωστόσο και τώρα σφύζουσας δομής, που προσπαθεί να εξαντλήσει τις δυνατότητές της. Η εκλογίκευση πετυχαίνει τώρα με τον Βενιζέλο, γιατί η δραστηριοποίηση της οικονομίας, ο εκσυγχρονισμός της μεταπρατικής κοινωνίας αποτελούσαν κοινή ανάγκη τόσο της επιτόπιας κυρίαρχης τάξης όσο και της συλλογικής Μητρόπολης.

Ωστόσο οι ανταγωνισμοί ανάμεσα στα στοιχεία που συνθέτουν την ξένη επικυριαρχία, αλλά και τον αναπτυγμένο κόσμο, θέτουν τώρα, ακόμα πιο ξεκάθαρα την εποχή αυτή της ιμπεριαλιστικής έξαρσης, τα όρια του εκσυγχρονισμού.

Η κυριαρχική αντίθεση ανάμεσα στη συλλογική Μητρόπολη, το μεταπρατικό κόσμο, και τους επιτόπιους συνεταιίρους του από τη μια πλευρά, τις μεγάλες μάζες του λαού, το αλλοτριωμένο εθνικό και κοινωνικό Είναι τους από την άλλη, μετά την οικοδόμηση του νεοελληνικού κράτους σε ένα αστικό μεταπρατικό κοινωνικό σύστημα, υποφώσκουν στην οικονομία, στην πολιτική και στην ιδεολογία, σε κατασιγασμένες, υποτονικές μορφές πάλης.

Καινούριες κυριαρχικές δυνάμεις θα επιτρέψουν βέβαια κάποτε και εδώ, μέσα στον ελλαδικό χώρο, την εκλογίκευση της ιστορίας. Μέσ' απ' την πράξη, την παρουσία της εργατικής τάξης, του δικού της συστήματος, που προτείνεται από την ιστορία σαν συλλογικός απελευθερωτής, ο ελληνικός άνθρωπος, θα μπορέσει να συνειδητοποιήσει στο πεδίο του ιδεολογικού τις δυνάμεις εκείνες που τον καθορίζουν. Θα οξύνει ολοένα τη συνείδηση των εντός και των γύρω του, πασχίζοντας μέσα στη δύσκολή μας ιστορία να κάνει τη συνείδηση αυτή παραπέρα απελευθερωτική πράξη.

Ο θάνατος της παρακμασμένης εμπορομεσιτικής νεοελληνικής κοινωνικής δομής θα είναι βέβαια ένας θάνατος δύσκολος. Ωστόσο δεν παύει να είναι

και ένας θάνατος αναπόφευκτος, μέσα στο γίγνεσθαι της Ιστορίας αναγκαίος.

Μέσ' απ' τα υλικά της κατεδάφισης του συστήματος, τις αντικειμενικές συνθήκες, ο ελλαδικός άνθρωπος θα οικοδομήσει το νέο του σύστημα, ανάλογα με τα μέτρα, τις ικανότητες, ανάλογα με την ένταση και την πυκνότητα της εθνογεννητικής επιθυμίας του.

Η εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα θα εμφανισθεί μόνο με τη γένεση της εργατικής τάξης και της ιδεολογίας της που λειτουργεί δεμένη με τη διεθνή πάλη των τάξεων, ενάντια στο ιμπεριαλιστικό σύστημα, σαν φορέας πραγμάτωσης εθνικής και κοινωνικής.

Η ανάδυση του κοινωνικού ζητήματος. Η σύνθετη πορεία του σχηματισμού της εργατικής τάξης στον ελλαδικό χώρο.

Η εργατική τάξη παραμονεύει έτσι μέσα στην Ιστορία, καταλύτης του αδιεξόδου, καταλύτης της εθνικής μας ναυτίας. Αυτή μόνο θα κουβαλά μες στην οργανική παρουσία της, τη λειτουργία της, το θάνατο της παλιάς υποταγμένης εθνικής μας δομής.

Η εργατική τάξη θα σχηματισθεί μακριά από τα μεγάλα βιοτεχνικά κέντρα της ύστερης τουρκοκρατίας, στα νέα εμπορομεσιτικά επίκεντρα του νεοελληνικού κράτους, από πληθυσμούς που προέρχονται βασικά από την κατεστραμμένη από την υποταγή στο μεταπρατικό χώρο αγροτιά. Τα πρώτα εργατικά στρώματα θα σχηματιστούν στην Ελλάδα με την ίδρυση των βυρσοδεψείων και των ναυπηγείων στην Ερμούπολη, εμπορικό κέντρο της χώρας, στα τέλη του 19ου αιώνα, και με την ίδρυση των μικρών εργοστασίων παραγωγής, κυρίως ειδών διατροφής ή καπνού, στην Αθήνα, στον Πειραιά, στην Πάτρα, στο Βόλο και ιδίως στη Θεσσαλονίκη.

Σημαντικότερος είναι ο εργατικός πληθυσμός που δημιουργήθηκε στα ίδια αυτά χρόνια, στα τέλη του περασμένου αιώνα, στη Θεσσαλονίκη, γύρω στις μικρές βιομηχανίες ειδών διατροφής και καπνού. Ο πόλος αυτός σχηματισμού της εργατικής τάξης στον τόπο μας, ο πόλος της Θεσσαλονίκης, ήταν σημαντικότερος όχι μόνο ποσοτικά, μέσ' απ' το μέγεθος της εργατικής τάξης.

Ο πόλος αυτός της Θεσσαλονίκης είναι και για έναν άλλο λόγο σημαντικός μέσα στην ελληνική Ιστορία. Τα αρχικά βιομηχανικά στρώματα, τα εργατικά στρώματα στη Θεσσαλονίκη δεν προήλθαν από την περίοικη αγροτιά. Σε αντίθεση με τα εργατικά στρώματα της λοιπής Ελλάδας, προήλθαν από τον παλιό βιοτεχνικό πληθυσμό της πόλης της Θεσσαλονίκης, που στο διάστημα του ενός αιώνα που χωρίζει την καταστροφή της κάποτε μεγάλης βιοτεχνίας της πόλης από την αναδημιουργία της βιομηχανίας κάτω απ' αυτή τη νέα μεταπρατική διαδικασία, φυτοζωούσε σαν πολυπληθές υποπρολεταριάτο, που διατηρούσε ωστόσο μία κοινωνική συνείδηση ριζοσπαστική. Συνείδηση εκφρασμένη συχνά, στο διάστημα αυτό του αιώνα, με τη θεολογική γλώσσα των λαϊκιστικών κινημάτων των κολυβάδων, σ' ό,τι αφορά τους χριστιανούς Θεσσαλονικείς, των μπεχτασήδων, σ' ό,τι αφορά τους μουσουλμάνους της πόλης και του Ζαχάρ, σ' ό,τι αφορά τους Ισραηλίτες της Θεσσαλονίκης – που όπως θα ξέρουμε, μέχρι τον τελευταίο πόλεμο αποτελούσαν ένα μεγάλο μέρος, το τρίτο σχεδόν του πληθυσμού της πόλης.

Μια τέτοια προωθημένη συνείδηση είχαν και τα εργατικά στρώματα που σχηματίζονται στον ελλαδικό χώρο, κατ' εξαίρεση του τρόπου σχηματισμού της εργατικής τάξης στη νοτιότερη Ελλάδα, και στις μικρές πόλεις της Μακεδονίας τη Βέροια, τη Νάουσα, την Έδεσσα.

Δίπλα στη βιομηχανική εργατική τάξη, που συγκέντρωνε 7.000 μόνο άτομα στα 1875, 60.000 άτομα στα χρόνια του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, 150.000 άτομα στο Μεσοπόλεμο, σχηματίζονταν ένα ποσοτικά ισάριθμο προλεταριάτο στα μεγάλα λιμάνια. Τη μεγάλη ώθηση για το σχηματισμό εργατικών πυρήνων στη λοιπή επαρχία δώσαν οι πρώτες και οι μόνες, ως πρόσφατα, μεγάλες επενδύσεις στον ελληνικό χώρο. Οι σιδηροδρομικές κατασκευές, που μεταξύ 1870 και 1900 φέρνουν σε επαφή με τη χρηματική οικονομία πολλές χιλιάδες κατοίκους της καθυστερημένης οικονομικά και πολιτικά υπαίθρου.

Αντίθετα από την εργατική τάξη της Θεσσαλονίκης, η εργατική τάξη στη Νότια Ελλάδα σχηματίζεται από τον αγροτικό πληθυσμό. Για πολλά χρόνια, ο εργάτης της Αθήνας, του Βόλου ή της Πάτρας θα διατηρεί τη μικτή κοινωνική του υπόσταση, που θα αντανakλάται και στην πολιτική και

ιδεολογική του στάση, μια στάση λίγο ριζοσπαστική και ουσιαστικά μικροαστική.

Εργάτης για ένα διάστημα, για ένα άλλο άνεργος ή ασχολούμενος σε δουλειές του ποδαριού, ο εργάτης της εποχής αυτής ζει με το ψωμί που στέλνει από το χωριό η οικογένεια, η οποία συνεχίζει για μεγάλο διάστημα να κατοικεί εκεί, ενώ την εποχή της δουλειάς, με τα εμβάσματά του, αυτός εισάγει στο χωριό του τη χρηματική οικονομία.

Στο νέο του περιβάλλον, ο εργατικός αυτός πληθυσμός της νοτιότερης Ελλάδας θα διατηρήσει οργανικούς δεσμούς με το γενέθλιο αγροτικό τόπο του. Πάντοτε θα κατοικήσει μαζί με τους συντοπίτες του σε μια συνοικία, μια γειτονιά, κρατώντας για γενιές ολόκληρες τα παλιά ήθη και έθιμα, τον παλιό τρόπο σκέψης, τη μικροτοπική ιδεολογία. Για καιρό η μόνη συλλογική του οργάνωση, φάντασμα της αλλοτινής κοινότητάς του, θα είναι το τοπικό σωματείο του. Αυτό θα συγκεντρώνει όλους τους «πατριώτες» και θα τους εκφράζει πολιτικά, σαν μόνος διάμεσος ανάμεσα σ' αυτούς και την Πολιτεία.

Συχνά, η τέτοια μεσολάβηση θα βρίσκεται στα χέρια ενός παλιού συντοπίτη προύχοντα, ή του πιο έξυπνου και καταφερτζή δικηγόρου της συνοικίας, κάτω από τη σκέπη άλλωστε του πιο δημοφιλή των αγίων της γενέθλιας περιοχής.

Έτσι δεν είναι παράδοξο πως η ιδεολογική ωρίμανση των εργατικών στρωμάτων στη νοτιότερη Ελλάδα θα καθυστερήσει, ενώ αντίθετα στη Θεσσαλονίκη πολύ γρήγορα το προλεταριάτο θα αποκτήσει την οργανική ιδεολογία του, παίζοντας και το ρόλο καταλύτη στο συνολικό εργατικό κίνημα της χώρας.

Η ιδεολογία της εργατικής τάξης θα εμφανισθεί στο ελεύθερο νεοελληνικό κράτος ήδη σε μικρούς θύλακες, που σχηματίζονται γύρω από αναρχικούς ή σοσιαλιστές Ευρωπαίους τεχνικούς, κατά μεγάλο μέρος πολιτικούς πρόσφυγες. Πρώτα στην Αθήνα, ήδη από το 1833, κατόπιν στην Ερμούπολη και στην Πάτρα, μια γενιά πιο μετά. Στην Αχαΐα μάλιστα, το αναρχικό κίνημα, μέσα από τη σταφιδοπαραγωγική κρίση θα πάρει μεγάλες διαστάσεις ανάμεσα 1875 και 1900, για να εξελιχθεί όμως και να εξαφανισθεί μέσα απ' τη μαζική μετανάστευση, που αποροφά το τρίτο των

πιο πρωτοπόρων στρωμάτων του λαού εκείνη την εποχή. Στην Αθήνα, στο Λαύριο, στο Βόλο και σ' άλλα επαρχιακά κέντρα της παλιάς Ελλάδας, θα σχηματισθούν κάτω από την ηγεσία του Σταύρου Καλλέργη τα σοσιαλιστικά κέντρα, που θα προβάλουν τον ουτοπικό σοσιαλισμό, με κάποια άνθηση ανάμεσα 1890 και 1900. Άνθηση που δε θα οδηγήσει ωστόσο στη μαζικοποίησή τους.

Τελικά θα είναι το σοσιαλιστικό κίνημα της Θεσσαλονίκης, που από τα 1909, με την οργάνωση της Φεντερασιόν, θα ενοποιήσει το προωθημένο και πολυπληθές προλεταριάτο της πόλης, σχηματίζοντας για πρώτη φορά στον πλατύτερο ελληνικό χώρο μια μαζική οργάνωση της εργατικής τάξης, που, κάτω από τη γενική κινητοποίηση των συνειδήσεων που προκαλεί η Οκτωβριανή Επανάσταση, θα οδηγήσει, στο 1918 στη δημιουργία του ΣΕΚΕ, του κατοπινού ΚΚΕ.

Η σύνδεση του εθνικολαϊκού κινήματος για την κοινωνική και εθνική αυτοπραγμάτωση, με την εργατική τάξη. Όροι για την Κάθαρση και το ξεπέρασμα της «γεωπολιτικής μοίρας» του Ελληνισμού

Η ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης στην Ελλάδα θα είναι συνάρτηση της γενικότερης ιστορίας του τόπου. Η ίδια η εργατική τάξη, σχετικά ολιγάριθμη και κατά το μεγαλύτερο μέρος της μικροαστικής προέλευσης, δε θα ενοποιηθεί εύκολα, ούτε θα αποκτήσει δίχως δυσκολία την επιστημονική της οργανική θεωρία, που θα την οδηγήσει στη σωστή μεθόδευση της εθνικολαϊκής πράξης. Το κίνημα της εργατικής τάξης στην Ελλάδα αποτελεί βασικό οργανικό συστατικό της συνολικότερης πορείας του ελληνικού λαού, του κοινωνικού του γίνεσθαι. Αποτελεί μια καθοριστική στιγμή αυτού του γίνεσθαι. Η πάλη του αποτελεί την άρνηση όχι μόνο της κοινωνικής αλλοτρίωσης του προλεταριάτου, άρνηση τελικά της ταξικής κοινωνίας. Η πάλη του αποτελεί τη βάση της γενικότερης αντιιμπεριαλιστικής συσπείρωσης στην πρόσφατη ιστορία μας. Αποτελεί την άρνηση της εθνικής αλλοτρίωσης του ελληνικού λαού μέσα στο ιμπεριαλιστικό παγκόσμιο σύστημα.

Αυτή η καθοριστική στιγμή της έλευσης της εργατικής τάξης στον τόπο μας είναι βέβαια μια στιγμή ιστορική, μακρόσυρτη, διαλεκτικά δεμένη με τη διεθνή πάλη των τάξεων, με την παγκόσμια απελευθερωτική πάλη.

Εμπεριέχει ελάχισσες στιγμές, τη γένεση της εργατικής τάξης στα τέλη του περασμένου αιώνα, τη διαμόρφωσή της σε κόμμα, με επιστημονική θεωρία και πρακτική από τα 1918, τη μαζικοποίησή της μέσα στις πλατύτερες λαϊκές μάζες, την κατάκτηση και άλλων συμμάχων στα πλατύτερα κοινωνικά στρώματα, μέσα στο έπος της Αντίστασης, και πάλι με εντεινόμενο ρυθμό μετά την πτώση της ανοικτής δικτατορίας, πρόσφατα, που οδήγησε στην πρώτη ίσως στην ελληνική ιστορία, γένεση μιας μαζικής αντιιμπεριαλιστικής εθνικής συνείδησης. Ξέρουμε πως η γεωγραφία και η γεωπολιτική, ακόμη από τους αρχαϊκούς χρόνους, έβαλαν τα θεμέλια της ιδιόμορφης ελλαδικής κοινωνικής δομής μες στην οποία διαρθρώνονται τα συστήματα παραγωγής διαμορφώνοντας έτσι την ιστορία μας σαν ένα επώδυνο γίγνεσθαι. Οι ίδιοι αυτοί παράγοντες οδηγούν, μέσα από το εξωστρεφές και διάχυτο της υποδομής, στην επαναλαμβανόμενη εξουδετέρωση της λαϊκής ενέργειας μέσα στην Ιστορία. Ο ελληνικός λαός λειτουργεί σαν καταλύτης αυτοαναλίσκόμενος, καταλύτης που επιταχύνει το παγκόσμιο γίγνεσθαι, αποδυναμώνοντας ωστόσο με την πράξη του αυτή την ανάπτυξή του στο εσωτερικό της χώρας του, μένοντας τελικά αθωράκιστος και τραγικά ευάλωτος στην πίεση πάνω του του εξωτερικού χώρου.

Οι ίδιοι αυτοί παράγοντες της διάχυσης και της εξωστρέφειας, που επιβιώνουν στα διαδοχικά συστήματα παραγωγής μυστικοποιώντας, αποκρύβοντας τις κυριαρχικές αντιθέσεις, οδηγούν και το κίνημα της εργατικής τάξης στην τραγική κατάληξη του έπους της Εθνικής μας Αντίστασης, ακριβώς τη στιγμή που φαίνεται μέσα από την εθνικολαϊκή πράξη να πραγματοποιείται η άρνηση της άρνησης, η εξουδετέρωση της αποσυντεθειμένης κυρίαρχης τάξης μας, του συστήματος της εξάρτησης. Στις στιγμές που πραγματοποιείται η άρνηση της άρνησης, γεννιέται αυτή η τραγικότερη στιγμή του νεώτερου ελληνισμού. Η κορυφαία στιγμή της εθνικής και κοινωνικής μας αυτοπραγμάτωσης καταλήγει έτσι να μη βρει την Κάθαρση. Καταλήγει στο να παρατείνει την Κάθαρση σε μια συλλογική

μακρόσυρτη αγωνία, που διαρκεί 35 χρόνια τώρα, στη ζωή μιας ολόκληρης γεννιάς.

Η παλιά φιλελεύθερη συλλογική μας Μητρόπολη, αφού κατανικήσει το φασισμό, που διεκδικούσε στα δικά του πλαίσια να επιβάλει ένα τρομοκρατικό δικτατορικό πρόσωπο στην πραγμάτωση της ιμπεριαλιστικής κυριαρχίας, αλλάζει σταδιακά το φιλελεύθερο παραδοσιακό προσώπείο της. Μπρός στην οξυνόμενη διεθνή πάλη των τάξεων, μπρός στην προέλαση της απελευθερωτικής πάλης, οδηγείται στο να μετουσιώσει όλο και σε πια ανοικτή δικτατορία, με κοινοβουλευτικό ή στρατιωτικό προσώπείο, την ταξική κυριαρχία της.

Ενισχύει έτσι το επιτόπιο τμήμα της εξουσίας της, την κυρίαρχη εμπορομεσιτική τάξη μας, που αλλάζοντας τον παραδοσιακό φιλελεύθερο τρόπο εξάρτησης και κυριαρχίας της, αποτρέπει την ολοκλήρωση της αποσύνθεσής της.

Η διαδικασία που άρχισε από το 1929 με το «Ιδιώνυμο», που απαγόρευε ουσιαστικά τη δράση του κόμματος της εργατικής τάξης, ολοκληρώνεται το 1936 με την επανασύνδεση των διχασμένων για ένα διάστημα τμημάτων της άρχουσας τάξης, για να ακολουθήσει έκτοτε η εναλλαγή – ανάλογα με τις περιστάσεις– του φιλελεύθερου, ή αυταρχικού προσώπιου που θα φορά η άρχουσα μεταπρατική τάξη στην πραγμάτωση της κυριαρχίας της.

Μέσα στους δύσκολους αυτούς καιρούς, το εθνικολαϊκό μας κίνημα θα υποχωρήσει κάποτε. Ωστόσο, όπως λέει και ο Μανώλης Αναγνωστάκης, το εθνικολαϊκό κίνημα δεν παραδέχεται την ήττα. Το εθνικολαϊκό μας κίνημα πληγώνει βαριά τον φασιστικό ιμπεριαλισμό στα χρόνια 1940-1944, καθλώνει αποτελεσματικά τον φιλελευθερίζοντα ιμπεριαλισμό στα χρόνια '46-'49, αποτρέποντας έτσι με δική του θυσία την επέμβαση του ιμπεριαλισμού στα επαναστατημένα βορειότερά μας Βαλκάνια.

Αυτή η συνέχεια της Αντίστασης, αυτή η επιμονή του λαού μας στην πράξη της άρνησης της εθνικής και κοινωνικής μας αλλοτρίωσης, που επέβαλαν πάνω του οι ιδιομορφίες, το διάχυτο των κοινωνικών δομών του, αυτή η πεισματική εμμονή στην εθνικολαϊκή πάλη αποκαλύπτει το άλλο, δεύτερο δομικό στοιχείο του ελληνικού ιστορικού γίνεσθαι.

Ο καημός της ρωμιοσύνης, που λέει ο άλλος μας ποιητής, δεν είναι λοιπόν μόνο αυτή η αίσθηση της τόσο συχνά επαναλαμβανόμενης εξουδετέρωσης της λαϊκής ενέργειας μέσα στην ελληνική ιστορία. Είναι και η άλλη του στιγμή, η στιγμή της άρνησης αυτής της εξουδετέρωσης, η όρθια στάση του λαού μας, που με το εθνικό του φιλότιμο ξεπερνά πάντοτε μες στον καιρό τη λεγόμενη «γεωπολιτική του μοίρα», τη δυσμορφία κάποιων δομών του εθνικού του γίγνεσθαι.

Τη στιγμή του πάθους διαδέχεται σταθερά η στιγμή της κάθαρσης. Η διαλεκτική των δύο αυτών στιγμών του γίγνεσθαι μας αποτελεί το βασικό σχήμα της παραδοσιακής ιδεολογίας μας, της χριστιανικής ορθοδοξίας, όπου η στιγμή της κάθαρσης εκφράζει το μη υλικά βιωμένο – μια πραγματικότητα έγκλειστη στο πεδίο της ιδεολογίας. Ένα Λόγο που δυσκολεύεται να γίνει Πράξη, και έτσι αποδιωγμένος στο διαρκές του συλλογικού μας υποσυνείδητου, γίνεται ο καθοριστικός πυρήνας γύρω από τον οποίο δομείται όλη η παραδοσιακή ιδεολογία, ή τουλάχιστον η λαϊκή της ανάγνωση μέσα από τη θεολογική γλώσσα της εποχής.

Ωστόσο μέσα από την αντιιμπεριαλιστική συσπείρωση –στιγμή μιας ενιαίας διαδικασίας που αντιμάχεται τις ίδιες τις δομές του κυρίαρχου εμπορομεσιτικού συστήματος– δημιουργούνται σήμερα οι προϋποθέσεις για ένα αύριο ριζοσπαστικά διαφορετικό, που θα αρχίσει να πραγματώνεται στην επαναστατική πράξη του κάθε μας σήμερα. Μέσα από τον συσχετισμό των δυνάμεων σήμερα, προχωρά, έτσι επιταχύνεται η ιστορία μας. Η στιγμή της δομής, δύσκαμπτη, δίνει σήμερα τη θέση της στη στιγμή της πράξης.

Η κάθαρση αυτή βέβαια είναι πάντοτε διαλεκτική, δηλαδή συγκεκριμένη, δηλαδή ιστορική. Η συγκεκριμένη αυτή πραγμάτωση του εθνικού και κοινωνικού μας Είναι, μέσα από την αντιιμπεριαλιστική στιγμή της επανάστασης, αποτελεί μια πράξη που επιτελείται πάντοτε σε συνάρτηση των κοινωνικών και υποκειμενικών περιστατικών.

Η Ιστορία συνεχίζει να εκτείνεται γύρω μας, φορτωμένη, δίπλα στις γνωστές παλιότερες, και τις καινούριες αντιθέσεις που στιβάζει εντός της ο καιρός.

Η πράξη της εργατικής τάξης είναι τραγική. Η πρωτοπορία γνωρίζει τα όριά της, έχει συνείδηση του ατομικού πεπερασμένου της, αλλά και του συλλογικού πεπερασμένου της, των ορίων της συλλογικής της απελευθερωτικής πράξης.

Σε αντίθεση π.χ. με τους πρώτους χριστιανούς ή τους ιδεαλιστές αγωνιστές, που θυσιάζονται γιατί πιστεύουν σ' ένα οποιοδήποτε επέκεινα, ο αγωνιστής του εθνικολαϊκού μας κινήματος σήμερα, όντας υλιστής, ξέρει πως αγωνίζεται για ένα κόσμο που δεν πραγματοποιείται παρά πολύ μερικά, στο εδώ πάντα και στο τώρα. Μέσα από την εθνικολαϊκή πράξη που συντονίζει η εργατική τάξη, ο άνθρωπος παύει να είναι η εικόνα και ομοίωση του μοναχικού εμπορεύματος, αυτού του πυρήνα γύρω από τον οποίο διαρθρώνονται τα πάντα μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα.

Ο άνθρωπος ξεπερνά την εθνική και κοινωνική του αλλοτρίωση, μες στην αργόσυρτη συχνά διαλεκτική του λόγου και της πράξης. Και ωστόσο με την εθνική και κοινωνική πράξη, η αποξένωση, η μοναξιά του ανθρώπου από τον γύρω κόσμο του, αρχίζει ήδη να αποσυντίθεται. Ο ελλαδικός άνθρωπος κατέχει πια μέσα στο κίνημα της εργατικής τάξης –βάσης όπως είπαμε του γενικότερου εθνικολαϊκού μας κινήματος– το όργανο για την εθνική και κοινωνική του πραγμάτωση.

Το κίνημα της εργατικής τάξης δεν αποτελεί ένα απλό στάδιο της ανθρώπινης ιστορίας ή της ανθρώπινης προϊστορίας. Μέσα απ' αυτό το κίνημα, μόνου συλλογικού ως το έσχατο πέρας απελευθερωτή έχει οικοδομηθεί το εργαλείο αποκρυπτογράφησης της ζωής, ο διαλεκτικός, ο ιστορικός υλισμός. Έχει αποκτήσει την επιστημονική θεωρία του, τη διαδικασία αποκρυπτογράφησης της ύλης.

Ο άνθρωπος γίνεται έτσι, δυνάμει, δίχως όριο υποκείμενο στην αναδιάρθρωση της ζωής.

Ο διαλεκτικός υλισμός δίνει τη δυνατότητα στον ελλαδικό άνθρωπο, μέσα στα πεπερασμένα όρια της ζωής του, να καταργεί σταδιακά το τραγικό, τη διάσταση ανάμεσα σ' αυτό που ξέρουμε πως είμαστε συλλογικά και σ' αυτό που θα θέλαμε να ήμαστε συλλογικά. Τη διάσταση ανάμεσα στο συλλογικό μας Νοεῖν και στο συλλογικό μας Εῖναι.

Το κίνημα της εργατικής τάξης, το εθνικολαϊκό κίνημα στο σύνολό του, καταργεί έτσι δυνάμει, και δυνάμει πάντα, τις δομές της εξάρτησης που σκλαβώνουν. Μέσα στην παγκόσμια κοινωνική πάλη πραγματώνεται έτσι, δύσκολα πάντα και επώδυνα, η εξουδετέρωση των συνεπειών του διάχυτου, του εξωστρεφούς, του αθωράκιστου των ελλαδικών κοινωνικών δομών, που στη νεοελληνική μεταπρατική κοινωνία είχαν βρει την τραγική τους ολοκλήρωση.

Το εθνικό λαϊκό μας κίνημα πραγματοποιεί την άρνηση της εθνικής και κοινωνικής μας αλλοτρίωσης, ανοίγει επώδυνα το δρόμο στην όλο και πληρέστερη κάρπωση της εντός μας και της γύρω μας ύλης.

Πλαταμώνας, Νοέμβριος 1973

* Οι μεσότιπλοι είναι της σύνταξης.

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 531 – 13/02/2021

«Ο Ρήγας και ο Κοραΐς σώζουν την Ελλάδα», πίνακας του
λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου

Η προετοιμασία του Μεγάλου Ξεσηκώου

Η μεγάλη προετοιμασία – Διεθνείς και εσωτερικοί όροι για την Επανάσταση του Εικοσιένα του Χρύσανθου Ξάνθη

Μια σαρωτική αλλαγή κατά κύματα

Διαφορετικές αλλά και με κοινά χαρακτηριστικά οι φλόγες της επαναστατικής πυρκαγιάς στον Κόσμο

*Όθεν με αυτά τα φώτα,
με φραντσέζικα χαρτιά
αναιδώς οι νέοι βάζουν
εις τα σπίτια των φωτιά*

Με αυτούς τους στίχους, ο Φαναριώτης ποιητής Αλέξανδρος Κάλφογλου καυτηριάζει γύρω στα 1800 τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και την απήχυσή της στους νέους της Ελλάδας.

Το 1789 είχε πράγματι ξεσπάσει μια μεγάλη πυρκαγιά για τις κοινωνικές σταθερές στην καρδιά της Ευρώπης. Μερικά χρόνια πριν (1775), ένας εντελώς νέος στην ουσία του πόλεμος, ο πόλεμος της Ανεξαρτησίας ή αλλιώς η Αμερικανική Επανάσταση είχε εκδηλωθεί εναντίον της βασικής αποικιοκρατικής δύναμης της εποχής, της Αγγλίας. Η Γαλλική Επανάσταση χτύπησε πιο καιρία τον παλιό κόσμο, βάζοντας στο στόχαστρο τους βασιλιάδες, τους ευγενείς και τη θεοκρατία. Η Ελληνική Επανάσταση, μερικές δεκαετίες μετά, εναντιώθηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά

και τον σκοταδισμό. Στην πραγματικότητα, στράφηκε και ενάντια στα σχέδια των τότε μεγάλων δυνάμεων (Ιερή Συμμαχία) που προσπαθούσαν να αναχαιτίσουν τη μαζική αφύπνιση και να ποδηγετήσουν τις ιδέες που άλλαζαν τον κόσμο.

Αυτές οι τρεις επαναστάσεις θα επηρεαστούν από τις ιδέες του ευρωπαϊκού διαφωτισμού και θα τα βάλουν με το σύνολο των οικονομικών, ιδεολογικών και πολιτικών σταθερών που μέχρι τότε υπήρχαν. Τα κείμενα που έδωσαν αυτές οι τρεις στιγμές, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε, μοιάζουν εξαιρετικά μεταξύ τους:

«Όποτε μια Μορφή Κυβέρνησης γίνεται καταστροφική για τους σκοπούς αυτούς, είναι Δικαίωμα του Λαού να την αλλάξει ή να την καταργήσει, και να εγκαταστήσει νέα Κυβέρνηση θέτοντας τα θεμέλιά της σε τέτοιες αρχές και οργανώνοντας τις εξουσίες της σε τέτοια μορφή, ώστε να φανεί πιθανότερο να επιφέρει την Ασφάλεια και την Ευτυχία του»

(Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των ΗΠΑ)

«Όταν η εξουσία είναι άδικη και δεν ακούει τον λαό όταν διαμαρτύρεται τότε όλος ο λαός ή μέρος αυτού υποχρεούται να αγωνιστεί με όλα τα μέσα για να ακυρώσει το άδικο. Αυτό δεν είναι μόνο βασικό δικαίωμα αλλά και το πιο ιερό καθήκον από όλα.»

(Ρήγας Φεραίος)

«Το πιο ιερό καθήκον για κάθε πατριώτη είναι να ενεργεί για την ελευθερία του, την ελευθερία της οικογένειάς του, της πατρίδας του. Όταν η πατρίδα κινδυνεύει, πάνω από όλα η πατρίδα. Ο Βασιλιάς είναι ένα απλό πρόσωπο, το Έθνος είμαστε όλοι εμείς!»

(Από διακήρυξη κατά τη Γαλλική Επανάσταση)

Τρεις σημαντικοί παράγοντες για τον Ξεσηκωμό

Κλέφτες, μυστικές Εταιρείες και πόλεμος Ιδεών πριν την Επανάσταση

«Εσείς οι Ρωμιοί, μπρε, κάτι μεγάλο έχετε στο νου σας. Δεν βαφτίζετε τα παιδιά σας Γιάννη, Πέτρο, Κώστα, παρά Λεωνίδα, Θεμιστοκλή, Αριστείδη. Κάτι σίγουρα μαγειρεύετε.»

Πέρα από τους «αντικειμενικούς» όρους που επέτρεψαν τη διεξαγωγή του επαναστατικού αγώνα (και δεν μπορούν να παρατεθούν εδώ, για λόγους χώρου), υπήρξαν και ορισμένοι υποκειμενικοί.

Οι κλέφτες και οι αρματολοί

Στην επικράτεια είχαν αναπτυχθεί ένοπλα τμήματα που αποτελούνταν από πατριώτες που δεν άντεχαν τον ζυγό και είχαν βγει στα βουνά. Ο χαρακτηρισμός «κλέφτες» τους αποδόθηκε από τους τσιφλικάδες. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Κολοκοτρώνης, που καταγόταν από οικογένεια κλεφτών και που είχε αφοριστεί από την Εκκλησία, λέει: «Έτσι μας ονομάζουν οι άρχοντες και το γουναρικό». Στην πραγματικότητα, πρόκειται για τους ένοπλους πυρήνες της Επανάστασης, τις ένοπλες δυνάμεις του έθνους. Το κλίμα δίνεται ανάγλυφα από τον δημοτικό στίχο «Βασίλη κάτσε φρόνιμα να γίνεις νοικοκύρης – Βαρέθηκα μανούλα μου στους Τούρκους να δουλεύω, θα πάρω το τουφέκι μου να πάω να γίνω κλέφτης».

Οι κλέφτες έχουν άμεση σχέση με τους «γιατάκηδες», τους συνδέσμους τους μέσα στα χωριά που σαν μια «πολιτική οργάνωση» τους υποστηρίζουν με πληροφορίες και τρόφιμα. Πολλά τέτοια αντάρτικα σώματα παίρνουν όπλα από κινήσεις που αναπτύσσονται στο εξωτερικό. Τα πιο πολλά από τα τμήματα των αρματολών που δημιουργούν οι Τούρκοι, αλλά και οι κοτζαμπάσηδες, για να προστατεύουν την εξουσία από τους κλέφτες, περνούν στο στρατόπεδο των επαναστατημένων «εχθρών» τους. Κυνηγημένοι κλέφτες βρίσκονται στα Επτάνησα, όπου έρχονται σε επαφή με επαναστάτες από Γαλλία, Ιταλία και Ρωσία, και δένονται με τις ιδέες της Επανάστασης «ενάντια σ' όλους τους

τυράννους». Η ύπαρξη αυτών των τμημάτων, τόνωνε το εθνικό φρόνημα του αγροτικού πληθυσμού, ακύρωνε τον ραγιαδισμό και τον φόβο απέναντι στην εξουσία, βοήθαγε στην ενότητα του λαού και καλλιεργούσε το πνεύμα του ξεσηκωμού.

Ο εταιρισμός

Παράνομες μυστικές κινήσεις ιδρύονται κυρίως σε πόλεις της Ευρώπης (Βουκουρέστι, Παρίσι, Βιέννη), αλλά και σε Ήπειρο, Ρούμελη, Μακεδονία και Επτάνησα, από Έλληνες διανοούμενους, εμπόρους και υπάλληλους, με σκοπό την απελευθέρωση της Ελλάδας από τον Οθωμανικό ζυγό και την προετοιμασία της Επανάστασης. Στην πραγματικότητα μιλάμε για «κόμματα» που μαζεύουν λεφτά, στέλνουν αντιπροσώπους και όπλα στην Ελλάδα, προσπαθούν να επηρεάσουν ξένες κυβερνήσεις, γράφουν κείμενα, θεατρικά έργα, ποιήματα, θυμίζουν την αρχαιοελληνική παιδεία κ.λπ. Άλλα εγχειρήματα είναι πιο προοδευτικά και ανεξάρτητα, άλλα καθοδηγούνται από ξένες δυνάμεις και όλα αυτά χωρίς «καθαρό» τρόπο. Αντικειμενικά, όμως, οργανώνουν τον αγώνα και φέρνουν πιο κοντά τη στιγμή του ξεσηκωμού

Οι πρώτες καταβολές του εταιρισμού βρίσκονται στην παράνομη δράση του Ρήγα Φεραίου στη Βλαχία (1790-1796) και μετέπειτα στην καρδιά της Αυστροουγγαρίας (1796-1798), στην Βιέννη. Ο Ρήγας είναι ο προπομπός της Επανάστασης, το έργο του διαπερνάται από τις ιδέες του Διαφωτισμού. Ο Θούριος, η Χάρτα και διάφορες προκηρύξεις και κείμενα που έχουν διασωθεί, έπαιξαν βασικό ρόλο στην αφύπνιση των ζωντανών δυνάμεων του έθνους. Θανατώθηκε από τους Αυστριακούς και αφορίστηκε από το Πατριαρχείο σε συνεργασία με τη Μεγάλη Πύλη και τον Σουλτάνο. Όσοι συνεργάτες του διασώθηκαν, συνέχισαν το έργο του, βρέθηκαν στην Ελλάδα και προσπάθησαν να συμβάλλουν στην εθνική αφύπνιση.

Οι νέες ιδέες

Είκοσι και πλέον χρόνια πριν το 1821, αναπτύχθηκε μια ιδεολογική αντιπαράθεση ανάμεσα στον φιλοτουρκικό σκοταδισμό και τον ελληνικό

διαφωτισμό. Οι ιδέες αυτές, διαχύθηκαν με πολύ πλατύ τρόπο και ολοκληρωτικά αντιπαραθετικό στις ελληνικές παροικίες, στις μεγάλες πόλεις της επικράτειας αλλά και μέσα στους αγροτικούς πληθυσμούς.

Αυτοί οι τρεις παράγοντες, λοιπόν, ιδέες, ένοπλα τμήματα και πολιτικά κέντρα, έφεραν κοντά τη στιγμή του ξεσηκωμού ενάντια στις μεγάλες δυνάμεις της εποχής, τους Τούρκους και τη ντόπια ραγιάδικη εξουσία.

Δύο κείμενα που διαμόρφωσαν συνειδήσεις

Η σάτιρα «Ο Ρωσσαγγλογάλλος» (1807-1810) δεν στιγματίζει ανελέητα μόνο τον δεσπότη (*«αφού το ράσο τούτο φόρεσα, πλέον ζυγό τίνα δεν εγνώρισα»*), τον Φαναριώτη (*«Της Ελλάδας η ελευθερία είναι δι' εμέ φτωχεία»*) και τον μεγαλέμπορο (*«θέλομεν πάντα άσπρα κι ας έχομε ζυγόν»*). Όπως δείχνει και ο τίτλος του, αντιμάχεται και την ιδέα πως η Ελλάδα θα απελευθερωθεί με τις «ξένες λόγχες» και όχι στηριγμένη στις δικές της δυνάμεις. Το κείμενο διαδίδεται σε όλη την επικράτεια, οικοδομεί συνειδήσεις, πλάθει ιδέες και προετοιμάζει. Ενώ από τον λαό γίνεται αποδεκτό, θρησκευτικοί άρχοντες και Φαναριώτες το καταδικάζουν και το καίνε. Ποιος το έγραψε δεν έχει εξακριβωθεί, είναι σίγουρο όμως ότι γράφτηκε στο πλαίσιο ενός σχεδιασμού για την εθνική αφύπνιση που αναπτύσσονται από μια σειρά ομάδες, κινήσεις, εταιρείες αυτή την περίοδο.

Η «**Ελληνική Νομαρχία**» (Νομαρχία με την έννοια της Δημοκρατίας) που γράφτηκε το 1806, του «Ανώνυμου του Έλληνας». *«Τί στοχάζεσθε, τέλος πάντων, αν η Ελλάς ελευθερωθή από τον οθωμανικόν ζυγόν διά χειρός άλλου δυνάστου, να γίνει αληθώς ευτυχής; Ω αλήθεια, αλήθεια! Διατί δεν απομακραίνεις τοιαύτην απάτην από τους Έλληνας; Διατί δεν τους μανθάνεις, ότι όσοι πατώνσιν εις θρόνον είναι όλοι τύραννοι;»*. Η λέξη τύραννος τότε συνένωνε πολλές καταστάσεις, παίρνοντας τη μορφή του Γάλλου βασιλιά, του πασά ή του Άγγλου αποικιοκράτη, και απαντάται σε πολλές επαναστατικές διακηρύξεις. Την ίδια αντιμετώπιση, πάντως, θα έχει κι αυτό το κείμενο. Οι δύο διαφορετικοί δρόμοι, εμπιστοσύνη στον λαό και στις δυνάμεις του έθνους ή στήριξη σε κάποια μεγάλη δύναμη, θα

καθορίζουν συνεχώς την έκβαση και την πορεία της επανάστασης σε όλη της τη διαδρομή.

Ορκισμένοι για την Επανάσταση

Χαρακτήρας, διλήμματα και εξέλιξη της Φιλικής Εταιρείας

«Ορκίζομαι ότι θέλω τρέφει εις την καρδίαν μου αδιάλλακτον μίσος εναντίον των τυράννων της πατρίδος μου, των οπαδών και των ομοφρόνων με τούτους, θέλω ενεργεί κατά πάντα τρόπον προς βλάβην και αυτόν τον παντελή όλεθρόν των, όταν η περίστασις το συγχωρήσει»

(Από τον όρκο της Φιλικής Εταιρείας)

Στην προετοιμασία και την οργάνωση της επανάστασης, σημαντικό ρόλο έπαιξε η επαναστατική εθνικοαπελευθερωτική οργάνωση Φιλική Εταιρεία που ιδρύθηκε στην Οδησό της Ρωσίας το 1814. Οι ιδρυτές της ήταν οι Τσακάλωφ (φοιτητής στη Μόσχα και το Παρίσι), Σκουφάς (έμπορος στην Οδησό) και Ξάνθος (εμποροϋπάλληλος).

Στην ίδρυσή της συμπυκνώνονταν οι ιδέες του Ρήγα και του Διαφωτισμού, η εμπειρία από προηγούμενες επαναστάσεις και αποτυχίες των εξεγέρσεων, η οργανωτική πείρα κινημάτων (γιακωβίνοι, καρμπονάροι, Ρώσοι επαναστάτες, μασονικές στοές κ.λπ.). Πιο σημαντική, όμως, είναι η διατύπωση της πεποίθησης ότι ο ελληνικός λαός μπορεί να νικήσει στηριγμένος στις δικές του δυνάμεις.

Στην αρχή απευθύνονται σε λόγιους και προσωπικότητες (Γαζής, Καποδίστριας κ.λπ.). Συναντούν άρνηση και αδιαφορία («για να ελευθερωθεί το έθνος χρειάζεται να ενεργήσει μια μεγάλη εξωτερική δύναμη», Καποδίστριας). Από τους πρώτους που κατηχήθηκαν στους σκοπούς του αγώνα είναι οι οπλαρχηγοί (Αναγνωσταράς, Παπαφλέσσας και λίγο αργότερα Κολοκοτρώνης, Νικηταράς, Διάκος κ.α.). Με τη σύνδεση αυτή, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για να πάρει το

εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα μαζικό χαρακτήρα μέσα στα κατεχόμενα εδάφη.

Στα πρώτα στάδια, η Φιλική Εταιρεία αποκλείει από τις γραμμές της τους κοτζαμπάσηδες («αποφεύγοντες να μνησούν τους έχοντας συμφέροντα με τους Τούρκους»). Στις τάξεις της, όμως, μπαίνουν αθρόα χιλιάδες «πατριώτες». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Φρατζής, *«ποιμένες και χοιροβοσκοί και κάπηλοι και αχθοφόροι ακόμη εμυήθησαν»*. Ο στόχος του Σκουφά ήταν να μεταφερθεί η έδρα της Φιλικής Εταιρείας στη Μάνη, για να καθοδηγήσει από κοντά την προετοιμασία της επανάστασης και την ίδια την εξέγερση, τον πρόλαβε όμως ο θάνατος στα 1818. Πρόκειται λοιπόν για μια μαζική λαϊκή οργάνωση με μεγάλο δίκτυο διασυνδέσεων, έτοιμο να αναλάβει δράση.

Μετά τον θάνατο του Σκουφά, ο οποίος συμπύκνωνε πιο καθαρά τα επαναστατικά ιδεώδη του Ρήγα και ήταν ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα στην τριάδα, η Φιλική Εταιρεία εγκολπώνει στις τάξεις της και στοιχεία από το «αρχοντολόι» που βλέπουν τη γοργή ανάπτυξη της και καταλαβαίνουν ότι κάτι σοβαρό συμβαίνει. Από κει και μετά, στο εσωτερικό της αναπτύσσονται τάσεις και ομάδες και στην πραγματικότητα αρχίζει μια έντονη αντιπαράθεση για την εκδήλωση ή όχι της επανάστασης, για τον προσανατολισμό της και τη σχέση με τις ξένες δυνάμεις. Από ένα σημείο και μετά, Φιλική Εταιρεία δεν υπάρχει, παρά μόνο σαν μια ιδέα, σαν παρακαταθήκη που χρησιμοποιούνταν όταν δυσκόλευαν τα πράγματα στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα.

Δύο στοιχεία πάντως δεν πρέπει να διαφεύγουν της προσοχής μας:

1. Χωρίς τη δράση της Φιλικής Εταιρείας, ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας είτε δεν θα ξεσπούσε, είτε θα αργούσε, είτε δεν θα είχε τα λαϊκά χαρακτηριστικά που στην πραγματικότητα είχε.
2. Ο αγώνας συνοδευόταν σε όλες του τις στιγμές από την εμφύλια διαμάχη ανάμεσα στις δυνάμεις που εκφράζανε την εθνική ολοκλήρωση και εκείνες που αντιπροσώπευαν στενά τα συμφέροντα μιας τάξης, σε σχέση υποτέλειας με ξένα κέντρα.

Μπορούμε να ανιχνεύσουμε τρεις κύριες τάσεις στη Φιλική Εταιρεία:

Η πρώτη είναι η επαναστατική-δημοκρατική. Αποτελεί τη συνέχιση των ιδεών του Ρήγα και εκφράζεται κυρίως από τον Σκουφά. Στηρίζεται στις λαϊκές μάζες και την προοδευτική μερίδα της αστικής τάξης. Την εκπροσωπούν οι Παπαφλέσσας, Κολοκοτρώνης, Νικηταράς, Ανδρούτσος και ο Υψηλάντης.

Η δεύτερη είναι η συμβιβαστική. Θέλει την απελευθέρωση από τους Τούρκους, αλλά φοβάται τη συμμετοχή των μαζών και τις κοινωνικές αλλαγές. Στηρίζεται στους Άγγλους και βρίσκεται σε συνεχή αντιπαράθεση με τους Δημοκρατικούς. Εκφραστές της, οι Μαυροκορδάτος, Νέγρης, Κουντουριώταιοι κ.ά.

Η τρίτη τάση είναι η αντιδραστική. Αποτελείται από φεουδαρχικά στοιχεία και κυρίως μεγαλοκοτζαμπάσηδες. Αυτοί προσπαθούν να ματαιώσουν κάθε ένοπλη κίνηση, διαβάλουν συνεχώς τους αντιπάλους τους και διχάζουν σε όλες τις στιγμές του αγώνα. Στηρίζονται επίσης στους Άγγλους και εκπροσωπούνται από τους Ζαΐμη, Λόντο, Π. Πατρών Γερμανό κ.ά.

Το αρχικό σχέδιο της Φιλικής Εταιρείας ήταν η εξέγερση να έχει διαβαλκανικό χαρακτήρα. Εκμεταλλευόμενοι την αντιπαράθεση Πύλης – Αλή Πασά αποφασίζεται να ξεσηκωθεί ταυτόχρονα η Σερβία (Οβρένοβιτς), η Μολδοβλαχία (Βλαδιμιρέσκου) και η Βουλγαρία. Ταυτόχρονα θα γίνονταν επιθέσεις μέσα στην Κωνσταντινούπολη και ιδιαίτερα στον ναύσταθμο. Η Πύλη ειδοποιήθηκε έγκαιρα από τους Άγγλους (που είχαν παρεισφρήσει στην Φιλική Εταιρεία) και έτσι το πλεονέκτημα του αιφνιδιασμού χάνεται και τα σχέδια ματαιώνονται.

Στην πραγματικότητα, σημειώθηκε διάσπαση του μετώπου ανάμεσα σε Υψηλάντη και Βλαδιμιρέσκου. Ο δεύτερος έχει πιο επαναστατικά και λαϊκά χαρακτηριστικά στον λόγο και το πρόγραμμά του. Ο Υψηλάντης, ακόμα και τότε προσβλέπει σε βοήθεια από τη Ρωσία. Μετά την προδοσία στην Πύλη, ο Υψηλάντης αναπροσαρμόζει την τακτική του και προσβλέπει όχι πια σε μια διαβαλκανική εξέγερση, αλλά σε κάποια τακτική κίνηση που θα κρατήσει τους Τούρκους μακριά από την ελληνική επικράτεια και ειδικά από τον Μοριά, έτσι θα είναι ευκολότερο να ξεσηκωθούν οι Έλληνες.

Ανάμεσα σε αυτές τις δύο οπτικές, οι Άγγλοι σπέρνουν ψεύτικες ειδήσεις, διαβάλλουν τον ένα στον άλλον και καθιστούν τη σύγκρουση αναπόφευκτη. Ο Βλαδιμηρέσκου θανατώνεται από Φιλικούς (μια μελανή σελίδα στην ιστορία της οργάνωσης), ο Υψηλάντης αποσύρεται και συλλαμβάνεται από τους Αυστριακούς, ενώ συνάμα αφορίζεται από το Πατριαρχείο, οι Τούρκοι εξαπολύουν σφαγές, ενώ η Ρωσία, όντας μέλος της Ιεράς Συμμαχίας, αποκηρύσσει την επανάσταση και η Αγγλία καλεί όλες τις δυνάμεις να μείνουν μακριά από την ελληνική επικράτεια. Έτσι, η Ελληνική Επανάσταση, από τις ίδιες τις εξελίξεις βρέθηκε στη δύσκολη θέση να αναμετρηθεί χωρίς συμμάχους, όπως προέβλεπε το αρχικό σχέδιο...

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 352 – 24/03/2017

Ο Ρήγας Βελεστινλής και το στρατηγικό του σχέδιο του Λουκά Αξελού

Ο Ρήγας κατέχει μια διαχρονικά δεσπόζουσα θέση στην ψυχή του μαχόμενου λαού και έθνους, στην ψυχή των συνεπέστερων υπερασπιστών των συμφερόντων του, θεωρούμε-νος και δικαίως, το αφετηριακό ορόσημο και οδόσημο της ελληνικής νεωτερικότητας.

Με δεδομένο το γεγονός ότι ο Ρήγας έχει στρέψει όλες του τις δυνάμεις στην απελευθέρωση της Ελλάδας από τον οθωμανικό ζυγό, ας εξετάσουμε τους συγκεκριμένους όρους και πρακτικές που συγκροτούν το στρατηγικό του σχέδιο.

Ο Ρήγας είναι παιδί του ενιαίου ιστορικού χώρου που καλύπτει τα Βαλκάνια και την Μικρά Ασία ως την Εγγύς Ανατολή και που είχε παραμείνει ως και την ύστερη οθωμανική περίοδο κοινός διοικητικά.

Το οθωμανικό καθεστώς ήταν η απεχθέστερη μορφή απολυταρχίας. Η άποψη του Ρήγα είναι κατηγορηματική επ' αυτού και κονιορτοποιεί όλες τις ύστερες κατασκευές της ιστορικής αναθεωρητικής σχολής περί «καλής και ανεκτικής» Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ως εκ τούτου για τον Ρήγα το ζήτημα της βίαιης ανατροπής της αποτελούσε κεντρική του επιλογή. Στην θέση της έπρεπε, κατ' αυτόν, να μπει η Ελληνική Δημοκρατία. Ένα κοσμικό, δημοκρατικό πολιτικό σύστημα, στηριγμένο στις αρχές της αρχαίας Ελληνικής Δημοκρατίας και τις σύγχρονές της, της Αμερικανικής και Γαλλικής Επανάστασης.

Σε ποιες αξίες και παραμέτρους θα στηριζόταν όμως το σύστημα αυτό ή για να το πούμε διαφορετικά ποια ήταν η «ιδεολογία» της Ελληνικής Δημοκρατίας του Ρήγα;

Έχοντας πάντα ως βάση της τον Δημοκρατικό Πατριωτισμό, η δημοκρατία του Ρήγα είχε ως κεντρικούς άξονές της την φιλοπατρία και την δημοκρατική διακυβέρνηση, ενώ σταθερές πηγές άντλησης εμπειρίας, παραδείγματος και έμπνευσης αποτελούσαν η αρχαία Ελληνική Δημοκρατία, οι μεγάλοι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι και πολιτικοί, η διακήρυξη της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας και τα Γαλλικά Συντάγματα του 1793 και 1795 και τέλος οι Ευρωπαίοι διαφωτιστές με προεξάρχοντες τους Ρουσσώ, Μοντεσκιέ και Βολταίρο.

Είναι εμφανές, φρονώ, ότι η ανατροπή μιας υπερ-αντιδραστικής επί 400 χρόνια κατάστασης και η ανάδειξη ενός νέου αξιακού, εθνικού, κοινωνικού, πολιτιστικού και πο-λιτικού μοντέλου αποτελούσε ένα τιτάνιο έργο που έπρεπε όμως από κάπου να ξεκινήσει.

Και ο Ρήγας όχι μόνο το ξεκίνησε αλλά και άφησε βαθύ το αποτύπωμά του στην αφετηριακή σύλληψη για μια σύγχρονη δημοκρατική ελληνική πολιτεία. Ο Ρήγας έθεσε σε εφαρμογή ένα ριζοσπαστικό πρόγραμμα ιδεολογικής, εκπαιδευτικής, κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής και στρατιωτικής αναδιάταξης του υπόδουλου Έθνους, μέσω πιλοτικών παρεμβάσεων σε όλες τις παραπάνω σφαίρες.

Ας τις δούμε πιο συγκεκριμένα:

Αφετηριακό σημείο στην όλη του συλλογιστική είναι η αναγκαιότητα ύπαρξης στοιχειώδους γνωσιολογικού υποβάθρου για κάθε Έλληνα πολίτη. «Εκ των γραμμάτων γεννάται η προκοπή με την οποίαν λάμπουν τα ελεύθερα έθνη», τονίζει εμφαντικά στο 22ο άρθρο της *Νέας Πολιτικής Διοικήσεως*, συμπληρώνοντάς το όμως με το διαχρονικό «συλλογάται καλά, όποιος συλλογάται ελεύθερα».

Με βάση τα παραπάνω, δίνει ξεχωριστή σημασία στο να γνωρίζουν καλά οι πολίτες μιας δημοκρατικής κοινωνίας την γεωγραφία και ιστορία του τόπου τους, να έχουν ανοιχτό μυαλό στα πορίσματα της επιστήμης και

τέλος να έχουν ανοιχτούς ορίζοντες, πράγμα που τους προσφέρει και η γνώση ξένων γλωσσών. (Ο ίδιος μιλούσε πέντε γλώσσες).

Απτά παραδείγματα εφαρμογής από πλευράς του είναι:

Στον ιστορικό-γεωγραφικό τομέα με τους Χάρτες του, την *Μεγάλη Χάρτα* αστείρευτη πηγή πατριδογνωσίας και γνώσης, αλλά και ξεχωριστού μόχθου χαρτογραφική εργασία και θαυμαστή αναστύλωση και σύνδεση του παρελθόντος με το παρόν, που αποτύπωνε με τον πιο εύγλωττο τρόπο την πραγματικότητα της ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους, την χαλκογραφία του Μεγάλου Αλεξάνδρου με το βαθύ συμβολισμό της, ως και ιστορικά φορτισμένες μεταφράσεις του *Νέου Ανάχαρση* και των *Ολυμπίων*.

Στις επιστήμες με το *Φυσικής Απάνθισμα*, ένα υποδειγματικό για την εποχή του σύγχρονο επιστημονικό εγχειρίδιο, με ανοιχτό μέτωπο σε κάθε μορφή δεισιδαιμονίας ή απόκρυψης της αλήθειας.

Στην σφαίρα του πολιτισμού με την προώθηση της λογοτεχνικής, θεατρικής και μουσικής παιδείας, και την προσπάθεια έκδοσης αντίστοιχων έργων της εποχής του, όπως, τουλάχιστον, αυτό αποτυπώνεται στο *Σχολείον των ντελικάτων εραστών*, κ.λπ.

Το παραπάνω αναγκαίο γνωσιολογικό υπόβαθρο για τον σύγχρονο πολίτη, για να μπορέσει να βλαστήσει χρειαζόταν, κατά τον Ρήγα, το απαραίτητο γόνιμο έδαφος. Κι αυτό ήταν, πάντα κατά τον ίδιο, ανεξάρτητη πατρίδα, δημοκρατική πολιτεία, δημοκρατικό θεσμικό πλαίσιο, διάκριση εξουσιών και δημοκρατική κουλτούρα και αγωγή. Ο Ρήγας θέτει τα θεμέλια και στον τομέα αυτό με την έκδοση της *Νέας Πολιτικής Διοικήσεως* και της [*Δημοκρατικής Κατηχήσεως*].

Όσον αφορά το θεμελιακό ερώτημα ποιος θα τα εφαρμόσει αυτά και ποιος θα τα υπερασπιστεί, ο Ρήγας δίνει σαφή και συγκεκριμένη απάντηση.

Ο ίδιος ο λαός και οι ένοπλες δυνάμεις του. Γι' αυτό όχι μόνο κυκλοφορεί τον Θούριο και την *Νέα Πολιτική Διοίκηση*, αλλά και μεταφράζει το *Εγκόλπιον [Στρατιωτικόν]* του στρατάρχη Κεβενχύλλερ, επισημαίνοντας στις ήδη μαχόμενες δυνάμεις του έθνους τους κλέφτες και αρματολούς τον στρατηγικό στόχο της στρατιωτικής αναβάθμισης του αγώνα.

* Το κείμενο είναι απόσπασμα από την εισαγωγή του βιβλίου του Λουκά Αξελού
«Ρήγας Βελεστινλής – Ο πατέρας της ελληνικής ανεξαρτησίας»

Δημοσιεύτηκε στο φύλλο 447 – 23/03/2019

Η Φιλική Εταιρία και η δράση της του Τάσου Βουρνά

Το κείμενο που δημοσιεύουμε εδώ είναι απόσπασμα από το βιβλίο του Τάσου Βουρνά «Φιλική Εταιρία», εκδόσεις Αφών Τολίδη.

Ίδρυση της «Φιλικής Εταιρίας»

Η ίδρυση της «Φιλικής Εταιρίας» στα 1814 στην Οδησσό από τούς τρεις ενθουσιώδεις Έλληνες πατριώτες Νικόλα Σκουφά, Εμμανουήλ Ξάνθο και Αθανάσιο Τσακάλωφ, δεν ήταν ένα τυχαίο γεγονός στην ιστορία του νεοελληνικού έθνους. Από καιρό είχε ωριμάσει ανάμεσα στις πρωτοπόρες δυνάμεις του η ιδέα πως η απελευθέρωση της Ελλάδας ήταν μια υπόθεση που αφορούσε άμεσα τούς Έλληνες και δεν μπορούσαν να βασίζονται πια στις διαθέσεις των ξένων. Ο Θ. Κολοκοτρώνης, η στρατιωτική ιδιοφυΐα της Επανάστασης του 1821 στο Μοριά, το είχε αντιληφθεί εκείνη την εποχή. «Είδα –γράφει στα Απομνημονεύματά του– πώς ό,τι κάνωμε θα το κάνωμε μοναχοί μας και δεν έχωμε καμμιά ελπίδα από τούς ξένους». Και ο Ξάνθος συμπληρώνει στις αναμνήσεις του: «Απεφάσισαν οι ειρηνένοι (Σκουφάς, Ξάνθος, Τσακάλωφ), να επιχειρισθώσι την σύστασιν τοιαύτης Εταιρίας (...) διά να ενεργήσωσι μόνοι των, ό,τι ματαιίως από πολλού χρόνου ήλπιζον από την φιλανθρωπίαν των Χριστιανών βασιλέων».

Τα στοιχεία που συνέλαβαν την ιδέα της σύμπυξης μιας επαναστατικής οργάνωσης με εθνικοαπελευθερωτικό στόχο ήταν λαϊκά με μικροαστική απόκλιση. Ο Νικόλας Σκουφάς, η πολιτική και οργανωτική ιδιοφυΐα της τριάδας και καθοδηγητική ψυχή της, καταγόταν από το Κομπότι της Άρτας

κι ήταν χειροτέχνης, που διατηρούσε ένα μικρό εμπορικό κατάστημα στην Οδησό, χρεωκοπημένο άλλωστε κι αυτό σαν επιχείρηση. Ο Εμμανουήλ Ξάνθος από την Πάτμο των Δωδεκανήσων, ήταν εμποροϋπάλληλος στο κατάστημα του μεγαλέμπορου της Οδησού Βασίλη Ξένη κι ο Αθανάσιος Τσακάλωφ από τα Γιάννενα, νέος διανοούμενος, γιός γουναρά της Μόσχας, πού είχε κάνει κάμποσα χρόνια στο Παρίσι και είχε ανακατευτεί στην οργάνωση του «Ελληνόγλωσσου Ξενοδοχείου».

Κύριο καθήκον πού έβαλαν μπροστά τους οι Ιδρυτές της Φιλικής ήταν ή ένοπλη εθνικοαπελευθερωτική εξέγερση στην Ελλάδα, με αντικειμενικό σκοπό τη δημιουργία ελεύθερου ελληνικού κράτους. Για την πραγμάτωση τού σκοπού τους, έκτος από το γερό οργανωτικό δέσιμο των Ελλήνων στο εξωτερικό και το εσωτερικό της χώρας, καλλιέργησαν, όπως θα δούμε, και στενές επαφές με τους άλλους υπόδουλους βαλκανικούς λαούς για μια ταυτόχρονη και συντονισμένη επαναστατική εξέγερση.

Η οργανωτική διάρθρωση της «Φιλικής Εταιρίας» ήταν επεξεργασμένη πάνω στα πρότυπα τού ευρωπαϊκού συνωμοτικού εταιρισμού της εποχής, που εκπροσωπούνταν στη Δύση από τούς Καρμπονάρους και τους Ελεύθερους Τέκτονες (Μασσόνους). Γι' αυτό και ολόκληρο το συνωμοτικό οργανωτικό της Φιλικής ήταν μετάπλαση κατάλληλη για τις Βαλκανικές συνθήκες, καμωμένη από τον ιδιοφυή οργανωτή Σκουφά, τού συνωμοτικού μηχανισμού των Καρμπονάρων. Βάση της Φιλικής ήταν τα μεσαία στελέχη, οι λεγόμενοι Ιερείς. Είχαν δικαίωμα να κατηχούν και να μυούν πατριώτες δίνοντας τους το δικό τους βαθμό ή τούς κατώτερους των αδελφοποιτών ή βλάμηδων και των συστημένων. Τον ανώτερο βαθμό του ποιμένα μόνο η «Αόρατος Αρχή», στην ουσία το τριμελές στην αρχή –και αργότερα δεκαμελές– διευθυντήριο της είχε το δικαίωμα να απονέμει.

Πριν γίνει ο προσηλυτισμός ενός πατριώτη ως βλάμη προηγούνταν ο όρκος. Ο ορκισμένος ανελάμβανε υποχρεώσεις μυστικότητας. Αν επρόκειτο να καθιερωθεί ως συστημένος, έκτος του όρκου έπρεπε ν' απαντήσει σε δέκα ερωτήματα πού αφορούσαν το δημόσιο και τον ιδιωτικό του βίο και ακολουθούσε ολόκληρη συνωμοτική διαδικασία καθιέρωσης του, με βάση το μυστικό κώδικα και τα μυστικά σύμβολα της Φιλικής.

Στην κορυφή της οργανωτικής πυραμίδας της Φιλικής βρισκόταν η «Αόρατος Αρχή» περιβεβλημένη από σιωπή και μυστήριο. Κανένας δεν είχε το δικαίωμα να ερευνήσει ή να ρωτήσει ποιοί την αποτελούσαν. Ό Σκουφάς είχε περιβάλει με τέτοια μυστική αίγλη την Αρχή, ώστε να πιστεύεται ότι την αποτελούσαν οι μεγαλύτερες προσωπικότητες του σκλαβωμένου και του παροικιακού Ελληνισμού και ότι όποιος ήθελε να εισχωρήσει στο μυστικό της έπαιζε με το θάνατο. Ψιθυριζόταν ακόμη ότι ίσως και ο ίδιος ο τσάρος ήταν μέλος της Αόρατης Αρχής. Πού να φαντασθούν οι ραγιάδες ότι τρεις ταπεινοί υπάλληλοι αποτελούσαν την Ανώτατη Αρχή της Φιλικής; Χάρη στο καλά φυλαγμένο συνωμοτικό μυστικό και πίσω από το σκόπιμο και ζωτικό ψεύδος του Σκουφά κρυβόταν ολόκληρη ή δύναμη και η γοητεία της «Φιλικής Εταιρίας» στο ξεκίνημα της.

Οι πρώτες αποφάσεις της τριάδας που πάρθηκαν στην Οδησό το φθινόπωρο του 1814 ήταν να επιχειρήσουν τη στρατολογία όλων των Ελλήνων του εξωτερικού, αρχίζον-τας από τούς οικονομικά Ισχυρότερους. Ή πρόσκληση του Σκουφά στη Μόσχα από την εκεί Εμπορική Τράπεζα για να εκκαθαρίσει τα χρέη του, έδωσε την ευκαιρία να αρχίσουν οι επαφές του με τούς μεγαλέμπορους Έλληνες της Μόσχας. Στο ταξίδι του αυτό τον συνόδευσε ο Τσακάλωφ, ενώ ο Ξάνθος έφευγε το Δεκέμβρη του 1814 για την Κωνσταντινούπολη, όπου ανέλαμβανε υπηρεσία στον εμπορικό οίκο Λεμονή Παλαιολόγου και την εντολή της Φιλικής να προετοιμάσει το έδαφος για μία μελλοντική επέκταση του οργανωτικού της και της δράσης της στο έδαφος της σκλαβωμένης Ελλάδας.

Το αρχικό σχέδιο δράσης

Σύμφωνα με το αρχικό σχέδιο στρατολογίας που εκπόνησε ο Σκουφάς η όλη δουλειά έπρεπε ν' αρχίσει από τούς μεγαλέμπορους, να προχωρήσει στους πλοιοκτήτες και πλοιάρχους και κατόπι να επεκταθεί στις τάξεις των εργαζομένων, ώστε πρώτα ν' αποκτήσει κύρος η Φιλική και κατόπι να γιγαντωθεί οργανωτικά. Η πράξη απέδειξε ότι ο υπολογισμός ήταν λαθεμένος. Οι μεγαλέμποροι Έλληνες της Μόσχας Ζωσιμάδες, Ριζάρηδες και άλλοι δευτερότεροι τον έδιωξαν αλύπητα και τον χλεύασαν, όταν δεν τον απείλησαν με κατάδοση στην τσαρική αστυνομία. Έγκαιρα ο Σκουφάς

κατάλαβε ότι το ανθρώπινο υλικό που θα τον ακολουθούσε πρόθυμα δεν άνηκε στους μεγαλέμπορους, άλλα στους εμποροϋπαλλήλους και τα άλλα μικροαστικά στοιχεία του παροικιακού ελληνισμού. Γι' αυτό άλλαξε με τόλμη τα σχέδια και αφού με ελιγμούς κατάφερε να στρατολογήσει τον μεγαλέμπορο Παναγιώτη Σέκερη, μέσω του αδελφού του νεαρού διανοομένου Γ. Σέκερη, προχώρησε στον προσεταιρισμό της μάζας των υπαλλήλων και των μικρών έμπορων, που η αστικοδημοκρατική ιδεολογία τους καθοριζόταν από την ανάγκη της προώθησης των εμπορικών τους συμφερόντων στον σχεδόν παρθένο χώρο της Βαλκανικής, όπου παράλληλα με το διαφωτισμό, πρόβαλε η αναγκαιότητα της δημιουργίας ανεξάρτητων κρατών και εθνικών αγορών. Σαν γέφυρα στη συσπείρωση των μικροαστικών στοιχείων και των μεσαίων και μικρών έμπορων γύρω στη Φιλική, ο Σκουφάς προέκρινε τούς διανοομένους, που στη στρατολογία τους έδωσε ιδιαίτερη προσοχή.

Το οργανωτικό άπλωμα

Το άπλωμα της Εταιρίας στα χρόνια 1814-1818 στηρίχτηκε στους μεσαίους έμπορους και στους μικροαστούς του παροικιακού ελληνισμού. Παράλληλα ο μηχανισμός της, στην πρώτη εξόρμηση της, στηρίχτηκε αρκετά στον ρωσικό κρατικό μηχανισμό. Στελέχη της Φιλικής βοηθήθηκαν από τα διπλωματικά στελέχη της ρωσικής προξενικής υπηρεσίας, όπως συνέβη στο Ιάσιο και σε άλλα ζωτικά κέντρα, ενώ στα ανώτατα στελέχη της διοίκησης και στο τσαρικό παλάτι υπήρχε ένα πνεύμα ανάμικτο από αντιπάθεια, άλλα και ανοχή, όπως φαίνεται από τις επαφές τσάρου-Καποδίστρια. Εναντίον των Φιλικών δεν υπήρξε ρωσική αστυνομική δράση, η ιδεολογική όμως αντίθεση τού τσαρισμού με το εθνοδιαφωτιστικό έργο των Ελλήνων επαναστατών, φαίνεται στην κατόπιν εντολής επέμβαση τού Καποδίστρια με γράμματα προς τους ομογενείς να μην αναμιγνύονται στις κινήσεις της Φιλικής, όπως και στην αποφασιστική του άρνηση να πάρει ενεργό μέρος στην αρχηγία, χαρακτηρίζοντας τους Φιλικούς «ελεεινούς εμποροϋπαλλήλους και απατεώνες». Ωστόσο από τον ρωσικό κρατικό μηχανισμό οι Φιλικοί, αν και επισημασμένοι αστυνομικά, δεν διώχτηκαν και σε πολλές περιπτώσεις φυγαδεύτηκαν και ενισχύθηκαν οικονομικά. Έτσι ο Λεβέντης, γραμματέας

του ρούσικου προξενείου του Ιασίου, έσωσε με επίσημη εντολή τη μυστική αλληλογραφία της Φιλικής που είχε παραπέσει από απερισκεψίες του εκτε-λεσθέντος αργότερα με απόφαση της «Αόρατης Αρχής» Ν. Γαλάτη, που τελικά και τον φυγάδευσε ενισχύοντας τον μαζί με τον Ρώσο πρόξενο Πίνι με 5.000 ρούβλια, ενώ ο Κεφαλονίτης την καταγωγή αρχηγός της ρωσικής αστυνομίας της Πετρούπολης στρατηγός Γοργόλης, προστάτευε αποφασιστικά στα 1816 τον Χρ. Περαιβό, που σαν επαγγελματίας πια επαναστάτης, είχε πάρει μέρος στον αγώνα.

Στις αρχές του 1817 η κατάσταση στην Τουρκία ήταν εκρηκτική. Ο Σκουφάς με το οξύτατο πολιτικό του αισθητήριο έβλεπε ότι η Οδησσός δεν ήταν πλέον το κατάλληλο κέντρο για τη διεύθυνση ενός αγώνα που πλάταινε ραγδαία. Το 1817 άρχισαν να διαγράφονται οι προϋποθέσεις για μια συντονισμένη κίνηση εναντίον της Τουρκικής τυραννίας όλων των Βαλκανικών λαών. Ο Λεβέντης είχε ήδη πραγματώσει στο Γιάσι τις πρώτες επαφές με τον Χατζημιχάλη, ηγέτη μιας ανάλογης βουλγάρικης κίνησης και με τον Καραγιώργη, αρχηγό των Σέρβων, ενώ ο Σέκερης πραγματοποιούσε επαφές με το Βούλγαρο Βατικιώτη αρχηγό 14.000 συμπατριωτών του και τον κατηχεί στη Φιλική. Ο Σκουφάς είδε αμέσως τα πλεονεκτήματα της Βαλκανικής συνεργασίας και έδωσε την έγκριση του να προχωρήσουν οι συνεννοήσεις. Ο Γ. Ολύμπιος ανέλαβε να διεκπεραιώσει μαζί με το Λεβέντη τη συμφωνία. Ο Καραγιώργης, με τη βοήθεια των Φιλικών, πέρασε μυστικά στη Σερβία για να τεθεί επικεφαλής της επανάστασης, άλλα προδομένος από τον οπλαρχηγό του Βόιτσα Βουλίσεβιτς δολοφονήθηκε σε ενέδρα στο υποστατικό του προδότη. Η δολοφονία στάθηκε καίριο κτύπημα στις βαλκανικές επαφές και ο Σκουφάς έκρινε πως ο καιρός είχε ωριμάσει για να προωθηθούν τα κλιμάκια της Φιλικής στη σκλάβα Ελλάδα, ώστε να δεθούν οργανωτικά οι μάζες. Το ευτύχημα είναι ότι το φθινόπωρο του 1817 έφτασε στην Οδησό ο Αναγνώστης Παπαγεωργίου ή Αναγνωσταράς. Ο παλιός αυτός στρατιωτικός στην υπηρεσία των Ρώσων στα Επτάνησα είναι ο άνθρωπος που επωμίστηκε ως καθήκον και κατόρθωσε να πραγματώσει την αθρόα στρατολογία αγροτικών στελεχών στη Φιλική, όταν σαν απόστολος της, ξαναγύρισε από τη Ρωσία στην Ελλάδα. Η αθρόα εισροή λαϊκού αίματος στον οργανισμό της βοήθησε στην ραγδαία εξάπλωση της Φιλικής στην Ελλάδα μετά το 1818.

Πριν η έδρα της ηγεσίας της Φιλικής μετατεθεί στην κυρίως Ελλάδα με σταθμό διοίκησης την Πόλη, οι Βαλκανικές επαφές είχαν ολοκληρωθεί. Οι Σέρβοι συμμετείχαν στον κοινό αγώνα με επαφές ανάμεσα στη Φιλική και τον Φύλαρχο Μιλόσ Οβρένοβιτς. Οι Βούλγαροι με το Χατζημιχάλη και τον Βατικιώτη. Οι Ρουμάνοι με τον εθνικό τους ήρωα Τούντορ Βλαντιμυρέσκου που κρατούσε την ηγεσία του Ρουμανικού ένοπλου κινήματος των Πανδούρων και είχε επαφή με τούς Φιλικούς Φαρμάκη και Ολύμπιο, ενώ διάφοροι Αλβανοί πολέμαρχοι που άνηκαν στις φρουρές των ηγεμόνων Βλαχίας και Μολδαβίας είχαν προσχωρήσει στη Φιλική. Ένα τεράστιο συνωμοτικό-επαναστατικό δίκτυο κάλυπτε ολόκληρη τη σκλαβωμένη Βαλκανική και οι λαοί της ήταν έτοιμοι να πάρουν τα όπλα εναντίον του τυράννου.

Τον Απρίλη του 1818 ο Σκουφάς, ο Αναγνωστόπουλος και ο Λουριώτης φθάνουν από την Οδησό στην Πόλη. Εκεί συναντούν τον Ξάνθο εμπιστευμένο τις υποθέσεις της Φιλικής για τη σουλτανική πρωτεύουσα. Η μεταφορά αυτή της έδρας της Φιλικής δεν είναι ένα τυπικό γεγονός. Το κίνημα από στενή οργάνωση του παροικιακού ελληνισμού γινόταν πλέον μαζικό, με ευρεία συμμετοχή των σκλάβων στις γραμμές του. Έπρεπε, λοιπόν, η ηγεσία να βρίσκεται κοντά στις μάζες γι' αυτό και προκρίθηκε η Πόλη σαν πιο καίριο πόστο.

Η οργάνωση σε ανώτερη φάση δράσης

Τώρα η δουλιά περνούσε σε ανώτερη φάση. Το παλιό οργανωτικό σχήμα ήταν ακατάλληλο στις νέες συνθήκες γι' αυτό και ο Σκουφάς, αν και σοβαρά άρρωστος από την καρδιά του, ρίχτηκε στο να φτιάξει ένα καινούργιο οργανωτικό με πλατειά στελέχωση, ικανό να αγκαλιάσει το σύνολο των σκλάβων Ελλήνων. Και πρώτα-πρώτα έπρεπε να πλατύνει το Κεντρικό Όργανο, που δεν ήταν επαρκές να καθοδηγήσει τον όγκο των μνημένων στη Φιλική. Την Ανώτατη Αρχή ο Σκουφάς ονόμασε αρχή των «Δώδεκα Αποστόλων». Ο καθένας απ' αυτούς θα επωμιζόταν την ευθύνη για τη δουλιά της Φιλικής σε μια μεγάλη περιφέρεια. Στο πόστο του Αποστόλου αναδείχτηκαν δοκιμασμένοι άνθρωποι. Σαν δημιουργήμα ήταν αποκλειστικό έργο της πολιτικής ιδιοφυΐας του Σκουφά και εγκαινιάζει μια νέα δημοκρατική τακτική στην επιλογή των στελεχών της Φιλικής. Αντί της

παλαιάς αντίληψης ότι επικεφαλής έπρεπε ν' αναδειχθούν άνθρωποι με γνωστά ονόματα και κοινωνική προβολή ή περιουσίες, εγκαινιάζεται η τακτική της ανάδειξης απλών και αφοσιωμένων ανθρώπων του λαού, οπλαρχηγών, πραγματευτάρων, υπαλλήλων, λογίων. Ήταν αυτοί που ξεκίνησαν το καλοκαίρι του 1818 για να συγκλονίσουν τις ψυχές της σκλαβωμένης Ρωμιουσίνης. Ταυτόχρονα είχε αποφασιστεί να εγκατασταθεί η έδρα της Φιλικής στη Μάνη, την πιο απρόσιτη περιοχή τού Μοριά.

Ο θάνατος του Σκουφά ανέτρεψε, ως ένα σημείο, το γενικό σχέδιο. Στο πόδι τού νεκρού ηγέτη μπαίνει ο Αναγνωστόπουλος, ο πιο προικισμένος πολιτικά ύστερα από τον Σκουφά. Οι αντιδράσεις του Μπέη της Μάνης ματαιώνουν τη μεταφορά της έδρας στην περιοχή του και καθιερώνεται με το πρωτόκολλο της 22/9/1818 η συλλογική ευθύνη της ηγεσίας της Φιλικής. Και ενώ οι Απόστολοι παίρνουν εντολή να φύγουν για τις έδρες των περιφερειών τους, ανακύπτουν δυο προβλήματα οξύτατα: η πάλη ανάμεσα στη συντηρητική και προοδευτική μερίδα των ηγετικών στελεχών και το πρόβλημα της αρχηγίας, πού συνδέεται στενά με το πρώτο πρόβλημα. Όσο ζούσε ο Σκουφάς η προοδευτική μερίδα επικρατούσε. Όταν πέθανε επικράτησε για μια περίοδο η συντηρητική και στρα-τολογήθηκαν πολλοί κοτζαμπάσηδες και δεσποτάδες. Στην Πόλη επικρατεί η συντηρητική μερίδα (Σέκερη), στο Μοριά επίσης με κύριους εκπροσώπους τούς κοτζαμπάσηδες και κληρικούς. Η συντηρητική μερίδα πολέμησε λυσσαλέα για να αναδείξει αρχηγό τον Καποδίστρια, αλλά η άρνηση του ματαίωσε τα σχέδια της. Η ανάδειξη στην αρχηγία του Αλέξανδρου Υψηλάντη, υπασπιστή τού τσάρου, αποτέλεσε νίκη της προοδευτικής μερίδας στις γραμμές της Φιλικής. Στην πάλη αυτή ενεργό ανάμειξη είχαν οι Άγγλοι με τούς πράκτορες τους Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο και Μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας Ιγνάτιο.

Κατευθύνσεις και ιδεολογικά ρεύματα

Στις παραμονές της επαναστατικής εξόρμησης μέσα στις γραμμές της Φιλικής είχαν διαμορφωθεί τρεις τάσεις ή ρεύματα.

1. Το αστικό-δημοκρατικό ρεύμα. Ή τάση αυτή έχει τις ρίζες της στο κήρυγμα και την ιδεολογία τού Ρήγα και συνεχιζόταν στην πολιτική

δραστηριότητα τού Σκουφά. Σαν πολιτική πράξη στηρίζεται στις λαϊκές μάζες. Σ' αυτήν ανήκει η προοδευτική μερίδα της αστικής τάξης, οι λόγιοι, οι αγρότες και τα άλλα εργαζόμενα στρώματα (υπάλληλοι, γραμματικοί κ.ά.). Την εκπροσωπούν μετά το θάνατο του Σκουφά, ο Αναγνωστόπουλος, ο Παπαφλέσσας, ο Κολοκοτρώνης, ο Νικηταράς, ο Αναγνωσταράς, ο Ανδρούτσος. Ιδεολογικά κατάγεται από τη Γαλλική Επανάσταση, αλλά πολιτικά στηρίζεται στο ρούσικο κρατικό μηχανισμό, που τον χρησιμοποιεί επιδέξια.

2. Το συντηρητικό συμβιβαστικό. Σ' αυτό ανήκει η συντηρητική μερίδα των αστών που θέλει μεν την επανάσταση για ν' αποσπάσει προς το συμφέρον της την οικονομική ηγεσία από τούς Τούρκους, αλλά φοβάται τη συμμετοχή στον αγώνα των λαϊκών μαζών, που τις βλέπει σαν εκρηκτική δύναμη ριζικής αλλαγής. Προσπαθεί, λοιπόν, να οδηγήσει την επανάσταση εκεί που θέλει, αποφεύγοντας τη συμμετοχή των πολλών ή περιορίζοντας την μόνο στις ηγεμονίες. Στην πορεία της πολιτικής της δραστηριότητας συνάπτει συμμαχίες με τους κοτζαμπάσηδες για να εκμηδενίσει το προοδευτικό ρεύμα, θέλει την ελευθερία σαν δώρο των ξένων και μηχανορραφεί με αυτούς, ιδιαίτερα τούς Άγγλους, που τη στηρίζουν, σαν τάση μέσα στη Φιλική. Εκπρόσωποι της οι Φαναριώτες Μαυροκορδάτος, Νέγρης, Καρατζάς, οι μεγαλοκαρaboκύρηδες της Ύδρας Κουντουριωταίοι, Ορλάνδος, Βουδούρης κ.ά.

3. Το αντιδραστικό ρεύμα. Αποτελείται από τα φεουδαρχικά στοιχεία που σύρθηκαν από τη νομοτέλεια των γεγονότων στη Φιλική και την Επανάσταση, ενώ βασικά ήταν αντίθετα σε κάθε μεταβολή που θα έπληττε τα οικονομικά τους συμφέροντα. Την υπονομεύουν από τα μέσα, προσπαθούν να αποκλείσουν τις μάζες από την ενεργό επαναστατική δράση και τους εκπροσώπους της από τα ηγετικά πόστα και να ματαιώσουν τελικά την έκρηξη της Επανάστασης σαν γενικής παλλαϊκής ένοπλης εξέγερσης για να εμποδίσουν τις δημοκρατικές επιπτώσεις της. Εκπρόσωποί του οι μεγαλοκοτζαμπάσηδες του Μοριά Ζαΐμης, Χαραλάμης, Λόντος, Νοταράς, οι μητροπολίτες Π. Πατρών Γερμανός, Χρύσανθος Μονεμβασίας κ.ά. Πολιτικά στηρίζονται κι αυτοί στους Εγγλέζους. Ανάμεσα τους και ανάμεσα στους συντηρητικούς συμβιβαστικούς υπάρχουν διαφωνίες που αργότερα –μέσα στη φωτιά της Επανάστασης– οδήγησαν

σε εμφύλιες συγκρούσεις (1824-1825). Όμως στην αντιμετώπιση τού δημοκρατικού ρεύματος τις παραμερίζουν και συμπαρατάσσονται. Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης μόλις διορίστηκε γενικός έφορος της Αρχής, δηλαδή αρχηγός, αφού επικύρωσε τις τοποθετήσεις των εφόρων με ελάχιστες τεχνικές αλλαγές, αποφάσισε να φύγει για τη Μάνη, απ' όπου θα εκήρυσσε την Επανάσταση. Οι λαϊκοί ηγέτες Παπαφλέσσας, Αναγνωσταράς, Αριστείδης Παπάς, θεωρούν τις συνθήκες ώριμες για εξέγερση και τον προτρέπουν να δράσει. Οι κοτζαμπάσηδες, ιδίως στο Μοριά, αντιδρούν. Είναι αυτοί που εμπνεύστηκαν το σχέδιο ν' αρχίσει η Επανάσταση στη Μολδοβλαχία, ώστε να προκληθεί τοπική όξυνση των ρωσοτουρκικών σχέσεων και πιθανώς ρωσοτουρκικός πόλεμος και να βγάλουν από τη ράχη τους την ευθύνη της οργάνωσης εξέγερσης στο Μοριά. Ο Υψηλάντης, μπροστά στο φαινόμενο της πάλης μέσα στις γραμμές της Εταιρίας και τις διαμετρικά αντίθετες γνώμες, καλεί στις 20 Οκτωβρίου 1820 γενική συνέλευση των στελεχών της Φιλικής στο Ισμαήλι της Βεσσαραβίας. Ο Παπαφλέσσας ζητάει την άμεση έκρηξη της Επανάστασης στο Μοριά και δηλώνει ότι όλα είναι έτοιμα εκεί κάτω. Μετά πολλές συζητήσεις η συνέλευση αποφάσισε ν' αρχίσει η εξέγερση στο Μοριά σε δυο μήνες, όσο δηλαδή χρονικό διάστημα χρειαζόταν για το ταξίδι και την εγκατάσταση τού Αλ. Υψηλάντη στη Μάνη. Αποφασίζεται επίσης να εκμεταλλευθούν τη σύγκρουση Πύλης-Αλή Πασά, να πεισθεί ο Μιλόσ Οβρένοβιτς να ξεσηκώσει ταυτόχρονα τη Σερβία, ώστε να μοιραστούν σε δυο μέτωπα οι τουρκικές δυνάμεις, να φύγει επειγόντως ό Παπαφλέσσας για το Μοριά, ο Περραιβός για τη Μάνη και κατόπι να πάει στην Ήπειρο, ο Γαζής για την Ύδρα, Σπέτσες με τελική κατάληξη το Πήλιο, ο Α. Παπάς για τη Σερβία και γενικά όλοι οι Απόστολοι να βρεθούν έγκαιρα στις θέσεις τους. Για την Πόλη το σχέδιο ήταν ανεδαφικά ρομαντικό και ανεκτέλεστο. Αποφασίστηκε, δηλαδή, να καεί ο τουρκικός στόλος μέσα στη ναυτική του βάση από δολιοφθορείς Φιλικούς. Παράλληλα, ο Καλαματιανός αναλάμβανε με επίλεκτες δυνάμεις να καταλάβει τα παραδουνάβια φρούρια στις ηγεμονίες ενώ ο Ολύμπιος, σε στενή συνεργασία με τον Τούντορ Βλαδιμηρέσκου θα κήρυτταν την επανάσταση στη Μολδοβλαχία.

Το τελικό σχέδιο επαναστατικής δράσης

Το πολυσύνθετο τούτο σχέδιο, που απαιτούσε τεράστιες δυνάμεις για την εκτέλεση του, στηριζόταν λογικά σε μια μόνο πιθανότητα: στο ότι δηλαδή, οι Τούρκοι θα εισβάλλανε στις ηγεμονίες μόλις εκδηλωνόταν ο επαναστατικός σπινθήρας, με άμεση συνέπεια να κηρυχθεί ρωσοτουρκικός πόλεμος και να ξεκαθαριστεί από 'κει και πέρα η κατάσταση με τη δύναμη των ρωσικών όπλων.

Ωστόσο το σχέδιο αυτό δεν εκτελέστηκε. Η αγγλική προδοσία, που μέσω του πρεσβευτή στην Πόλη Στράγκφορντ Κάννινγκ, ειδοποίησε την Πύλη για την ετοιμαζόμενη εξέγερση, μερικές πληροφορίες που διαβιβάστηκαν από τον Αλή πασά καθώς και η διστακτικότητα του Μιλός Οβρένοβιτς το ανέτρεψαν. Μπροστά στο φόβο να καταπνιγεί η Επανάσταση πριν εκραγεί, ο Υψηλάντης και οι επιτελείς του αποφάσισαν να δώσουν το σύνθημα της εξέγερσης στις ηγεμονίες ώστε να προσελκυσθεί εκεί η προσοχή των Τούρκων και να δοθεί αργότερα ο καιρός για ένα ξεσηκωμό στην Ελλάδα. Στην επίσπευση της εφαρμογής του δευτέρου σχεδίου έπαιξε ρόλο και η πίεση των κοτζαμπάσηδων πάνω στον Υψηλάντη, που δεν ήθελαν να ανάψει πολεμική εστία στο Μοριά. Φαίνεται επίσης ότι ο Υψηλάντης υπολόγισε πολύ στην περίπτωση ότι ο φίλος του Δεκεμβριστής Ρώσος στρατηγός Ορλώφ θα περνούσε με το στρατό που διοικούσε τον Προύθο και θα τον βοηθούσε ενεργά.

Παρά τις αντιρρήσεις του διορατικού πολιτικά Ανα-γνωστόπουλου, η Ανωτάτη Αρχή πήρε την απόφαση της εξέγερσης στη Μολδοβλαχία. Σύμφωνα με το νέο σχέδιο θα ξεσηκώνονταν πρώτα οι ηγεμονίες και θα ακολουθούσαν η Σερβία και η Βουλγαρία. Και όταν οι ενωμένες επαναστατικές δυνάμεις θα ζύγωναν στη Μακεδονία, θα ξε-σηκωνόταν και η ελληνική περιοχή και όλες οι δυνάμεις από τα βόρεια, τα νότια και τα δυτικά θα βάδιζαν προς την Πόλη και θα γκρέμιζαν την τουρκική εξουσία.

Στις 22 Φλεβάρη 1821 ο Υψηλάντης πέρασε τον Προύθο και κατέλαβε το Γιάσι. Από 'κει με προκηρύξεις του καλεί Έλληνες και Ρουμάνους να πάρουν τα όπλα και να χτυπήσουν τον κοινό εχθρό. Τους Ρουμάνους διαβεβαίωνε στις προκηρύξεις του ότι ήταν περαστικός από τις ηγεμονίες και σκοπός του έμενε πάντα η πορεία του προς την Ελλάδα για να την απελευθερώσει.

Μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα προσήλθαν κάτω από τις σημαίες του πάνω από 2.000 Έλληνες, Βούλγαροι, Σέρβοι και Αρβανίτες πολεμιστές. Κατά τη διάρκεια της πορείας του προς τη Βλαχία ο αριθμός ανέβηκε στις 7.000, ενώ 400 σπουδαστές αποτέλεσαν τον Ιερό Λόχο. Μια Παμβαλκανική στρατιά ήταν έτοιμη να πολεμήσει κάτω από τις διαταγές τού Υψηλάντη, ενώ το κίνημα των Πανδούρων του Τούντορ Βλαδιμηρέσκου βρισκόταν σε άμεση επαφή και συμφωνία για κοινή δράση με το στρατό της Φιλικής.

Διάσπαση και αποτυχία

Στις 21 Μαρτίου 1821 ο Βλαδιμηρέσκου κατέλαβε το Βουκουρέστι και στις 27 έφτασε εκεί επικεφαλής των στρατευμάτων του ο Αλέξανδρος Υψηλάντης. Οι Ρωμιοί όμως χωροδεσπότες και οι Ρουμάνοι βογιάροι καθώς και πράκτορες της Αγγλίας και Αυστρίας, καταλαβαίνοντας ποια θα ήταν η έκβαση της συνεργασίας των δυο δημοκρατικών-λαϊκών κινήματων, προσπαθούν να την υπονομεύσουν και να τη διασπάσουν. Για να επιτύχουν τους σκοπούς τους αυτούς προσπαθούν από τη μια μεριά να επισύρουν εναντίον τους την εχθρότητα της Ρωσίας. Και πετυχαίνουν μέσω της Ιεράς Συμμαχίας αποκήρυξη της εξέγερσης από τον τσάρο Αλέξανδρο. Το γεγονός επηρέασε το Βλαδιμηρέσκου, που για να τεθεί σε ίση μοίρα με τους Φιλικούς απέναντι της Ρωσίας, ζητάει να φύγουν τα στρατεύματα της Φιλικής για την Ελλάδα. Η τσαρική αποκήρυξη επηρέασε και τον Υψηλάντη. Στην κρίσιμη αυτή στιγμή επεμβαίνουν οι Ρουμάνοι βογιάροι και προσπαθούν ν' αποτραβήξουν τον Βλαδιμηρέσκου από κάθε συνεργασία με τον Υψηλάντη, ενώ οι πράκτορες των Άγγλων και Αυστριακών συκοφαντούν αμοιβαία τα δυο κινήματα στις ηγεσίες τους. Ο Υψηλάντης εμπλέκεται στη δολοπλοκία και διατάσσει τον Γεωργάκη Ολύμπιο να σπάσει τους δεσμούς με το Βλαδιμηρέσκου. Συνδέεται αυτός με τους ανθρώπους τού Βλαδιμηρέσκου Χατζή-Πρόντα και Δημήτρη Μακεντόνσκι, οργανώνει συνωμοσία μέσα στις γραμμές τού στρατού του Βλαδιμηρέσκου, τον συλλαμβάνει και τον οδηγεί στο Τεργκοβίστε, όπου τον περνούν από έκτακτο πολεμικό δικαστήριο και τη νύχτα της 27 Μαΐου 1821 τον εκτελούν. Οι δολοπλοκίες των χωροδεσποτών Φαναριωτών, των βογιάρων και των ξένων πρακτόρων θιριάμβευσαν. Η εκτέλεση τού Βλαδιμηρέσκου ήταν μια πράξη τερρορισμού εναντίον ενός αδελφού και

συμμάχου λαού που διέσπασε τον κοινό αγώνα, προδιέγραψε την καταδίκη της εξέγερσης, έφερε τούς Τούρκους στο Βουκουρέστι και οδήγησε στην τελική καταστροφή τις δυνάμεις των Φιλικών.

Η επανάσταση στην Ελλάδα είχε διαφορετική τύχη. Παλεύοντας κι εκεί άνισα μ' ένα πανίσχυρο εχθρό και αντιμετωπίζοντας τις αντιδράσεις των κοτζαμπάσηδων, νίκησε τελικά χάρη στις θυσίες αίματος των αγροτών που αποτέλεσαν την κινητήρια δύναμη της. Όλη τούτη η εποποιία ήταν έργο των Φιλικών. Εφτά ολόκληρα χρόνια η «Φιλική Εταιρία», παρά τις δυσκολίες της και τις ιδεολογικές της ταλαντεύσεις, δούλεψε ασταμάτητα για τον ξεσηκωμό του έθνους και των άλλων Βαλκανικών λαών. Προπαγάνδισε τις συνειδήσεις, ξύπνησε τη φλόγα του πα-τριωτισμού, οργάνωσε τις μάζες, μάζεψε χρήματα, τσάκισε την ηττοπάθεια και την προδοσία, προήγαγε την υπόθεση συνεργασίας των Βαλκανικών λαών στο πνεύμα τού Ρήγα, και προετοίμασε σοβαρά τον ένοπλο αγώνα. Το έργο της αποτελεί μια δοξασμένη σελίδα της εθνικής μας και της κοινής Βαλκανικής ιστορίας και θα ήταν άπειρα πιο δημι-ουργικό αν, αντί να κατατρίβεται για ένα μεγάλο διάστημα στην προσπάθεια να κερδίσει τα απάνω στρώματα, στηρι-ζόταν στο λαό αποκλειστικά και αναζητούσε με επιμονή τούς συμμάχους της όχι μόνο στην Αυλή της Πετρούπολης, αλλά και στα απέραντα επαναστατημένα λαϊκά στρώματα της Ρωσίας και του άλλου ευρωπαϊκού κόσμου. Αλλά και μπλεγμένα μέσα στο δίχτυ των αδυναμιών της, η «Φιλική Εταιρία» έπραξε το καθήκον της απέναντι στο έθνος και μπορεί να θεωρηθεί ό πρώτος χρυσός κρίκος στην αλυσίδα των εθνικών και κοινωνικών αγώνων των Ελλήνων με παμβαλκανική ακτινοβολία.

Δημοσιεύτηκε στο φύλλο 447 – 23/03/2019

«Οι πολιορκίες του Μεσσολογίου», πίνακας του ζωγράφου και αγωνιστή Παναγιώτη Ζωγράφου βασισμένο σε έμπνευση/αναμνήσεις του Ι. Μακρυγιάννη

Το 1821 και οι πρωταγωνιστές του

Ένας Έλληνας, ο Μακρυγιάννης του Γεωργίου Σεφέρη

Κεφάλαιο 1

Την παλιά συνοικία του Μακρυγιάννη την ξέρουν όλοι οι Αθηναίοι. Τη δράση του αγωνιστή του '21, του πρωτεργάτη της Γ' Σεπτεμβρίου και του κατάδικου των στρατοδικείων του Όθωνα, την ξέρουν όσοι μελέτησαν τα χρονικά της Επανάστασης και της βαυαροκρατίας. Είναι όμως λιγοστοί εκείνοι που πρόσεξαν πως ο Μακρυγιάννης μας άφησε ένα πολύ σημαντικό βιβλίο –την ιστορία της ζωής του– ίσως επειδή ήταν ένας αγράμματος.

Τον Μακρυγιάννη των Απομνημονευμάτων τον αγάπησαν πραγματικά μερικοί νέοι που άρχισαν να δημοσιεύουν ύστερα από τη μικρασιατική καταστροφή. Δε νομίζω πως θα γελαστώ πολύ αν προσθέσω πως η φωνή του μπαίνει δειλά και ψιθυριστά στην ελληνική ζωή ανάμεσα στα 1925 και στα 1935. Κι αυτό δεν μπορούσε να φανεί στο πλατύ κοινό. Οι νέοι που μεγάλωσαν στον περασμένο παγκόσμιο πόλεμο και ήταν ακόμη στην ακμή της ηλικίας τους όταν άρχισε η σημερινή κρίση, δεν πρόφτασαν ούτε το έργο τους να ωριμάσουν ούτε να αποκαταστήσουν τη δική τους ιεραρχία πνευματικών αξιών όπως την ήθελαν. Και όμως είναι γνωστό σε όσους ενδιαφέρθηκαν να παρακολουθήσουν τα ελληνικά ρεύματα στα μεσοπολεμικά εκείνα χρόνια, πως με τη μικρασιατική καταστροφή αρχίζει στον τόπο μας μια περίοδος ιδεολογικών ισολογισμών και μετατροπών που μπορεί να παραβληθεί με την περίοδο, της αναμόρφωσης που ακολούθησε τον πόλεμο του '97. Τις προσπάθειες αυτές τις σκέπασε ή τις ετοιμάζει οξύτερες ο σημερινός αγώνας. Γι' αυτό και ο Μακρυγιάννης, που βρήκε μια

φορά το δρόμο της καρδιάς των νέων, θα πρέπει να περιμένει να καθαρίσει πάλι ο ουρανός για να πάρει τη θέση που του αξίζει.

Αισθάνομαι –και πιστεύω πως το αισθανόσαστε και σεις– ότι με τέτοιες συνθήκες μου είναι δύσκολο, μέσα στο διάστημα μιας σύντομης ομιλίας, να σας πείσω για τη σημασία του βιβλίου του Μακρυγιάννη, ή τουλάχιστο να σας δείξω το μονοπάτι που ακολούθησα για να νιώσω ένα τόσο αγνοημένο έργο. Είμαι, με κάποιον τρόπο, ο πρώτος μάρτυρας που ακούτε για μιαν άγνωστη υπόθεση. Έτσι θα ήθελα να σας παρακαλέσω να προσέξετε χωρίς προκατάληψη τις λίγες περικοπές που θα σας διαβάσω από το κείμενο του Μακρυγιάννη και να μου δώσετε την καλή σας προαίρεση.

Ωστόσο υπάρχει κάτι που μου αλαφραίνει την καρδιά, τώρα που καταπιάνομαι να διατυπώσω την ιδέα μου για αυτή την ιδιότυπη συγγραφή. Εσείς που είχατε το ενδιαφέρον να 'ρθείτε να μ' ακούσετε, μου δίνετε την ευκαιρία να ξεπληρώσω ένα παλιό χρέος που με βαραίνει από χρόνια. Από τα '26, που έπεσαν στα χέρια μου τα Απομνημονεύματα, ως τα σήμερα, δεν πέρασε μήνας χωρίς να ξαναδιαβάσω λίγες σελίδες τους, δεν πέρασε εβδομάδα χωρίς να συλλογιστώ αυτή την τόσο ζωντανή έκφραση. Με συντρόφεψαν σε ταξίδια και σε περιπλανήσεις, με φωτίσαν ή με παρηγόρησαν σε χαρούμενες και σε πικρές στιγμές. Στον τόπο μας, όπου είμαστε τόσο σκληρά κάποτε αυτοδίδακτοι, ο Μακρυγιάννης στάθηκε ο πιο ταπεινός αλλά και ο πιο σταθερός διδάσκαλός μου.

Πίστευα πάντα πως θα βρισκότανε κάποια ευκαιρία να του δώσω ένα μικρό δείγμα της ευγνωμοσύνης μου. Κατά παράξενη σύμπτωση, την ευκαιρία μου τη δίνετε σεις· μου τη δίνει το ελληνικό στρατόπεδο της Μέσης Ανατολής· μου τη δίνουν οι Έλληνες της Αιγύπτου. Σε μια στιγμή που κοιτάζουμε και συλλογιζόμαστε και προσπαθούμε να διακρίνουμε το πεπρωμένο του ελληνισμού μέσα από την καταιγίδα και πέρα από την πλατιά στροφή που κάνει στα χρόνια μας η ιστορία του κόσμου -ποιος ξέρει, μπορεί να υπάρχει ένα κρυφό νόημα σ' αυτή τη σύμπτωση. Στους καιρούς μας όπου ο αγώνας, το αίμα, ο πόνος και η δίψα της δικαιοσύνης απογυμνώνει τις ψυχές από τα πρόσκαιρα ναρκωτικά και τις φρεναπάτες· όπου ο άνθρωπος γυρεύει από τον άνθρωπο το καθαρό, το στέρεο και τη

συμπάθεια -είναι σωστό να μιλούμε για τέτοιους ανθρώπους όπως ο Μακρυγιάννης. Ακούστε τον:

«Κι όσα σημειώνω τα σημειώνω γιατί δεν υποφέρνω να βλέπω το άδικο να πνίγει το δίκιο. Για κείνο έμαθα γράμματα στα γεράματα και κάνω αυτό το γράψιμο το απελέκητο, ότι δεν είχα τον τρόπον όντας παιδί να σπουδάξω: ήμουν φτωχός κι έκανα τον υπηρέτη και τιμάρευσά αλόγα, κι άλλες πλήθος δουλειές έκανα, να βγάλω το πατρικό μου χρέος που μας χρέωσαν οι χαραμήδες, και να ζήσω κι εγώ σε τούτη την κοινωνία, όσο έχω τ' αμανέτι του Θεού στο σώμα μου. Κι αφού ο Θεός θέλησε να κάμει νεκρανάσταση στην Πατρίδα μου, να τη λευτερώσει από την τυραγνία των Τούρκων, αξίωσε κι εμένα να δουλέψω κατά δύναμη, λιγότερον από τον χειρότερο πατριώτη μου Έλληνα. Γράφουν σοφοί άντρες πολλοί, γράφουν τυπογράφοι ντόπιοι, και ξένοι διαβασμένοι για την Ελλάδα. Ένα πράμα μόνο με παρακίνησε κι εμένα να γράψω: ότι τούτη την πατρίδα την έχομεν όλοι μαζί, και σοφοί κι αμαθείς, και πλούσιοι και φτωχοί, και πολιτικοί και στρατιωτικοί, και οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι. Όσοι αγωνιστήκαμεν, αναλόγως ο καθείς, έχομεν να ζήσομεν εδώ. Το λοιπόν δουλέψαμεν όλοι μαζί να τη φυλάμε κι όλοι μαζί, και να μη λέγει ούτε ο δυνατός «εγώ», ούτε ο αδύνατος. Ξέρετε πότε να λέγει ο καθείς «εγώ»; όταν αγωνιστεί μόνος του και φκιάσει ή χαλάσει, να λέγει «εγώ»; όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκιάνουν, τότε να λένε «εμείς». Είμαστε στο «εμείς» κι όχι στο «εγώ». Και στο εξής να μάθομε γνώση, αν θέλομε να φκιάσομε χωριό να ζήσομε όλοι μαζί. Έγραψα γυμνή την αλήθεια, να ιδούνε όλοι οι Έλληνες ν' αγωνίζονται για την πατρίδα τους, για τη θρησκεία τους· να ιδούνε και τα παιδιά μου και να λένε: «Έχομε αγώνες πατρικούς, έχομε θυσίες -αν είναι αγώνες και θυσίες. Και να μπαίνουν σε φιλοτιμία και να εργάζονται στο καλό της πατρίδας τους, της θρησκείας τους και της κοινωνίας- ότι θα είναι καλά δικά τους. Όχι όμως να φαντάζονται για τα κατορθώματα τα πατρικά, όχι να πορνεύουν την αρετή και να καταπατούν το νόμο, και να 'χονν την επιρροή για ικανότη» (Β' 463).

Έτσι τελειώνει το χειρόγραφο του. Το χειρόγραφο αυτό τυπωμένο, πιάνει πάνω από 460 πυκνές σελίδες μεγάλου σχήματος. Ο Μακρυγιάννης το αρχίζει στις 26 Φεβρουαρίου 1829, τριάντα δύο περίπου χρονώ, στο Άργος, όπου τον βρίσκουμε «Αρχηγό της εκτελεστικής δύναμης της

Πελοπόννησος και Σπάρτης», είτε καταγράφοντας παλαιότερα γεγονότα, είτε σημειώνοντας γεγονότα παρόντα σαν ένα ημερολόγιο. Περισσότερο από το μισό είναι γραμμένο, ως φαίνεται, στο Άργος, ως τα 1832. Το συνεχίζει στο Ναύπλιο και στην Αθήνα ως τα 1840, οπότε το κλείνει βιαστικά για να το κρύψει. Η εξουσία έχει υποψίες εναντίον του. «Είχαν μεγάλην υποψίαν από μένα» σημειώνει «και γύρευαν να μου ψάξουν το σπίτι μου να μου βρούνε γράμματα» (Β' 346). Το εμπιστεύεται λοιπόν σ' ένα κουμπάρο, που το παίρνει στην Τήνο. Στα 1844, ύστερα δηλαδή από τη συνωμοσία για το Σύνταγμα, όπου παίζει μεγάλο ρόλο, και τα σεπτεμβριανά, πηγαίνει και το παίρνει· αντιγράφει τις σημειώσεις που κρατούσε στο αναμεταξύ με πολλές προφυλάξεις· «σημείωνα» μας λέει «και είχα έναν τενεκέ και τὰ 'βαινα μέσα και τὰ 'χωνα» -γράφει ως τον Απρίλη του 1850, και μετά ένα χρόνο περίπου το συμπληρώνει μ' έναν πρόλογο και μ' έναν αρκετά μακρύ επίλογο. Η έξοχα μελετημένη έκδοση του Γιάννη Βλαχογιάννη, η μοναδική που έχουμε ως τα σήμερα, δημοσιεύτηκε στα 1907, αφού πέρασε δηλαδή μισός αιώνας που το πολύτιμο αυτό κείμενο έμεινε χαμένο μέσα στ' απόλυτο σκοτάδι.

Ο Μακρυγιάννης ήταν αγράμματος. Μολονότι έφτασε ως το βαθμό του στρατηγού, δε βαστούσε από τζάκι. Ήτανε παιδί μιας φτωχής οικογένειας τσομπάνηδων και γεωργών της Ρούμελης. Να πως μας μεταδίνει ο ίδιος τη γέννησή του:

«Η πατρίς της γεννήσεώς μου είναι από το Λιδορίκι· χωριό του Λιδορικού ονομαζόμενον Αβορίτη. [...] Οι γοναίγοι μου πολύ φτωχοί, και η φτώχεια αυτήνη ήρθε από την αρπαγή των ντόπιων Τούρκων και των Αρβανίτων του Αλήπασα. Πολυφαμελίτες οι γοναίγοι μου και φτωχοί, και όταν ήμουνε ακόμα στην κοιλιά της μητρός μου, μιαν ημέρα πήγε για ξύλα στο λόγγο. Φορτώνοντας τα ξύλα στον ώμο της, φορτωμένη στο δρόμο, στην ερημιά, την έπιασαν οι πόντοι και γέννησε εμένα. Μόνη της η καημένη κι αποσταμένη, εκιντύνεψε κι αυτήνη τότε κι εγώ. Ξελεχώνεψε μόνη της και συγυρίστη, φορτώθη λίγα ξύλα και έβαλε και χόρτα απάνου στα ξύλα και από πάνου εμένα και πήγε στο χωριό» (Β' 11-12).

Δεν είχε τους τρόπους να πάει σε δάσκαλο, μας λέει. Ήξερε λίγο γράψιμο, αλλά είναι ζήτημα αν μπόρεσε ποτέ του να διαβάσει άλλο τίποτε εκτός από τα ίδια του γραφτά.

Ο γενναίος Μακρυγιάννης πώποτε μή άναγνώσας θα τραγουδήσει ο Αλέξανδρος Σούτσος στις μέρες της Γ΄ Σεπτεμβρίου. Γιατί το γράψιμό του είναι, σχεδόν ολότελα, μια δική του εφεύρεση. «Γράψιμο απελέκτο» το ονομάζει. Δεκαεφτά μήνες έβαλε ο Βλαχογιάννης για να το ξεδιαλύνει, να το αποκρυπτογραφήσει θα 'πρεπε να πούμε, και να το αντιγράψει. Όταν αντικρίσει κανείς μια σελίδα του πυκνού χειρογράφου καταλαβαίνει αμέσως το γιατί. Φωνητική αποτύπωση της ρουμελιώτικης προφοράς με ιδιότροπα συμπλέγματα γραμμάτων, που μοιάζουν ένα ατέλειωτο αραβούργημα. Πουθενά διακοπή, παράγραφος ή στίξη. Κάποτε μόνο μια κάθετη γραμμή δείχνει ένα σταμάτημα. Το κατεβατό μοιάζει σαν κάτι παλιούς τοίχους που, κοιτάζοντάς τους, θαρρείς πως συλλαβίζεις την κάθε κίνηση του χτίστη, που συναρμολόγησε την αμέσως επόμενη πέτρα με την προηγούμενη, την αμέσως επόμενη προσπάθεια με την προηγούμενη, αποτυπώνοντας πάνω στην τελειωμένη οικοδομή τις περιπέτειες μιας αδιάσπαστης ανθρώπινης ενέργειας -αυτό το πράγμα που μας συγκινεί και λέγεται ύφος ή ρυθμός. Στο γράψιμο του Μακρυγιάννη, που είναι αδιάβαστο για τον απροειδοποίητο αναγνώστη, συλλαβίζεις, πολύ περισσότερο από τις λέξεις, την επίμονη βούληση του συγγραφέα να ζωγραφίσει στο χαρτί τον εαυτό του.

Στο Άργος, ο Μακρυγιάννης, «για να μην τρέχει στους καφενέδες», παρακαλούσε τον ένα και τον άλλο φίλο να του μάθουν κάτι περισσότερο από τα γράμματα που ήξερε, και που δεν ήταν ούτε καν τα κολλυβογράμματα της εποχής εκείνης. Αισθάνεται συχνά πολύ ταπεινός για την αμάθειά του: «Δεν έπρεπε να έμπω σ' αυτό το έργον ένας αγράμματος, να βαρύνω τους τίμιους αναγνώστες και μεγάλους άντρες και σοφούς της κοινωνίας...» σημειώνει αρχίζοντας να γράφει τη ζωή του. «Είμαι ένας αγράμματος και δεν μπορώ να βαστήσω σειρά ταχτική στα γραφόμενα...» επιμένει πάλι. Ζητά συγγνώμη γιατί «έλαβε ως άνθρωπος αυτήνη την αδυναμία». Τέτοια πράγματα πρέπει να τα γράφουνε «προκομμένοι κι όχι απλοί αγράμματοι». Και οι άλλοι, οι σπουδασμένοι, τον κοιτάζουν φυσικά από τα ύψη. «Ουδ' εγώ γνωρίζω να στρέφω την σπάθην, ουδ' αυτός την γλώσσαν» θα τονίσει πάλι ο χαρακτηριστικός Σούτσος, «καλόν λοιπόν έκαστος ημών να δίδεται εις ό,τι επιτυχάνει». Αλλά η πατρίδα «ζημιώθη, διατιμήθη, και όλο σ' αυτό κατανταίνει, ότi μας

ήβρε όλους θερία», θρησκευτικούς και πολιτικούς και μας τους στρατιωτικούς -βασανίζεται ο Μακρυγιάννης- και είναι «πατρίδα γενική, του καθενού». Γι' αυτό πρέπει και ο προκομμένος να φωνάζει την αλήθεια και ο απλός. Φανερά λοιπόν ο Μακρυγιάννης θα ήθελε να είχε τους τρόπους να μάθει γράμματα. Αλλά αυτό δεν τον μειώνει, δεν του δημιουργεί κανένα σύμπλεγμα κατωτερότητας, όπως θα λέγαμε. Αισθάνεται, και μας κάνει να το αισθανόμαστε μαζί του, πως είναι άνθρωπος που ο Θεός του χάρισε τη λαλιά, αυτό το δώρο που κανείς δεν έχει το δικαίωμα να του το αφαιρέσει. Όπου βρεθεί, στο παλάτι ή στην καλύβα, μιλάει σταράτα, μιλάει με ασφάλεια. Και επειδή ακριβώς έχει έμφυτη μέσα του αυτή την ασφάλεια της έκφρασης, μπορεί και διατυπώνεται με χρώμα και με αποχρώσεις, με τόνο και με ρυθμό. Έχω την εντύπωση πως ο φιλόλογος που θα ήθελε να κάνει κάποτε την κριτική της δύσκολης μεταγραφής του κειμένου του Μακρυγιάννη, θα έπρεπε, πριν απ' όλα, να στηρίξει την εργασία του στην ακουστική αντίληψή του.

Ο Μακρυγιάννης σέβεται τη μόρφωση -«ως lionτάρι πολεμούσε και ως φιλόσοφος οδηγούσε» θα πει για τον πρώτο του αρχηγό, το Γώγο. Αυτό όμως δεν τον εμποδίζει καθόλου να εκφράσει την αντίδρασή του για ένα λογιότατο και για την προγονοκαπηλεία:

«Εβάλετε και νέον αρχηγό στο φρούριο της Κόρθος» γράφει μιλώντας στους πολιτικούς της εποχής. «Αχιλλέα τον έλεγαν, λογιότατο. Κι ακούγοντας τ' όνομα Αχιλλέα, παντυχαίνετε οτ' είναι εκείνος ο περίφημος Αχιλλέας. Και πολέμαγε τ' όνομα τους Τούρκους. Δεν πολεμάγει τ' όνομα ποτέ, πολεμάγει η αντρεία, ο πατριωτισμός η αρετή. Κι ο Αχιλλέας ο δικός σας, ο φρούραρχος της Κόρθος, λεβέντης ήταν, «Αχιλλέγα» τον έλεγαν. Είχε και το κάστρο εφοδιασμένο από τ' αναγκαία του πολέμου, είχε και τόσο στράτευμα. Όταν είδε τους Τούρκους του Δράμαλη από μακριά -και ήταν και καταπολεμισμένος από Ρούμελη, από Ντερβένια- βλέποντάς τον ο Αχιλλέας άφησε το Κάστρο κι έφυγε, απολέμιστο. Να ήταν ο Νικήτας, έφευγε; ο Χατζηχρήστος και οι άλλοι; Όχι βέβαια. Ότι τον καρτέρεσαν αυτοί το Δράμαλη στον κάμπο και τον αφάνισαν· όχι σ' εφοδιασμένο κάστρο, και σαν το κάστρο τής Κόρθος» (Β' 59).

Τα γράμματα είναι από τις πιο ευγενικές ασκήσεις κι από τους πιο υψηλούς πόθους του ανθρώπου. Η παιδεία είναι ο κυβερνήτης του βίου. Κι επειδή

οι αρχές αυτές είναι αληθινές, πρέπει να μην ξεχνούμε πως υπάρχει μια καλή παιδεία -εκείνη που ελευθερώνει και βοηθά τον άνθρωπο να ολοκληρωθεί σύμφωνα με τον εαυτό του και μια κακή παιδεία -εκείνη που διαστρέφει και αποστεγνώνει και είναι μια βιομηχανία που παράγει τους ψευτομορφωμένους και τους νεόπλουτους της μάθησης, που έχουν την ίδια κίβδηλη ευγένεια με τους νεόπλουτους του χρήματος. Αν ο Μακρυγιάννης μάθαινε γράμματα την εποχή εκείνη, πολύ φοβούμαι πως θα έπρεπε να απαρνηθεί τον εαυτό του, γιατί την παιδεία την κρατούσαν στα χέρια τους οι «τροπαιούχοι του άδειου λόγου», καθώς είπε ο ποιητής, που δεν έλειψαν ακόμη. Δεν επαινώ τον Μακρυγιάννη γιατί δεν έμαθε γράμματα, αλλά δοξάζω τον πανάγαθο Θεό που δεν του έδωσε τα μέσα να τα μάθει. Γιατί αν είχε πάει σε δάσκαλο, θα είχαμε ίσως πολλές φορές τον όγκο των Απομνημονευμάτων σε μια γλώσσα, όλο κουδουνίσματα και κορδακισμούς· θα είχαμε ίσως περισσότερες πληροφορίες για τα ιστορικά των χρόνων εκείνων, θα είχαμε ίσως ένα Σούτσο της πεζογραφίας, αλλά αυτή την αστέρευτη πηγή ζωής, που είναι το βιβλίο του Μακρυγιάννη, δε θα την είχαμε. Και θα ήταν μεγάλο κρίμα. Γιατί έτσι όπως μας φανερώνεται ο Μακρυγιάννης, βλέπουμε ολοκάθαρα πως αν και αγράμματος, δεν ήταν διόλου ένας ορεσίβιος ακαλλιέργητος βάρβαρος. Ήταν ακριβώς το εναντίον: ήταν μια από τις πιο μορφωμένες ψυχές του ελληνισμού. Και η μόρφωση, η παιδεία που δηλώνει ο Μακρυγιάννης, δεν είναι κάτι ξέχωρο ή αποσπασματικά δικό του· είναι το κοινό χτήμα, η ψυχική περιουσία μιας φυλής, παραδομένη για αιώνες και χιλιετίες, από γενιά σε γενιά, από ευαισθησία σε ευαισθησία· κατατρεγμένη και πάντα ζωντανή, αγνοημένη και πάντα παρούσα -είναι το κοινό χτήμα της μεγάλης λαϊκής παράδοσης του Γένους. Είναι η υπόσταση, ακριβώς, αυτού του πολιτισμού, αυτής της διαμορφωμένης ενέργειας, που έπλασε τους ανθρώπους και το λαό που αποφάσισε να ζήσει ελεύθερος ή να πεθάνει στα '21.

Γι' αυτό η λαϊκή μας παράδοση είναι τόσο σπουδαία.

Μια φορά κι έναν καιρό ήταν ένας φτωχός φουστανελάς που είχε τη μανία να ζωγραφίζει. Τον έλεγαν Θεόφιλο. Τα πινέλα του τα κουβαλούσε στο σελάχι του, εκεί που οι πρόγονοί του βάζαν τις πιστόλες και τα μαχαίρια τους. Τριγύριζε στα χωριά της Μυτιλήνης, τριγύριζε στα χωριά του Πηλίου και ζωγράφιζε. Ζωγράφιζε ό,τι του παράγγελναν, για να βγάλει το ψωμί

του. Υπάρχουν στον Άνω Βόλο κάμαρες ολόκληρες ζωγραφισμένες από το χέρι του Θεόφιλου, καφενέδες στη Λέσβο, μπακάλικά και μαγαζιά σε διάφορα μέρη που δείχνουν το πέρασμά του -αν σώζονται ακόμη. Ο κόσμος τον περιγελούσε. Του έκαναν μάλιστα και αστεία τόσο χοντρά, που κάποτε τον έριξαν κάτω από μian ανεμόσκαλα και τού 'σπασαν ένα δυο κόκαλα. Ο Θεόφιλος, ωστόσο, δεν έπαυε να ζωγραφίζει σε ό,τι έβρισκε. Είδα πίνακές του φτιαγμένους πάνω σε κάμποτο, πάνω σε πρόστυχο χαρτόνι. Τους θαύμαζαν κάτι νέοι που τους έλεγαν ανισόρροπους οι ακαδημαϊκοί. Έτσι κυλούσε η ζωή του και πέθανε ο Θεόφιλος, δεν είναι πολλά χρόνια, και μια μέρα ήρθε ένας ταξιδιώτης από τα Παρίσια. Είδε αυτή τη ζωγραφική, μάζεψε καμιά πενηνταριά κομμάτια, τα τύλιξε και πήγε να τα δείξει στους φωτισμένους κριτικούς που κάθονται κοντά στο Σηκουάνα. Και οι φωτισμένοι κριτικοί βγήκαν κι έγραψαν πως ο Θεόφιλος ήταν σπουδαίος ζωγράφος. Και μείναμε με ανοιχτό το στόμα στην Αθήνα. Το επιμύθιο αυτής της ιστορίας είναι ότι λαϊκή παιδεία δε σημαίνει μόνο να διδάξουμε το λαό αλλά και να διδαχτούμε από το λαό.

Θυμούμαι πάντα το Θεόφιλο όταν συλλογίζομαι τον Μακρυγιάννη. Σας έλεγα πως ο Μακρυγιάννης είναι από τις πιο μορφωμένες ψυχές του νέου ελληνισμού, το ίδιο πιστεύω και για το Θεόφιλο, αν η λέξη μόρφωση σημαίνει πνευματική μορφή. Κι αυτή η μόρφωσή τους είναι εξαιρετικά έντονη και δραστήρια. Είναι καταπληκτική η έμφυτη ανάγκη που έχουν να εκφραστούν. Εκμηδενίζει όλες τις δυσκολίες. Θυμάται κανείς κάτι πεισματάρικα φυτά, που όταν πιάσει η ρίζα τους, προχωρούν γκρεμίζοντας φράχτες, σπάζοντας ταφόπετρες. Ο Μακρυγιάννης δημιουργεί έκφραση σε κάθε του ώρα. Και με πετραδάκια της θάλασσας (Β' 351) ακόμη κάθεσαι και γράφει την ιδέα του στο χώμα του περιβολιού του, και συμπληρώνει τη σκέψη της μέρας με τα όνειρα που βλέπει στον ύπνο του.

Κάποτε κάνει ένα ταξίδι στην Ακαρνανία. Ξαναβλέπει και «σημαδεύει» τις θέσεις όπου έγιναν μάχες της επανάστασης. Γυρίζοντας στην Αθήνα αποφασίζει να φτιάξει τις ζωγραφιές των πολέμων του αγώνα.

«Πήρα ένα ζωγράφο Φράγκο» σημειώνει «και τον είχα να μου φτιάσει σε εικονογραφίες αυτούς τους πολέμους. Δε γνώριζα τη γλώσσα του. Έφκιασε δυο τρεις, δεν ήταν καλές· τον πλήρωσα κι έφυγε. Αφού έδωξα αυτόν τον ζωγράφο, έστειλα κι έφεραν από τη Σπάρτη έναν αγωνιστή,

Παναγιώτη Ζωγράφο τον έλεγαν [...] ήφερε και δυο του παιδιά· και τους είχα στο σπίτι μου όταν εργάζονταν. Κι αυτό άρχισε από τα 1836 και τέλειωσε τα 1839. Έπαιρνα το ζωγράφο και βγαίναμε στους λόφους και τόλεγα: "Έτσι είναι εκείνη η θέση, έτσι εκείνη· αυτός ο πόλεμος έτσι έγινε· αρχηγός ήταν των Ελλήνων εκείνος, των Τούρκων εκείνος..."» (Β' 349).

Μ' αυτό τον τρόπο τέλειωσαν οι είκοσι πέντε πίνακες, που θα είχανε χαθεί τελειωτικά, αν δεν τους ξανάβρισκε κατά σύμπτωση ο Ιωάννης Γεννάδιος. Οι εικόνες αυτές, που έγιναν με το χέρι του Παναγιώτη Ζωγράφου, και με το «στοχασμό» του Μακρυγιάννη, είναι από τα πιο πολύτιμα κι από τα πιο ζωντανά μνημεία που έχουμε της λαϊκής μας ζωγραφικής -θέλω να πω από τα μνημεία εκείνα που ξεσκεπάζουν ξαφνικά εκθαμβωτικές περιοχές της ψυχής του λαού μας.

Οι ζωγραφίες αυτές που παρασταίνουν μ' εξαιρετική ακρίβεια τις μάχες που θέλουν ν' αποδώσουν -πολλές φορές σαν ένα στρατιωτικό ντοκουμέντο- είναι συνάμα μια χαρά των ματιών. Είδα άνθρωπο να δακρύζει την πρώτη φορά που τις αντίκρυσε. Κάποτε σου θυμίζουν λαϊκά κεντήματα, όπως λ.χ. η έξοχη πολιορκία του κάστρου της Αθήνας· κάποτε σε ξαναφέρνουν σε περιβόλια που έμειναν χλωρά από την ώρα που τα πρωτοείδε ο τεχνίτης· κάποτε σε κάνουν ν' ανασαίνεις την ατμόσφαιρα μαγείας και φόβου του παραμυθιού των παιδικών χρόνων· είναι μια πρωτάκουστη και συνάμα μια πολύ παλιά ραψωδία.

Μιαν άλλη φορά ο Κωλέττης, πρεσβευτής στο Παρίσι, του στέλνει με συστατικό έναν Γάλλο περιηγητή, τον Μαρκήσιο Raoul de Malherbe. «Ήθελε κι ελληνικά τραγούδια» σημειώνει ο Μακρυγιάννης «του έφκιασα πέντ' έξι» (Β' 367). Έτσι και στο περίφημο επεισόδιο, όπου ανιστορεί το τελευταίο του τραπέζι με τον Γκούρα, πάνω στην πολιορκημένη Ακρόπολη. Είναι σαν τους άγνωστους ποιητές των δημοτικών τραγουδιών: το τραγούδι το «φκιάνει», και είναι αποκαλυπτικό όταν μας δίνει την ευκαιρία να ιδούμε από κοντά πως η καταφρονεμένη δημοτική ευαισθησία νιώθει και αγαπά τα έργα της αρχαίας τέχνης.

«Είχα δυο αγάλματα» σημειώνει ακόμα «περίφημα, μια γυναίκα κι ένα βασιλόπουλο, ατόφια -φαίνονταν οι φλέβες, τόση εντέλειαν είχαν. Όταν χάλασαν τον Πόρο, τά 'χαν πάρει κάτι στρατιώτες, και στ' Άργος θα τα

πουλούσαν κάτι Ευρωπαίων· χίλια τάλαρα γύρευαν [...]. Πήρα τους στρατιώτες, τους μίλησα:

‘Αυτά, και δέκα χιλιάδες τάλαρα να σας δώσουνε, να μην το καταδεχτείτε να βγουν από την πατρίδα μας. Γι’ αυτά πολεμήσαμε’» (Β’ 303). Καταλαβαίνετε. Δε μιλά ο Λόρδος Βύρων, μήτε ο λογιότατος, μήτε ο αρχαιολόγος· μιλά ένας γιος τσοπάνηδων της Ρούμελης με το σώμα γεμάτο πληγές. «Γι’ αυτά πολεμήσαμε». Δεκαπέντε χρυσοπικιλτες ακαδημίες δεν αξίζουν την κουβέντα αυτού του ανθρώπου. Γιατί μόνο σε τέτοια αισθήματα πραγματικά και όχι σε αφηρημένες έννοιες περί του κάλλους των αρχαίων ημών προγόνων ή σε καρδιές αποστεγνωμένες που έχουν πάθει ακαταληψία από το φόβο του χύδην όχλου.

«Απ’ τα κόκαλα βγαλμένη» τραγουδούσε ο Σολωμός. Η ιδέα του ήταν αληθινή. Η ελληνική επανάσταση ήταν βγαλμένη από το μεδούλι των κοκάλων των ζωντανών Ελλήνων. Και γι’ αυτό πέτυχε, και γι’ αυτό δε σταμάτησε και πραγματοποιείται σ’ όλο το ΙΘ’ αιώνα, και γι’ αυτό δεν τέλειωσε ακόμη η πραγματοποίησή της. Ο σημερινός πόλεμος της πατρίδας μας -δεν είναι υπερβολή να το πούμε- είναι μια συνέχεια της επανάστασης του ’21. Γιατί δεν πρέπει να το ξεχνούμε: κάθε φορά που η φυλή μας γυρίζει προς το λαό, ζητά να φωτιστεί από το λαό, αναμορφώνεται από το λαό, συνεχίζει την παράδοση που μπήκε θριαμβευτικά στη συνείδηση του έθνους με την ελληνική επανάσταση. Ο αγώνας εκείνος ήταν ένα κοινωνικό, πολεμικό και πολιτικό γεγονός. Ήταν συνάμα και ένα πνευματικό γεγονός. Από την τελευταία τούτη άποψη, την πιο αγνοημένη, είναι σημαντικό να έχουμε τεκμήρια σαν αυτά που μας άφησε ο Μακρυγιάννης. Τα ιστορικά γεγονότα δε σταματούν στα χρονολογικά ορόσημα που βλέπουμε στις φυλλάδες της ιστορίας.

Κεφάλαιο 2

Ο βίος του Μακρυγιάννη είναι ένα μεγάλο κομμάτι της ζωής του Ελληνισμού στα εξήντα πρώτα χρόνια του περασμένου αιώνα. Γεννήθηκε στα 1797 και πέθανε στις 27 Απριλίου 1864. Δεν είναι δυνατό να σας τον διηγηθώ. Το μόνο που θα προσπαθήσω είναι να σας δώσω λίγα ακόμη παραδείγματα από τ’ Απομνημονεύματα, του πώς βλέπει και αντιδρά ο

Μακρυγιάννης στα γεγονότα. Γιατί η ιστορία του Μακρυγιάννη είναι περισσότερο από μια ιστορία γεγονότων. Είναι μια ιστορία των συναισθημάτων του λαού του στη μεγάλη αυτή περίοδο που γέννησε τη σημερινή Ελλάδα.

Ο Μακρυγιάννης είναι ακόμη βρέφος όταν η οικογένειά του, κυνηγημένη από τους ντόπιους Τούρκους και τους Αρβανίτες «που θέλαν να σκλαβώσουν το χωριό τους», αναγκάζεται να καταφύγει στη Λιβαδειά. Εφτά χρονών ξενοδολεύει για ν' αλαφρύνει τους γονείς του. «Ήθελαν να κάνω δουλειές ταπεινές του σπιτιού» μας λέει «κι αυτό ήταν ο θάνατός μου». Γίνεται ανυπόφορος θεληματικά· τον διώχνουν. Δεκατεσσάρω χρονών τον βρίσκουμε στη Ντεσφίνα κοντά σ' ένα πατριώτη του. Μας διηγείται το ακόλουθο επεισόδιο:

«Έγινα ως δεκατέσσερων χρονών και πήγα σ' έναν πατριώτη μου εις Ντεσφίνα [...]. Ήταν γιορτή και παγγύρι τ' Αγιαννιού. Πήγαμε στο παγγύρι. Μόδωσε το ντουφέκι του να το βαστώ. Εγώ θέλησα να το ρίξω. Ετσακίσθη. Τότε μ' έπιασε σ' όλο τον κόσμο ομπρός και με πέθανε στο ξύλο. Δε μ' έβλαβε το ξύλο τόσο· περισσότερον η ντροπή του κόσμου. Τότε όλοι τρώγαν και πίναν κι εγώ έκλαιγα. Αυτό το παράπονο δεν ήβρα άλλον κριτή να το ειπώ να με δικιώσει. Έκρινα εύλογο να προστρέξω στον Αϊγιάννη, ότι στο σπίτι του μόγινε αυτήνη η ζημιά και η ατιμία. Μπαίνω τη νύχτα μέσα στην εκκλησιά του και κλειώ την πόρτα κι αρχινώ τα κλάματα με μεγάλες φωνές και μετάνοιες· και τον περικαλώ να μου δώσει άρματα καλά κι ασημένια και δεκαπέντε πουγγιά χρήματα, κι εγώ θα του φκιάσω ένα μεγάλο καντήλι ασημένιο. Με τις πολλές φωνές κάμαμε τις συμφωνίες με τον άγιο»(Β' 13-14).

«Κάναμε τις συμφωνίες με τον άγιο». Ωστόσο ο χριστιανός άγιος κρατά τις συμφωνίες πιο πιστά από τον Απόλλωνα. Γιατί ο Μακρυγιάννης πηγαίνει στην Άρτα σ' ενός Θανάση Λιδορίκη. Δουλεύει κοντά του και εμπορεύεται μόνος του τόσο καλά που στις παραμονές της επανάστασης «είχε καζαντίσει του Θεού τα ελέη». «Τότε έφκιασα» σημειώνει «ντουφέκι ασημένιο, πιστόλες κι άρματα, κι ένα καντήλι καλό. Και αρματωμένος καλά και συγυρισμένος το πήρα και πήγα στον προστάτη μου και ευεργέτη μου κι αληθινό φίλο, τον Αϊγιάννη, που σώζεται ως το σήμερο [...]. Και τον

προσκύνησα με δάκρυα από μέσα από τα σπλάχνα μου, ότι θυμήθηκα όλες μου τις ταλαιπωρίες που δοκίμασα» (Β' 15).

Στα 1820 πάνω κάτω «μπαίνει στο μυστικό» της Φιλικής Εταιρείας. «Μπήκα στο μυστικό» λέει πάλι «και πήγα στο σπίτι μου κι εργαζόμουν για την πατρίδα μου και θρησκεία μου να τη δουλέψω 'λικρινώς, καθώς τη δούλεψα, να μη με ειπεί κλέφτη και άρπαγο, αλλά να με ειπεί τέκνο της κι εγώ μητέρα μου» (Β' 17).

Είναι στην Πάτρα όταν άναψαν τα πρώτα τουφέκια του αγώνα, «ωςπραματευτής», αλλά η πραγματική του αποστολή είναι να συνεννοηθεί με τους οπλαρχηγούς και να μαζέψει πληροφορίες. Πίσω στην Άρτα τον πιάνουν για να τον κρεμάσουν. Ξεφεύγει. Αρχίζει τον πόλεμο με το Γώγο Μπακόλα. Αγωνίζεται στο Πέτα, στην πολιορκία και την άλωση της Άρτας. Έπειτα η έξοδος και η φυγή των αμάχων. Οι πρώτες του αντιδράσεις, στο αναστάτωμα εκείνο είναι όταν βλέπει την αρπαγή, το πλιάτσικο: «Κι από τότε, βλέποντας αυτήνη την αρετή» σημειώνει «σιχάθηκα το ρωμαίικο, οτ' είμαστε ανθρωποφάγοι». Η φιλανθρωπία του αυτή θα τον φέρει αργότερα, στην Αθήνα, σε σκληρές συγκρούσεις με τον Οδυσσέα και τον Γκούρα. Έτσι αρχίζει η πολεμική δράση του Μακρυγιάννη. Από τον Απρίλη του '22, που τον βλέπουμε οπλαρχηγό τέσσερων χωριών των Σαλώνων στην Ανατολική Ελλάδα, ως τις μάχες του Πειραιά, τον Απρίλη του '27, όπου πολεμά «έχων ολόκληρον σχεδόν το σώμα εντός επιδέσμων» (Α' μη'), ο Μακρυγιάννης αγωνίζεται ακατάπαυστα. Όσοι ενδιαφέρονται, θα βρουν όλες τις λεπτομέρειες στην τέλεια από την άποψη αυτή έκδοση του Βλαχογιάννη. Εγώ προτιμώ να σας διαβάσω τουλάχιστο την περιγραφή της μάχης της 7ης Οκτωβρίου 1826, στην πολιορκημένη Ακρόπολη, όπου ο Μακρυγιάννης κρατούσε τις καμάρες του Σερπετζέ, δηλαδή το Ωδείο του Ηρώδη. Τη μάχη αυτή ο βιογράφος την ονομάζει «σπουδαιοτάτην των περί την Ακρόπολιν γενομένων»:

«...Εγώ ήμουν άγρυπνος τόσες βραδιές. Νύχτα κι ημέρα δουλεύαμε [...]. Αποκοιμήθηκα. Οι Τούρκοι, ακούγοντας το χτύπο του Λαγουμπιζή, συνάζονται πλήθος και κάνουν γιρούσι [...]. Τότε οι άνθρωποι μου ανακατώθηκαν με τους Τούρκους. Σηκώνομαι άξαφνα εκεί που ήμουν γερμένος. Κόλλησα στην ντάπια. Με ντουφέκισαν οι Τούρκοι, τους ντουφέκισα κι εγώ στο σωρό. Μου δίνουν ένα ντουφέκι και με πληγώνουν

στο λαιμό. Τότε κάνω το ποδάρι μου να κατεβώ από την ντάπια· έπεσα. Ο τόπος ήταν στενός. Οι άνθρωποι τσακίστηκαν από την όξω ντάπια. Πατούσαν απάνω μου και διάβαιναν και, στενός ο τόπος, μ' αφάνισαν. Έβλεπαν και τα αίματα· έλπιζαν οτ' είμαι σκοτωμένος. Αφού πέρασαν όλοι και μείναν ολίγοι κι έμπαιναν κι αυτοί μέσα στο κάστρο, τότε θά' μπαιναν κι οι Τούρκοι συνχρόνως μ' αυτούς [...] Τότε σηκώνομαι μισοντραλισμένος και βαστώ καριά δεκαριά έξω με το μαχαίρι. Δεν τους άφησα να μπούνε μέσα. Και τράβησα την πόρτα πού' χαμεν ανοιχτή και πιάσαμε τον πόλεμο και πολεμούσαμε με τις πιστόλες. Μήτε οι Τούρκοι μπορούσαν να ρίξουνε ντουφέκι μήτε εμείς. [...] Όρμησαν οι Τούρκοι, με ξαναπλήγωσαν στο κεφάλι, στην κορφή. Γιόμωσε το σώμα μου αίμα. Γυρεύουν οι άνθρωποι να με πάρουν να μπούμε μέσα. Τότε τους λέγω: Άδελφοί, και μέσα να μπούμε κι όξω να μείνομε, χαμένοι είμαστε αν δε βαστήξομε τους Τούρκους [...]'. Τότε οι γενναίοι Έλληνες βάστησαν σα λιοντάρια. (...). Παίρνοντας το δειλινό, μέρασα φυσέκια των ανθρώπων. Έρθαν κι άλλοι ακόμα σύντροφοι. Έρθαν και Τούρκοι νέο μιντάτι. Μας ρίχτηκαν μ' ορμή, μπήκαν στις καμάρες, τις κυργέψαν όλες, κι άνοιξαν μασγάλια και ντουφεκιούσαν μέσα στο κάστρο. Ρίχτηκαν μ' ορμή να μας πάρουν και την ντάπια μας. Εκεί σκότωσαν τον Νταλαμάγκα κι άλλους πέντ' έξι. Ξαναλαβώνομαι κι εγώ πίσου στο κεφάλι πολύ κακά. Μπήκε του φεσιού το μπάλωμα στα κόκαλα, στην πέτσα του μυαλού. Έπεσα κάτω πεθαμένος. Με τράβησαν οι άνθρωποι μέσα. Τότε ένιωσα. Τους είπα: Άφήστε με να με τελειώσουνε εδώ, να μην ιδώ τους Τούρκους ζωντανός να μου πατήσουν το πόστο μου'. Τότε οι καημένοι οι Έλληνες με λυπήθηκαν πολύ· πολέμησαν γενναίως, διώξαν τους Τούρκους από την ντάπια μας και τους έβαλαν όλους στις καμάρες...» (Β' 204-205).

Με τον ερχομό του Καποδίστρια και κυρίως του Όθωνα αρχίζουν οι τραγικές παρεξηγήσεις ανάμεσα στον κόσμο που έκανε την επανάσταση και τους ανθρώπους που ήταν μοιραίο να κυβερνήσουν την Ελλάδα για τα τριάντα πέντε χρόνια που θ' ακολουθήσουν. Είναι ένα μακρύ δράμα που παίζεται ανάμεσα σε αφηρημένες ιδέες και μιá ζωή που ξέσπασε για να ελευθερώσει ένα βασανισμένο έθνος, ατίθαση, αν θέλετε, αλλά που ήταν και δυνατή, και άξια, και ευαίσθητη, και πονεμένη, περισσότερο πονεμένη και ευαίσθητη γιατί είχε ακόμη ανοιχτές τις πληγές που πήρε στην

πρόσφατη τρομαχτική πάλη -θυμωμένη ονομάζει ο λαός την πληγή που πονεί.

Για τους ανθρώπους που ανάλαβαν να διοικήσουν τον τόπο, υπήρχε ένα εξαιρετικά δύσκολο πρόβλημα: να βάλουν σε τάξη ένα χάος, όπως έλεγαν· να νοσηλέψουν, να βοηθήσουν, να ψυχώσουν ένα λαό που πέρασε από φρικιαστικές δοκιμασίες για τη λευτεριά του, όπως θα ήταν πιο σωστό να πούμε. Τι έκαναν; Κάθησαν και βρήκαν αυθαίρετα την ευκολότερη λύση, έλυσαν δηλαδή το πρόβλημα με μια μονοκοντυλιά. Μεταφράζω: όταν σκοτώθηκε ο Καποδίστριας, η Ελλάδα δοκίμασε ένα από τα χειρότερα χρόνια που έζησε ποτέ της, το 1832. Ο τόπος ήταν μοιρασμένος σε μερικά στρατιωτικά τιμάρια, που δεν είχαν άλλο σκοπό παρά να θρέψουν όπως όπως τα πειναλέα απομεινάρια των παλιών πολεμιστών. Η αντιβασιλεία έφερε μαζί της ένα δάνειο. Μ' αυτά τα χρήματα μπορούσε να δώσει ένα κομμάτι ψωμί στους πεινασμένους που βοούσαν έξω από τις πόρτες του Ναυπλίου. Προτίμησε να τα διαθέσει για τη συντήρηση του βαυαρικού στρατού που θα στήριζε, καθώς φαντάζονταν, αυτήν και τον Όθωνα. Μ' αυτό το στρατό διάλυσαν ή έδιωξαν έξω από το κράτος τους παλιούς αγωνιστές, τους φοβερούς αυτούς αγριανθρώπους όπως πίστευαν. Και οι αγριάνθρωποι τι συλλογίζοντουσαν; Η ακόλουθη συνομιλία του Μακρυγιάννη με τον Αιντέκ μας το δείχνει:

«Ο φίλος μου ο Αιντέκ επειράχτη και μ' όκρινε με πολύ φαρμάκι: 'Ό,τι σας λένε αυτό θα κάμετε, και γνώμες δεν μπορείτε να δώσετε, ότι η Μπαυαρία έχει τριάντα χιλιάδες μπαγενέτα και τα φέρνει εδώ και σας υποτάζει'. Τότε βρέθηκα σε θέση δεινή [...]. Του λέγω: 'Δυστυχία μας των καημένων! Κακά και ψυχρά θα πάμε. Εγώ σου μίλησα αλλιώς κι εσύ μου απαντείς διαφορετικά με μπαγενέτα. Σας λέγω ως φίλος να πασκίσετε και το βασιλέα κι εσάς ν' αγαπούμε κι όχι να σας φοβόμαστε [...]. Να' ρθεί ένας να μου ειπεί ότι θα πάει ομπρός η πατρίδα, στρέγομαι να μου βγάλει και τα δυο μου μάτια. Ότι αν είμαι στραβός και η πατρίδα μου είναι καλά, με θρέφει. Αν είναι η πατρίδα μου αχαμνά, δέκα μάτια νά 'χω, στραβός θανά είμαι [...]'.

Μου λέγει: 'Τον βασιλέα δεν τον αγαπάς;' 'Όχι' του λέγω 'δεν ξέρω ψέματα. Όταν χαθεί η πατρίδα μου, ούτε αυτός μ' έχει υπήκοόν του, ούτε εγώ βασιλέα. Και γι' αυτό χρειάζεται δικαιοσύνη από σας, κι όχι φοβέρες με μπαγενέτες', (Β' 300).

Ωστόσο ο Μακρυγιάννης δεν ήταν άνθρωπος με κακή προαίρεση. Όταν αράζει ο Όθωνας στο Ναύπλιο, σημειώνει: «Σήμερα ξαναγεννιέται η πατρίδα όπου ήταν τόσα χρόνια χαμένη και σβησμένη [...], ότι ήρθε ο βασιλέας που αποχτήσαμε με τη δύναμη του Θεού». Άλλωστε, προσωπικά δεν τον πολέμησε ποτέ. Απεναντίας προσπαθεί να τον προφυλάξει από τους κακούς συμβούλους του, από την «Μπαυαρέζικη χοντροκομμένη δολερή πολιτική», όπως τη λέει. Γι' αυτόν, είναι ο Λουδοβίκος της Βαυαρίας που είναι υπεύθυνος για την αντιβασιλεία, είναι οι πρέσβεις· δεν είναι ο Όθωνας:

«...Τους πήραν και τους έβαλαν όλους χάψη τους οπλαρχηγούς· και ήθελαν να τους κόψουν με το κοπίδι όπου ήφεραν οι φωτισμένοι άνθρωποι της Ευρώπης να κόψουν τους άγριους Έλληνες -κι έπρεπε να κόψει η Αγγλία τον Ντώκινς, τον πρέσβυ της, η Γαλλία το δικό της, και η Ρουσία το ίδιο· κι ο βασιλέας της Μπαυαρίας τους αντιβασιλείς του και ύστερα να κόψει κι ο ίδιος το κεφάλι του. Ότι η Μεγαλειότης του είναι νεκροθάφτης της πατρίδας μας και του αθώου βασιλέα μας» (Β' 311).

Αλλά «δεν είναι κοπέλι», δεν υποφέρει να βλέπει «το άδικο να πνίγει το δίκιο», δεν υποφέρει να βλέπει την κατάντια των αγωνιστών. Ακούστε· η περικοπή αναφέρεται στην κυβέρνηση του Καποδίστρια, αλλά το αίσθημα του Μακρυγιάννη είναι και τώρα το ίδιο:

«Πατρίς, να μακαρίζεις γενικώς όλους τους Έλληνες, ότι θυσιάστηκαν για σένα, να σ' αναστήσουνε, να ξαναειπωθείς άλλη μια φορά ελεύθερη πατρίδα, που ήσουνα χαμένη και σβησμένη από τον κατάλογο των εθνών. Όλους αυτούς να τους μακαρίζεις. Όμως να θυμάσαι και να λαμπρύνεις εκείνους που πρωτοθυσιάστηκαν στην Αλαμάνα, πολεμώντας με τόση δύναμη Τούρκων· κι εκείνους που αποφασίστηκαν και κλείστηκαν σε μια μαντρούλα με πλίθες, αδύνατη, στο Χάνι της Γραβιάς· κι εκείνους που λιώσανε τόση Τουρκιά και πασάδες στα Βασιλικά· κι εκείνους που αγωνίστηκαν σα λιοντάρια στη Λαγκάδα του Μακρυνόρου, όπου πολεμήθηκαν συνχρόνως σ' αυτές τις δυο θέσες πού 'ναι τα κλειδιά σου - ένα η Πόρτα του Μακρυνόρου, και τ' άλλο των Θερμοπύλων. Κι αφού πήγανε κι από τα δυο μέρη ν' ανοίξουνε δρόμο οι Τούρκοι, εκείνοι οι αθάνατοι, τόσοι λίγοι, ογδόντα ένας στη Λαγκάδα, γιόμωσαν τον τόπο κόκαλα εκεί. Και τους καταδιάλυσαν, εκείνοι οι ολίγοι, στ' άλλο μέρος των

Θερμοπύλων κι αλλού. Αυτήνοι σε ανάστησαν και δεν μπήκε δύναμη και ζαϊρέδες και πολεμοφόδια. Αυτήνοι ψύχωσαν εκείνους που πολιορκούσαν τους ντόπιους Τούρκους και φρουρές· και νηστικούς κι αδύνατους τους περιλάβαν και τους σφάξαν σαν τραγιά. Και τέλος πάντων, πατρίδα, αυτήνοι κατατρέχονται από τους Εκλαμπρότατους, τους Εξοχώτατους, από τον Κυβερνήτη σου κι αδελφούς του. Ο Αγουστίνος κι ο Βιάρος αυτήνων των σκοτωμένων τις γυναίκες και κορίτσια κυνηγούν. Αυτούς τους αγωνιστάς κατατρέχουν και τους λένε να πάνε να διακονέψουν: «Ποιος σας είπε» τους λένε «να σηκώσετε άρματα να δυστυχίσετε;» (Β' 67-68).

Αυτοί είναι οι λόγοι που σπρώχνουν τον Μακρυγιάννη να οργανώσει τη συνωμοσία που καταλήγει στο Σύνταγμα της Γ' Σεπτεμβρίου. Ορκίζει σ' όλο το κράτος. Ιδού πώς ορκίζει. Η σκηνή είναι στο σπίτι του Μακρυγιάννη ένα βράδυ· ένας αγωνιστής κάθεται μαζί του· καθώς τσουγκρίζουν τα ποτήρια, η κουβέντα τελειώνει έτσι:

»- Πού το τσάκισες αυτό το χέρι;

»- Στο Μεσολόγγι, μου λέγει.

»- Πού το τσάκισα εγώ αυτό;

»- Στους Μύλους τ' Αναπλιού.

»- Γιατί τα τσακίσαμε;

»- Για τη λευτεριά της πατρίδος.

»- Πού' ναι η λευτεριά κι η δικαιοσύνη; Σήκω απάνου!

»- Τον παίρνω και πάμε και τον ορκίζω (Β' 375).

Και γίνεται το Σύνταγμα και πέφτει στα χέρια των πολιτικών και εξευτελίζεται, κι ο Μακρυγιάννης ολοένα αποτραβιέται από τον κόσμο.

«Όσοι έχουν την τύχη μας σήμερα στα χέρια τους» γράφει κατά το 1851 «όσοι μας κυβερνούν, μεγάλοι και μικροί, και υπουργοί και βουλευταί, τ' έχουν σε δόξα, τ' έχουν σε τιμή', το 'χουν σε ικανότη το να τους ειπείς ότι έκλεψαν, ότι πρόδωσαν, ότι ήφεραν τόσα κακά στην πατρίδα. Είναι άξιοι άνθρωποι και τιμώνται και βραβεύονται. Όσοι είναι τίμιοι κατατρέχονται ως ανάξιοι της κοινωνίας και της πολιτείας» (Β' 463).

Και πάλι:

«Φανήκετε όλοι τι αξίζετε και τι κάμετε στην πατρίδα, αρχή και τέλος. Σας θεωρούσαν οι μέσα και οι έξω πως κάτι ήσασταν. Κι είστε ό,τι είστε. Ήσασταν ό,τι θεωρούσαν οι Ευρωπαίοι το Σουλτάνο και δεν τολμούσαν να του αφαιρέσουν τον τίτλο του 'Γκρανσινιόρη'. Όσο έβλεπαν το τζαμί στη Βιένα σκιάζονταν κι έτρεμαν να μην πάγει και παραμέσα και φκιάσει κι άλλα τζαμιά. Κι από αυτό το φόβο κάποτε του πλέρωναν και φόρο. Κι όταν βγήκαν μια χούφτα άνθρωποι και τους απόδειξαν ότι δεν έχει πλέον ο Γκρανσινιόρης μαστόρους να χτίσει τζαμιά· ότι θα πέσουν κι αυτά που έχει, από τότε τον λένε «ο Τούρκος». Και γι' αυτό οι ευεργέτες μας βάνουν τα φώτα τους να μας προκόψουν. Όμως και χωρίς κανέναν από αυτούς να μας πειράξει μ' έργα, ας είστε καλά εσείς, που δεν αφήσατε κανένα κουσούρι και μας καταντήσετε τέτοιους που είμαστε» (Β' 462).

Μόνο οι παλιοί του σύντροφοι τον βλέπουν. Ωστόσο η Κυβέρνηση πάντα τον υποψιάζεται. Ο Όθων ποτέ δεν του συγχώρεσε τη συνωμοσία του '43. Ο Μακρυγιάννης είναι πάντα γι' αυτούς ένα άγριο θηρίο που πρέπει να κλειστεί στο κλουβί. Έτσι κατά το Σεπτέμβριο του '51 αρχίζουν και κυκλοφορούν οι κατηγορίες -ανυπόστατες, αστήριχτες, που δεν αποδείχτηκαν ποτέ: Ο Μακρυγιάννης θέλει να σκοτώσει το βασιλιά, θέλει να κάνει δημοκρατία. Ο Μακρυγιάννης συνεννοείται με κάτι πρόσφυγες Πολωνούς που κυκλοφορούν ανατρεπτικές προκηρύξεις. Ο Μακρυγιάννης είπε ύποπτες κουβέντες σ' έναν Ν. Στεφανίδη, διαβόητο βωμολόχο, που είναι και ο μοναδικός μάρτυρας στη δίκη του. Έτσι τον περιορίζουν στο σπίτι του. Ο Μακρυγιάννης είναι σάπιος από τις επτά πληγές που μάζεψε στον αγώνα. «Αι πληγαί συχνά ηνοίγοντο αιμορροούσαι» γράφει ο γιατρός Γούδας που μίλησε στη κηδεία του· «ο εξ αυτών πυρετός κατεβίβρωσεν αυτόν. Βαρείαι νόσοι επήρχοντο, η δε ανάρρωση εγένετο βραδυτάτη. Ταύτα ήσαν τα αγαθά ων έλαχεν ο Μακρυγιάννης ως αμοιβήν των υπέρ πατρίδος εξόχων υπηρεσιών αυτού. Πληγαί και ασθένειαι πολυώδυνoi και μετ' αυτών πενία δυσθεράπευτος ως εκείναι (Α' μη'). Οι πληγές του κεφαλιού, που πήρε στη μάχη του Σερπετζέ, τον κάνουν κάποτε έξαλλο. Τρεις μέρες προτού τον πάνε στις φυλακές του Μεντρεσέ, μη έχοντας άλλον κριτή να τον δικαιώσει, όπως στα νιάτα του στην εκκλησιά του Αϊγιάννη, κάθεται και γράφει στον ίδιο το Θεό:

«Και δε μας ακούς και δε μας βλέπεις [...]. Και να σκούζω νύχτα και μέρα από τις πληγές μου. Και να βλέπω τη δυστυχημένη μου φαμίλια και τα παιδιά μου πνιγμένα στα κλάματα και ξυπόλυτα. Και έξι μήνες φυλακωμένος σε δυο αδρασκελιές κάμαρη. Και γιατρό να μη βλέπομε, ούτε ν' αφήνουν κανένα να πλησιάσει να μας ιδεί. [...]. Όλοι θέλουν να χαθούμε. Μας κάνουν ανάκρισες ολωνών, κατ' οίκον έρευνα σπίτια, κατώγια, ταβάνια, κασέλες, εικόνες δικές σου [...]. Και στις 13 τουτουνού του μήνα [...] ήρθε ο μοίραρχος με τη στολή του, όπου μας φύλαγε, και μου λέγει να πάγω στη φυλακή του Μεντρεσέ, όπου φυλακώνουν τους κακούργους...» (Α' πα').

Αλλά τούτη τη φορά δεν μπόρεσε να κλείσει τις συμφωνίες με το Θεό. Είχαν αλλάξει τα χρόνια. Και τον πήγαν στο Μεντρεσέ, και τον ραπίσανε, και τον προπηλακίσανε, και τον κρίνανε σε μια δίκη που ήτανε μια μεγάλη αδιαντροπιά, και τον καταδικάσανε σε θάνατο, που έγινε ύστερα δεσμά και του χαρίστηκαν στις 2 Σεπτεμβρίου 1854. Ο Μακρυγιάννης είναι ένα λεβέντικο κουρέλι. Δε μιλά παρά με το Θεό και τα μικρότερα παιδιά του. Το σπίτι του και το περιβόλι του είναι ρημάδια. Ο τελευταίος ήχος της φωνής τους -ο τελευταίος που ξέρουμε και που θ' ακούσετε τώρα- έρχεται από μακριά, πολύ μακριά. Θαρρείς πως μια ολόκληρη φυλή πάει να ξεψυχήσει:

«Αφού με λευτέρωσαν και πήγα στο χαλασμένο μου σπίτι και στην ταλαίπωρή μου οικογένεια, μ' ανάδωσαν οι πληγές, τη μια Λαμπρή επέρσι και τη Λαμπρή που πέρασε πάγει δυο χρόνια τώρα. Πήγα στη σπηλιά που 'ναι στο περιβόλι μου να ξανασάνω. Και με το στανιό και ακουμπώντας με το ξύλο έσωσα εκεί. Μου ρίχνουν πέτρες και με χτυπούν και μαγαρισιές ανθρώπινες απάνω μου: 'Φάγε απ' αυτές, στρατηγέ Μακρυγιάννη, να χορτάσεις που 'θελες να κάμεις σύνταμα!' Και μ' ανοίγουν τόσες νέες πληγές από τα χτυπήματα κι από τ'άγκυλώματα [...]· εσάπισα, εσκουλήκισα. Αυτά έστειλα στη δημαρχία κι ακρόαση δε μού 'δωκε. Και εξακολούθαγε αυτό ως την παραμονή της Σωτήρος. Και ανήμερα με χτύπησαν πολύ· έμεινα νεκρός· δε στανόμουν, ζωντανός είμαι ή πεθαμένος...»(Α' πς')

Δεν είναι πολλά χρόνια, ψάχνοντας στο Εθνολογικό Μουσείο να βρω ενθύμια του Μακρυγιάννη, είδα το γύψινο αποτύπωμα του νεκρού

κεφαλιού του. Ήταν σαν ένα μαραγκιασμένο μήλο ή ένα πετράδι της ακρογιαλιάς, βαθιά γλυμμένο από το ακαταπόνητο κύμα, λίγο μεγαλύτερο από μια γροθιά. Αυτό το ταλαίπωρο πράγμα ήταν ό,τι είχε απομείνει, την ώρα του θανάτου, από την ωραία και την ευγενικά μορφή του μεγαλόψυχου άντρα.

Κεφάλαιο 3

Θα ήθελα τώρα προτού τελειώσω, να συνοψίσω τη γνώμη μου για την αξία του βιβλίου του Μακρυγιάννη. Ακούσατε λίγες περικοπές του. Είναι ελάχιστες και ανεπαρκείς. Αλλά θα σας δώσουν οπωσδήποτε μία μικρή βάση για να κρίνετε την ιδέα μου, που είναι η ακόλουθη: Ο Μακρυγιάννης είναι ο πιο σημαντικός πεζογράφος της νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας, αν όχι ο πιο μεγάλος, γιατί έχουμε τον Παπαδιαμάντη.

Ας αναλογιστούμε για μια στιγμή τι εννοούμε όταν λέμε πεζός λόγος. Εδώ και κάμποσες δεκαετίες, οι ποιητές πήραν την άδεια να μη χρησιμοποιούν κανονικά τα εξωτερικά και χοντρά γνωρίσματα της ποίησης -δεν ήταν άλλωστε διόλου γνωρίσματα- όπως οι ρίμες και ο παλιός μνημοτεχνικός στίχος. Αυτό δε σημαίνει φυσικά πως η διάκριση ανάμεσα στον ποιητικό και τον πεζό λόγο έπαψε να υπάρχει. Έγινε απεναντίας πιο ουσιαστική. Η ποίηση είναι ένα είδος χορού, η πρόζα είναι, και πρέπει να είναι, ένα βάδισμα που μας οδηγεί κάπου. Με την πρόζα που σας διαβάζω τώρα προσπαθώ να σας οδηγήσω, περπατώντας στο πλάϊ σας, για νά ιδήτε τι πράγμα είναι αυτός ο Μακρυγιάννης, όπως αν σας δεχόμουν σε μια άγνωστή σας πολιτεία. Αν είχα να γράψω ένα ποίημα που να εκφράζει τον Μακρυγιάννη δε θα ήταν διόλου το ίδιο. Θα κοίταζα να γράψω τρεις γραμμές ή τρεις σελίδες, συγκεντρώνοντας από την εμπειρία που έχω των εικόνων και των καημών του τόπου μου, τις λέξεις εκείνες που κατά το αίσθημά μου θα σας έδιναν τη συγκίνηση που μου έδωσε, χωρίς ίσως να τον ονομάσω διόλου, αυτόν ή τα πράγματα που ονομάζει. Στην ποίηση, το προηγούμενο βήμα δε χάνεται ποτέ μέσα στο επόμενο, απεναντίας μένει καρφωμένο στη μνήμη ως το τέλος και ακέραιο μέσα στο σύνολο του ποιήματος. Στην πρόζα, κάθε βήμα καταναλίσκεται μόλις τέλειωσε ο προορισμός του, που είναι να προχωρήσουμε. Η μονάδα στην ποίηση είναι η λέξη· είναι ο παράγραφος, είναι η σελίδα που γυρίζουμε σιωπηλά. Η

μορφή της και ο ρυθμός της είναι ο δρόμος, καθώς τον ακολουθούμε· και το περιεχόμενό της, τα πράγματα που συνδυάζονται, καθώς τα βλέπουμε προχωρώντας. Γι'αυτό η πρόζα που πάει να χορέψει είναι άσκημη πρόζα - δεν υπάρχει χειρότερο πράγμα στον κόσμο από την πρόζα που λέγεται «ποιητική»- και όλο το ζήτημα δεν είναι να τη γράψει κανείς ωραία αλλά να τη γράψει σωστά. Και δεν μπορεί να τη γράψει σωστά αν δεν έχει ορισμένα πράγματα να δείξει, που πιστεύει πως είναι αξιόλογα. Αν δεν έχει ένα σημαντικό περιεχόμενο.

Το περιεχόμενο της γραφής του Μακρυγιάννη είναι ο ατέλειωτος και ο πραγματικός αγώνας ενός ανθρώπου, που με όλα τα ένστικτα της φυλής του ριζωμένα βαθιά μέσα στα σπλάχνα του, αναζητά την ελευθερία, το δίκιο, την ανθρωπιά.

«Ανάμεσα Πάτρα και Γαστούνη» σημειώνει -το περιστατικό πρέπει να έχει συμβεί γύρω στα 1830- «είναι ένα χωριό, το Μέγα Σπήλαιγο. Έκαμα κονάκι εκεί. Μου παραπονιόνταν οι κάτοικοι από την τυραγνία που δοκιμάζουν από τους καλογέρους: ό,τι παίρνουν το αρπάζουν αυτήνοι. Είχα κονάκι σ' ενού παπά το σπίτι. Τότε τους λέγω:

«- Σαν τραβάτε τόση τυραγνία, δεν τ'αφήνετε το χωριό σας να φύγετε, να πάτε σ'άλλο χωριό εθνικό, πού 'ναι, τόσα;

»Μου λέγει η παπαδιά:

»-Όταν ήρθαν οι Τούρκοι, εμείς ήμαστε μέσα στο βάλτο στο νερό, τόσες ψυχές, να γλιτώσουμε. Και ήρθαν οι Τούρκοι και μας πιάσανε. Και ήταν το σώμα μας καταματωμένο από τις αδέλες -μας φάγαν. Και τα παιδιά πεταμένα μέσα -γιομάτο το νερό- σα μπακακάκια πλέγαν. Κι άλλα ζωντανά κι άλλα τελείωναν. Και μ' αφάνισαν κι εμένα και τις άλλες. Γιατί τα τραβήξαμε αυτά; Γι' αυτήνη τήν πατρίδα. Και τώρα δικαιοσύνη δε βρίσκομε από κανέναν. Όλο δόλο και απάτη.

»Κι έκλαιγε με πικρά δάκρυα. Την παρηγόρησα. Με πήρε το παράπονο κι έκλαψα κι εγώ» (Β' 258).

Πολέμησε, αγωνίστηκε πίστεψε, σακατεύτηκε, αηδίασε, θύμωσε. Αλλά έμεινε -όπως βγαίνει από το γράψιμό του το απελέκτο- πάντα ορθός ως το τέλος: άνθρωπος στο ύψος του ανθρώπου. Δεν έγινε μήτε

υπεράνθρωπος μήτε σκουλήκι. Αλήθεια, μια από τις χάρες του Μακρυγιάννη, που γεμίζει αγαλλίαση την ψυχή, είναι αυτό το συναίσθημα, που δεν παύει ποτέ να μας δίνει το συναίσθημα πως έχουμε στο πλάι μας έναν οδηγό -τόσο ανθρώπινο-, που είναι μέτρο των πραγμάτων και των όντων. Αυτό το ίδιο συναίσθημα που είναι ζυμωμένο με κάθε ελληνική ιδιοσυγκρασία, από τους παμπάλαιους καιρούς που ο Οιδίποδας κατάργησε τη Σφίγγα και τον εφιαλτικό κόσμο της λέγοντας μόνο μια λέξη: ο άνθρωπος.

Ο ελεύθερος άνθρωπος, ο δίκαιος άνθρωπος, ο άνθρωπος ζυγαριά της ζωής -αν υπάρχει μια ιδέα βασικά ελληνική, δεν είναι άλλη. Γεννιέται στα χαράματα της ελληνικής σκέψης· έπειτα τη διατυπώνει μια για πάντα ο Αισχύλος. Όποιος ξεπερνά το μέτρο είναι υβριστής, και ύβρις είναι το μεγαλύτερο κακό που μπορεί να μας συμβεί. Για να μεταχειριστώ τη φρασεολογία του Μακρυγιάννη, οι Έλληνες, από τα παλιά εκείνα χρόνια, είναι στο «έμεις», δεν είναι στο «εγώ». Γιατί μόλις το εγώ γυρέψει να ξεπεράσει το εμείς, αμέσως η Άτη, η αυστηρή μοίρα που φροντίζει για την ισορροπία του κόσμου, το κεραυνώνει. Ολάκερη η αρχαία μας τραγωδία είναι γεμάτη από τα σύμβολα αυτής της ιδέας. Και το σύμβολο που με συγκινεί περισσότερο απ'όλα το βρίσκω στους Πέρσες. Ο Ξέρξης, μας λέει ο παλιός μύθος, νικήθηκε γιατί ήταν υβριστής, γιατί έκαμε αυτή την υπέρογκη πράξη: μαστίγωσε τη θάλασσα. Γι'αυτό βρήκε στη θάλασσα τον όλεθρό του. Σ'αυτό το στοιχείο που μολονότι είναι πάντα ταραγμένο και δεν ήσυχάζει ποτέ, αναζητά πάντα την ισορροπία, το ζύγισμα.

Στο ξέσπασμα της επανάστασης, στην Άρτα, ο Μακρυγιάννης ακούει έναν μπέη να μιλά στους φίλους τους αυτά τα λόγια, που σημειώνει:

«Πασάδες και μπέηδες, θα χαθούμε! Θα χαθούμε! [...] Ότι ετούτος ο πόλεμος δεν είναι μήτε με το Μόσκοβο, μήτε με τον Εγγλέζο, μήτε με τον Φραντσέζο. Αδικήσαμε το ραγιά και από πλούτη και από τιμή και τον αφανίσαμε. Και μαύρισαν τα μάτια του και μας σήκωσε το ντονφέκι. Κι ο Σουλτάνος το γομάρι δεν ξέρει τι του γίνεται· τον γελάνε εκείνοι που τον τριγυρίζουν...». (Β' 24).

Την αιτία της ελληνικής επανάστασης και του ολέθρου των τυράννων τη διατυπώνει ο Μακρυγιάννης με μιά λέξη στο στόμα ενός αντιπάλου, όπως

ο Αισχύλος βάζει τους εχθρούς να μιλούν για την καταστροφή της Σαλαμίνας. «Θα χαθούμε γιατί αδικήσαμε». Τους αρχαίους, αν θέλουμε πραγματικά να τους καταλάβουμε, θα πρέπει πάντα να ερευνούμε την ψυχή του λαού μας. Τα λόγια αυτά ειπώθηκαν στα 1821. Ο Μακρυγιάννης τα κρατά στη μνήμη του για να τα σημειώσει χρόνια αργότερα, κατά τα 1829, αφού μάζεψε όλη την πείρα της τρομαχτικής εκείνης πάλης. Τον βλέπω να τα συλλογίζεται σε δύσκολες ώρες. Υπάρχουν πίσω από κάθε του πράξη και από κάθε του απόφθεγμα. Πίσω από την ακόλουθη συνομιλία που έχει με το Γάλλο ναύαρχο de Rigny, όταν ετοιμάζεται να πολεμήσει στους Μύλους:

«Εκεί πού 'φκιανα τις θέσεις στους Μύλους, ήρθε ο Ντερνύς να με ιδεί: Μου λέγει:

»- Τι κάνεις αυτού; Αυτές οι θέσεις είναι αδύνατες· τι πόλεμο θα κάνετε με τον Μπραϊμη αυτού;

»Του λέγω:

»- Είναι αδύνατες οι θέσεις κι εμείς. Όμως είναι δυνατός ο Θεός που μας προστατεύει, και θα δείξομε την τύχη μας σ'αυτές τις θέσεις τις αδύνατες. Κι αν είμαστε ολίγοι στο πλήθος του Μπραϊμη, παρηγοριόμαστε μ'έναν τρόπο· ότι η τύχη μας έχει τους Έλληνες πάντοτε ολίγους. Ότι αρχή και τέλος παλαιόθε και ως τώρα, όλα τα θεριά πολεμούν να μας φάνε και δεν μπορούνε. Τρώνε από μας και μένει και μαγιά. Και οι ολίγοι αποφασίζουν να πεθάνουν. Και όταν κάνουν αυτήνη την απόφαση, λίγες φορές χάνουν και πολλές κερδαίνουν. Η θέση όπου είμαστε σήμερα εδώ είναι τοιούτη. Και θα ιδούμε την τύχη μας οι αδύνατοι με τους δυνατούς.

»- Τρε μπιεν, λέγει κι αναχώρησε ο ναύαρχος» (Β' 169).

Αυτή είναι η πίστη και η ασφάλεια που μας δίνει ο Μακρυγιάννης.

Ο δεύτερος λόγος που πιστεύω πως ο Μακρυγιάννης είναι ο πιο σημαντικός πεζογράφος μας είναι γιατί τον νομίζω σαν ένα μεγάλο διδάσκαλο της γλώσσας μας. Αν εξαιρέσω την ερειπωμένη Γυναίκα της Ζάκυθος του Σολωμού, δεν ξέρω άλλο κείμενο στα νέα μας γράμματα που να διδάσκει τόσα πολλά όσο το κείμενο του Μακρυγιάννη.

Κάποτε μου έτυχε να γράψω έναν πρόλαγο στα ποιήματα του Κάλβου· κι επειδή νόμισα πως ένα από τα σπουδαία προβλήματα που έθετε ο Κάλβος ήταν το πρόβλημα της γλωσσικής έκφρασης, μ'έφεξαν γιατί ασχολήθηκα μ'αυτό, αντί ν'ασχοληθώ με πράγματα που βροντοφωνούσε ο ποιητής και δεν είχαν καθόλου την ανάγκη μου για να γίνουν αισθητά από τον καθένα. Με απασχολεί η γλώσσα, γιατί είναι το υλικό του συγγραφέα, και όχι γιατί μ'αρέσει να ξαναγυρίζω στο παλιό γλωσσικό ζήτημα, που είναι τελειωμένο για την Ελλάδα. Κανένας λογοτέχνης δε γράφει πιά, εδώ και χρόνια, τους νεκρούς τύπους. Φαντάζομαι πως όταν με το καλό γυρίσουμε στον τόπο μας, δε θα τους χρησιμοποιεί πια ούτε το Κράτος ούτε η δημοσιογραφία. Σκεφτείτε πως σήμερα, στα μαύρα χρόνια της σκλαβιάς, ολόκληρος ο τύπος που κυκλοφορεί στο πείσμα των τυράννων και εκφράζει την ελεύθερη σκέψη του έθνους, γράφεται στη ζωντανή μας γλώσσα. Αν όμως το γλωσσικό ζήτημα τελείωσε, δεν πρέπει να ξεχνούμε πως κανένας συγγραφέας δεν μπορεί να σταθεί αν δεν είναι άρχοντας της γλώσσας, όχι των λεξικών ή του συνταχτικού, αλλά αυτής της ζωντανής φύσης που του μεταγγίζει κάθε στιγμή που ανασαίνει η φυλή του. Και για να νιώσουμε και ν'αφομοιώσουμε αυτή τη φύση, θα πρέπει να αισθανθούμε και να ζήσουμε κείμενα σαν του Μακρυγιάννη, που είναι καθώς πιστεύω κείμενα καθαρτήρια.

Περιεχόμενο, γλώσσα. Το περιεχόμενο που θέλει να εκδηλωθεί και η γλώσσα που πρέπει να δώσει μια μορφή, μια ύπαρξη στο περιεχόμενο, να το βγάλει από την αφάνεια. Αυτή η ενέργεια και αυτή η αντενέργεια, ενωμένες στο τέλος, φτιάνουν το ύφος. Οι δυο αντίμαχες αυτές δυνάμεις είναι οι δυσκολίες ενός συγγραφέα. Μ' αυτές διαμορφώνεται και διαμορφώνει ένα ύφος, μια «φωνή», όπως έλεγαν οι αρχαίοι. Κάνει έναρθρο λόγο. Γι'αυτό, με τη γλώσσα και μόνο, όσο καλά και να την ξέρουμε, μπορούμε να κάνουμε περίφημες φράσεις -«σαν τ'άχερο στ'αλώνι», όπως λέει το τραγούδι. Αλλά χωρίς την αντίσταση και το βάρος των πραγμάτων, που πρέπει να αρθρώσουμε, ύφος δε θα έχουμε ποτέ. Ύφος είναι οι δυσκολίες που βρίσκει ένας άνθρωπος για να εκφράσει κάτι, ύφος είναι η ανθρώπινη προσπάθεια, «ύφος είναι ο άνθρωπος», όπως διδάσκει ένα σοφό ρητό. Γι'αυτό, το ύφος του Μακρυγιάννη είναι τόσο πραγματικό. Και μοναδικό, γιατί ήταν μοναδικές οι δυσκολίες του.

Μιλώντας σας για την υλική όψη του χειρογράφου του Μακρυγιάννη, σας έλεγα πως μοιάζει με μια οικοδομή όπου συλλαβίζει κανείς το πέρασμα μιας ανθρώπινης προσπάθειας. Το γράψιμό του είναι το ίδιο: μια χειροποίητη οικοδομή. Σε κάθε της λεπτομέρεια, στην ένταση, στην ευκολία, στο παραστράτημα, βλέπει κανείς το πέρασμα ενός ολοζώντανου ανθρώπου. «Ο καλύτερος τρόπος να κρίνουμε ένα κείμενο είναι να κοιτάξουμε να βρούμε ποιες λέξεις του δε λειτουργούν», είπε κάποιος. Το ποσοστό των λέξεων που δε λειτουργούν στον Μακρυγιάννη είναι μικρότερο παρά στα έργα όλων των πεζογράφων μας που ξέρω. Και για να τελειώσω, θα ήθελα να θυμηθώ μια φράση του Πιραντέλλο, που συλλογίζομαι πάντα όταν έχω να κρίνω ένα κείμενο. «Υπάρχει» λέει «ένα ύφος πραγμάτων και ένα ύφος λέξεων· και αυτός είναι ο λόγος που ο Δάντης πέθανε στην εξορία, και αυτός είναι ο λόγος που στεφάνωσαν τον Πετράρχη στο Καπιτώλειο». Οι ποιητές κάνουν παράξενες προφητείες. Συλλογίζομαι πως αν ο υπέρογκος παλιάτσος του φασισμού είχε προσέξει τη φρασούλα του Πιραντέλλο, δε θα καταντούσε στα τωρινά του χάλια. Τον έφαγε η πομπή των λέξεων, αυτή η τραγική φρεναπάτη. Αλλά οι πολιτικοί έχουν σπάνια τον καιρό να προσέξουν κάτι τέτοιες λεπτομέρειες.

Οπωσδήποτε, αυτό το ύφος των πραγμάτων, το ύφος της ανάγκης, το ύφος το αποτελεσματικό, το βρίσκω στον Μακρυγιάννη. Ποτέ δεν ξανακούσαμε στην Ελλάδα μια τόσο αδρή φωνή. Κι αυτό δεν είναι λαογραφία. Η φωνή του Μακρυγιάννη είναι ένας κλώνος από το στιβαρό δέντρο που έδωσε τον Ερωτόκριτο και τη Θυσία του Αβραάμ, τα δημοτικά μας τραγούδια, κι έδωσε ακόμη -προτείνω την ταπεινή μου ιδέα για όσο αξίζει- τον πιο μεγάλο καλλιτέχνη που βγήκε από την Ελλάδα, ύστερα από τους αρχαίους, το Θεοτοκόπουλο.

Αυτά είχα να σας πω για τον Μακρυγιάννη, τον αγράμματο στρατοκόπο ενός μεγάλου βίου, που με τόση προσπάθεια αποτυπώνει πάνω στο χαρτί τα πράγματα που βλέπει η συνείδησή του. Τον σίγουρο μαντατοφόρο της μακριάς και αδιάσπαστης λαϊκής μας παράδοσης, που επειδή την κρατά τόσο βαθιά ριζωμένη μέσα του, έρχεται να μας πει με τη φωνή πολλών ανθρώπων, και όχι ενός μονάχα, τι είμαστε και πως είμαστε κι εμείς οι ίδιοι. Πως ο θυμός του, ο πόνος του και η τραγωδία του, δεν είναι ατομικές του υποθέσεις, αλλά υποθέσεις δικές σας και δικές μου και όλων μας· υποθέσεις

όπου όλοι μαζί, πεθαμένοι και ζωντανοί, είμαστε αλληλέγγυοι και συνυπεύθυνοι. Έρχεται να μας ψιθυρίσει πως οι ομορφιές μας και τα στολίδια μας και τα υπάρχοντα, που τα νομίζαμε πολύτιμα, πάνε και πάνε, πάλιωσαν και τρίφτηκαν κι έγιναν σαρίδια, και πως σε τίποτε άλλο δε φελάν παρά να μας βαραίνουν, όπως την τραγική και την απελπισμένη Φαίδρα.

Έρχεται να το ψιθυρίσει στους πνευματικούς ανθρώπους τουλάχιστο.

Από τις παραμονές του περασμένου πολέμου οι πνευματικοί τεχνίτες της Ευρώπης -εννοώ τα ενδεικτικά έργα- έχουν καθαρά τη συνείδηση πως ζουν σ'έναν κόσμο χαλασμένο. Αυτή η συνείδηση προκάλεσε εξαιρετικά βίαιες πνευματικές επαναστάσεις, που φάνηκαν από τα πρώτα χρόνια της ειρήνης. Όλη η περίοδος του μεσοπολέμου μπορεί να χαρακτηριστεί σα μια περίοδος απογνωσμένων αναζητήσεων, εσωτερικών ανασκαφών, ελέγχου της πραγματικότητας που μας περιστοιχίζει και που γίνεται στάχτη στα δάχτυλα που την αγγίζουν. Και αυτά οδηγούσαν στο απροχώρητο, στη σιωπή. Υπήρχε η αίσθηση μιας βαριάς αμαρτίας σ'αυτή την κατάσταση. Πάνω σ' αυτή την Έρμη Χώρα, για να χρησιμοποιήσω ένα χαρακτηριστικό τίτλο των χρόνων εκείνων, ήρθαν άλλοι νέοι και ζήτησαν να χτίσουν. Ο ισπανικός πόλεμος, που είναι η αρχή του σημερινού, τους έδωσε αφορμή να δώσουν τα τελευταία σημάδια τους.

Από τον ισπανικό πόλεμο και πέρα δεν ξέρουμε πια. Δεν είναι υπερβολή να πούμε πως περνούμε μια περίοδο πνευματικού συσκοτισμού στην Ευρώπη. Ο σημερινός πόλεμος δεν είναι, όπως ο περασμένος, εποχή καλλιτεχνικής δημιουργίας. Και το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να λογαριάζουμε την περασμένη μας πείρα και την τωρινή, προσμένοντας την αυγή που αναπότρεπτα θα χαράξει. Το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να κουβεντιάζουμε με γνωστούς και μ' αγνώστους συντρόφους· να προσέχουμε τα μηνύματα και αυτών και των αληθινών πνευματικών προγόνων μας· να καθαρίζουμε τη συνείδησή μας από τις πρόσκαιρες φαντασιοπληξίες· και να πιστεύουμε πως ένας τόσο μεγάλος πόνος όπως ο σημερινός δεν μπορεί παρά να μας οδηγήσει σε μια μεγάλη ανάσταση, και να κοιτάζουμε πώς θα είμαστε έτοιμοι να φανούμε αντάξιοι της· να κάνουμε το χρέος μας -«ποίηση του χρέους» ονόμαζε ένα από τα μεγάλα του ποιήματα ο Σολωμός. Η ανάσταση αυτή δεν μπορεί να είναι παρά μια

ανάσταση της ζωής του ανθρώπου, με την πιο βαριά έννοια. Και σαν τέτοια, θα πρέπει να καταργήσει τις ωμότητες, τα φίμωτρα, τις φυλακές, τις υποκρισίες. Θα πρέπει να είναι έτσι, ή θα έχουν πάει, αλίμονο, όλα αυτά που ζούμε τώρα στα χαμένα· θα είναι έτσι, ή θα έχει πέσει ο κόσμος σε μια κατάσταση γενικής νεκροφάνειας. Και αν γίνει αυτό που πιστεύουμε και αγωνιζόμαστε για να γίνει, τότε είναι πολύ πιθανό, πως στην πατρίδα μας, όπου για πρώτη φορά οι ανθρώπινες αξίες είδαν το φως, οι φωτισμένοι και οι μορφωμένοι θα καταλάβουν, γιατί ακριβώς θα είναι πραγματικοί φωτισμένοι και μορφωμένοι, πως η παιδεία της ψυχής τους θα έχει πολλά να ωφεληθεί από ένα έργο σαν του Μακρυγιάννη, που είναι, καθώς πιστεύω, η συνείδηση ενός ολόκληρου λαού- μια πολύτιμη διαθήκη.

Πηγές: Κείμενο: Γιώργου Σεφέρη, Δοκίμες, εκδ. Ίκαρος, Αθήναι 1981

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 400 – 23/03/2018

Η ηρωική μορφή του Μάρκου Μπότσαρη του Λαοκράτη Βάσση

Εκτενές απόσπασμα από ομιλία σε εκδήλωση του Πολιτιστικού και Οικολογικού συλλόγου Λάκκας Σουλίου, Θεσπρωτικό Πρεβέζης, 8/7/2018 – Περιέχεται στο βιβλίο του Λαοκράτη Βάσση: Το επικυριαρχούμενο μέλλον μας και ο διαχειριστικός «νέο-διπολισμός», εκδόσεις Ταξιδευτής.

Κάθε που σκεφτόμουν, πριν πιάσω το μολύβι, τι θα σας πω ως βαθύτερη αλήθεια για τον Μάρκο Μπότσαρη, άλλοτε μου έρχονταν στο νου οι στίχοι του Σεφέρη:

*«Και πόσο παράξενα αντρείεύεσαι μιλώντας με τους πεθαμένους,
όταν δε φτάνουν πια οι ζωντανοί που σου απόμεναν».*

Κι άλλοτε οι μελοποιημένοι απ' τον Μίκη Θεοδωράκη στίχοι του Ρίτσου:

*«Το σπίτι αυτό πώς θα χτιστεί,
τις πόρτες ποιος θα βάλει,
πού' ναι τα χέρια λιγοστά
κι ασήκωτες οι πέτρες.
Σώπα, τα χέρια στη δουλειά τρανεύουν κι αυγαταίνουν.
Και μη ξεχνάς, ολονυχτίς
βοηθούν κι οι αποθαμένοι».*

Αφήνοντας σε σας την εύκολη ερμηνεία του συνειρμού μου, σε μια περίοδο που ο τόπος μας ψάχνει εναγωνίως μεταμνημονιακό βηματισμό, μπαίνω αμέσως στο θέμα μας, που είναι: «Η μορφή και το ήθος του Μπότσαρη» του πρωτοκαπετάνιου του '21 Μάρκου Μπότσαρη, ξεκινώντας από την καίρια επισήμανση πως σπάνια για έναν ήρωα, όπως για τον Μάρκο, η ιστορική αλήθεια από τη μια κι ο μύθος, η δόξα και ο θρύλος που τη συνοδεύουν απ' την άλλη, βρίσκονται σε τέτοια αντιστοιχία.

α) Ποια όμως είναι η ιστορική αλήθεια για το «φαινόμενο Μάρκος Μπότσαρης»;

Η μοναδική μορφή του, με αυτονόητη και στην περίπτωση του, όπως σε όλους τους μεγάλους της ιστορίας, τη φυσική (γονιδιακή) δωρεά, σφυρηλατήθηκε στο προεπαναστατικό καμίνι των αγώνων του Σουλίου εναντίον των Οθωμανών και του Αλή Πασά, όπου ανάσανε από τα γεννοφάσκια του τη Σουλιώτικη ανδρεία, αλλά και σηματοδεύτηκε ανεξίτηλα από την ανελέητη σφαγή των Μποτσαραιών απ' τον πανούργο Αλή Πασά στο Σέλτσο, παίρνοντας εκεί το ματωμένο βάπτισμα του πυρός στα δεκατέσσερά του χρόνια. Για να **αναδειχτεί**, μετά τη δολοφονία του πατέρα του, πολύ νέος, στα εικοσιτρία του, σε άξιο αρχηγό της φάρας του και λίγο αργότερα σε ασύγκριτης ηγητορικής ποιότητας πρωτοκαπετάνιο της Εθνεγερσίας του '21, όπως τον πολυτραγούδησε και τον θρήνησε, μετά το Κεφαλόβρυσο της Ευρυτανίας, η δημοτική μας μούσα:

*Να ήταν η μέρα βροχερή, σαΐνι Μάρκο Μπότσαρη,
κι η νύχτα χιονισμένη, Μάρκο καπετάν Σουλιώτη*

(καταγραφή απ' τον Γιώργο Γιάννο, Νικολίτσι, Πρεβέζης)

Πέραν της ιστορικο/πολιτιστικής «μήτρας» του Σουλίου και των «αρχετυπικών» γνωρισμάτων της καταγωγής του, ως φύτρας δηλαδή των Σουλιώτικων βουνών και ως γόνου της σκληρής Μποτσαραιϊκής φάρας, έπαιξαν ρόλο, λιγότερο ή περισσότερο, στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του αφενός κρίσιμες **παιδευτικές επιρροές** και αφετέρου κρίσιμα **τραυματικά συμβάντα** της ζωής του.

Για τις παιδευτικές του επιρροές: Θα ξεκινήσω απ' το ότι δάσκαλός του στο Σούλι ήταν ο φλογερός καλόγερος Σαμουήλ, που, κατά τον Αναστάσιο Γούδα, μαζί με τα *«ολίγιστα γράμματα»*, του ενστάλαξε στην ψυχή *«εξ απαλών ονύχων την ευσέβειαν και το προς τους Τούρκους άσπονδον μίσος»*. Μπορούμε να φανταστούμε την παιδευτική λειτουργία της υποβλητικής μορφής του στον προνομιακά προικισμένο και ευαίσθητο Μάρκο. Κι ίσως όχι τόσο μ' αυτά που τον πρωτο-δίδαξε όσο με τη μαρτυρική επισφράγιση στο Κούγκι αυτών που του δίδαξε και του υπέβαλε με το παράδειγμά του ως αγωνιστικό ήθος και στάση ζωής. Θα σταθώ επίσης ιδιαιτέρως και σε μιαν άλλη παιδευτική επιρροή σχετιζόμενη με την **στρατηγική του ιδιοφυΐα**, που δεν εξηγείται μόνο απ' το ότι είχε τη Σουλιώτικη ανδρεία στο «αίμα» του, όπως λέμε, ή απ' το ότι αναδείχτηκε στο πεδίο των πολλών πολεμικών του μαχών, που προφανώς και συναποτελούν το θεμέλιό της. Εννοώ τη θητεία του στο Γαλλικό στρατό στα Εφτάνησα, όπου βρέθηκε, έστω και για λίγο, με τον πατέρα του μετά το μακελειό στο Σέλτσο. Εκεί ο ευφυέστατος Μάρκος διδάχτηκε τη σύγχρονη διεξαγωγή του πολέμου και την αναπόσπαστη σχέση της με την πολιτική στρατηγική, τη διπλωματία και την κατασκοπεία, πέραν των καθαρών πολεμικών στρατηγικών και τακτικών. Κατά ένα τρόπο διδάχτηκε τη σύγχρονη επαγγελματική διεξαγωγή του πολέμου και μπόλιασε με στοιχεία της τη βιωμένη Σουλιώτικη πολεμική εμπειρία, δημιουργώντας μια οιονεί «σχολή πολέμου», που γρήγορα τον ανέδειξε, με δεδομένη πάντοτε την παροιμιώδη γενναιότητά του, καθώς πολεμούσε πάντοτε μπροστά απ' τα παλικάρια του, σε μακράν κορυφαίο, αναγνωρισμένο από φίλους και εχθρούς, πρωτοκαπετάνιο της εθνεγερσίας του '21.

Για τα πολύ κρίσιμα, επίσης, τραυματικά συμβάντα: Ιδιαιτέρως θα σταθώ στην προαναφερθείσα άγρια σφαγή στο Σέλτσο. Εκεί, μόλις στην εφηβεία του, θα μπορούσαμε να πούμε πως υπεγράφη στον εσώτατο πυρήνα της συνειδησής του με το πολύ αίμα των δικών του το πατριωτικό συμβόλαιο χρέους που προσδιόρισε και όρισε αμετάθετα τη ζωή του. Εκτιμώ, ακόμη, πως και δυο άλλα τραύματα πρέπει, αλλιώς το καθένα απ' αυτά, να έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ιστορική του περπατησιά. Το ένα είναι η δολοφονία του πατέρα του, που, αντίθετα από τα συνήθως συμβαίνοντα, δεν τον οδήγησε σε αντεκδικητικό μίσος, αλλά, αιρόμενος

στο ύψος των εθνικών περιστάσεων και συμπεριφερόμενος με συγχωρητική εθνική φρόνηση αληθινού ηγέτη, έφτασε στο σημείο να ασπαστεί, «*δια την αγάπην της πατρίδος*», τον Γώγο Μπακόλα, φυσικό αυτουργό της δολοφονίας, διδάσκοντας άλλα ήθη στο αναγεννώμενο έθνος μας. Θέλει πολύ μεγάλη καρδιά μια τέτοια συμφιλιωτική υπέρβαση και απόλυτη αφοσίωση στο υπέρτατο αξιακό πρόταγμα της εθνεγερσίας, που την υπαγόρευσε. Κι αυτό μόνο ένας Μάρκος Μπότσαρης, με το αξεπέραστο ήθος του, μπορούσε να το κάνει. Το άλλο τραύμα είναι το εκ του στίγματος της συναλλαγής του σεβάσμιου γενάρχη της φάρας του Γιώργη Μπότσαρη, που αυτοκτόνησε εξ αυτού στα γεράματά του. Αυτό το βάρος, με την αποτρεπτική για την ευγενή φύση του λειτουργία, ο μεγάλος Μάρκος το «απέσεισε» με την καθ' όλα εξαγνιστικά υπερήφανη διαδρομή του, ιδίως όπως αυτή επισφραγίστηκε απ' τον ηρωικό επίλογο της ζωής του, που, όπως θα πούμε πιο κάτω, τον τοποθέτησε στο πάνθεο των ηρώων οικουμενικής ακτινοβολίας.

β) Ο τραγικός θρίαμβος στο Κεφαλόβρυσο

Για μια πιο ολοκληρωμένη αίσθηση της ιστορικής αλήθειας για τον Μάρκο Μπότσαρη, θα έπρεπε να αναφερθώ και στις πολλές πολεμικές μάχες του, λίγο πριν αλλά και κατά τα δύο πρώτα χρόνια της Εθνεγερσίας μας, όπως, για παράδειγμα, στο Λούρο, στους Βαριάδες, στη Ρινιάσα, τα Πέντε Πηγάδια και τα Δερβίζιανα, στο Κομπότι, στην Πλάκα, στο Πέτα, στο Μεσολόγγι και στο Κεφαλόβρυσο, στις οποίες και έλαμψε ο μεγάλος στρατηγικός του νους. Επειδή όμως δεν χωράει σε τούτη την αναφορά, θα αρκεστώ στην υπόμνηση του ηθικού μεγαλείου των τελευταίων στιγμών της ζωής του, που, ως κορύφωση της συνολικής στάσης ζωής του, επισφραγισμένης με το ίδιο του το αίμα, τον ανέδειξε στα μάτια Ελλήνων και ξένων **σε Λεωνίδα του νεότερου ελληνισμού**. Ενός ηθικού μεγαλείου που, με δεδομένα τα όσα ζούμε, υπέβαλε την ιδέα αλλά και τον τίτλο της ομιλίας που ακούτε.

Στα μέσα του 1823, με την Επανάσταση να έχει τεθεί εν κινδύνω, καθώς ο Μοριάς σπαράσσεται από τον εμφύλιο κι η Ρούμελη υποφέρει απ' τις αντιζηλίες των οπλαρχηγών, ενώ ο Μουσταή Πασάς επελαύνει με μεγάλες δυνάμεις στη Δυτική Στερεά, ο πρωτοκαπετάνιος του αγώνα Μάρκος

Μπότσαρης δίνει ως φυσικός ηγέτης του εγερμένου έθνους μοναδικό μάθημα ήθους, απ' αυτά που διαμορφώνουν τους αξιακούς κώδικες των λαών. Έχοντας διοριστεί στρατηγός Δυτικής Ελλάδος και βλέποντας να θεριεύουν οι φθόνοι για αξιώματα και να προσφέρονται για κατευνασμό πληθωριστικά διπλώματα στρατηγίας, συγκέντρωσε τους Σουλιώτες συμπολεμιστές του κι ύστερα από μια μνημειώδη ενωτική και πατριωτική ομιλία, σήκωσε ψηλά το δίπλωμα του Στρατηγού, το φίλησε, το ακούμπησε στο μέτωπό του και το ξέσχισε μπροστά τους λέγοντας:

«Εγώ, αδέρφια μου, δεν ζήτησα βαθμούς από τη Διοίκηση, ούτε αρχηγός διορίστηκα. Βαθμός μου χορηγήθηκε... Αλλά για να σας αποδείξω ότι είμαι πολύ μακριά του να έχω σκοπούς φιλαυτίας και εγωισμού, και ότι είμαι ο Μάρκος εκείνος που είδατε πάντοτε στο πλευρό σας μαχόμενο, ιδού ενώπιόν σας σχίζω το δίπλωμα της στρατηγίας και σας ορκίζομαι πως άλλο αξίωμα δεν θέλω, ειμή εκείνο που είχαν οι προπάτορές μου και εσείς οι ίδιοι έχετε... Ιδού ο εχθρός μας περιμένει. Στο πεδίο της μάχης να δοξάσουμε και να τιμήσουμε τον γενναιότερο. Όποιος είναι άξιος, να έρθει αύριο μαζί μου και θα λάβει το δίπλωμα απ' τον Σκόδρα – Πασά, που έρχεται να μας ματασκλαβώσει».

Τέτοιες στιγμές δεν μας χαρίζει πολλές η ιστορία!

Το τι έγινε την επόμενη είναι γνωστό. Ο μεγάλος Μάρκος σχεδίασε, διοργάνωσε και διεξήγαγε, με τη στρατηγηματική παρατολμία του και την απλησίαστη ανδρεία του, την καθ' όλα περίτεχνη νυχτομαχία του Κεφαλόβρυσου Ευρυτανίας, ηγούμενος 350 Σουλιωτών και με συμμαχητή απ' τους άλλους οπλαρχηγούς δυστυχώς μόνο έναν, τον επίσης Σουλιώτη Κίτσο Τζαβέλα. Που έμελλε να είναι και ο τραγικά νικηφόρος επίλογος της πολύ σύντομης ζωής τους, αφού σ' αυτή τη θριαμβευτική μάχη σκοτώθηκε μόλις στα τριαντατρία του χρόνια.

γ) Ο απόηχος της ιστορικής αλήθειας

Ο απόηχος της ιστορικής αλήθειας για το φαινόμενο «Μάρκος Μπότσαρης» ήταν, όπως έχω προαναφέρει, απολύτως αντίστοιχος του πραγματικού του μεγαλείου. Ο θάνατός του, που προκάλεσε σπαραχτικό θρήνο σε όλη την Ελλάδα, προσέδωσε στη φήμη του, πολύ πέραν των ελληνικών συνόρων, θρυλικές διαστάσεις. Δεν είναι καθόλου τυχαίο που ο Βίκτωρ Ουγκώ τον χαρακτήρισε *«Λεωνίδα της νεότερης Ελλάδας»* και τον συμπεριέλαβε στους κορυφαίους ήρωες των νεότερων χρόνων, μαζί με τον Γεώργιο Ουάσιγκτον, τον Σιμόν Μπολιβάρ και τον Πολωνό Κοσιούσκο. Να μη θεωρηθεί υπερβολή αν παρατηρήσω πως, με δεδομένη τη διαφορετικότητά τους, συγκίνησε τον κόσμο περίπου όπως ο Τσε Γκεβάρα στους δικούς μας καιρούς. Ο Αθανάσιος Ψαλίδας σε γράμμα του στον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο μας πληροφορεί πως *«οι αρχόντισσες της Αγγλίας και της Φράντζας τον έχουν κρεμασμένον με χρυσήν άλυσσον στα στήθη τους ως εγκόλπιον»*, όπως οι νέοι του καιρού μας φορούν μπλουζάκια με τη μορφή του Τσε Γκεβάρα. Κι ούτε είναι τυχαίο που το όνομά του δόθηκε σε κεντρικό δρόμο του Παρισιού (Rue Botzaris), σε σταθμό του μητροπολιτικού σιδηροδρόμου (Botzaris), σε μεγάλο εμπορικό κέντρο (Gallerie Botzaris), σε ταχυδρομείο (Post Botzaris) και σε μέγαρο του τηλεφωνικού κέντρου (Botzaris).

Εκεί όμως που, όσο πουθενά αλλού, μπορεί κανείς να διαπιστώσει το πόσο η ηρωική μορφή του συγκίνησε τον κόσμο όλο είναι η τέχνη. Έλληνες και ξένοι ιερουργοί της , από τους πιο μεγάλους, ποιητές, πεζογράφοι, ζωγράφοι, γλύπτες και μουσουργοί, εμπνεύστηκαν και απαθανάτισαν το ηρωικό του μεγαλείο. Θα αναφέρω, πολύ ενδεικτικά, το πατριαρχικό δίδυμο της νεοελληνικής ποίησης, τον Σολωμό και τον Κάλβο, κι απ' τους ξένους, μαζί με τον Βίκτωρα Ουγκώ, τον Γερμανό Γουλιέλμο Μύλερ και τον Αμερικανό Άλεκ, αλλά και τους διάσημους ζωγράφους και γλύπτες, όπως ο Ντελακρουά, ο Λιπαρίνι, ο Σεφέρ και ο Νταβίντ ντ' Ανζέ. Προφανώς κι έχει τη σημασία του το ότι η μορφή του Μάρκου Μπότσαρη ήταν απ' τις αγαπημένες και του μεγάλου λαϊκού μας ζωγράφου Θεόφιλου. Όπως πρωτίστως και πάνω από όλες τις άλλες δημιουργίες έχουν την πολύ μεγάλη σημασία τους τα μοιρολόγια και τα τραγούδια της δημοτικής μούσας, καθώς αυτά τα διαμάντια της δημοτικής μας ποίησης εκφράζουν

με τον αυθεντικότερο τρόπο τη θέση που είχε ο Μάρκος Μπότσαρης στη λαϊκή ψυχή. Δεν υπάρχει ήρωας του '21 που να θρηνηθήκε τόσο ο χαμός του και να τραγουδήθηκε, ακόμα περισσότερο, ο ηρωϊσμός του. Κι αυτό όχι ως η συνήθης μυθοποιητική υπεραναπλήρωση αυτών που θα θέλαμε να είχαμε, αλλά ως υμνητική παραδοχή του ότι στον Μάρκο Μπότσαρη η δημοτική μούσα αναγνώρισε τη συνισταμένη των διαχρονικών αρετών μας. Σας διαβάζω ένα απ' τα πολλά τραγούδια (θρήνους) για τον Μάρκο:

*«Θέλ'τε ν' ακούστε κλάματα κι αντρίκια μοιρολόγια,
Περάστε απ' τ' Αντλικό, το δόλιο Μεσολλόγι,
Εκεί θ' ακούστε κλάματα κι αντρίκια μοιρολόγια,
Πώς κλαίει ο γέρο-Νοταράς στου Μάρκου το κιβούρι.
Γονατιστός τον έκλαιγε, γονατιστός τον κλαίει».*

δ) Ποιος ήταν τελικά ο Μάρκος Μπότσαρης;

Για μια έμμεση απάντηση σ' αυτό το ερώτημα εράνισα ένα ελάχιστο δείγμα απόψεων:

Θ. Κολοκοτρώνης: Σαν τον Μάρκο δεν θα ματαγεννήσει η πατρίδα.

Γ. Καραϊσκάκης: Καμιά μάνα δεν γέννησε παλικάρι σαν αυτόν... Ο Μάρκος ήταν τρανός! Είχε νου που δεν είχε άλλος, είχε καρδιά λιονταριού και γνώμη δίκαια σαν του Χριστού. Ούτε το δάχτυλό του δεν του φτάνουμε!

Μουσταή Πασάς της Σκόδρας, αρχηγός των Τούρκων στο Κεφαλόβρυσο: Ε, ορέ Μάρκο! 'Ηθελα να είχα την παλικάριά σου.

Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος: 'Ηταν αρνί με λιονταριού καρδιά!

Διον. Κόκκινος: Λάμπει από αρετή κι από ηρωισμό.

Διακήρυξη του Εκτελεστικού (Πρόεδρος ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης): «Έλληνες! Ιδού φίλτατοι Έλληνες, ιδού και άλλος Λεωνίδας εις τον αιώνα μας..!».

Η προσωπογραφία του Μάρκου Μπότσαρη από τον Γεώργιο Γαζή, γραμματικό του Καραϊσκάκη, τα λέει όλα για τον πρωτοκαπετάνιο του Αγώνα:

«Παρατηρήθησαν, γράφει, εις τον Μάρκον προτερήματα πολλά και αξιέπαινα, ων τα ουσιωδέστερα είναι ταύτα:

α. Είχε νου διπλούν, τουτέστι πολεμικόν και πολιτικόν

β. Είχε δίψαν δόξης άσβεστον

γ. Ετιμούσε τους πεπαιδευμένους και αγαπούσε τας συναναστροφάς των.

δ. Εις τον στρατόν εφύλαττε χαρακτήρα σεμνόν και συναναστροφήν τιμίαν, μεμιγμένην με κομψότηας. Οι λόγοι του ήσαν ολίγοι και μετρημένοι.

ε. Σύστημα είχε να ακούει πολλά και με ένα λόγον μετρημένον εις κάθε υπόθεσιν να δίδει τέλος.

στ. Ήταν τακτικός εις τα φερσίματά του και κρυψίνους εις τα φρονήματά του.

ζ. Προς μεν τους μικροτέρους εφύλαττεν ύφος ηγεμονικόν, προς δε τους ομοίους του ευπροσήγορον και φιλικόν, εις δε τους μεγαλυτέρους συνεσταλμένον και σεμνόν.

η. Όταν ήκουεν αποπίας ή αισχρολογίας, ηρυθρία και εκυριεύετο από μίαν αιδώ παρθενικήν.

Εν συντόμω, η φύσις τον είχε στολισμένον με όλα τα προτερήματα της ανθρώπινης τελειότητος. Εις τας μετ' αυτού συναναστροφάς μου και ομιλίας εγνώρισα ότι οι λόγοι του έπιπταν ως κεραυνοί και ο κάθε λόγος του ισοδυναμούσε με εν απόφθεγμα των πάλαι σοφών, με όλον ότι πεπαιδευμένος δεν ήτον».

Πριν περάσω στον επίλογό μου, θα σημειώσω τα όσα είπε ο Μάρκος Μπότσαρης στο τελευταίο στρατιωτικό συμβούλιο, παρουσία του ασθενούντος Καραϊσκάκη, λίγο πριν από την ένδοξη και μοιραία μάχη στο Κεφαλόβρυσο, όπως την περιέσωσε ο Γαζής και στην οποία αποτυπώνεται μοναδικά το μεγαλείο του ανδρός:

«Αδελφοί στρατιώται, οι εχθροί μας είναι πολυάριθμοι... Συστάδην λοιπόν να τους πολεμήσωμεν είναι αδύνατον και πολλά επικίνδυνον εις ημάς. Η ειδική μου γνώμη είναι να τους πολεμήσωμεν δια τινος τολμηρού, ανηκούστου και εις αυτούς απροειδοποίητου στρατηγήματος. Ήγουν να επιπέσωμεν νυκτός εις αυτούς, ανετοίμους όντας και ξεθαρρευμένους. Με τούτο ή επιτυχαίνομεν ευτυχίαν του σχεδίου μας ή γινόμεθα θύματα εις την φίλην πατρίδα μας. Και τα δύο ελληνικά και ηρωικά και ένδοξα παραδείγματα εις τα υπέρ πατρίδος και πίστεως αγωνιζόμενα αδέρφια μας. Εγώ όμως ελπίζω να καταρθώσωμεν το πρώτο. Αλλά αν ο θεός αποφασίσει δι' ημάς το δεύτερον, τι μεγαλύτερη ευτυχία από το να υπάγωμεν να εύρωμεν τον Λεωνίδα με τους τριακοσίους Σπαρτιάτες του εις τα Ηλύσια πεδιά! Εγώ ο ίδιος αναδέχομαι την εκτέλεσιν του σχεδίου τούτου, αν το εγκρίνετε και αισθάνεσθε αίμα ελληνικόν εις τας φλέβας σας».

ε) Επιλογικός σκεπτικισμός

[...] Θα αναρωτηθώ μαζί σας: Πώς γίνεται, παρότι έχουμε πίσω μας μια μοναδική ιστορικοπολιτιστική παράδοση χιλιετιών, τέτοια πνευματική κληρονομιά, τόσους ήρωες και μάρτυρες στον ιερό βωμό της Εθνικής Παλιγγενεσίας, το μεγαλείο του Έπους του '40 και της Εθνικής Αντίστασης, να καταλήξουμε με την χάνακα της ευρωδυτικής επικυριαρχίας στο λαιμό μας. [...] Γίνεται δυστυχώς. Το ζούμε άλλωστε. Και γίνεται γιατί δεν κάναμε πράξη ζωής την ηθική παρακαταθήκη του Μάρκου Μπότσαρη και των ηρωικών προγόνων μας. [...]

– Το **ήθος** μας χάσαμε και **ήθος** χρειαζόμαστε: **ήθος Μάρκου Μπότσαρη**, για να βρούμε τον στέρεο βηματισμό μας προς το Μέλλον!

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 508 – 25/07/2020

Άγνωστοι ήρωες: Δόμνα Βισβίζη

του Κώστα Στοφόρου

*Πουλάκι πόθεν έρχεσαι, πουλάκι για αποκρίσου,
μην είδες και μην άκουσες για την κυρά Δομνίτσα,
την όμορφη, τη δυνατή, την αρχικαπετάνα,
πούχει καράβι ατίμητο και πρώτο μες στα πρώτα
καράβι γοργοτάξιδο, καράβι τιμημένο,
καράβι που πολέμησε στις Ίμπρος το μπουγάζι.*

«Γηράσκω αεί διδασκόμενος»... Με κάθε βουτιά μου στην Ιστορία, ανακαλύπτω πως γνωρίζω στην πραγματικότητα ελάχιστα... Ομολογώ πως μέχρι να το ανακαλύψω στον συλλογικό τόμο «Τα Αρμαμένα της Ελευθερίας 1821-1829 – Ένα ταξίδι στον κόσμο των караβιών της Ελληνικής Επανάστασης και η συμβολή τους στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας!», που κυκλοφόρησε πρόσφατα από τις εκδόσεις Αρτέον την ιστορία της, δεν γνώριζα απολύτως τίποτα για τη Δόμνα Βισβίζη...

Ταυτόχρονα διάβασα με μεγάλη έκπληξη και ενδιαφέρον το αφιέρωμα προηγούμενου φύλλου της εφημερίδας μας για την Επανάσταση του '21 στη Θράκη και το ενδιαφέρον μου έγινε ακόμη μεγαλύτερο.

Να πω πρώτα απ' όλα ότι το βιβλίο στο οποίο αναφέρθηκα είναι μια πραγματικά συλλεκτική έκδοση καθώς περιλαμβάνει κείμενα σημαντικών ερευνητών, αλλά και 26 αποτυπώσεις караβιών και 11 αποτυπώσεις ναυτικών σκηνών, με την υψηλή αισθητική που διακρίνει τις συγκεκριμένες εκδόσεις.

Από την έκδοση αυτή είναι και το δημοτικό τραγούδι της αρχής...

Διαβάζω λοιπόν για την καπετάνισσα που κυριολεκτικά τα έδωσε όλα στον Αγώνα και αμφιβάλλω κατά πόσον γνωρίζουν το όνομά της πέραν της Αλεξανδρούπολης όπου υπάρχει και η προτομή της...

Διαβάζω πως μαζί με τον άντρα της, Αντώνη Βισβίζη, και το μπρίκι «Καλομοίρα» συμμετείχαν –μεταξύ άλλων– στις ναυμαχίες του Άθω, της Λέσβου και της Σάμου. Όταν ο Αντώνης χάνει τη ζωή του το 1822 στην Αγία Μαρίνα της Λαμίας, η Δόμνα συνεχίζει τον αγώνα και συμμετέχει στην πολιορκία του φρουρίου του Ευρίπου. Η συνέχεια όμως είναι δραματική:

«Το 1824 η Δόμνα αδυνατεί πλέον να καλύψει τα έξοδα συντήρησης του Μπρικιού και έτσι το προσφέρει σαν πυρπολικό. Το τέλος του θα μείνει ένδοξο, καθώς με αυτό ο Α. Πιπίνος έκαψε στο Τσεσμέ (1824) την τουρκική Φρεγάτα “Χαζνέ Γκεμισί”. Η Δόμνα, χήρα και με πέντε ορφανά περιφέρεται σε απόλυτη φτώχεια από την Ύδρα, στη Σύρο και στο Ναύπλιο. Μετά το τέλος της Επανάστασης εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Σύρο, ζώντας τα υπόλοιπα χρόνια της πάμπτωχη και λησμονημένη....» (από τα Αρμαμέντα).

Συζητούσα με τον μικρό μου για να έγραφα κάτι για την Επανάσταση του '21. Κι αυτός μου έδωσε τον τίτλο: «Άγνωστοι ήρωες».

Όμως δεν ήταν άγνωστη για μένα μόνον η Δόμνα Βισβίζη, αλλά και ο τόπος της, η Αίνος. Η σημερινή τουρκική πόλη Ενέζ, της Ανατολικής Θράκης, που γνώρισε άλλοτε πολύ μεγάλη ακμή. Χτισμένη στο Δέλτα του Έβρου, που ονομάστηκε και «Αινίσιον Δέλτα», είναι μια από τις αρχαιότερες πόλεις της Θράκης, κτισμένη πάνω σε τέσσερις λόφους πλάι στη λιμνοθάλασσα που στην αρχαιότητα ονομαζόταν Στεντορίς. Πηγή μεγάλου πλούτου υπήρξαν οι αλυκές της, ενώ υπήρξε και σημαντικό εμπορικό λιμάνι. Έγινε έδρα Μητρόπολης και κατά την έκρηξη της Επανάστασης είχε στόλο 300 караβιών.

Σύμφωνα με στοιχεία από το Εθνολογικό Μουσείο της Θράκης, «στην Αίνο φαίνεται να σχηματίστηκε Ελληνικό σχολείο το 1652 με την πρωτοβουλία κάποιας βυζαντινής οικογένειας που είχε καταφύγει εκεί... Η ανακαινισμένη και στεγασμένη στα 1799 σε ιδιόκτητο κτίριο ελληνική σχολή της Αίνου φιλοξένησε ικανούς δασκάλους. Στα 1847 ανοικοδομήθηκε λόγω έλλειψης

χώρου και απέκτησε πλουσιότατη βιβλιοθήκη με 2.000 τόμους, που συνέθεταν φιλολογικά και θεολογικά συγγράμματα.

...Το 1873 υπήρχαν στην Αίνο 4 σχολεία με 200 μαθητές, 4 δασκάλους, και ο αριθμός των κατοίκων ανερχόταν στις 4.000, ενώ το 1884 λειτουργούσε ελληνική σχολή με 30 μαθητές και έναν δάσκαλο, δύο δημοτικά με 90 μαθητές και δύο δασκάλους και Παρθεναγωγείο με 80 μαθήτριες και έναν δάσκαλο και ο αριθμός των κατοίκων ανερχόταν στις 3.000. Το 1884 καταγράφονται επίσης και 750 τουρκόφωνοι χριστιανοί ορθόδοξοι. Στις αρχές του 19ου η ελληνική κοινότητα της Αίνου συντηρούσε και νοσοκομείο με 14 δωμάτια ενώ στα τέλη του ίδιου αιώνα δραστηριοποιούνταν ο σύλλογος «Ευαγγελισμός»...

...Μετά την Ανακωχή των Μουδανιών, η Αίνος παραδόθηκε σε μια διασυμμαχική επιτροπή η οποία σχεδόν αυθημερόν την παρέδωσε στους Τούρκους. Οι περισσότεροι από τους Αινίτες εγκαταστάθηκαν στην Αλεξανδρούπολη...» (Εξαιρετικές πληροφορίες βρήκα σε αυτή την ιστοσελίδα: tangelonias)

Διαβάζω όλα αυτά και σκέφτομαι πόσο σημαντικό θα ήταν αντί για τα πανηγυράκια της Γιάννας και τα βίντεο κλιπ του Σαββόπουλου, πόσο σημαντικό θα ήταν να βρούμε την ευκαιρία αναστοχασμού και γνώσης της Ιστορίας.

Ευτυχώς υπάρχουν εκδόσεις σαν κι αυτή να μας το θυμίζουν. Κι αυτό είναι ένα... παράπλευρο όφελος της επετείου των 200 χρόνων από την Επανάσταση.

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 521 – 28/11/2020

Θράκη και επανάσταση του 1821

του Θανάση Μουσόπουλου

Αυτό το διάστημα, λόγω της εκατονταετηρίδας ελευθερίας της Θράκης 1920-2020, ασχολούμαστε ιδιαίτερα με θέματα ιστορίας. Εξάλλου το επόμενο έτος θα φωτίσουμε τα 200 χρόνια από την ανολοκλήρωτη Επανάσταση του 1821. Όλοι οι εορτασμοί αυτοί, εκτός των άλλων, θέτουν δύο βασικά ερωτήματα: Ποιοι γράφουν την Ιστορία το πρώτο και αν αναθεωρείται η Ιστορία το δεύτερο ερώτημα.

Στο πρώτο ερώτημα απαντώ –γενικά– ότι την Ιστορία τη γράφουν οι νικητές, ενώ όσον αφορά το δεύτερο σαφώς δέχομαι ότι η ανάγνωση της ιστορίας εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, που όταν μεταβληθούν οδηγούν σε διαφορετική προσέγγιση της Ιστορίας. Στο συνοπτικό μου κείμενο για τη συμμετοχή της Θράκης στην Επανάσταση του 1821, ελπίζω να φωτίσω όχι μόνο τα γεγονότα αλλά και τα δύο αυτά ερωτήματα.

Μιλώντας για το 1821 οφείλω να διερευνήσω τη σχέση μεταξύ Επανάστασης και Μεταρρύθμισης, γιατί συχνά συγχέουμε τους δύο όρους. Ο Λένιν, ηγέτης της προ αιώνας Ρωσικής επανάστασης, γράφει: «οι μεταρρυθμίσεις είναι παραχωρήσεις που αποσπώνται από την κυρίαρχη τάξη, ενώ διατηρείται η κυριαρχία της, [ενώ] η επανάσταση είναι η ανατροπή της κυρίαρχης τάξης». Προβαίνω σε αυτή τη διευκρίνιση, γιατί πολλοί στα (προ)επαναστατικά χρόνια και αργότερα φαίνεται ότι προτιμούσαν μεταρρυθμιστικές κινήσεις και όχι επανάσταση – ουσιαστική αλλαγή της δομής. Είναι ένα ζήτημα που οφείλουμε να φωτίσουμε κατά τους εορτασμούς των διακοσίων χρόνων.

Θα μιλήσουμε, βέβαια, για το 1821 στη Θράκη· μερικά όμως χαρακτηριστικά είναι γενικά και κοινά σε όλον τον ελληνισμό.

Ο ελληνικός ιστορικός και πολιτιστικός χώρος σταδιακά από τον 14ο αιώνα πέφτει στα χέρια των Οθωμανών. Η κατάκτηση ολοκληρώνεται τον 15ο αιώνα. Μετά το πρώτο σοκ, οι Ρωμιοί (που σταδιακά αυτοαποκαλούνται Έλληνες) συνέρχονται και μέσα στις συνθήκες της νέας αυτοκρατορίας, αναπτύσσονται σε όλα τα επίπεδα – οικονομικά, κοινωνικά, πνευματικά.

Ταν κατά τον ευρωπαϊκό 18ο αιώνα επικρατεί ο Διαφωτισμός και ξεσπά η Γαλλική Επανάσταση, η ελληνική κοινωνία έχει προχωρήσει και –κατά κάποιον τρόπο– έχει προσαρμόσει τον βηματισμό της με την ευρωπαϊκή πρωτοπορία. Ο Ρήγας Φεραίος και ο Αδαμάντιος Κοραής έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην προετοιμασία για τον μεγάλο Αγώνα. Όπως σημειώνει ο ιστορικός Βασίλης Κρεμμυδάς: «Στα τέλη του 18ου αιώνα και στις αρχές του 19ου μιλούμε για εθνική αφύπνιση, που εκφράζεται όχι μόνο με την ιδεολογική πάλη και από τη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης, αλλά και από επαναστατικά σχέδια και κινήματα και λαϊκές εξεγέρσεις».

Πολλές οργανώσεις, παλιότερα, η Φιλική Εταιρεία (1814) κατέστρωσε σχέδια και προετοίμασε τον Αγώνα του λαού, σε κάθε περιοχή που υπήρχε ελληνική ιστορική παρουσία. Τον Φεβρουάριο του 1821 η Επανάσταση ξεκίνησε από τη Μολδοβλαχία, χωρίς να μπορέσει να προχωρήσει. Τον Μάρτιο του 1821 και στη συνέχεια ξεσπούν επαναστατικά κινήματα σε πολλές περιοχές (Μακεδονία, Θεσσαλία, Θράκη, Εύβοια, νησιά του Αιγαίου, Κρήτη, Κύπρος κ.ά.). Η Επανάσταση όμως, κυρίως, προχώρησε στη Ρούμελη και στον Μοριά.

Ο Ελληνισμός της Θράκης μετά την υποταγή αναπτύσσεται σε όλα τα επίπεδα. Στα δύσκολα χρόνια της Οθωμανικής κατοχής η κοινοτική οργάνωση και οι συντεχνίες κάνουν θαύματα. Τον 19ο αιώνα, παράλληλα με την οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη οι κοινότητες συντελούν στην καλλιέργεια εθνικής συνείδησης. Οι εκπαιδευτικές δομές ξαπλώνονται στη

Θράκη. Αγόρια και κορίτσια μορφώνονται. Η εκκλησία παίζει θετικό ρόλο στην οργάνωση και στην ανάπτυξη.

Τα θρακιώτικα καράβια και οι έμποροι διασχίζουν όλη την περιοχή σε Ανατολή και Δύση, στην Ευρώπη και στη Ρωσία, έρχονται σε επαφή με την κίνηση των νέων ιδεών του Διαφωτισμού, μεταφέροντας πληροφορίες στους ξένους και στους Θρακιώτες. Ο 18ος και ο 19ος αιώνες είναι η εποχή της **Θρακικής Αναγέννησης**.

Εκτός από την οικονομική και πνευματική άνθιση έχουμε και το φούντωμα της εθνικής συνείδησης και την αναζήτηση της Ελευθερίας. Να σημειώσουμε ότι από τον 16ο αιώνα δεν σταμάτησε να εκδηλώνεται σε πόλεις και χωριά της Θράκης το αντιστασιακό πνεύμα. Στις αρχές του 19ου αιώνα η Φιλική Εταιρεία βρίσκει γόνιμο το έδαφος στη Θράκη. Τέταρτος Φιλικός είναι ο Αντώνιος Κομιζόπουλος. Πολλοί Θρακιώτες είχαν συνταχθεί στην επαναστατική προοπτική.

Όταν ξεσπά η επανάσταση, πολλοί συμμετέχουν σε αγώνες σε όλα τα ανοιχτά μέτωπα του αγώνα. Στα αρχικά σχέδια της Φιλικής είναι ότι και η Θράκη, όπως και άλλες περιοχές της Βαλκανικής Χερσονήσου, θα επαναστατούσε. Πραγματικά, σε πολλά σημεία της Θράκης, ξέσπασαν επαναστατικά κινήματα. Αναφέρουμε παραδειγματικά την επανάσταση στη Σωζόπολη, που κηρύσσεται από τον μητροπολίτη Παΐσιο με αρχηγό τον Δημητράκη Βάρη. Ο επίσκοπος απαγχονίζεται και η επανάσταση καταπνίγεται σε αίμα.

Να σημειώσουμε ότι στη Θράκη, λόγω της γειτνίασης με την Κωνσταντινούπολη, πολλά οθωμανικά στρατεύματα ήταν στρατοπεδευμένα στην περιοχή, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατόν να ευδοκιμήσουν τούτες οι θρακικές απόπειρες.

Παρόλο όμως που η Θράκη ήταν σε δυσχερή θέση όσον αφορά τις επαναστατικές πράξεις, εντούτοις έγιναν πολλές τοπικές εξεγέρσεις εκτός από την εξέγερση τη Σωζόπολη, κινήματα έλαβαν χώρα στην Καλλιόπολη, στην περιοχή Διδυμοτείχου, στις περιοχές Φιλιππουπόλεως, Βάρνας, Αγχιάλου, Μεσημβρίας, Μάκρης, Μαρώνειας και Κεσσάνης. Όλες οι εξεγέρσεις καταπνίγηκαν στο αίμα. Αναφέρουμε το ολοκαύτωμα της Σαμοθράκης τον Σεπτέμβριο του 1821, όπου η τουρκική βιαιότητα είναι

χαρακτηριστική – 700 άνδρες φονεύονται και όλα τα γυναικόπαιδα στέλνονται στα σκλαβοπάζαρα. Ο Γάλλος περιηγητής Πουκεβίλ περιγράφει: «οι γυναίκες αλυσοδένονται, οι άνδρες αποκεφαλίζονται, εκτός από μερικούς που τους φυλάγουν για να τους κρεμάσουν στα κατάρτια, όταν νικητές θα μπουν στην Κωνσταντινούπολη». Οι Σαμοθρακίτες Μιχαήλ, Γεώργιος, Μανουήλ, Θεόδωρος καθώς και ο Νικόλαος Παπαντωνούδης μαρτύρησαν, αρνούμενοι τον εξισλαμισμό και ανακηρύχτηκαν νεομάρτυρες. Η μνήμη τους γιορτάζεται στις 6 Απριλίου.

Πολλοί κατεβαίνουν στη νότια Ελλάδα και παίρνουν μέρος σε κατά ξηρά και θάλασσα αγώνες. Επώνυμα γνωρίζουμε τον καπετάν Γιώργη τον Ξάνθιο που το 1824 ήταν επικεφαλής 49 στρατιωτών στην Ύδρα. Εξάλλου, η ναυτική πόλη της περιοχής μας, νότια από τη σημερινή Αλεξανδρούπολη, η Αίνος μετέχει στον αγώνα με τριακόσια καράβια. Η οικογένεια Βισβίζη, ο Αντώνης και μετά τον θάνατό του η γυναίκα του Δόμνα με το μπρίκι τους «Καλομοίρα» δίνουν τα πάντα για τη λευτεριά. Πεθαίνουν πάμπτωχοι μετά την απελευθέρωση, όπως και παρά πολλοί άλλοι αγωνιστές και αγωνίστριες.

Θεωρώ απαραίτητο να παραθέσω σύντομα λίγα στοιχεία για δύο πλευρές του αγώνα στη Θράκη. Το πρώτο είναι τι συμβαίνει στην Κωνσταντινούπολη όταν ξεσπά η Επανάσταση και το δεύτερο ποια είναι η θέση των αγωνιστών του 1821 στο μετέπειτα ελληνικό status.

Από διάφορες, ελληνικές και τουρκικές, πηγές γνωρίζουμε πώς αντέδρασε η Υψηλή Πύλη μετά την είδηση για την επανάσταση στη Βλαχία. Ο σουλτάνος θεώρησε ότι απειλείται το Ισλάμ και προχώρησε σε αντίποινα κατά των χριστιανών, αρχίζοντας από την Κωνσταντινούπολη. Κηρύχθηκε ιερός πόλεμος και ένα «πογκρόμ» εξαπολύεται. Τουρκικός όχλος άρχισε βιαιοπραγίες κατά των Ελλήνων με καταστροφές καταστημάτων, ληστείες και φόνους. Αναγνώστηκε σε όλα τα τζαμιά φερμάνι που καλούσε τους πιστούς να οπλιστούν και να είναι έτοιμοι να αντιμετωπίσουν τον εχθρό. Στις 10 Απριλίου απαγχονίστηκε ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄, ενώ τις επόμενες μέρες απαγχονίστηκαν και άλλοι αρχιερείς που είχαν πιαστεί

αιχμάλωτοι. Το ίδιο έπαθαν πρόκριτοι και άλλοι Έλληνες. Αλλά και ο όχλος, ερεθιζόμενος από την κυβέρνηση, και αυτός έκανε τις χειρότερες επιδρομές επί διάστημα πολλών ημερών διέτρεχαν την πόλη και τα περίχωρα του Βοσπόρου καταληστεύοντας και σφάζοντας τους Έλληνες. Στην Αδριανούπολη απαγχονίστηκε ο πρώην Πατριάρχης Κύριλλος και πολλοί προεστοί. Σφαγές Χριστιανών έλαβαν χώρα και στη Λάρισα, τη Σμύρνη, τις Κυδωνίες, την Κω, τη Ρόδο, την Κρήτη και την Κύπρο. [Παραπέμπω στο: Πλουμίδης Γ. Σπυριδών, «*Η έννοια του "θανάτου" στην ελληνική επανάσταση του 1821. Ιδεολογικές προσλήψεις και πολιτική πρακτική*». Μνήμων, 32 (2011-2012), σ. 64]

Η στάση αυτή απέναντι στην Επανάσταση του 1821 είχε επίδραση στην εξέλιξή της, αλλά σαφώς δεν την ανέκοψε. Η στάση της Υψηλής Πύλης και του τουρκικού λαού δείχνει, νομίζω, πανικό και ανασφάλεια.

Να δούμε τώρα ποια είναι η θέση των αγωνιστών του 1821 στο νεότευκτο ελληνικό κράτος. Θα παραθέσουμε απλώς μια επιστολή της Δόμνας Βισβίζη που μετά την επανάσταση περιήλθε σε απόλυτη πενία και εξαθλίωση, όπως οι περισσότεροι αγωνιστές. Τον Αύγουστο του 1829 έγραψε από το Άργος, όπου βρισκόταν, στον Καποδίστρια:

«...Γνωρίζω ότι φαίνομαι όχι μόνον οχληρά και βαρετή, αλλά και τολμηρά. Ανάγκη όμως μεγίστη μ' αναγκάζει και μάλλον με βιάζει! Κατ' ανάγκη λιμού, λιμοκτονίας και άκρας πτωχείας κατήντησα κλινήρης εις τόπον ξένον, μακράν των δυστυχών μου ορφανών και ανηλίκων. Δεν είμαι εις κατάστασιν να επιστρέψω εις αυτά, επειδή έμεινα έρημος και αυτής της εφημέρου τροφής στερούμενη, κινδυνεύομεν να αποθάνομεν από την πείναν! Επί Μάρτυρι Θεώ δεν έχω καν τα αναγκαία μου έξοδα να επιστρέψω προς την ατυχή οικογένειά μου.... Ο πατήρ των ανηλίκων ορφανών μου εθυσίασεν και ζωήν και κατάστασιν υπέρ του έθνους, τα παιδιά του λιμοκτονούν, πεθαίνουν από την πείναν! Το έθνος δεν ευσπλαγχνίζεται; Κινδυνεύουν και εντός ολίγου χάνονται.... Προστρέχω προς την έμφυτον φιλανθρωπίαν σας, θερμώς παρακαλούσα όπως μοι γίνη καν μικρά εξοικονόμησις, ίνα περιθάψω και δυνηθή ανακουφίσω τα τέκνα μου και προλάβω αυτά πριν, ή εκ της λιμοκτονίας εξοντωθώσι. Της εξοχότητός της δούλη, η δυστυχής χήρα Δόμνα Βισβίζη».

Πληροφορώ ότι η ίδια κατάσταση συνεχίστηκε επί πολλές δεκαετίες, ως τον θάνατό της, πέθανε το 1850 σε ηλικία 66 ετών.

Μετά το τέλος του αγώνα και τη δημιουργία του μικρού ελληνικού κράτους, ακολούθησε ένας δύσκολος αιώνας για τους υπόδουλους ελληνικούς πληθυσμούς. Το οθωμανικό κράτος επέβαλε τιμωρίες πολύ σκληρές ως αντίποινα για τους αγώνες. Θανατώσεις, διωγμούς και καταπίεση αντιμετώπισαν οι Έλληνες της καταρρέουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα σταδιακά ορισμένα τμήματα της Ηπείρου, της Μακεδονίας και της Θράκης ενσωματώνονται στην Ελλάδα. Άλλα όμως τμήματα του ιστορικού ελληνικού χώρου εξακολουθούν να ανήκουν σε άλλα κράτη. Από την Ενιαία Θράκη, η Βόρεια Θράκη-Ανατολική Ρωμυλία υπάγεται στη Βουλγαρία και η Ανατολική Θράκη στην Τουρκία.

Στα εγχειρίδια ιστορίας των σχολείων μας απουσιάζουν τα περισσότερα στοιχεία από όσα συνοπτικά ανέφερα για τη Θράκη. Στο αρχικό ερώτημα ποιοι γράφουν την Ιστορία, απαντώ «οι παροικούντες την πλατεία Κολωνακίου». Όσον αφορά τον εορτασμό των 200 χρόνων, νομίζω ότι φαίνεται πως πολύ λίγο θα δούμε την Ιστορία με τα μάτια του 2021, χωρίς την απαραίτητη απομύθευση.

Για περισσότερα στοιχεία παραπέμπω ανάμεσα στα άλλα στα βιβλία μου – *«Μακρυγιάννης και το 1821 – Ένα παράδειγμα ιστορικής μνήμης»* (1978) και *«Θράκη, Μνήμη για το μέλλον»* (1997) και σε πιο εξειδικευμένα: Κ. Α. Βακαλόπουλου *«Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού – Θράκη»*, 1990 και Μ. Κούκου *«Ο Ελληνισμός της Θράκης στον Αγώνα του 1821»*, 1998.

Κλείνω με μερικούς στίχους μου από την ποιητική σύνθεση Στη γειτονιά του Αίμου (1996) από τη συλλογή Δρόμοι Ελλήνων (2005):

*«Μεσολογγίτη άνθρωπε,
φρουρέ της Ιστορίας,*

*είσαι στα χέρια του παιδιού
ελπίδα και πυρσός,
μολύβι είσαι για φωτιά,
μολύβι για το πνεύμα.
Μεσολογγίτη άνθρωπε,
γεννάς Μεσολογγίτη
στο Μακεδόνα το σπαθί
στοι Θεσσαλού τη λόγχη
στο Θράκα τα αλόγατα
στοι Κρητικού την «Ξαστεριά»
στοι Κύπριου την αγχώνη.
Μεσολογγίτη άνθρωπε,
φλόγα τιμής κι αγάπης».*

* Ο Θανάσης Μουσόπουλος μένει στην Ξάνθη και είναι φιλόλογος, συγγραφέας και ποιητής

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 518 – 07/11/2020

Μακρυγιάννης από την αρχή: Από την παλαιά σε μια νέα ανάγνωση

του Θανάση Μουσόπουλου

Ο στρατηγός Μακρυγιάννης και τα «Απομνημονεύματά» του αποτέλεσαν ένα αγαπητό μελέτημα στα δύσκολα χρόνια της δικτατορίας. Τότε, φοιτητής στη Φιλοσοφική του ΑΠΘ, με καθηγητή στην ιστορία τον αξέχαστο επιστήμονα και άνθρωπο Απόστολο Βακαλόπουλο, απέκτησα και απολάμβανα το έργο του στις εκδόσεις Γαλαξίας, το 1973.

Λίγα χρόνια μετά, στη λεγόμενη μεταπολίτευση, ασχολήθηκα με το έργο του Μακρυγιάννη έχοντας ως κύριο βοηθό τον Γιώργο Σεφέρη που στις «Δοκιμές» μιλά για τον Μακρυγιάννη – τον Έλληνα, ως γράφει. Έτσι το 1978 εξέδωσα το βιβλίο «*Μακρυγιάννης και το 1821: ένα παράδειγμα ιστορικής μνήμης*». Το μικρό εκείνο βιβλίο βασίζεται σε ομιλίες που πραγματοποίησα το 1977 και 1978 στο Πολυτεχνείο Ξάνθης καλεσμένος από τους φοιτητικούς συλλόγους, καθώς και στη Χρυσούπολη, Νευροκόπι και Βέροια. Τα σημειώνω αυτά για να θυμίσω ότι τότε υπήρχε ενδιαφέρον για τον στρατηγό Μακρυγιάννη και για το μόνο εκδομένο ως τότε έργο του, τα «Απομνημονεύματα». Ο Μακρυγιάννης θεωρούνταν ένας γνήσιος επαναστάτης. Από το 1907 που ο Γιάννης Βλαχογιάννης καταπίστηκε και κατάφερε να εκδώσει τα «Απομνημονεύματα» ο στρατηγός Μακρυγιάννης στις δύσκολες ώρες –όπως στα χρόνια της Κατοχής και της Αντίστασης– έγινε λαϊκό σύμβολο.

Πολύ αργότερα δημοσιεύθηκε το δεύτερο έργο του Μακρυγιάννη με τον τίτλο «*Οράματα και Θάματα*» (ΜΙΕΤ, 1983) με τον κόπο και τη φροντίδα

του Άγγελου Παπακώστα, στον οποίο είχε αναθέσει ο Γιάννης Βλαχογιάννης την έκδοση του δεύτερου έργου το στρατηγού. Είναι γνωστό ότι τα γραπτά του Μακρυγιάννη, θέλουν ιδιαίτερη προσοχή για να διαβαστούν και αντιγραφούν. Γι' αυτό χρησιμοποιώ τη λέξη «φροντίδα». Οφείλουμε χάριτες στον Γ. Βλαχογιάννη για το πρώτο και στον Άγγ. Παπακώστα για το δεύτερο κατόρθωμα.

Στο κείμενό μας θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε την ανάγκη για μια νέα προσέγγιση του ανθρώπου Μακρυγιάννη και των έργων του. Στο πρώτο μέρος θα αναφερθούμε στον τρόπο που παρουσιάστηκε ο στρατηγός, όταν ήταν γνωστά μόνο τα *«Απομνημονεύματα»*. Στο δεύτερο μέρος θα μιλήσουμε για τα *«Οράματα και Θάματα»* που επιβάλλουν μια νέα ανάγνωση στο σύνολο του έργου.

Οι Ιστορίες Λογοτεχνίας συγκεφαλαιώνουν τις επιμέρους προσεγγίσεις και τα κυρίαρχα πορίσματα των ερευνητών μιας περιόδου. Θα παρουσιάσουμε τις απόψεις τριών πνευματικών ανθρώπων: του Κωστή Παλαμά, του Γιώργου Σεφέρη και του Γιώργου Θεοτοκά. Ο πρώτος μιλά για τον Μακρυγιάννη λίγα χρόνια μετά τη δημοσίευση των *«Απομνημονευμάτων»*, ενώ οι άλλοι δύο κυρίως στα χρόνια της Κατοχής.

Ξεκινούμε από τον γραμματολόγο Κ. Θ. Δημαρά που στην *«Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας»* (Ίκαρος, 6η έκδοση 1975) θεωρεί τον Μακρυγιάννη συγγραφική ιδιοφυΐα. «Απαλλαγμένος από τις βαριές ή τις πιο ελαφρές γλωσσικές πέδες, που δυσχεραίνουν το βήμα των άλλων απομνημονευματογράφων, μπόρεσε να φθάσει σ' ένα όριο, να δημιουργήσει ένα ακέραιο συγκροτημένο αριστούργημα.» Σημειώνει επιπλέον: «Ο αυθόρμητος αυτός και βίαιος Ρουμελιώτης ισορροπεί με την προσφορά της λαϊκής παράδοσης, με τη διαίσθηση που είναι γνώση ασυνείδητη.» Και κλείνει τη μεστή προσέγγισή του διαπιστώνοντας πως τα απομνημονεύματά του «ζωντανεύουν τη μνήμη μιας στιγμής της ανόθευτης ελληνικής παιδείας, τον τελικό της σταθμό».

Συνεχίζουμε με τους λογοτέχνες, ξεκινώντας από τον Κωστή Παλαμά. Η Βενετία Αποστολίδου στο σημαντικό *«Ο Κωστής Παλαμάς ιστορικός της νεοελληνικής λογοτεχνίας»* (1992) σημειώνει: «(Ο Κ. Παλαμάς) το 1911 εντοπίζει τις αρχές της (ενν. νεοελληνικής πεζογραφίας) στα

Απομνημονεύματα των αγωνιστών του 1821. Ο Παλαμάς είναι ίσως ο πρώτος που ανακάλυψε την αξία που έχουν αυτά όχι μόνο για την ιστορία, αλλά κυρίως για την εξέλιξη της νεοελληνικής πεζογραφίας.»

Το 1911, στις 25 του Μάρτη, μιλά στη «Φοιτητική Συντροφιά», με θέμα «Ηρωικά Πρόσωπα και Κείμενα». Στο μεγαλύτερο μέρος της ομιλίας αναφέρεται στα Απομνημονεύματα που ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης υπαγόρευσε το καλοκαίρι του 1836 στον περίφημο Γεώργιο Τερτσέτη, στην απλή γλώσσα, όπως την ονόμαζε. Η αναφορά του Κωστή Παλαμά στον Μακρυγιάννη είναι περιορισμένη σε έκταση αλλά πολύ σημαντική σε βαρύτητα. Λέγει στους νέους: «Ένα είναι το έργο που πρέπει να ξεχωριστεί με τιμή και με ξάφνισμα, και να βαλθεί απάνου από τ' άλλα. Κειμήλιο της δημοτικής γλώσσας, και χωρίς καμιά καλλιτεχνική αξίωση, παράδειγμα μιας ασυνείδητης τέχνης φυσικής που δεν της λείπουν ομορφιές, που είναι όλη χαρακτήρας. Τα «Απομνημονεύματα» του στρατηγού Μακρυγιάννη».

Ο Παλαμάς αποδίδει στο κείμενο του στρατηγού: «ασύγκριτο στο είδος του, σα θάμα του ψυχόρμητου, σαν είδος αριστούργημα του αγράμματος, μα γερού και αυτόνομου, μυαλού, γραμμένο αγάλια αγάλια, ντροπαλά και ανυποψίαστα, από άνθρωπο του τουφεκιού, όχι της πέννας, μα γραμμένο με το χέρι του το ίδιο, χωρίς βοήθεια τρίτου, από άνθρωπο απαίδευτο που δεν υποψιαζόταν τη συγγραφική του φλέβα, και που έτοιμος είναι συμπάθιο ικετευτικά να ζητήσει από τους διαβασμένους, γιατί τόλμησε να καταπιαστεί με τη δουλειά τους.»

Χρόνια αργότερα, ο Γιώργος Σεφέρης αναφέρεται στον στρατηγό σε δύο πολύ σημαντικές στιγμές της νεότερης ιστορίας, πρώτα το 1943 και είκοσι χρόνια μετά το 1963. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για ομιλία του στην Αλεξάνδρεια, και στη Στοκχόλμη κατά την τελετή απονομής του Νόμπελ Λογοτεχνίας η δεύτερη αναφορά του μεγάλου ποιητή μας. Και οι δύο ομιλίες του αποτελούν μνημεία του νεοελληνικού λόγου. Στην ομιλία του 1963 λέγει το συγκινητικό «Ένας από τους διδασκάλους μου, των αρχών του περασμένου αιώνα, γράφει: "[...] θα χαθούμε, γιατί αδικήσαμε [...]." Αυτός ο άνθρωπος ήταν αγράμματος· είχε μάθει να γράφει στα τριάντα πέντε χρόνια της ηλικίας του. Αλλά στην Ελλάδα των ημερών μας, η προφορική παράδοση πηγαίνει μακριά στα περασμένα όσο και η γραπτή».

Θα γυρίσουμε πίσω, στην ομιλία (16 του Μάη 1943) με τίτλο: «Ένας Έλληνας-ο Μακρυγιάννης» [*«Δοκιμές»*, τ. Α', εκδ. Ίκαρος, Αθήναι 1974, 3η έκδοση, σελ. 228- 263].

Στην καρδιά της Κατοχής, ο Σεφέρης μιλώντας για τον Μακρυγιάννη βρίσκει πολλές ευκαιρίες για αναλογίες και συσχετισμούς: «Ο σημερινός πόλεμος της πατρίδας μας –δεν είναι υπερβολή να το πούμε– είναι μια συνέχεια της επανάστασης του '21. Γιατί δεν πρέπει να το ξεχνούμε: κάθε φορά που η φυλή μας γυρίζει προς το λαό, ζητά να φωτιστεί από το λαό, αναμορφώνεται από το λαό, συνεχίζει την παράδοση που μπήκε θριαμβευτικά στη συνείδηση του έθνους με την ελληνική επανάσταση. Ο αγώνας εκείνος ήταν ένα κοινωνικό, πολεμικό και πολιτικό γεγονός. Ήταν συνάμα και ένα πνευματικό γεγονός. Από την τελευταία τούτη άποψη, την πιο αγνοημένη, είναι σημαντικό να έχουμε τεκμήρια σαν αυτά που μας άφησε ο Μακρυγιάννης. Τα ιστορικά γεγονότα δε σταματούν στα χρονολογικά ορόσημα που βλέπουμε στις φυλλάδες της ιστορίας».

Ο Γιώργος Σεφέρης, αναφερόμενος τέλος στην πολύπλευρη αξία των «Απομνημονευμάτων», σημειώνει: «Το περιεχόμενο της γραφής του Μακρυγιάννη είναι ο ατέλειωτος και ο πραγματικός αγώνας ενός ανθρώπου, που με όλα τα ένστικτα της φυλής του ριζωμένα βαριά μέσα στα σπλάχνα του, αναζητά την ελευθερία, το δίκιο, την ανθρωπιά.

[...] Πολέμησε, αγωνίστηκε πίστεψε, σακατεύτηκε, αηδίασε, θύμωσε. Αλλά έμεινε –όπως βγαίνει από το γράψιμό του το απελέκητο– πάντα ορθός ως το τέλος: άνθρωπος στο ύψος του ανθρώπου. Δεν έγινε μήτε υπεράνθρωπος μήτε σκουλήκι».

Θεωρώ πολύ σημαντικό τον ρόλο του Γιώργου Θεοτοκά στην όλη προβολή του έργου του Μακρυγιάννη. Ο στρατηγός και τα «*Απομνημονεύματά*» του αποτελούν αντικείμενο προσεκτικών προσεγγίσεων του Θεοτοκά, που παρουσιάζονται σε διάφορα άρθρα του. Στο κείμενό μας αυτό αξιοποιούμε κυρίως το σχετικό κεφάλαιο για τον στρατηγό Μακρυγιάννη που περιέχεται στο βιβλίο «*Πνευματική Πορεία*» (πρωτοδημοσιεύθηκε το 1961, χρησιμοποιούμε την τρίτη έκδοση, 1994, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, σελ. 141-166).

Το κεφάλαιο περιέχει δύο κείμενα, το μεγαλύτερο είναι του 1941, ενώ το δεύτερο (ούτε 4 σελίδες) χαρακτηρίζεται ως Επίμετρο και είναι του 1945.

Επειδή ο Μακρυγιάννης έμαθε λίγα γράμματα μεγάλος για να γράψει τον καημό του, θα λέγαμε, έχει επικρατήσει η άποψη ότι είναι «απλός και ανεύθυνος άνθρωπος του λαού». Ο Θεοτοκάς ευφυώς αντιτείνει: «Είναι λαϊκός σαν κάποιους ρεμπέτηδες καπετανέους βασιλιάδες των ιστορικών δραμάτων του Σαίξπηρου [...] Πιστεύω ότι, παρά την απλότητα της φρασεολογίας του, ο Στρατηγός Μακρυγιάννης δεν είναι απλός συγγραφέας. Είναι περίπλοκος.»

Ο Μακρυγιάννης έμεινε μακριά από το λογιολατρισμό της εποχής του, έτσι διατήρησε «τη μεγάλη δροσιά της λαϊκής του λαλιάς, που αποτελεί ίσως την ισχυρότερη γοητεία αυτού του έργου. Συνάμα, ο άνθρωπος είναι καλλιτέχνης και, όσο προχωρούμε στο διάβασμα, μας κάνει εντύπωση ο πλούτος της καλλιτεχνικής του ιδιοσυγκρασίας».

Την καλλιτεχνική φύση του (τις «έμφυτες καλλιτεχνικές διαθέσεις του Στρατηγού») τα διαπιστώνουμε στα τραγούδια που αποδίδει και δημιουργεί, αλλά και στις ζωγραφιές που καθοδηγεί να εκτελέσει ο Παναγιώτης Ζωγράφος. Σε όλα το είναι του είναι στραμμένο στην Ελλάδα. Πολύ χαρακτηριστικά ο Γιώργος Θεοτοκάς παρατηρεί: «Σ' όλη την τρικυμισμένη σταδιοδρομία του αυτή τη δουλειά κάνει: προσφέρει τη ζωή του και γυρεύει δικαιοσύνη.» Τέλος, στο Επίμετρο του 1945, γίνεται αναφορά στη σταδιακή αναγνώριση της αξίας των *«Απομνημονευμάτων»* και στον ανεπανάληπτο ρόλο του Γιάννη Βλαχογιάννη.

Η σημασία του Γιώργου Θεοτοκά γίνεται φανερή κι από κάτι άλλο. Μετά τη δημοσίευση της μελέτης του 1941, ο Βλαχογιάννης κάλεσε τον Θεοτοκά να δει το αρχείο του και συζήτησαν. Τότε είχε την ευκαιρία να δει ένα δεύτερο χειρόγραφο του Στρατηγού, που εκδόθηκε αργότερα από τον φιλόλογο Α. Ν. Παπακώστα με τον τίτλο *«Οράματα και Θάματα»*. (Ο Βλαχογιάννης τότε συνεργαζόταν με αυτόν τον φιλόλογο και του δώρισε το χειρόγραφο 152 φύλλων. Ο τίτλος οφείλεται στον Α. Ν. Παπακώστα). Ο Βλαχογιάννης είπε στον Θεοτοκά κατά λέξη: «είναι το έργο ενός τρελού» και ότι περιέχει «όνειρα και συζητήσεις με την Παναγία και τους αγίους».

Επανερχόμαστε στον Γιώργο Θεοτοκά και στο Επίμετρό του (1945). Καταλήγει: «Τη μέρα εκείνη, που είδα το χειρόγραφο, παρακάλεσα πολύ θερμά τον Βλαχογιάννη να αρχίσει τη μεταγραφή του, μα εκείνος αρνήθηκε κατηγορηματικά. Ήταν, μου είπε, πολλή δουλειά και δεν είχε πια καιρό. Ήθελε να αφοσιωθεί ολόψυχα στη βιογραφία του Καραϊσκάκη. “Ας το κάνει άλλος” είπε. Τον “άλλο” περιμένουμε λοιπόν. Για έναν φιλόλογο βρίσκεται εδώ ένα κλωνάρι δάφνη».

Ο Γιώργος Σεφέρης και ο Γιώργος Θεοτοκάς προσέγγισαν σφαιρικά τα «*Απομνημονεύματα*» από ουσιαστικές πλευρές και τα ανέδειξαν όχι απλά ως φιλολογικό έργο αλλά ως τεκμήριο μιας εποχής και μιας στάσης. Το 1983 το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας εξέδωσε το νέο έργο του Μακρυγιάννη με τον τίτλο «Οράματα και Θάματα» με τη φροντίδα του Α. Ν. Παπακώστα.

Στην Εισαγωγή του έργου ο «δεύτερος Βλαχογιάννης» θα λέγαμε, ο Παπακώστας, σημειώνει: «Στο νέο έργο του Μακρυγιάννη, εκτός από στοιχεία ιστορικά, που συμπληρώνουν και διαφωτίζουν ορισμένα άλλα στα «*Απομνημονεύματα*», περιέχονται και ενδιαφέροντα λαογραφικά στοιχεία. Το ενδιαφέρον όμως του Μακρυγιάννη δεν περιορίζεται σε αυτά, επεκτείνεται και σε φαινόμενα του ψυχικού βίου, που ανήκουν σε άλλη κατηγορία. Αφηγείται οραματισμούς και όνειρα που είδε στον ύπνο του ή του έλεγαν οι άλλοι, αφηγείται και θαύματα που συνέβησαν στον ίδιο, σε δικούς του και στην πατρίδα. Στα «*Απομνημονεύματα*» μιλάει και γράφει ο πολεμιστής Μακρυγιάννης· στο έργο αυτό, ο χριστιανός Μακρυγιάννης, και μάλιστα ο μυστικιστής, ο λαϊκός θεολόγος.»

Γίνεται κατανοητό ότι το δεύτερο βιβλίο ταραζει τα νερά. Από τον Μακρυγιάννη που ξέραμε προέκυψε ένας άλλος Μακρυγιάννης. Και ο καθένας τον προσέγγισε από τη δική του μεριά. Έχουμε πρώτα την άποψη του Βλαχογιάννη: «είναι το έργο ενός τρελού». Σύμφωνα, πάλι, με τον καθηγητή μου λογοτεχνίας στο ΑΠΘ Γιώργο Σαββίδη, η καθυστέρηση της έκδοσης του εγγράφου οφειλόταν «[...] σε μια κακώς εννοούμενη, αλλά συνηθέστατη, προστατευτική πολιτική, απέναντι στην υστεροφημία ενός μεγάλου συγγραφέα ή [...] σε μια τελικώς εξω-επιστημονική προκατάληψη, που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αλλιώς, νομίζω, παρά ως αντιθηρησκοληψία ή τάχα φωτισμένη λογοκρισία».

Ο Μάριο Βίττι, στη νεότερη έκδοση της *«Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας»*, σε υποσημείωση αναφέρεται στη δημοσίευση των *«Απομνημονευμάτων»* από τον Βλαχογιάννη και προσθέτει: «Η δημοσίευση ενός άλλου κειμένου του Μακρυγιάννη, που τιτλοφορήθηκε *"Οράματα και Θάματα"* (1983), προκάλεσε αμηχανία για τον χαρακτηρισμό της προσωπικότητας του στρατηγού.»

Ο Νίκος Θεοτοκάς στη μελέτη του *«Ο βίος του στρατηγού Μακρυγιάννη. Απομνημόνευμα και ιστορία»*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2012, παρατηρεί: «Με την έκδοση του βιβλίου *"Οράματα και Θάματα"*, το 1983, η έως τότε παραδεδεγμένη δημόσια εικόνα του Μακρυγιάννη τέθηκε υπό διερεύνηση. Με το που κυκλοφόρησε αυτό το "νέο" έργο του "πατριδοφύλακα" στρατηγού, ξεκίνησε η συζήτηση για τη σημασία και το βάρος που έχει ή που θα μπορούσε να έχει τούτη η νέα μαρτυρία στην εθνική μας αυτογνωσία αλλά και στα ιστοριογραφικά μας δρώμενα. Θα περιοριστώ στο δεύτερο. Το άγνωστο, μέχρι τότε, γραπτό του Μακρυγιάννη ήρθε να ταραξει κατεστημένες βεβαιότητες, να τροφοδοτήσει νέους προβληματισμούς, μα και οξύτατες αντιπαραθέσεις και διαμάχες.»

Ο αγαπημένος μου καθηγητής νεοελληνικής λογοτεχνίας στο Αριστοτέλειο ΠΘ Λίνος Πολίτης, που με αγάπη επιστημονική και υπευθυνότητα φιλολογική παρακολούθησε τη σύνθεση και έκδοση του τόμου *«Οράματα και θάματα»*, στον πρόλογό του (σελ. 7-19) γράφει: «Το καινούργιο έργο του Μακρυγιάννη δεν έχει βέβαια την αξία των *"Απομνημονευμάτων"* [...] Η –ενοχλητική για μας σήμερα– θρησκοληψία του γερασμένου Μακρυγιάννη, είναι ωστόσο πολύ συγκινητική, καθώς βλέπουμε τον γενναίο και άλλοτε αγέρωχο στρατηγό να υποφέρει όσα υποφέρει και να καταφεύγει για ανακούφιση στις μετάνοιες και στις προσευχές.» Ο Λίνος Πολίτης αναφέρεται στον διάλογο του Βλαχογιάννη με τον Θεοτοκά, συνεχίζοντας: «Αλλά ο Θεοτοκάς προσθέτει: "Συμπεραίνω πως η μυστικιστική αυτή εξομολόγηση μπορεί να είναι κάτι καταπληκτικά ενδιαφέρον, ένα από τα γνήσια διαμάντια του νεοελληνικού λόγου. Ο Βλαχογιάννης με το πνεύμα της εποχής του, δεν μπορούσε ίσως να συλλάβει όλη την ψυχολογική και λογοτεχνική σημασία ενός τέτοιου «τρελού» έργου. Εμείς όμως, που τόσο ασχοληθήκαμε και εξοικειωθήκαμε

με το στοιχείο «όνειρο», είναι πιθανό να βρούμε σ' αυτό το τετράδιο σελίδες συναρπαστικές".»

Και ο Λίνος Πολίτης καταλήγει: «(*"Τα Οράματα και θάματα"*) το βέβαιο είναι ότι αποτελούν τη συγκινητική αποκάλυψη μιας ταλαιπωρημένης και δυστυχισμένης ψυχής.» Προσωπικά, ασχολούμενος με τον στρατηγό Μακρυγιάννη και τα δύο έργα του, πήρα βοήθεια από το Αφιέρωμα στον Μακρυγιάννη του περιοδικού *Διαβάζω*, τ. 101/5.9.84 που περιέχει πολύ σημαντικά άρθρα που είναι κυρίως προσανατολισμένα στο νέο έργο του Μακρυγιάννη.

Η θέση και το συμπέρασμά μας είναι ότι οφείλουμε να δούμε τον Μακρυγιάννη από την αρχή. Ως φορέα του νεοελληνικού πολιτισμού και της νεοελληνικής ταυτότητας. «Από το λαϊκό πανεπιστήμιο του Γένους βγήκαν ο Μακρυγιάννης και ο Θεόφιλος» γράφει ο Νίκος Ματσούκας, (*«Ελληνορθόδοξη Παράδοση και Δυτικός Πολιτισμός»*, 1985). Θα κερδίσουμε αν δούμε το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών αυτού του Πανεπιστημίου...

*Ο Θανάσης Μουσόπουλος είναι φιλόλογος, συγγραφέας και ποιητής

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 523 – 12/12/2020

Η τελευταία ώρα του Οδυσσέα Ανδρούτσου συνέντευξη του Θωμά Κοροβίνη στον Βύρωνα Λάμπρου

Όσο πλησιάζουμε στην επέτειο των 200 χρόνων από την Επανάσταση του 1821, τόσο μεγαλώνει η πολιτική και ιστορική συζήτηση για τη σημασία της. Ήδη έχουμε διαπιστώσει ότι, ως τώρα, αυτή η συζήτηση δεν διεξάγεται με τον καλύτερο τρόπο από άποψη ουσίας και περιεχομένου. Για αυτό φέρει μεγάλη ευθύνη η επιτροπή Αγγελοπούλου που όχι μόνο επιδιώκει να μετατρέψει την επέτειο σ' ένα γκλαμουράτο κοσμικό γεγονός αλλά παράλληλα υποβαθμίζει τη δημόσια συζήτηση.

Όπως έχουμε τονίσει και σε προηγούμενα φύλλα μας, ο Δρόμος έχει την πρόθεση να παρέμβει στη συζήτηση με τρόπο που να προωθεί τη γνώση και τον προβληματισμό. Για αυτό τον λόγο μιλήσαμε με τον συγγραφέα Θωμά Κοροβίνη για το τελευταίο του βιβλίο, «Η τελευταία ώρα του Οδυσσέα Ανδρούτσου». Πρόκειται για ένα ξεχωριστό βιβλίο όπου ο συγγραφέας, εμπνευσμένος από την πιο συγκλονιστική εποχή του βίου του Ανδρούτσου, τον παρουσιάζει σε μια φανταστική δημόσια εξομολόγηση, την τελευταία ώρα της ζωής του, στη φυλακή της Ακρόπολης. Σας προτείνουμε ανεπιφύλακτα να το διαβάσετε.

Γιατί διάλεξες τον Ανδρούτσο; Τι συμβολίζει στην Ελληνική επανάσταση του '21;

Ο Ανδρούτσος δεν είναι τυχαία μια ξεχωριστή και ιδιαίτερη περίπτωση από κάθε πλευρά στη νεοελληνική ιστορία συνολικά. Το γεγονός ότι είναι ο μοναδικός από τους Αρχηγούς της Παλιγγενεσίας που σχεδιάστηκε να

δολοφονηθεί ύπουλα χωρίς να περάσει από δίκη ή να του δοθεί χάρη – ενώ και άλλοι δικάστηκαν και φυλακίστηκαν αλλά σώθηκαν– και η συστηματική τότε ενορχηστρωμένη επιχείρηση να αμαυρωθεί η μνήμη του εις τους αιώνας, καθιστά την περίπτωση αυτού του αδικοθανατισμένου και απροσκύνητου οπλαρχηγού ύποπτη ως προς τον τρόπο που διαχειρίστηκαν την επικίνδυνη για τα συμφέροντά τους περίπτωση του οι αντίπαλοί του, Φαναριώτες και «Τουρκογέροντες». Κανείς απ' τους άλλους στρατηγούς, και ιδίως ο φίλος του Καραϊσκάκης δεν συμφώνησαν στη σύλληψη, πολλώ δε μάλλον στην εξόντωσή του. Τα κίνητρά μου λοιπόν ήταν αφ' ενός η προδοσία, η μπαμπεσιά, από πληρωμένο χέρι του ψυχαδεργού του μάλιστα αργυρώνητου Γκούρα, ένα στοιχείο της ανθρωπίνης σύστασης που σιχαίνομαι και καταγγέλλω, και αφ' ετέρου η διάθεση λογοτεχνικής, τρόπον τινά, αποκατάστασης της προσωπικότητάς του μέσα από την αφήγηση των αιτίων και των γεγονότων της εποχής του με όχημα αυτήν την πρωτοπρόσωπη αφήγηση-ποταμό.

«Με δέρνει και η θάλασσα, με δέρνει και το κύμα». Κωλέττης ή Τούρκοι. Τα διλήμματα, που τέθηκαν σε αρκετούς πρωτεργάτες του '21, πόσο επηρέασαν την πορεία τους;

Είναι ταμπού και σήμερα, και δε θέλουμε να δεχτούμε ότι οι πρωτεργάτες του αγώνα ζούσαν μέσα σε μια καθημερινή αγωνιώδη αντινομία, δηλαδή πάνω-κάτω ανάμεσα στο καθήκον για απελευθέρωση των γηγενών συμπατριωτών τους, ραγιάδων της σουλτανικής αυτοκρατορίας και τα προσωπικά, ιδιωτικά και κληρονομικά τους συμφέροντα που επιθυμούσαν διακαώς να διατηρήσουν και μετά την αποχώρηση των Οθωμανών. Μια και ήταν οι περισσότεροι διάδοχοι δερβεναγάδων και ένιωθαν οι εξολοθρευτές των κοινών κλεφτών και φυσικοί κληρονόμοι των αρματωλικιών. Ένα μέτωπο άλλο εκφράζουν οι ξένες δυνάμεις που εποφθαλμιούν τη διαχείριση του κράτους που θα γεννηθεί με τη στρατιωτική και διπλωματική «βοήθεια» αλλά και το εμφύλιο πάθος που εγκατασπείρουν στους κατά παράδοσιν εμφυλιοχαρείς Έλληνες. Ένα άλλο, καταγόμενο από αγνές πατριωτικές προθέσεις αλλά κάποτε και ίδια ή ξένα συμφέροντα οι Φιλικοί. Άλλα τα συμφέροντα της δημογεροντίας που αρνείται πεισματικά να μη χάσει ούτε πόντο από τα προνόμια που τους έχει παραχωρήσει το Δοβλέτι. Άλλο, οι σπουδαγμένοι πολιτικοί,

Φαναριώτες και άλλοι, που επιδιώκουν να αποδυναμώσουν και να περιθωριοποιήσουν τους ένθερμους αγωνιστές για να γίνουν κυβερνήτες. Ο καθένας λοιπόν ζητάει να μασήσει το καλύτερο κομμάτι απ' την πίτα ή και να χάσει την πίτα ολάκερη. Ώρες-ώρες η συμπάθειά μου κλείνει πιο πολύ σε κάποιους αγνούς απ' τους Φιλλέλληνες της Εσπερίας.

Τι σημαίνει σήμερα για την ψυχή των Ελλήνων το '21;

Το '21 είναι η μεγάλη τομή στην ιστορία των νεότερων Ελλήνων. Γιατί οδήγησε στην αναγνώριση του έθνους, την ελευθερία της γλώσσας και της θρησκείας και την απαλλαγή από τον ζυγό του Οθωμανού Μονάρχη. Αυτή είναι η αξία του, ό, τι κι αν σημαίνει αυτό για τον καθένα μας. Με τη διαφορά ότι το κράτος που χτίστηκε πάνω σ' αυτή την συνθήκη επέλεξε την διαμόρφωση τέτοιων δομών που να διαιωνίζουν μια ταξική, δυναστική πρόκριση των πανίσχυρων τζακιών και της πλουτοκρατίας έναντι της πλειοψηφίας του λαού που ζει γονατισμένος, με τα ίδια και τα ίδια, απ' τη εποχή του Καποδίστρια. Οι δε διαδοχικές εξουσίες πουλούσαν πάντοτε το παραμύθι του αγνού εθνικισμού και της αγάπης για την πατρίδα, κυρίως για εσωτερική κατανάλωση και για να δικαιολογούν την πλεονεκτική τους θέση. Ας κρατήσουμε τουλάχιστον κάτι απ' την «ψυχή» εκείνων των παλιών Ελλήνων ραγιάδων του Αγώνα, ως μαγιά για τους ποικίλους αγώνες που μας καλεί επιτακτικά η εποχή μας να συνεχίσουμε ή να ξεκινήσουμε. Γιατί δε βλέπουμε αλλιώς άσπρη μέρα.

«Οι πολιτικοί φαγώνονται δια την αρχηγεσίαν και δια το ποιος θα λάβη το πολύ μερτικό εις τη μερασιά. Άλλος με τον Ρούσσο, άλλος με τον Εγγλέζο, άλλος με τον Φραντσέζο, ο επόμενος δεν ξεύρω με ποιον άλλον!». Είναι λες αυτή η μοίρα του λαού μας;

Δυστυχώς αλλά ισχύει ότι είμαστε κατά Καζαντζάκη «Αδερφοφάδες». Δεν ομονοούμε, βρε αδερφέ, να διαλέξουμε π.χ. να μας εκπροσωπεί ένα δήμαρχος με στοιχειώδη σύγκλιση των δημοκρατικών λεγομένων δυνάμεων. Και επειδή του λαού, κατά την κρίση μου, έχουν προ πολλού καμφθεί οι αντιστάσεις, και έχουμε και θλιβερή παιδεία, και ελλειμματικό σε σχέση με τους παππούδες μας ήθος, διαμορφώθηκε πια ένα ανδρείκελο, ένας τύπος νεοέλληνα για κλάματα, έτσι φοβάμαι ότι πάμε κατά διαόλου. Διαλέγουμε λοιπόν τυχάρπαστους, λούμπεν, ή και νεοπαρακρατικούς, θα

έλεγα, τύπους να μας κουμαντάρουν, –που έχουν το νόμο και την κεντρική εξουσία να τους καλύπτει– όπως συνέβη προ λίγων δεκαετιών στη Θεσσαλονίκη, τώρα στο Βόλο και αλλού, κ.λπ. Ο λαός δεν είναι άμοιρος της ευθύνης του στην εξέλιξη και την πρόοδο της χώρας. Αν είναι μάγκας, ας περάσει στη αντίσταση που του πρέπει.

Το βιβλίο σου αυτό έχει χαρακτήρα μιας «παρέμβασης» στον τρόπο που η πολιτεία εφαρμόζει για να γιορτάσει τα 200 χρόνια (επιτροπή Αγγελοπούλου κ.λπ.);

Την εξουσία γενικά δεν τη συμφέρει να αποζητά ποτέ την αποκάλυψη της πλήρους αλήθειας, ούτε στην ιστορία, ούτε στην καθημερινότητά μας. Δεν ξέρω πως θα αντιμετωπίσουν τα ποικίλα θέματα που έχουν προ πολλού αναδειχθεί και ανατρέπουν την καθεστηκυία αντίληψη για το 1821. Είμαι καχύποπτος πάντοτε απέναντι στο κράτος και τις επισημότητές του αλλά ελπίζω τουλάχιστον κάποιοι σοβαροί της επιτροπής να δείξουν την δέουσα ευθύνη απέναντι στα γεγονότα και να μην κουκουλώσουν τις αυθεντικές αλλά δυσεξήγητες αλήθειες της εποχής. Δυσεξήγητες και επιδέχουσες αντιφατικών κάποτε ερμηνειών ως προς τα αίτια, τους μηχανισμούς, τα συγκρουόμενα συμφέροντα, το ρόλο του λαού, και του κλήρου, την ηγεμονική στάση των κοτζαμπάσηδων, τα καπάκια με τον εχθρό, τον ευτελισμό και την πενία στα στερνά κάποιων αγνών ηρώων όπως η Μαυρογέννηους κ.α.

Προσωπικά, ναι, έκανα την «παρέμβασή» μου, αν θέλετε, και μάλιστα πολύ πριν αρχίσουν τα πανηγύρια. Έχοντας διαβάσει όλη τη σχετική βιβλιογραφία, ψυχογραφήσει τις αντινομίες της προσωπικότητας του ήρωά μου, «χωρίς φόβο και πάθος». Το κείμενο είναι γραμμένο σε μεικτή γλώσσα, κατά τον τρόπο της προφορικής και της επιστολικής έκφρασης των Αγωνιστών, με την διασπορά δανείων της τουρκικής, της αρβανίτικης και της ιταλικής, τον γλωσσών δηλαδή που μεταχειριζόταν ο Οδυσσέας. Δοσμένο με απόλυτη φυσικότητα και με την παλέτα όλων των ψυχικών διακυμάνσεων που βιώνει ένας μελλοθάνατος στο κελί του την στερνή του ώρα. Είναι σπαρταριστό και γενναίο κείμενο, και με ανάγλυφη περιγραφή των αντιθέσεων του καιρού εκείνου. Αληθινό γιατί δεν κρύβει και δεν καμουφλάρει τίποτε. Ούτε τις αδυναμίες και τα σφάλματα του ίδιου του Ανδρούτσου. Σκοπεύουμε με τον φίλο μου, εξάιρετο ηθοποιό, Στέλιο

Μάινα να το κάνουμε θεατρική παράσταση. Με ενθουσιασμό. Ο Στέλιος έχει από φυσικού του τα βασικά στοιχεία που ταιριάζουν σε μια τέτοια προσωπικότητα. Και θα άξιζε να παιχτεί στις φυλακές όλης της χώρας, είτε εν λειτουργία, είτε ιστορικές, Μπούρτζι, Γεντί Κουλέ, Ιτς Καλέ, κ.λπ. Ευελπιστούμε ότι οι ζόρικες εποχές που διανύουμε θα μας επιτρέψουν να αναδείξουμε την ευπρόσωπη δουλειά που ετοιμάζουμε.

**«Ελευθερία ή Θάνατος είπα.
Το θάνατο τον έχουμε.
Την Ελευθερία όμως;»**

Χαρακτηριστικά αποσπάσματα του βιβλίου του Θωμά Κοροβίνη για τον Οδυσσέα Ανδρούτσο

Ο Οδυσσέας Ανδρούτσος στο κελί του, λίγο πριν την δολοφονία του, περιγράφει τη ζωή του, την αντρειοσύνη του, τα όπλα τους, τις μάχες του, τις πονηριές του (Οδυσσέας γαρ), τις γυναίκες του. Βρίζει τον Γκούρα για την προδοσία που από παλικάρι έγινε προδότης Γιούδας των Κωλέττηδων, και δίνει μια εικόνα της Επανάστασης με τις διαμάχες της και τους εμφύλιους.

«Αγαπούν, λένε, την πατρίδα! Με την πατρίδα και τη μερίδα! Η πατρίς είναι ιδέα, ωρέ, είναι έρωτας!»

«Η αγωνία μου όλη ήτον δια την ελευθέρωσιν της ραγιαδοσύνης αλλά και δια την προσωπικήν μου τιμήν και τη δόξα, όμως και δια το ίδιον συμφέρον. Αργεί να γένη συνείδησις η εθνική ανάγκη. Είχομεν συνείδησιν ομογενείας και εν πολλοίς κοινής θρησκείας αλλά, ιδίως κατά την έναρξιν του αγώνος, δεν εξεχωρίζαμε – ασφαλώς και η αφεντιά μου – ανάμεσα εις τας ανάγκας του Έθνους και τας επιδιώξεις ένεκεν των συμφερόντων μας.»

«Εν μέσω εμφυλίων σφαγών, λέγω, ουδέ τα όρια της επικρατείας ασφαλίζονται, ουδέ το Έθνος διοργανίζεται. Όχι άλλες φατρίες αδερφοί! Η διχόνοια καιν ο φατριασμός είναι σύμφυτα του φιλάτου και κακορίζικου Γένους μας.»

«Κατάρα θεού το γένος των Γραικών το ένδοξον ως βρυκόλαξ να πορεύεται βυζαίνοντας αίμα αδερφοκτόνον. Λύκους, τσακάλια, αγρίμια δεν εστιάχηκα τόσους χρόνους σχίζοντας όρη απάτητα και λαγκαδιές και ρουμάνια, μηδέ δίψαν, μηδέ αφαγίαν ελογάριασα ποτές μου, μόνον αυτούς τους οφιούς οπού γεννοβολούν τα περβόλια της δημογεροντίας και η φαναριώτικη ίντριγκα, ω μητέρα Ελλάδα. Οι πρώτοι, οι δημογέροντες επιθυμούν να παραμείνουν υπό το ζυγόν έτι πλουταίνοντες. Τουτουνούς τους πρέπει η αυτοθέλητος τυραννία, διότι οι ίδιοι την προτιμούν. Ημείς δε οι λοιποί, οι επιθυμούντες την νόμιμον ελευθερίαν μας και όχι τον δοτόν ραγιαδισμόν ως σουλτανικοί υπήκοοι πασχίζομεν με σκοπόν την πλήρωσιν των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μας. Οι δεύτεροι, οι λογιότατοι, έσπειραν σατανικώς τη διχόνοϊαν. Το δε αμάρτημα ημών, των τρίτων, είναι το φίλαρχον και φιλόπλουτον πνεύμα το οποίον κυριαρχεί εις τους πλείονας των αρχηγών στρατιωτικών εκ των πρώτων συλλόγων εις Επίδαυρον και Άστρος.»

«Αφού, λέγω, είμεθα πρώην σκλάβοι, φρέσκοι ελευθερωμένοι, αν δεν δίνωμε πίστιν εις την ιδέαν της Πατρίδας, είμεθα προς όλεθρον.»

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 503 – 20/06/2020

«Ω τι νύχτα ήταν εκείνη, που την τρέμει ο λογισμός...»

του Νίκου Σταθόπουλου

Για την άλωση της Τριπολιτσάς

Στις 23 Σεπτεμβρίου 1821, η επαναστατική ορμή του Νέου Ελληνισμού, καθοδηγημένη από τη σοφία του δοκιμασμένου κλεφταρματολικού παρτιζάνικου, κυριεύει και απελευθερώνει την άτυπη πρωτεύουσα του Μοριά. Η Τρίπολη περνά στα χέρια των φυσικών ιστορικών της «ιδιοκτητών» και μια μακραίωνα σκοτεινή περίοδος τυραννικής εξουσίας του Οθωμανισμού τερματίζεται με όλη τη μεγαλοπρέπεια του εθνικοαπελευθερωτικού πάθους. Η συνετή προτροπή του Γέρου για συστηματική πολιorkία δικαιώνεται, και η παραπαίουσα αυτοκρατορία δέχεται καίριο πλήγμα!

Ενέργεια και ουσίας αλλά και υψηλού συμβολισμού (αφού νοηματοδοτεί στο φαντασιακό την «ακρότητα» του Αγώνα) και βαθιάς ψυχολογικής επίδρασης (αφού τονώνει το φρόνημα και καθιστά λογική τη νικηφόρα έκβαση). Το διοικητικό, οικονομικό και στρατιωτικό κέντρο της Πελοποννήσου περνά στον έλεγχο των Ελλήνων, διαλύοντας και τις έσχατες αναστολές επαναστατικής συμμετοχής. Ο θηριώδης «Τούρκος» δεν είναι ανίκητος, το ιστορικό δίκιο δεν είναι μια συγκινητική αφαίρεση χωρίς πρακτικό αντίκρισμα. Ο κόσμος όλος «τρίβει τα μάτια» του!

Και τότε, εκείνη τη μεγαλειώδη στιγμή του θριάμβου, το «Πάθος για τη Λευτεριά», θρεμμένο επί αιώνες και από τη βαρβαρική βία των κατακτητών, διοχετεύεται σε μια ασυγκράτητη εκδικητική μανία, σε μια

άγρια βία άμεσης δικαιοσύνης! Δεκάδες χιλιάδες Τούρκοι από όλο τον Μοριά είχαν ζητήσει καταφύγιο στην «πρωτεύουσα» φοβούμενοι την επαναστατική φωτιά. Πάνω από τριάντα χιλιάδες υπολογίζονται οι στριμωγμένοι άμαχοι, κυρίως Τούρκοι αλλά και Εβραίοι αρκετοί (μα και Ρωμιοί, που εγκλωβίστηκαν είτε ήταν συνεργάτες των Τούρκων), και είναι αυτός ο ανυπεράσπιστος πληθυσμός που υφίσταται την ανελέητη βούληση του επαναστατημένου λαού να τιμωρήσει τους καταπατητές της πατρίδας του, τους σφετεριστές της περιουσίας του, τους νταβατζήδες του τσακισμένου του σώματος.

Αιώνες ταπεινώσεων και βίαιης υπαγωγής στην αυθαιρεσία του κάθε αμόρφωτου οθωμανού αξιωματούχου, ξεπληρώνονται, με λειτουργικό συμβολισμό, με ποτάμια αίμα. Ναι, μια σφαγή, ένα μακελειό, που δεκάδες στίχους αφιέρωσε στη δομική δικαιοσύνη του ο Δ. Σολωμός, μια τυφλή εκδίκηση που συμπύκνωσε, στην προφανή της αγριότητα, το καταπιεσμένο πάθος ζωής τόσων αιώνων. *«Το άλογό μου από τα τείχη έως τα σαράγια δεν επάτησε γη. Το ασκέρι όπου ήτον μέσα, το ελληνικό, έκοβε και εσκότωνε από Παρασκευή έως Κυριακή»*, θα υπαγορεύσει ο Κολοκοτρώνης στον Τερτσέτη.

Και τόσα χρόνια μετά, όλο το συμπλεγματικό σινάφι του εθνομηδενισμού, θα ανεμίσει σαν φλάμπουρο αναθεωρητισμού το αίμα της Τριπολιτσάς για να αποδομήσει τον ζωτικό μύθο του 1821, να τον υποβιβάσει σε «δρώμενα πρωτογονισμού, έξω από τον αστερισμό του Διαφωτισμού». Την ίδια ώρα που, κατασκευάζοντας ατζέντα, θεωρούν το '21 άμεσο απότοκο της «δυτικής επίδρασης μέσω των Φώτων»! Μια υποδειγματική ασυναρτησία που αντανakλά εμφανώς τη σπουδή να «τελειώνουμε με το '21». «Άσπλαχνη κτηνωδία», λοιπόν, η ανεξέλεγκτη οργή και η σαρωτική χαρά του εκδικητή, χωρίς κανένα ελαφρυντικό που τόσους αιώνες η όλη του ύπαρξη εξαρτιόταν τυφλά από την αίσθηση συμφέροντος ή τη θρησκευτική σκοπιμότητα του κατακτητή. Ένας καταφρονημένος ελληνισμός που για τις ξενόδουλες ελίτ και τις μεταφαναριώτικες πρωτοπορίες του ευρωλιγουρισμού, ό,τι κι αν κάνει τελεί εν αδίκω! Κι αυτή η αρρωστημένη εμπάθεια να πλασάρεται για «επιστημονική ιστοριογραφία»!

Τι γύρευαν οι Τούρκοι στην Τρίπολη; Χιλιάδες από δαύτους, με περιουσίες και εξουσία σε ελληνική γη; Είδαν φως και μπήκαν ή έκαναν αθώο τουρισμό; Αλλά όλα αυτά πρέπει να λησμονηθούν, να θαφτούν στις χωματερές των παραπλανητικών ψευδοπροβλημάτων, όπως ακριβώς κάνουν και με τους εποίκους στην Κύπρο. Για τους προφεσόρους του «πολιτικού πολιτισμού» κάθε αντισυμβατικός λαϊκός αυθορμητισμός είναι μια «πληβειακή εκτροπή» που «δεν τιμά τον άνθρωπο». Ενώ κάθε κρατικό έγκλημα υπάγεται σε «πολιτισμένο διάλογο» με επιστράτευση όλων των παραμέτρων της «νηφάλιας διαλεκτικής πολιτικής εξέτασης»!

Και πώς απάντησε η Υψηλή Πύλη στην εξέγερση; Όχι με το ξεκλήρισμα της Χίου, που σαν σχεδιασμένη τρομοκρατική πράξη οργανωμένης κρατικής βίας προκάλεσε έκρηξη του ευρωπαϊκού Φιλελληνισμού; Ενώ η «Σφαγή της Τριπολιτσάς» προκάλεσε ρίγη χαράς και ελευθερόφρονος ενθουσιασμού. Εδώ γιατί δεν επικαλούνται την Ευρώπη οι πουλημένοι μενουμενώπηδες; Τι περίεργο, μα την αλήθεια: ο «αντιεθνικισμός» της «αριστερής ορθοδοξίας», έχει τόσα κοινά με τον διεκδικητικό αναθεωρητισμό του νεοοθωμανισμού!

Η εθνομηδενιστική προπαγάνδα, ανίατα δέσμια ενός ιδεολογικοποιημένου ανθελληνισμού, με τα τετριμμένα μοτίβα του παγκοσμιοποιητικού «ανθρωπισμού» και «δικαιωτισμού», κάνει λόγο για «Σφαγή» και «Τεράστιο ανθρωπιστικό έγκλημα»! Λες και υπήρξε στιγμή στην ιστορία που το ποτάμι της λαϊκής οργής δεν έπνιξε αλύπητα τυράννους και εξουσιαστές. Έχει διασωθεί σε πλήθος ντοκουμέντων, η έκπληξη των οπλαρχηγών για τη βίαιη συμπεριφορά του λαού, και η αδυναμία τους να επιβάλουν γρήγορα έναν δραστικό έλεγχο. Ένας κόσμος βασανισμένος που διψούσε για δικαίωση! Η υπέρμετρη βία στην Τριπολιτσά είναι από μόνη της μια κολοσσιαία απόδειξη της πολύχρονης πολύμορφης βίας που ασκούσε ο ασιατικός δεσποτισμός στο σώμα και την ψυχή του ελληνισμού, καθώς είναι ακριβώς η ένταση αυτής της βίας που αποκαλύπτει την οδύνη του βιώματος υποδούλωσης, το μέγεθος του ιστορικού τραύματος που προκάλεσε το αλαζονικό μαστίγιο του «Μουχαμέτη».

Το να απομονώνεις τη στιγμή της έκρηξης και να σκηνοθετείς απαξιωτικές ρητορείες, δείχνει μονομέρεια υπέρ του Πορθητή και περιφρόνηση στην αντικειμενική δικαιοσύνη του ιστορικού Θύματος που διεκδικεί την

υπόστασή του. Η ρητορική περί «εγκλήματος» είναι ισοδύναμη με τις προδοτικές ρητορικές περί «αστοχιών του ΕΛΑΣ που προκαλούσαν τα γερμανικά αντίποινα», είναι ισοδύναμη με τη λογική του «διαλόγου» και της «συνεννόησης» τη στιγμή που ο άλλος, η Τουρκία εν προκειμένω, απαιτεί το όλον της ύπαρξής μας.

Το ξέρουν ότι η ψευδομελό κριτική τους δεν έχει λογική, πολιτική και στρατιωτική βάση, αλλά την εκφέρουν για να εντείνουν τον εθνικό αποδομισμό, την ιστορική μας απαξίωση και, εν τέλει, τον «διαλογικό ειρηνισμό» που τείνει σήμερα προς μια εθελοντική εθνική συρρίκνωση.

Μηδενίζουν το ιστορικό πλαίσιο της «Σφαγής» για να εξωραΐσουν το οθωμανικό κτήνος και να προβάλλουν το 21 ως «συμμορίτικη αυθαιρεσία ιδιοτελών οπληρχηγών» και καθόλου ως θεμελιώδη γενέθλια Πράξη του διαμορφωμένου Νέου Ελληνισμού.

Ζήτω η Μεγάλη Ώρα της Άλωσης της Τριπολιτσάς! Ζήτω η Δίκαιη Εκδίκηση του τυραννισμένου Ελληνικού Λαού! Όταν οι λαοί ξυπνούν, οι τύραννοι πεθαίνουν!

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 512 – 26/09/2020

Εγκώμιον του «ακροβολιστικού πολέμου»

του Νίκου Σταθόπουλου

«Ακροβολιστικόν πόλεμον», αποκαλεί, στα πολύτιμα απομνημονεύματά του, ο Ν. Σπηλιάδης, την τακτική του κλεφτοπόλεμου που εφάρμοσε, με θαυμαστή νικηφόρα έμπνευση ο Κολοκοτρώνης. Και χάρη σ' αυτή, το '21 πλήγωσε θανάσιμα το οθωμανικό θηρίο, δημιουργώντας, έστω και κολοβά, προϋποθέσεις εθνοκρατικής σύστασης.

Οι σκόρπιες «ομάδες αιφνιδιασμού» που μέσω ωρίμανσης των συνειδήσεων και χαρισματικής ηγεσίας, διασυνδέονται σε έναν *μεγάλο, ευέλικτο Λαϊκό Στρατό*. Άλλωστε, σε αυτή την πολεμική παρακαταθήκη και μνήμη, οικοδόμησε ο Άρης την οργανική έμπνευση της επικής πολεμικής πράξης του ΕΛΑΣ.

Η επιβεβλημένη πολιτική τάξη, τότε, απαιτούσε από τον Γέρο «*να κρατήση εκ του συστάδην μάχην ολοσχερή*», δηλαδή να οργανώσει τακτικό πόλεμο σε σχηματισμό παράταξης. Τα ακαδημαϊκά πολεμικά μοντέλα των «ειδικών» της Βόρειας Ευρώπης, προωθούμενα φορτικά κι από τους φιλέλληνες στρατιωτικούς, εκστασίαζαν το ξενόδουλο μυαλό του μαυροκορδατισμού, κάνοντας τό ξεπούλημα και κανονική εγκληματική βλακεία.

Με αυτό το ευρώδουλο πνεύμα του πιθηκισμού των «προηγμένων μοντέλων», στο Πέτα εξοντώθηκε το πρώτο τακτικό τάγμα (και σχεδόν όλοι οι Φιλέλληνες που πολέμησαν εκεί), ενώ στα μοιραία Τρίκορφα, «μετρήσαμε» εκατοντάδες νεκρούς και μια πανωλεθρία που,

ισχυροποιώντας τον Ιμπραήμ, «δικαίωσε» την «αναγκαιότητα» του Ναυαρίνου.

Σήμερα, βρισκόμαστε στο day after ενός καινούργιου «Ναυαρίνου», μιας οργανικής «κατάκτησης» όπου οι εξωτερικοί, οι εσωτερικοί, οι συνειδησιακοί και οι πολιτισμικοί όροι, διαπλέκονται με *δυναμική ολικής αναπαραγωγής*. Δε μπορούμε να ρητορεύουμε με τις παλιές σημασίες και φραστικές δομές, μπορούμε μόνο να *παράγουμε ελπίδες στις «φάμπρικες» των ουσιωδών μας αγώνων*. Τα Βέρβена δεν ήταν ένα «μοιραίο λάθος» (της «μη ταξικά ώριμης συνείδησης»), αλλά μια θετική αναγκαιότητα που δεν την χειρίστηκε ώριμα και διορατικά το λαϊκοδημοκρατικό στοιχείο της Επανάστασης. Ο πατριωτικός πόλεμος των καιρών μας είναι υποχρεωμένος να υπερβεί τις πιο θλιβερές κοινοτοπίες του, να γίνει τόσο εικονοκλαστικός που να τρομάξουν τα σάπια μας όνειρα.

Η διαρκής επικαιρότητα του '21, βρίσκεται στο γενικό του πνεύμα (ώριμο φρόνημα ελευθερίας, ακμαία και ανένδοτη αντιστασιακή ψυχολογία, ιεραρχημένη δημοκρατία βάσης, αυτενέργεια με ευθύνη και συναίσθηση του γενικού), αλλά και στην υψηλή αξία της «παραδοσιοκρατίας» που σφραγίζει την ιστορική του κουλτούρα. «Παραδοσιοκρατία» με την έννοια του δημιουργικού σεβασμού των εθνικών ιδιαιτεροτήτων.

Το '21 πολέμησε με τον τρόπο που είχε επεξεργαστεί επί αιώνες και που ήταν νηφάλια προσαρμοσμένος στα ταυτοτικά στοιχεία τού ελληνικού τόπου («τόπου» = χώρου και παράδοσης και συνείδησης). Το '21 δεν «φύτρωσε» μαγικά σε ένα ενοφθαλμισμένο εν Ελλάδι «θερμοκήπιο Διαφωτισμού», αλλά συγκροτήθηκε, εν όλω, εντός των ειδικών γνωρισμάτων του εξελισσόμενου «ελληνικού τρόπου». Δεν πρόκειται για μια «τεχνογνωσία-τεχνοκρατία», αλλά για ένα *πνεύμα*, ένα κοσμοείδωλο υλοποιημένο και στο πεδίο των μαχών.

Είναι, ακριβώς, το *κλεφταρματολικό παρτιζάνικο* που, πέραν της στρατιωτικής του κυριολεξίας, μπορεί να λειτουργήσει σαν ειδικό

συμβολικό πεδίο ως προς τα πολιτικά ζητούμενα του παρόντος μας. Διότι δεν ήταν απλώς μια «στρατιωτική τεχνική», αλλά κάτι βαθύτερο: ένας θαυματουργός συνδυασμός της επίγνωσης των ειδικών περιστάσεων, της βαθιάς κατανόησης των συγκρουσιακών συνθηκών, της αφομοιωμένης σχέσης με το περιβάλλον, και, ίσως πάνω απ' όλα, μιας πολεμικής ψυχολογίας θεμελιωμένης οργανικά στο πνεύμα ελευθερίας, το ατομικό αγωνιστικό πάθος, την συντονιζόμενη αφοσίωση όχι από διοικητικό καθήκον αλλά από κοινοτική συνείδηση, από πατριωτικό ιδανικό και από σεβασμό στις ιεραρχίες που καθόριζε η αυθόρμητη τάξη της ζωής.

Το –κατά Π.Κονδύλη– Είναι και Δέον, σε μια αρμονία ολοκληρωτικής ανατροπής της στατικής λογικής. Και ο «Μπραίμης» θα έχανε, τελικά, από το παρτιζάνικο του Γέρου που είχε τη σοφία να το στηρίξει αποφασιστικά στο εκπληκτικό *«φωτιά και τσεκούρι στους προσκυνημένους»*.

Ένας λειτουργικός αντιιδεολογισμός και μια «πρωτόγονη» υπέρβαση του γραφειοκρατισμού. Περνώντας από τη μακρόχρονη εθνική εμπειρία της *ατομικής ληστρικοαρπακτικής ελευθεροφροσύνης*, και απολήγοντας σε μια *μαχόμενη πατριωτική συνείδηση*, ο τρομερός Κλεφτοπόλεμος, πολεμική «μετάφραση» της αναδυόμενης νεοελληνικής εθνικής συνείδησης σύστησε ένα μοναδικό πρότυπο Αγώνα. Που και η θεμιτή «αρχή της αναλογίας» αλλά και καθαυτή η πολιτικοστρατιωτική υφή της κλέφτικης ομάδας (και κουλτούρας), καθιστούν τον κλεφτοπόλεμο σπουδαίο πεδίο μελέτης ως προς τα κοινωνικοπολιτικά του «μηνύματα»/μαθήματα επί των αναζητήσεων της σημερινής μας αμηχανίας.

Διότι ζούμε *εποχή ήττας*, όχι απλά ως «δέσμες ιδεών» (προγράμματα και πολιτικές ιδεολογίες) αλλά ως πολιτισμικό παρών, ως πολιτική αντίληψη των πραγμάτων, ως ποιότητα λαϊκής διαθεσιμότητας, ως κοινωνία που πλέον είναι καταποντισμένη στις «αδούλευτες» αλήθειες της και στα «κρύψα κάτω από το χαλί» αινίγματα του πεπρωμένου της, ως ιστορική οντότητα μετέωρη σε ένα κενό που είναι πρώτα και κύρια κενό εσωτερικά.

Και πιεζόμαστε, με χίλιες απάτες, αλχημείες και εκβιασμούς, να απαρνηθούμε τα λυτρωτικά «πάτρια» και να «ζηήσουμε» εις το εξής ως παντοτινά κλινικώς νεκροί στις τερατώδεις ΜΕΘ των δυτικών ιδρυμάτων... Δηλαδή, ό, τι ακριβώς αρνήθηκαν οι Γίγαντες του εθνικοαπελευθερωτικού

παρτιζάνικου, ο Γέρος, ο Γιος της Καλογριάς, ο Μάρκος. Είναι μια δυσοίωνα εποχή Επικυριαρχίας, μια κατάσταση ισχυρής υποτέλειας, και, με δεδομένα τα σύγχρονα τελειοποιημένα συστήματα χειραγώγησης, απαιτείται μια *αντιστασιακή αίσθηση και άποψη* μακράν κάθε «πεπατημένης» κοινοβουλευτικού και θεσμικού κρετινισμού. Δεν είναι απλά μια «φάση κάμψης», αλλά το «επόμενο πρωί» μιας νέας Άλωσης, η οργανική αποικιοποίηση, και, συνεπώς, η βαθιά μεταλλαγή όλων όσα γνωρίζαμε και «κάναμε παιχνίδι».

Γι' αυτό και είναι χρήσιμη η σκέψη ενός «*πολιτικού κλεφτοπόλεμου*». Η άρθρωση μιας αντίστασης που θα εκκινεί από το δεδομένο μιας επιβεβλημένης Ισχύος, όχι μόνο κυρίαρχης στο πολιτικό παιχνίδι, αλλά με το ίδιο το πολιτικό παιχνίδι «σημαδεμένο» στο εσωτερικό της συγχυσμένης συλλογικής συνείδησης, και με αυξημένη τη δραστικότητα της μιντιακής εξουσίας. Κάθε τακτική μάχη είναι χαμένη, και κάθε ήττα επιπλέον θα προσθέτει ασήκωτα βάρη στην απογοήτευση και την αποθάρρυνση. Εκλογικισμός, «κεντρική πολιτική σκηνή», κομματική/προσωπική εξαργύρωση του εξαρσιακού πατριωτικού φρονήματος, είτε, από την άλλη, σεχταριστική ομφalosκόπηση και μασκαρεμένος μεταφυσικός χιλιασμός: είναι μια βαθιά προδοσία της «έμπρακτης φιλοσοφίας» του Αγώνα που θάμπωσε την οικουμένη με τα Δερβενάκια και την Αράχωβα.

Ο κλέφτης, στο βουνό, εκκινούσε από μια «έμφυτη» ανυπακοή που την «οργάνωνε» στη βεβαιότητα της πολεμικής ανημπόριας απέναντι στον πάνοπλο τύραννο. Η συνείδηση της αδυναμίας, στο «Μεγάλο» επίπεδο, αναδεικνύει την αναγκαιότητα της συγκρότησης στο «μικρό». Όχι για να εκπέσει το «μικρό» σε μια απολιθωμένη προσωπική αυτοεπιβεβαίωση, αλλά για να σπουδάσει την πραγματικότητα και να «συναντηθεί» με όλα τα «μικρά» του τόπου. Μόνο έτσι η «επανάσταση» δεν είναι πραξικόπημα, αλλά *«ώριμο τέκνο της ανάγκης»*.

Η κλέφτικη ομάδα είναι, αναλογικά, το μοντέλο μιας επιθετικής αντίστασης εντός των ρεαλισμών του όντως πραγματικού. Μια μοναδική *διασπορά*

πρωτοπορίας χωρίς ίχνος διαχωρισμού και με βαθύτατη τη σχέση με την αληθινή ζωή.

Το «λημέρι» δεν ήταν ένα τυπικό καταφύγιο και ορμητήριο, αλλά ένας «τόπος» όπου η συνείδηση διαμορφωνόταν ερήμην της περιβάλλουσας θεσμικής μιζέριας και αναπτυσσόταν σε δομημένο πολεμικό φρόνημα με όρους αυτόνομης δυνατότητας. Δεν ήταν, λοιπόν, «σκήτη» και «σέχτα», αλλά πόλος ανάδρασης σε σχέση με το «αντικειμενικό» της κατάκτησης και του ραγιαδισμού. Ο κλέφτης δεν είχε αυτοσκοπό την «έξοδο», αλλά τη μεθόδευε στοχευμένα, και δεν είχε, επίσης, αυτοσκοπό την «καταφυγή», αλλά την ένιωθε σαν «ελεύθερο χρόνο» για λειτουργικό αναστοχασμό.

Α και Ω της κλέφτικης ύπαρξης ήταν το σαμποτάζ, η πρόκληση αναταραχής, μέσω μικροσυλλογικών ενεργειών που μετέδιδαν αυτοπεποίθηση και χαρμόσυνη ενόραση. Ο Κλέφτης δεν «καθάριζε» ρομπινχουντικά αλλά διδασκε *πατριωτική αντίσταση βασισμένη στις δυνάμεις των πατριωτών*. Ο κλεφτοπόλεμος ήταν γίνεσθαι και προετοιμασία και προαναγγελία γενικού πολέμου.

Και το «ταμπούρι» δεν ήταν απλά μια πρόχειρη οχυρωματική κατασκευή, αλλά ένα τελεσίδικο οριακό σημείο, όπου το νόημα βρισκόταν ολωσδιόλου στην απόφαση. Λείπουν, σήμερα, τα «ταμπούρια», οι *αγωνιστικές θέσεις*, οι εγκαθιδρυμένες στη διαλεκτική που συνδέει το «γιουρούσι» με την «απάθεια», την επίθεση με την άμυνα, αλλά σε κάθε περίπτωση, τη «μαγική» εσωτερική και πρακτική συσχέτιση της «στιγμής» με τη «διάρκεια». Στο «ταμπούρι» η ώρα είναι πάντα «τελευταία», άρα είναι «νυν υπέρ πάντων ο αγών», η απόλυτη συγχώνευση της θεωρίας με την πράξη.

Η αποξένωση της πολιτικής από τα θεωρητικά «υποκείμενα» απηχεί έναν μικρόμυαλο αυταρχισμό, και στον ορίζοντά της είναι ολέθρια, αφού αφήνει όλη την ενεργητικότητα σε ένα εξελιγμένο σύστημα κυριαρχίας. Το ξαναζωντάνεμα της δημοκρατικής πολιτικής σχέσης προϋποθέτει την αμεσότητα επεμβάσεων με κύκλους κινητοποιήσεων. Κανείς «λαός» δεν

θα στρατευτεί στα επικαιρικά προσκλητήρια χιλιομπαλωμένων «αγωνιστικών φορεσιών».

Η ιστορία, τόσο παρανοϊκά απαρνημένη από τις μετανεωτερικές παράνοιες, αποδεικνύει ότι ποτέ δεν αλώθηκε ένα σύστημα με «εξ εφόδου κατάληψη» αλλά ούτε και κλονίστηκε με «πολέμους θέσεων» που βεβαιώθηκαν προοπτικά ως ενσωματώσιμος ρεφορμισμός του χειρίστου είδους. Το σύγχρονο *κοινωνικοπολιτικό παρτιζάνικο*, έτη φωτός μακράν από τον τερορισμό, την παιδαριώδη «καταστασιακότητα» και τον γραφικό «ρουβικωνισμό»: είναι μια *λειτουργική πατριωτική πλατφόρμα* οργανικής αντίστασης με όρους και επιλογές από την ζώσα αλήθεια των θεσμίσεων της Επικυριαρχίας και κουλτούρα αέναα εμβαθυνόμενης λαϊκής συμμετοχής.

Το βαθύ «προαπαιτούμενο» ένταξης στην κλέφτικη ομάδα, ήταν η καθαρότητα του πατριωτικού φρονήματος και η υπακοή στην ομάδα και τη φυσική ιεραρχία της. Δεν καθοδηγούσε η Θεωρία την Πράξη, αλλά η βασική πατριωτική συνείδηση ανταποκρινόταν σε μια «Θεωρία» ωφέλιμης προαγωγής του ανεξαρτησιακού αγώνα. Εκείνοι οι μυθικοί Παππούδες, πόναναν με αληθινά κλάματα την «*έρμη, σκλάβα, πικρή Ρωμιοσύνη*», αλλά τους «έφαγε» το τρομερό στοιχείο του «καημού της Ρωμιοσύνης» γιατί το πολεμικό τους μεγαλείο ήταν δυσανάλογα τεράστιο σε σχέση με την παιδεία και την πολιτική τους πείρα. Εμείς, σήμερα, δεν έχουμε κανένα ελαφρυντικό.

Το διαρκώς ιδρυτικό μέλημα ήταν ο πόλεμος κατά του «αφεντικού», αυτό καθόριζε και την ψυχολογία και τη σκέψη. Κι αυτός ο πόλεμος, σχεδόν εμμονική επιδίωξη, δε μπορούσε να διεξαχθεί με ανοιχτή σύγκρουση στον κάμπο, «εκ παρατάξεως». Άρα, έπρεπε να αποτελεί ένα «άθροισμα» δράσεων, μια σύγκλιση. Οι μεγάλοι οπλαρχηγοί, πρωτίστως ο Γέρος του Μοριά, καταξιώθηκαν ακριβώς επί του πεδίου αυτής της σύγκλισης. Ο συντονισμός είναι από τα κρισιμότερα ελλείμματά μας, δηλαδή η ανιδιοτέλεια της μαχητικής συσπείρωσης.

Η διαρκής μελέτη της ροής των καταστάσεων και η αιφνιδιαστική επίθεση, είχαν σαφή στόχο τη διασπορά ανησυχίας και αβεβαιότητας, την αναδίπλωση, την ρευστοποίηση των επιτελικών σχεδιασμών. Από τους Καρδούχους, που ταλαιπώρησαν καίρια τον λαμπρότερο στρατηλάτη της ιστορίας, μέχρι τη στρατηγική ιδιοφυΐα του Χο Τσι Μινχ: η λογική της *βλαπτικής καταδρομικότητας*, που ανταποκρίνεται σε ένα συνεχές αποδιοργανωτικών επεμβάσεων, φωτίζει τον πυρήνα αντιστάσεων θεμελιωμένων στην προοπτική.

Η διαλυμένη πατρίδα, παγιδευμένη στο λειτουργικό δίπολο «Ιερά Συμμαχία» (Δύση, πλανητικό κεφάλαιο) – «Νέο-οθωμανισμός» (ο σημερινός Ιμπραήμ), «γονατισμένη» οικονομικά-παραγωγικά, «εξατμιζόμενη» πολιτισμικά, με ακατάσχετη αιμορραγία κοινωνικά: δεν χρειάζεται «καταρτισμένους μεσσίες» αλλά μια «πολεμοχαρή» *ψυχή βαθιά*, μια φροντισμένη αφύπνιση μέσω δράσεων πρακτικής κριτικής και αυτογνωσίας.

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 447 – 23/03/2019

Η φύση στο έργο του Λόρδου Βύρωνα του Γιάννη Σχίζα

Μέρος Α'

*«Η Τέχνη, η Ελευθερία, η Δόξα σβήσανε
μα η φύση είναι πάντα ωραία»*

*«Το προσκύνημα του Τσάιλντ Χάρολντ»,
δεύτερο άσμα, στροφή 87*

Ο Τζωρτζ Γκόρντον, Λόρδος Βύρων, έζησε τη μικρή αλλά περιεκτική ζωή των 36 χρόνων (1788-1824) μέσα στα πλαίσια μιας εποχής που φιλοξένησε πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές ανατροπές. Έζησε μια περίοδο «επιτάχυνσης της ιστορίας», με ιδεολογικά άλματα αλλά και πισωγυρίσματα, με κύριο χαρακτηριστικό την αμφισβήτηση της «φεουδαρχικής τάξης πραγμάτων» και την ανάδυση ενός νέου Δημοκρατικού Ανθρωπισμού. Η ανήσυχη φύση του τον ώθησε στην υπεράσπιση οικουμενικών πολιτιστικών αξιών – όπως έδειξε η πολεμική του κατά του Έλγιν για την υπόθεση των γλυπτών του Παρθενώνα. Στο ποίημά του «Η κατάρρα της Αθηνάς» θα υπερασπίσει την «φυσική χωροθέτηση» των μαρμάρων του Παρθενώνα στον γενέθλιο χώρο τους και θα καταγγείλει με συγκλονιστική λιτότητα τον Σκωτσέζο Λόρδο που αφαίρεσε «ό,τι Γότθος, Τούρκος, Χρόνος είχε αφήσει»...

Η δημιουργική πορεία του Βύρωνα εντάσσεται στο μεγάλο ρεύμα του Αγγλικού Ρομαντισμού, του οποίου αφετηριακή πράξη θεωρείται η δημοσίευση των Lyrical Ballads (1798) από τους Wordsworth και

Coleridge. Ο Ρομαντισμός, λογοτεχνική σχολή και όχι μόνο, θα αναδυθεί μέσα στις συνθήκες της βιομηχανικής επανάστασης, με την ρευστότητα των καταστάσεων και την κινητικότητα των ιδεών, με την έντονη αλλαγή των κοινωνικών και παραγωγικών σχέσεων. Στη νέα κατάσταση η έκπτωση της γραφικότητας προς όφελος στυγνών παραγωγικών εγκαταστάσεων μέσα σε δύσμορφες και ανθυγιεινές περιοχές, η εμφάνιση ακραίων μορφών πλουτισμού αλλά και φτώχειας, διαμορφώνουν νέες αντιπαλότητες. Η παραδοσιακή κοινωνία με τις παγιωμένες μορφές χώρων και τοπίων, θα υποστεί δραματική αλλαγή. Δημιουργούνται σημαντικές «οπισθέλκουσες» δυνάμεις, γενικώς «φευγάτες» από την παρούσα κατάσταση, που όμως δεν είναι «οπισθοδρομικές» με το συνηθισμένο νόημα, που δεν συμπλέουν με τη φεουδαρχία.

Οι εργαζόμενοι των αρχών του 19ου αιώνα δεν διαθέτουν ψήφο, δεν έχουν δικαίωμα να συνδικαλιζονται, δεν είναι φιλικοί με τα νέα μηχανικά συστήματα. Γι' αυτό και συχνά εκφράζουν την αντίθεσή τους καταστρέφοντας τις μηχανές που τους εκτοπίζουν από τη παραγωγή ή που κάνουν δύσκολη τη διαπραγματευτική τους θέση έναντι της εργοδοσίας. Ο Βύρων θα ξεσπαθώσει από το βήμα της Βουλής των Λόρδων (Φεβρουάριος 1812) εναντίον νομοσχεδίου που πρόβλεπε την ποινή του θανάτου κατά των «Λουδιτών» εργατών – γνωστών για τη δράση τους εναντίον των μηχανών. «Ονομάστε, αν θέλετε, τους ανθρώπους αυτούς όχλο, αλλά μην ξεχνάτε, ότι ένας όχλος εκφράζει πολύ συχνά τα αισθήματα του λαού», θα πει στους Άγγλους αριστοκράτες, που «βολεύονταν» με την επιβολή εξωφρενικών ποινών παρά πάσα έννοια δικαίου.

Λίγο καιρό πριν στην Ελλάδα, η ευαίσθητη φύση του τον οδηγούσε σε μια τολμηρή πρωτοβουλία για τη σωτηρία κάποιας μοιχαλίδας Τουρκάλας, που μεταφερόταν από στρατιωτικό απόσπασμα στο Φάληρο για να υποστεί τη θανατική ποινή δια πνιγμού (Σιμόπουλος). Αυτή η βαθύτατη ανθρωπιά του νεαρού λόρδου δεν έπαυε να συνταιριάζει στη ψυχική του ταυτότητα και τα στοιχεία μιας άλλης αγάπης, όπως αυτής προς την φύση. Και η ποιητική ιδιοσυγκρασία του τον οδηγούσε σε μια αισθητική ανάγνωση του φυσικού χώρου, μέσα σε συνθήκες όπου η βιομηχανική επανάσταση ανέτρεπε τη γραφικότητα της βρετανικής υπαίθρου.

Κινηματίας, ερωτικός, φίλος της φύσης...

Ο Βύρων δόθηκε στα κινήματα ως γόνος μιας περιόδου «μεταρουσσωϊκής», που είχε υποστεί τις επιδράσεις του Γαλλικού Διαφωτισμού και ασπάζονταν τις ιδέες του Γάλλου φιλοσόφου για την ισότητα των ανθρώπων ως συνέπεια της ίδιας της φύσης τους. Ταυτόχρονα έστεκε σε απόσταση από την αυτοκρατορική Γαλλία των κατακτητικών πολέμων, από τον Ναπολέοντα που κατά τη γνώμη του μπορούσε αλλά τελικά δεν έγινε ένας Ευρωπαίος Ουάσιγκτον, ένας απελευθερωτής της εποχής...

Όμως οι νέες πολιτικές ιδεολογίες δεν απορροφούσαν ολοκληρωτικά την ενέργεια του νεαρού λόρδου. Το στυλ του μονοδιάστατου «ακτιβιστή-διανοούμενου» δεν του πήγαινε. Ο πλούσιος και «πολυσχιδής» ερωτισμός του, ιδιαίτερα έκδηλος όταν π.χ. έγραφε στον φίλο του Drury το 1810 ότι «πεθαίνει από έρωτα για τρία κορίτσια, τρεις αδελφές Ελληνίδες στην Αθήνα», σόκαρε τα κυρίαρχα ήθη... Ο Βύρων δεν θα αλλάξει χαρακτήρα ακόμη και μετά τα πρώτα νεανικά του χρόνια. Μετά το μεγάλο του ταξίδι στις χώρες της Μεσογείου θα επιστρέψει στην Αγγλία όπου επίσης θα «καλοπεράσει» διαρκώς ερωτευόμενος και διαρκώς χωρίζοντας. Λίγα χρόνια αργότερα, στην Ιταλία όπου θα μεταβεί με τον ποιητή Σέλλεϋ (1816) και θα συμμετάσχει στο κίνημα των Καρμπονάρων, δεν θα παραλείψει να κάνει και ένα εξώγαμο παιδί...

Όμως πέρα από αυτές τις «επιδόσεις», ο ακτιβιστής και ερωτικός αριστοκράτης «ανήκεν εις την φύση» – θα λέγαμε με καθαφικούς όρους. Τη φύση που αποθεώνονταν από τους Ρομαντικούς στοχαστές, σε τέτοιο μάλιστα βαθμό ώστε να παράγει πρώιμες «ζωοφιλικές» απόψεις και να εκθειάζει τα φυσικά δικαιώματα όλων των όντων. Οι Ρομαντικοί κάποτε πήγαιναν αντίθετα και στο κυρίαρχο, «ανθρωποσωβινιστικό» ρεύμα της εποχής τους, εμπνεόμενοι από τις πλέον «ταπεινές» υπάρξεις του κόσμου: Παράδειγμα ο Κόουλριντζ που στιχουργούσε για ένα απλό γαϊδουράκι ή ο Σκωτσέζος Μπερνς, που αναφερόταν σε μια ποντικίνα των αγρών (!) υπερασπίζοντας το δικαίωμά της να ζει και να απολαμβάνει ό,τι προσφέρει η φύση, σε αντίθεση με τον άνθρωπο-διώκτη της, που διατάρασσε την αρμονία και οικονομία της φύσης. Υπό την επίδραση του ίδιου, φυσιοκρατικού πνεύματος, μερικά χρόνια αργότερα ο Βύρων θα

ξιφουλκήσει ενάντια στους διαχωρισμούς ανθρώπου από άνθρωπο υψώνοντας στο ποίημα «Το νησί» τον εμβληματικό στίχο: «η φύση ένα έθνος τέκνων της αναγνωρίζει»... Αυτή η «αντιεθνικιστική» δήλωση στοχεύει να υπογραμμίσει την ενότητα που κρύβεται πίσω από τη διαφορετικότητα των ανθρώπων, και όχι να δημιουργήσει για τον νεαρό λόγιο ένα «ιδεολογικό καταφύγιο», μια σχέση «ίσων αποστάσεων» από τους αγώνες της εποχής του. Ο Βύρων δεν είναι ο διανοούμενος οπορτουνιστής, που κρύβεται πίσω από «αβλαβείς» γενικότητες...

Η φυσιολατρία ως εμπάθυση στη διαφορετικότητα της φύσης

Η φύση έχει πολλές εκδοχές και όψεις, των οποίων η αναγνώριση και αξιολόγηση προϋποθέτει φυσιολατρική παιδεία. Η ενασχόληση με τη φύση είναι μια διαρκής εμπάθυση στη διαφορετικότητά της, μια διαρκής διαμόρφωση και δήλωση «προτιμήσεων». Αυτή η βασική τάση διαποτίζει το πνεύμα του Βύρωνα, που παρατηρεί, συγκρίνει, αναγνωρίζει, επισημαίνει ιδιαιτερότητες και μοναδικότητες. Ο νεαρός λόρδος βιώνει τη μεγάλη «πασαρέλα» των γήινων τοπίων και των μετεωρολογικών σκηνικών, επιβραβεύει και απορρίπτει. Σε ένα γράμμα προς τον Hodgson τον Ιανουάριο του 1811 θα εκφράσει την ιδιαίτερη σχέση του με τη μορφή του αττικού χώρου, και από την οπτική γωνία του καταλύματός του, που βρίσκεται στο μοναστήρι των Καπουτσίνων, θα κάνει μια λιτή αλλά έντονα ποιητική δήλωση: «Μπροστά μου έχω τον Υμηττό, πίσω μου την Ακρόπολη, δεξιά μου το ναό του Δία, μπροστά το Στάδιο, αριστερά μου την πόλη. Έ, κύριε! Αυτό θα πει τοπίο, αυτό θα πει γραφικότητα!». Στις σημειώσεις που κρατούσε για το ποίημα «Τσαϊλντ Χάρολντ» θα δώσει μια ακόμη νότα προτίμησης: «Πέρα από τη μαγεία που ασκεί το όνομα, και όλους τους συνειρμούς που θα ήταν δασκαλίστικο και περιττό να απαριθμήσει κανείς, οι ίδιες οι συνθήκες στην Αθήνα αρκούν για να την κάνουν τη μεγάλη αγάπη κάθε ανθρώπου που αγαπά την τέχνη ή την φύση. Το κλίμα, εμένα τουλάχιστον, μου φάνηκε μια ατέλειωτη άνοιξη»...

Ο Βύρων εντάσσεται στη μεγάλη χορεία των περιηγητών, που βιώνουν και εκθειάζουν ένα διάσημο κλίμα, όπως αυτό της Αττικής. «Το κλίμα, εμένα τουλάχιστον, μου φάνηκε μια ατέλειωτη άνοιξη», γράφει σε μια από τις σημειώσεις του. Στις αρχές του 19ου αιώνα, ο ερχομός στην Αθήνα και

στην Ακρόπολη ήταν το όνειρο του κάθε δυτικού περιηγητή και ιδιαίτερα των γόνων των αριστοκρατικών οικογενειών, που μετά την αποφοίτησή τους από τα κολέγια συμπλήρωναν την παιδεία τους με πολύμηνα ταξίδια στην Ανατολή. Οι επισκέπτες της Αττικής εντυπωσιάζονταν από τον αρμονικό συνδυασμό φύσης και αρχαίας τέχνης μέσα σε ένα σκηνικό αραιοκατοίκησης, όπου ήταν έκδηλη η υπεροχή των ένδοξων ερειπίων του παρελθόντος έναντι των σύγχρονων κατασκευών. Ο Henry Holland, περιηγητής στα 1812-13, θα σημειώσει: «Κι αν ακόμη δεν μπορείς να αξιολογήσεις τα αρχαία λείψανα, μπορείς να θαυμάσεις την κοιλάδα του Κηφισού, το λόφο του Κολωνού και την κορυφογραμμή του Υμηττού, να αγναντέψεις από τη μια τη θάλασσα της Σαλαμίνας και από την άλλη τα υψώματα της Φυλής». Ο Σιμόπουλος βεβαιώνει ότι ο Βύρων συγκινείτο περισσότερο από το «ζωντανό» ελληνικό τοπίο των καιρών του παρά από τα λείψανα της κλασσικής εποχής, ίσως από αντίδραση σε ένα πνεύμα που «βρισκόταν εκείνα τα χρόνια σε πλήρη άνθιση και καλλιεργούσε τις ονειροπολήσεις και τις αρχαιόπληκτες αισθηματολογίες». Ο Σιμόπουλος θα υπογραμμίσει αυτό τον προσανατολισμό του ποιητή και ταξιδευτή παραθέτοντας μια στροφή του «Τσάιλντ Χάρολντ», που αναφέρεται στην Αττική:

*«τόσο γαλάζιος που είναι ο ουρανός σου, τόσο άγριοι οι βράχοι σου
τάλση σου μελιχρά και οι κάμποι σου ολοπράσινοι,
καρπίζει η ελιά καθώς στις Αθηνάς τα χρόνια
κι ο Υμηττός το θησαυρό του το μελένιο πάντα σου χαρίζει.
Το μυρωμένο πυργοστάσι του και τώρα χτίζει
Το λεύτερο μελίσσι, έτσι ως πεταρίζει πάνω απ' το βουνό σου.
Σαν και τότε ο Απόλλωνας χρυσώνει
Τ' στέλειωτά σου καλοκαίρια
Κι ακόμη στραφταλίζουν κάτω απ' τις αχτίδες του τα πεντελίσια
μάρμαρα.*

***Η Τέχνη, η Ελευθερία, η Δόξα σβήσανε
μα η φύση είναι πάντα ωραία»....***

Μέρος Β΄

«Χρυσό μετάλλιο» στο ηλιοβασίλεμα

Ο Βύρων είναι από τους πιο πρώιμους θαυμαστές του Αιγαιοπελαγίτικου τοπίου. Στα «Νησιά της Ελλάδας» θα μιλήσει θαμπωμένος από την ιστορία τους. Στα νησιά που μέσα στις συνθήκες της τυραννίας, «απ' αιώνιο ήλιο είναι και τώρα χρυσωμένα – μα εκτός από τον ήλιο όλα τα' άλλα είναι σβησμένα». Όμως στο ποιητικό του έργο το σημαντικότερο μοτίβο του θα είναι η εστία της Παλλάδος Αθηνάς, στην οποία θα επιστρέφει πάντα με νοσταλγία. Και μάλιστα θα επιστρέφει σε αυτή τη προνομιακή περιοχή του 24ωρου, όπου η ημέρα πλησιάζει τη νύχτα μέσα σε μια πανδαισία χρωμάτων. Είναι το ηλιοβασίλεμα στην πιο αισθητική εκδοχή του, δηλαδή το αττικό ηλιοβασίλεμα.

«Όποιος σ' είδε ωραία Αθήνα!

Σε μια δύση, στον αιώνα

Ετυπώθη στην ψυχή του η ονειρευτή σου εικόνα.

Σε λατρεύω.

Ας με χωρίζουν τόσοι χρόνοι και κοιλάδες

Και βουνά κι ας με μαγεύουν οι χιλιόκαλλες Κυκλάδες.

Συ ποτέ δεν είσαι ξένη στην περίλυπή μου Μούσα.»

Το Δημοκρατικό και Οικουμενικό πνεύμα του Βύρωνα διανθίζεται από τη λατρευτική αναφορά του στο ελληνικό τοπίο, που είναι μια γη της ποιητικής επαγγελίας του, σε αντιπαράθεση με το μουντό σκηνικό του γενέθλιου τόπου του. Πολύ πριν ο Ελύτης μιλήσει για τον «ήλιο τον ηλιάτορα» ή ο ιμπρεσιονισμός ξαποστείλει τις ριπές των χρωμάτων και των ηλιοκεντρικών σκηνικών του, ο νεαρός Λόρδος θα στιχουργήσει στην «Κατάρτα της Αθηνάς» για μια άλλη, εγκάρδια φωτοχυσία, και πάλι στη φάση του δειλινού:

«Μεγαλόπρεπα κι αγάλια τώρα ο ήλιος κατεβαίνει

πάνω στου Μωριά τους λόφους με θωριά χαριτωμένη.

*Όχι σαν εκεί, στις χώρες του Βορρά, σκοτεινιασμένος,
Αλλ' αστραφτερός σαν φλόγα, ζωντανός, φωτολουσμένος»*

Η λιτότητα και διαύγεια των περιγραφών του Βύρωνα, δοσμένη μέσα από στίχους που επέχουν θέση ταξιδιωτικών αναφορών, θα αναγνωρισθεί από το ευρύτερο λογοτεχνικό κοινό. Οι αναφορές του στο ελληνικό τοπίο έχουν τέτοια ποιότητα ώστε πολλοί μεταγενέστεροι ταξιδιώτες θα τις «ανθολογήσουν» και θα τις ενσωματώσουν αυτούσιες στα δικά τους κείμενα. Ακόμη και εκεί όπου απουσιάζει η προσωπική του μαρτυρία, όπου αυτός ο ίδιος δεν έχει επισκεφθεί μια περιοχή, οι αφηγήσεις για το ελληνικό τοπίο τον συναρπάζουν και διεγείρουν μέσα στο έργο του λαμπρούς στίχους. Το θέμα της σκλαβωμένης ανθρώπινης φύσης που όμως δεν απαγκιστρώνει το βλέμμα από την αισθητική της περιβάλλουσας φύσης, επανέρχεται συχνά στο λόγο του. Έτσι και στα «Τραγούδια για την Ελλάδα» θα μιλήσει «για τις πένθιμες μέρες της σκλαβιάς» που όμως δεν ακυρώνουν τα υπέροχα φυσικά θέλγητρα του τόπου, τους πράσινους κάμπους, τα χιονισμένα βουνά όπως ο Όλυμπος.

Τον Μάιο του 1810, συνεχίζοντας το μεγάλο νεανικό ταξίδι προς την Ανατολή θα μεταβεί στην Κωνσταντινούπολη. Και εκεί η αντισυμβατική του ιδιοσυγκρασία θα τον κρατήσει σε κάποια απόσταση από τα «αξιοθέατα» και τα μνημεία, ενώ το πνεύμα του θα μαγνητισθεί περισσότερο από τη γραφικότητα της ζωής της ανατολίτικης πόλης και των περιχώρων. Δεν χάνεται στην αρχαιοπληξία, δεν αποστρέφει το πρόσωπο από τα διαδραματιζόμενα γύρω του. Αλλά ακόμη δεν «χάνεται» υπό την επίδραση των πλούσιων και «καταιγιστικών» εμπειριών του, δεν παύει να διαλέγει ό,τι γι αυτόν είναι πιο οικείο. Έτσι επιστρέφοντας στην Ελλάδα τον ίδιο χρόνο, θα γράψει στη μητέρα του: «Νοιώθω δική μου την Ελλάδα, πάω να δω τα χρώματά μου, τη θάλασσά μου, τα βουνά μου. Είναι οι μόνες γνωριμίες που μου κάνουν καλό». Αυτή η σχέση «εγγύτητας» και οικειότητας με το ελληνικό τοπίο, που ξεπερνάει τις προδιαγραφές ενός περαστικού φλερτ, θα διαποτίζει και στη συνέχεια το μυαλό του. Ο τυπικός Εγγλέζος που μελαγχολεί κάτω από την επίδραση των γκρίζων σκηνικών της χώρας του και αναπολεί μια άλλη κατάσταση, μιλάει μέσα από το ποίημά του «Γκιαούρ», που γράφεται το 1813.

*«Όμορφη χώρα! μ' εποχές που όλες χαμογελούνε
Καλοσυνάτες στα νησιά που ευλογημένα ζούνε
Και όπως είναι θέαμα απ' του Σουνίου τα ύψη
Απ' την καρδιά που αγαπά διώχνουνε κάθε θλίψη
Κι απόλαυση προσφέρουνε τη μοναξιά να κρύψει.»*

Το 1816 ο Βύρων θα βρεθεί στις ελβετικές Άλπεις, όπου επίσης θα εντυπωσιασθεί από το αυστηρό μεγαλείο του ορεινού τοπίου. Προϊόν της συνάντησης του ποιητή με το απόκοσμο σκηνικό του κεντροευρωπαϊκού βουνού θα αποβεί ο «Μάνφρεντ» – κατά τον υπότιτλό του «Ένα δραματικό ποίημα». Στον «Μάνφρεντ», που θα ολοκληρωθεί τον επόμενο χρόνο στην Ιταλία, ο Βύρων σκιαγραφεί έναν χαρακτήρα αντίθετο του Φάουστ, που αρνείται να προσχωρήσει στις δυνάμεις του σκότους, που παραμένει ανεξάρτητος από την εξουσία της κοινωνίας και παράγει τις δικές του αξίες. Ο Μάνφρεντ συγκαλεί τα πνεύματα, μεταξύ των οποίων και το διάσημο βουνό, που έδωσε το όνομά του στον «αλпинισμό». Η απέριπτη περιγραφή του Λευκού Όρους, της «κορυφαίας κορυφής» των Άλπεων, με τα δάση στα ριζά του, τον παγετώνα ψηλότερα και τις χιονοστιβάδες, δείχνουν την παρατηρητικότητα, το δέος απέναντι στη μορφή, την αισθητική καλλιέργεια του νεαρού Άγγλου.

Μέσα στο έντονο αλπικό ανάγλυφο, όπου δεσπόζουν οι εφορμήσεις των βραχιδών σχηματισμών προς τον ουρανό, ο Βύρων θα αναπλάσει αρχαιοελληνικούς συμβολισμούς υπό την επήρεια των προσωπικών του βιωμάτων, που εκείνη τη περίοδο είναι βιώματα απόρριψης και αποδοκιμασίας από τον κοινωνικό του περίγυρο. Η συνέχεια θα οδηγήσει σε μια νέα ποιητική και φιλοσοφική παραγωγή, ένα δικό του «Προμηθέα». Η ποίησή του εδώ σμιλεύει, σύμφωνα με τα λόγια του Βύρωνα Ραϊζη, «ένα σύμβολο του ηρωϊκού ατομικισμού, έναν επαναστάτη με σπουδαία αιτία, έναν που ουδέποτε θα εκστόμιζε τη λέξη «μετανοώ». Στον «Προμηθέα» ο Βύρων εκφράζεται με πικρία και απαισιοδοξία σχετικά με την έκβαση της σύγκρουσης μεταξύ ελευθερίας και τυραννίας, όμως ταυτόχρονα εξυμνεί την ηρωϊκή αν και απέλπιδα αντίσταση του ατόμου εναντίον της δύναμης και της αυθαιρεσίας. Δεν είναι απολογητής της κατάστασης που εγκαθιδρύει η Ιερά Συμμαχία μετά την ήττα του

Ναπολέοντα, δεν είναι «αναχωρητής» σε εξωτικούς-γεωγραφικούς και πνευματικούς προορισμούς. Δεν ανήκει στους αποστασιοποιημένους σοφολογιότατους των καιρών εκείνων, παρ' όλο που η ευαίσθητη και αντικομφορμιστική φύση του επικουρείται από μια ευρυμάθεια εδραιωμένη σε συγγραφείς όπως ο Μοντεσκιέ, ο Λοκ, ο Μπέρκλεϊ, ο Χιουμ, καθώς και σε Έλληνες ή Λατίνους κλασσικούς...

Ο Απρίλης του 1824 ήταν ο πιο σκληρός μήνας

Η Ελληνική επανάσταση αντιμετωπίζεται στην αρχή επιφυλακτικά από τον Βύρωνα και τους ομοϊδεάτες του, όμως οι δισταγμοί θα παρακαμφθούν όταν το πρώτο ελληνικό σύνταγμα διακηρύσσει την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, την κατάργηση των βασανιστηρίων και της δουλείας. Ενώ το φιλελληνικό πνεύμα αναπτύσσεται στην Αγγλία λίγα μόλις χρόνια μετά τη Συνθήκη της Βιέννης και τη διαμόρφωση της Ιεράς Συμμαχίας(1815), η ποιητική εικονοποιία του Βύρωνα αξιοποιεί ακραία φυσικά σκηνικά διαδηλώνοντας το κοινό ιδεολογικό υπόβαθρο των εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων και το ριζοσπαστικό πνεύμα της εποχής του:

*«Η παλιά φιλοδοξία πνέει ανανεωμένη,
Πάλι για να εμψυχώσει σάρκα τότε ξεπεσμένη
Σαν εκείνη που τους Πέρσες έδωξε από τη χώρα
Όπου η Ελλάς υπήρχε – Όχι! Ελλάς είναι και τώρα.
Μύρια στήθη συνενώνει μία και κοινή αιτία
Δυτικοί κι ανατολίτες επαναστατούν με βία.
Πάνω στις κορφές του Άθω και τις Άνδεις κυματίζει
Λάβαρο που 'ναι το ίδιο και δυο κόσμους χαιρετίζει.»*

(Μτφρ. Μ. Β. Ραϊζή, «Η εποχή του ορειχάλκου», 1823)

Ο Βύρων θα μπορούσε να συνδράμει την αγαπημένη του χώρα, μέσα από τη δράση του στην Ευρώπη και μέσα από τη συνέγερση επιφανών συμπολιτών του. Θα μπορούσε να μείνει σε «ασφαλή απόσταση», όμως δεν ήταν ο τύπος του λόγιου που έμενε στα λόγια. Τον Αύγουστο του 1823

θα πατήσει το πόδι του στην Κεφαλονιά, όπου θα μείνει για λίγο καιρό διατηρώντας επαφή με το Φιλελληνικό Κομιτάτο του Λονδίνου, και τελικά θα βρεθεί στο Μεσολόγγι. Είναι οι τελευταίες ημέρες του 1823, χειμώνας καιρός, αλλά ο κόσμος θα τον υποδεχθεί στρώνοντας το πέρασμά του με βέργια, κατά πως στρώθηκε και ο ανοιξιάτικος ερχομός του Ιησού στα Ιεροσόλυμα. Οι «ελεύθεροι πολιορκημένοι» του Μεσολογγίου θα του αποδώσουν υπέρτατες τιμές. Ο Βύρων δεν έχει ψευδαισθήσεις όσον αφορά τους Έλληνες της εποχής του, δεν αναζητά σε αυτούς μια ιδανική μικροκοινωνία, δεν τους αντιπαραβάλλει μανιχαϊστικά με τους Τούρκους. Δεν εξιδανικεύει τους μεν και δεν κακοποιεί την εικόνα των δε. Ο άνθρωπος που μαστίγωνε τον «ανθρωπισμό» της Βουλής των Λόρδων το 1812 ή που απελευθέρωνε την Τουρκάλα μοιχαλίδα το 1810, έπειθε τους Έλληνες στις αρχές του 1824 να απελευθερώσουν 28 Τούρκους αιχμάλωτους και να τους στείλουν με δικές του δαπάνες στην Πάτρα και στην Πρέβεζα! Ο Βύρων δεν παραμέριζε τον κριτικό του λόγο λόγω της συστράτευσής του με τους εξεγερμένους, αλλά ταυτόχρονα δεν κατέληγε σε ένα παραλυτικό σκεπτικισμό. Το στρατόπεδό του ήταν αυτό της ελευθερίας, της εθνικής ανεξαρτησίας, του δικαίου των εξεγερμένων.

Στο Μεσολόγγι ο Βύρων θα περάσει τον ελάχιστο χρόνο ζωής που του απομένει δουλεύοντας για την Ελληνική Επανάσταση, αναλαμβάνοντας τον εξοπλισμό ενός σώματος πυροβολητών με δικά του έξοδα, στηρίζοντας την έκδοση των «Ελληνικών Χρονικών» και του «Ελληνικού Τηλέγραφου». Παρά τις ιατρικές παραινέσεις να αποφύγει το υγρό και ανθυγιεινό κλίμα της περιοχής, θα μείνει εκεί – κυριολεκτικά «με το σπαθί του»: Αυτό που ως ετοιμοθάνατος θα κληροδοτήσει στο φίλο του, δόκτορα Πέτρο Στεφανίτση, ο οποίος με τη σειρά του θα το διασώσει μαχόμενος, δυο χρόνια μετά, στην έξοδο από την πολιορκημένη πόλη. Παρά τη καλύτερευση του καιρού με το πέρασμα του χειμώνα, ο Απρίλης θα αποδειχθεί για τον Άγγλο φιλέλληνα «ο πιο σκληρός μήνας» – κατά τον εισαγωγικό στίχο του Έλιοτ στην «Έρημη χώρα». Ο Βύρων θα αρρωστήσει βαριά, η κατάστασή του θα χειροτερεύσει, θα φτάσει στα πρόθυρα του θανάτου. Θα τα διαβεί στις 19 Απριλίου 1824, μέσα σε ένα σκηνικό εκθαμβωτικής υπερκυριαρχίας της Άνοιξης. Είναι το ίδιο σκηνικό που περιέγραφε ο Διονύσιος Σολωμός στους «Ελεύθερους Πολιορκημένους»,

βάζοντας στο στόμα της φύσης έναν αδυσώπητο στίχο: «Όποιος πεθάνει σήμερα – χίλιες φορές πεθαίνει»...

* Το κείμενο αυτό είναι μετεξέλιξη ομότιτλου άρθρου που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό «Άρδην», Σεπτέμβριος 2004. Επίσης αποτέλεσε τη βάση εισήγησης που έγινε στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων (16/4/2007) με αφορμή τα 200 χρόνια από το ξεκίνημα της ποιητικής δημιουργίας του Βύρωνα.

Βιβλιογραφία – Πηγές:

Κυριάκου Σιμόπουλου, «Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα», τόμοι Γ1 και Γ2, Εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα 1999

«The Norton Anthology of English Literature», fourth edition, volume 2, «The Romantic period», New York, 1979

M. Byron Raizis, «From Caucasus to Pittsburgh – The Prometheus theme in British and American Poetry», Gnosis Publishing Co.

«Μπάϊρον εναντίον Έλγιν», συλλογικό έργο σε επιμέλεια Πάνου Τριγιάζη, με κείμενα των Graham Binns, Ken Coates, Αικατερίνη Δούκα-Καμπίτογλου, Ελένη Καρασαβίδου, Ευγενία Κεφαλληνίου, Χριστίνα Ντόκου, Μάριος-Βύρων Ραϊζης, Πέπη Ρηγοπούλου, Εκδόσεις Ταξιδευτής, Αθήνα 2004

Αγγελικής Κόκκου, «Ξένοι περιηγητές στην Αττική», Καθημερινή, «Επτά ημέρες», 31/12/1999.

Μάριου-Βύρωνα Ραϊζη, «Αγγλόφωνη Φιλολογία – Συγκριτικές μελέτες», Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1981.

Ιός, «Ελευθεροτυπία», 2/5/1999, απόσπασμα από τη μονογραφία του Παναγιώτη Κανελλόπουλου «Ο Λόρδος Βύρων. Η ζωή και το έργο του», 1983.

«Όλυμπος, κείμενα και εικόνες δύο αιώνων», σε επιμέλεια Σάκη Κουρουζίδη, εκδόσεις Πιερική Αναπτυξιακή Α.Ε, 2001.

Ρένα Δούρου, «Φιλέταιρος εαυτώ», «Αυγή» 30/5/2004

Γ.Σ. Καιροφύλα, Σ.Γ. Φιλιππότη, «Το σπαθί του Λόρδου Βύρωνος», Αθηναϊκό Ημερολόγιο 1996, εκδόσεις «Φιλιππότη», Αθήνα 1996

Λόρδου Μπάϋρον, «επιστολές από την Ελλάδα», εκδόσεις Ιδεόγραμμα, Αθήνα 1996

Γιάννη Σχίζα, «Άνθρωπος για όλες τις εποχές», Αυγή 20/4/2007

Γιάννη Σχίζα, «Αττική», εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα 1996

Δημοσιεύθηκε σε δύο συνέχειες στα φύλλα 521 & 522
28/11/2020 & 05/12/2020

«Ελλάς ευγνωμονούσα», πίνακας του Θεόδωρου Βρυζάκη

Το νεαρό ελληνικό κράτος

Μύθος και αλήθειες για τον Καποδίστρια συνέντευξη του Γεώργιου Σκλαβούνου στον Κώστα Γκιώνη

Πολλά έχουν γραφτεί, θετικά και αρνητικά, για μία από τις σημαντικότερες μορφές της νεοελληνικής ιστορίας: τον Ιωάννη Καποδίστρια. Η ζωή και η δράση του στις δεκαετίες που προηγήθηκαν της εκλογής του ως πρώτου Κυβερνήτη του νεοελληνικού κράτους, και φυσικά ο ρόλος του ως Κυβερνήτη της Ελλάδας από τις αρχές του 1828 ως τη δολοφονία του το 1831, «διαβάζονται» μέχρι σήμερα με ιδιαίτερα αποκλίνουσες εκτιμήσεις. Για όλα αυτά ζητήσαμε τη γνώμη του Γεώργιου Σκλαβούνου, ο οποίος έχει αφιερώσει πάνω από 30 χρόνια της ζωής του στην ιστορική μελέτη του Καποδίστρια. Ελπίζουμε ότι η αναγκαστική περικοπή της για λόγους χώρου δεν στερήσει τη ζωντάνια της ειλικρινούς και χειμαρρώδους συζήτησης που είχαμε, η οποία φώτισε σημαντικές πτυχές της δράσης του Καποδίστρια, άγνωστες σε πολλούς από εμάς – ανατρέποντας ταυτόχρονα μια σειρά μάλλον αρνητικές αποτιμήσεις, που για δεκαετίες κυριαρχούσαν και στην Αριστερά.

Επιτρέψτε μου να ξεκινήσω με μια ερώτηση σχετικά με την αρνητική άποψη για τον Καποδίστρια που για χρόνια ήταν κυρίαρχη στην Αριστερά. Είναι ενδεικτική μια αποστροφή του ιστορικού λόγου του Άρη Βελουχιώτη στη Λαμία στις 29 Οκτωβρίου 1994, στην οποία ο Καποδίστριας κατηγορείται ότι «έβαλε την υπογραφή του κάτω από άτιμα χαρτιά, όπως αυτό στη διάσκεψη της Βιέννης στα 1815» και ότι έδρασε «σαν εκπρόσωπος όλης της ελληνικής αντίδρασης». Τι ήταν λοιπόν

αυτά τα χαρτιά που υπέγραψε κι ο Καποδίστριας στη Βιέννη το 1815; Και λειτουργούσε πράγματι σαν εκπρόσωπος της ελληνικής αντίδρασης;

Καταρχήν, ο Καποδίστριας προσεκλήθη και ήρθε στην Ελλάδα κατόπιν ενεργειών του Κολοκοτρώνη και του Καραϊσκάκη, γεγονός που το επιβεβαιώνει και ο Δημήτρης Φωτιάδης, και όχι καλεσμένος από την ντόπια αντίδραση. Έπειτα, ο Καποδίστριας δεν υπέγραψε κανένα από τα κείμενα του Συνεδρίου της Βιέννης. Αντίθετα, σήμερα είναι κοινά αποδεκτό ότι ο Καποδίστριας είχε για το Ελληνικό Ζήτημα την πρώτη αντιπαράθεσή του με τον Μέτερνιχ όταν έθεσε το θέμα της τύχης των Ελλήνων, με τον Μέτερνιχ να αντιτείνει ότι «δεν υπάρχουν Έλληνες, αλλά υπήκοοι του Σουλτάνου αποκαλούμενοι Έλληνες»...

Κατά τα άλλα, στις 9 Ιουνίου του 1815 οι μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης υπέγραψαν πράγματι στη Βιέννη τη συμφωνία τους για: 1) Τη διατήρηση του παλαιού, προ γαλλικής επανάστασης, αυταρχικού καθεστώτος. 2) Την ανασυγκρότηση της Ευρώπης πάνω στις αρχές της ισορροπίας των δυνάμεων και της διατήρησής της. Αυτοί οι στόχοι θα υπηρετούνταν μέσα από δύο συνθήκες: 1) της Ιεράς Συμμαχίας, 2) της Τετραπλής Συμμαχίας, δηλαδή της δέσμευσης των μεγάλων δυνάμεων της εποχής στην ισορροπία ισχύος μεταξύ τους και τη διατήρησή της.

Οι ιδέες που προσπάθησε να προωθήσει ο Καποδίστριας στη Βιέννη, κι αυτό τεκμηριώνεται πέραν αμφισβήτησεως από τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Πάυλο Πετρίδη στο βιβλίο του «Η Ευρωπαϊκή Πολιτική του Ιωάννη Καποδίστρια 1814-1821»[1], ήταν οι ακόλουθες: 1) Ύφεση και σταδιακός αφοπλισμός. 2) Κατάργηση του δουλεμπορίου. 3) Εξάλειψη της πειρατείας. 4) Εδραίωση στο ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα ουδέτερων πολιτειακών ομοσπονδιών. 5) Κατάλυση των κλειστών ιμπεριαλιστικών συνασπισμών. 6) Δημόσια καταδίκη της αρχής των επεμβάσεων σε ξένες πολιτικές υποθέσεις. 7) Υιοθέτηση του θεσμού της διαιτησίας ως μέσου επίλυσης των διεθνών διαφορών. 8) Θέσπιση συνταγματικών θεσμών και η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. 9) Βαθμιαία ανεξαρτητοποίηση των αποικιών.

Άρα όσα είπε ο Άρης ήταν πλάνη; Κι αν ναι, πού οφείλεται;

Η επικρατούσα άποψη για τον Καποδίστρια στην Αριστερά ήταν, και εν πολλοίς παραμένει, η άποψη του ιστορικού της Αριστεράς Γιάνη Κορδάτου – μια άποψη όχι απλά αρνητική, αλλά και υβριστική. Είναι καταγεγραμμένη στο βιβλίο που εξέδωσε ο Κορδάτος τον Μάιο του 1924 με τίτλο «Η κοινωνική σημασία της Επανάστασης του 1821» και συγκεκριμένα, αλλά όχι αποκλειστικά, στο κεφάλαιο «Η δικτατορία του Καποδίστρια». Αν και δεν του αποδίδει ευθύνες για τις Συνθήκες της Βιέννης και την Ιερά Συμμαχία... Σε κάθε περίπτωση, ο Άρης ήταν προφανώς επηρεασμένος από τον Κορδάτο, δεδομένου ότι ο Κορδάτος ήταν το 1920-24 Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ, και αρχισυντάκτης του Ριζοσπάστη το 1922-24. Στα 1924 ο Άρης, σε ηλικία 19 ετών, είναι μέλος της κομμουνιστικής νεολαίας της Αθήνας, και η σημαντική κομματική δράση του αποδεικνύεται με την ανάληψη της αρχισυνταξίας του Ριζοσπάστη στα 1928. Δηλαδή ο Άρης βίωσε τις συνταρακτικές αντιδράσεις που προκάλεσε η έκδοση του βιβλίου του Κορδάτου: τις παρεμβάσεις του Υπουργείου Παιδείας, της Αστυνομίας, της Ιεράς Συνόδου εναντίον του βιβλίου. Έζησε και τα περίφημα Μαρασλειακά (1925-1927) με αφορμή τη διδασκαλία της ιστορίας στο Μαράσειο από την Ιμβριώτη. Ο λόγος του Άρη στη Λαμία εκφωνήθηκε στις 22 Οκτωβρίου 1944. Μέχρι τότε δεν υπήρχε στην Αριστερά άλλη άποψη για τον Καποδίστρια από αυτήν του Κορδάτου. Ο Δημήτρης Φωτιάδης, που διαφοροποιείται ουσιαστικά από τον Κορδάτο, εμφανίζεται πολύ αργότερα. Εν ολίγοις, ο Άρης Βελουχιώτης δεν μπορούσε να μην είναι επηρεασμένος από τον Κορδάτο...

Ας κάνουμε ένα άλμα από το 1815 στο 1831, όταν δολοφονήθηκε ο Καποδίστριας από τους Μαυρομιχαλαίους. Επρόκειτο για πράξη εκδίκησης με βάση τα έθιμα της Μάνης, ή ήταν κάτι άλλο;

Ήταν προσχεδιασμένο και προπληρωμένο έγκλημα: τον σκότωσαν οι Αγγλογάλλοι. Αυτή είναι η επίσημη δήλωση του Αυγουστίνου Καποδίστρια σε ερώτηση του Βαυαρού Τίρς, και μάλιστα με την επισήμανση να τη μεταφέρει έτσι ακριβώς στην Αυλή του. Για το γεγονός παραθέτω επαρκή, νομίζω, στοιχεία στο βιβλίο μου «Ο Άγνωστος Καποδίστριας». Οι επιστολές του Καποδίστρια το 1831 πριν την δολοφονία του, αναφερόμενες στην ενίσχυση, την ενθάρρυνση αλλά και την προστασία της αντικυβερνητικής

ανταρσίας από τους Αγγλογάλλους, είναι επαρκείς αποδείξεις του γεγονότος ότι το έγκλημα δεν ήταν αποτέλεσμα μανιάτικης βεντέτας. Η θεωρία της βεντέτας αποτελεί καλοστημένο αποπροσανατολισμό από τα πραγματικά, πολύ βαθύτερα και ευρύτερα αίτια.

Ποια ήταν τα πραγματικά αίτια κατά τη γνώμη σας;

Είναι βασικά τρία:

1) Τα γεωγραφικά όρια του νεοελληνικού κράτους που θέλει να ορίσει ο Καποδίστριας, που περιλαμβάνουν την Κύπρο (τόπο καταγωγής της μητέρας του), την Κρήτη, τη Μικρά Ασία, τη Μακεδονία, και μελλοντικά τα Αγγλοκρατούμενα Ιόνια. Δηλαδή ένα κράτος ικανό να είναι αυτόρκες, που θα μετείχε αποφασιστικά στις ευρωπαϊκές εξελίξεις και θα αμφισβητούσε την κυριαρχία των Αγγλογάλλων στην ευρύτερη περιοχή.

2) Η ικανότητα του Καποδίστρια να χτίσει ένα τέτοιο κράτος αξιοποιώντας το πανευρωπαϊκό κύρος του, την αγάπη του λαού, τις τεράστιες δυνατότητες του Ελληνισμού της εποχής, πανίσχυρου οικονομικά, εμπορικά, ναυτιλιακά, πολιτισμικά και εκκλησιαστικά, αξιοποιώντας ιδιαίτερα τον Ελληνισμό της Διασποράς και των οργανωμένων κοινοτήτων του.

3) Η διανομή των Εθνικών Γαιών στους ακτήμονες, που θα απελευθέρωνε οικονομικά και κοινωνικά τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού και θα αποδυνάμωνε καθοριστικά τους κοτζαμπάσηδες.

Η μεγάλη σύγκρουση Καποδίστρια και Αγγλίας για τα σύνορα του νέου κράτους, παρά το γεγονός ότι κρατείται στο σκότος, είναι θαυμάσια καταγεγραμμένη σε ολόκληρη την κρίση του 1828-30 στα τηλεγραφήματα του Αγγλικού Υπουργείου Εξωτερικών (με υπουργό τότε τον λόρδο Aberdeen) προς τον Στράτφορντ Κάνινγκ, πρέσβη της Αγγλίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Σε αυτά τονίζεται με απόλυτη σαφήνεια και εμμονική σταθερότητα ότι η αγγλική πολιτική, αλλά και αυτή των συμμάχων της Αγγλίας, είναι τα όρια του νέου κράτους να μην υπερβούν τον Ισθμό της Κορίνθου και μερικά νησιά του Αιγαίου. Ότι η ιδέα για ανεξάρτητη Ελλάδα είναι παραλογισμός. Μόνο για κράτος φόρου υποτελής στον Σουλτάνο υπάρχει συμφωνία μεταξύ των υπογραψάντων την

συνθήκη της 7ης Ιουλίου 1827 στο Λονδίνο «για την ειρήνευση της Ελλάδος». Και μάλιστα με προορισμό να αντιμετωπίσει την πειρατεία, την οποία αδυνατούσε να αντιμετωπίσει το Οθωμανικό Ναυτικό, και σε καμιά περίπτωση κράτος απειλητικό για την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Υπάρχουν αποδείξεις για όλα αυτά;

Τα τηλεγραφήματα επιβεβαιώνονται από τη βιβλιογραφία, ελληνική και ξένη. Από τους Έλληνες αναφέρω τον Δημήτρη Φωτιάδη («Όθωνας, η Έξωση», «Καραϊσκάκης», και «Κανάρης») και τον Γεώργιο Ν. Φιλάρετο («Ξενοκρατία και Βασιλεία στην Ελλάδα»). Από τους ξένους, τον Γερμανό ιστορικό Γουσταύο Φρειδερίκο Χέρτσμπεργκ, που στον 4ο τόμο του έργου του «Η Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως» παραθέτει ολόκληρες τις επιστολές. Για τις «απειλητικές» δυνατότητες του Ελληνισμού της εποχής μπορώ να αναφέρω ενδεικτικά μερικά στοιχεία του Βαυαρού ελληνιστή και ιστορικού Φρειδερίκου Τιρς από το έργο του «Η Ελλάδα του Καποδίστρια», και του Καρλ Μαρξ από τη συλλογή «Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ανατολικό Ζήτημα», καθώς και μια αξιολόγηση του Γάλλου περιηγητή Εντγκάρ Κινέ. Κατά τον Τιρς λοιπόν, το 1832 ο ελληνικός στόλος φτάνει στις 1.000 κορβέτες, μπρίκια και γαλέτες. Τα ναυπηγεία της Σύρας έχουν τη δυνατότητα να κατασκευάζουν 15 πλοία ταυτόχρονα. Το ελληνικό εμπορικό ναυτικό απασχολεί τουλάχιστον 40.000 ναυτικούς, με θαυμάσια πείρα και ικανότητες. Σε 100.000 άτομα υπολογίζει τους ανά την Ευρώπη και την Ρωσία εγκατεστημένους Έλληνες εμπόρους, και σε 30.000 τις ελληνικές εμπορικές οικογένειες του ελλαδικού κρατιδίου.

Ο Μαρξ από την άλλη, αναφερόμενος στην καταλυτική επιρροή της Ελληνικής Εκκλησίας στην ευρύτερη περιοχή, από τις Ηγεμονίες μέχρι την Κωνσταντινούπολη και την Ιερουσαλήμ, παραθέτει την ύπαρξη 59 μοναστηριών στη Βλαχία και 43 στη Μολδαβία και υπολογίζει το ετήσιο εισόδημα τους σε 10 εκατομμύρια φράγκα. Επισημαίνει μάλιστα την πολιτική, πολιτισμική και εκκλησιαστική αξιοποίηση αυτών χρημάτων: ένα μέρος τους εξασφαλίζει την υπεροχή των Ελλήνων μοναχών στην Παλαιστίνη, ένα άλλο μεγάλο μέρος πάει στη ρωσική αντιπροσωπεία στην Κωνσταντινούπολη, ενώ 300.000 πιάστρα είναι η ετήσια επιχορήγηση του Πατριάρχη για τα ελληνικά σχολεία της Κωνσταντινούπολης και 2.000.000 πιάστρα για τα σχολεία της Μολδαβίας. Επιπλέον, στο βιβλίο του «Η

Ελλάδα του 1830 και οι σχέσεις της με την Αρχαιότητα»[2], ο Κινέ γράφει ότι η Μεγάλη Βρετανία, η Βασίλισσα των Θαλασσών, ζήτησε την Ύδρα και τον Πόρο. Γι' αυτό η ισχυρή χριστιανική Αγγλία έκανε ότι μπορούσε για να πνίξει στο λίκνο του ένα λαό που μόλις είχε έρθει στον κόσμο. Νεογέννητο ακόμα τον χαράτσωνε, τον δέσμευε με χρέη. Σε τέτοια κατάσταση πώς να αντιδράσεις και πού να καταλήξεις; Αυτή είναι ως τώρα η μοίρα της απελευθερωμένης Ελλάδας. Οι μεγάλες δυνάμεις είναι ενάντιες στην εξέγερση της ελληνικής φυλής, ολόκληρη η Δυτική Ευρώπη καταπνίγει αυτό το κίνημα, και συγχρόνως καταλογίζουν στους Έλληνες αδυναμίες...

Ας μιλήσουμε για ένα ακόμη γεγονός στο οποίο έπαιξε ρόλο ο Καποδίστριας και καταδεικνύει τον ενωτικό αγώνα των Επτανησίων, καταρρίπτοντας την άποψη περί τοπικιστικού χαρακτήρα του επανησιακού κινήματος. Αναφέρομαι σε όσα έμειναν στην ιστορία ως «Άμυνα της Λευκάδας»...

Η Άμυνα, κατ' εμέ Εποποιία της Λευκάδας στα 1806-07, αποτελεί μία από τις δύο κορυφαίες, καθοριστικές, και ακόμα άγνωστες για την προετοιμασία της επανάστασης του 1821 στιγμές. Πρόκειται για την υπό τον Ιωάννη Καποδίστρια προετοιμασία των στρατιωτικών επιχειρήσεων, την παλλαϊκή κινητοποίηση για την οχύρωση της Λευκάδας απέναντι στις δυνάμεις του επιτιθέμενου Αλή Πασά, και τις νικηφόρες πολεμικές επιχειρήσεις των Ελλήνων σε ολόκληρη την επικράτεια του Αλή Πασά. Υπό την καθοδήγηση του Καποδίστρια και με πρωταγωνιστικό ρόλο οπλαρχηγών όπως ο Κατσαντώνης και ο Κολοκοτρώνης, καθώς και του Περραιβού, στενού συνεργάτη του Ρήγα, συγκροτήθηκε τότε για πρώτη φορά εθνικό στράτευμα από Επτανήσιους, Σουλιώτες και κλεφταρματολούς του Μοριά και της Ρούμελης, υπό εθνική ηγεσία, το οποίο κατήγαγε νικηφόρες μάχες. Αν ψάξετε στο Διαδίκτυο «Η Άμυνα της Λευκάδας ως πρόβα τζενεράλε του 1821», θα έχετε επαρκή πληροφόρηση για το θέμα και τις επανησιακές, εθνικές, ελληνορωσικές και διεθνείς διαστάσεις του.

Σε όσα συζητάμε μέχρι τώρα ο Καποδίστριας επανέρχεται ως κρίκος των ελληνορωσικών σχέσεων. Τι λέτε για τη σχέση του με τον Τσάρο Αλέξανδρο και τον με τον Ελβετό δάσκαλό του;

Τεράστιο θέμα! Επιτρέψτε μου να αρκεστώ συνοπτικά στα ακόλουθα: ο Ελβετός Φρεντερίκ-Σεζάρ ντε Λα Αρπ υπήρξε ο διαφωτιστής παιδαγωγός του Τσάρου. Ήταν ηγετική μορφή του Καρμπονάρικου κινήματος και της Ελβετικής Επανάστασης, στενός συνεργάτης των γαλλικών επαναστατικών κύκλων. Ήταν ο άνθρωπος που αποδεδειγμένα συνέδεσε τον Τσάρο Αλέξανδρο με επαναστατικούς κύκλους στο Παρίσι αλλά και τις επαναστατημένες Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Η άγνωστη στην Ελλάδα αλληλογραφία του με τον Τσάρο Αλέξανδρο είναι πολλαπλά αποκαλυπτική και για τις πεποιθήσεις του Τσάρου Αλεξάνδρου, κάθε άλλο παρά... τσαρικές. Τον Καποδίστρια τον συνέστησε στον Λα Αρπ ο Τσάρος Αλέξανδρος, τονίζοντας τις δημοκρατικές του πεποιθήσεις, και ο Καποδίστριας μελέτησε στη Ρωσία όλα τα κείμενα του Λα Αρπ τα αφορώντα την παιδεία. Συναντήθηκε μαζί του στην Ελβετία, όπου και συνεργάστηκαν στενά. Η ιστορική έρευνα καταγράφει ότι η συνωμοτική ελβετική επαναστατική οργάνωση «Γαλάτες Αναμορφωτές» πραγματοποιούσε συναντήσεις στο σπίτι του Καποδίστρια στη Γενεύη.

Έχετε γράψει ότι ο Καποδίστριας, εκτός από υπέρμαχος της εθνικής κυριαρχίας, ήταν και υπέρμαχος της κοινωνικής απελευθέρωσης. Δώστε μας κάποια παραπάνω στοιχεία σχετικά με αυτήν την πτυχή...

Ο αποφασιστικός τρόπος με τον οποίο ο Καποδίστριας υπερασπίστηκε το δικαίωμα ψήφου των ακτημόνων, το οποίο επιχείρησε να καταργήσει η «συνταγματική» αντικαποδιστριακή αντιπολίτευση, όπως και η επιμονή του για τη διανομή των Εθνικών Γαιών στους ακτήμονες, αποδεικνύουν όσα ισχυρίζομαι. Υπάρχουν δύο βασικές τεκμηριώσεις, τις οποίες αναγνωρίζει και η κατεστημένη ιστοριογραφία. Η πρώτη είναι ότι 30/12/1828 το «Πανελλήνιον» εισηγείται στον Κυβερνήτη Καποδίστρια σχέδιο εκλογικού νόμου που στερούσε το δικαίωμα ψήφου στους ακτήμονες και τους «ετερόχθονες». Ο Καποδίστριας το απορρίπτει με αγανάκτηση, αφού στερούσε υφιστάμενο, νομικά κατοχυρωμένο δικαίωμα, γεγονός που οδήγησε στην παραίτηση του Σπ. Τρικούπη και στην εγκατάστασή του στο «άντρο» της ανταρσίας, την Ύδρα[3].

Δεύτερον, υπάρχει μια περιγραφή του Τερτσέτη από επίσκεψη γερουσιαστών στο σπίτι του Κυβερνήτη, όπου τους περίμενε κρατώντας

μια ξένη εφημερίδα με άρθρο αφιερωμένο στον Σιμόν Μπολιβάρ και τη διανομή της γης που εκείνος έκανε στη Λατινική Αμερική, λέγοντας τους: «Και εγώ σας έδωσα ένα σχέδιον διανομής, αργοπορείτε βλέπω να γνωμοδοτήσετε. Ίσως δεν σας αρέσει [διότι] αρχίζει από τους μικρούς η διανομή. Θα έλθει έπειτα και η αράδα των μεγάλων. Γρηγορείτε. Άλλως θα έλθει βασιλόπαιδο να σας διοικήσει, με τον οποίον δεν θα έχετε ούτε την ευκολίαν της γλώσσης, ούτε να ανοίγετε την θύραν του δωματίου του όταν θέλετε». Θεωρώ ότι ο Καποδίστριας επηρεάστηκε μεταξύ άλλων από τα επανησιακά αγροτικά κινήματα αλλά και από την επαφή του με τους Ρώσους στρατευμένους αγρότες.

Ο Νίκος Καζαντζάκης, στην τραγωδία του «Καποδίστριας», τον βάζει να λέει: «Ένα μονάχα βάρος νιώθω στην καρδιά μου. Κουράστηκα! Σιχάθηκα! Δεν τους θέλω τους Έλληνες! Μοχθώ, παλεύω, πονώ και χάνομαι γι' αυτούς, μα δεν τους θέλω». Θεωρείτε ότι ο Καζαντζάκης πλησιάζει την ψυχοσύνθεση του Καποδίστρια λίγο πριν δολοφονηθεί;

Όχι, σε καμία περίπτωση! Ποιητική αδεία γράφει εδώ ο Καζαντζάκης. Αδικεί κατάφωρα τον Καποδίστρια, και ως προς τον χαρακτήρα του, και ως προς την πίστη του στις δυνατότητες του ελληνικού λαού αλλά και την αγάπη του, σε επίπεδο αφοσίωσης, προς τον απλό λαό. Αυτά αποτυπώνονται θαυμάσια στην αλληλογραφία του, αρχής γενομένης με την αλληλογραφία του κατά την Άμυνα της Λευκάδας. Σε αυτήν μας περιγράφει τις εντυπώσεις του για τους υπέροχους συμπολεμιστές του. Είχε ιδιαίτερη αδυναμία στον απλό λαό, και πίστευε στις δυνατότητές του, όπως και σε αυτές των δοκιμασμένων καπεταναίων.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας γεννήθηκε το 1776 στην Κέρκυρα σε οικογένεια αριστοκρατικής καταγωγής. Πήρε τρία διδακτορικά διπλώματα (Ιατρική, Νομική και Φιλοσοφία) από το Πανεπιστήμιο της Πάντοβα. Το 1797 επέστρεψε στη γενέτειρά του και εργάστηκε αφιλοκερδώς ως χειρουργός. Σε ηλικία 26 ετών έγινε γραμματέας της Ιονίου Πολιτείας, και πήρε πρωτοβουλία για την αναθεώρηση επί το δημοκρατικότερο του επανησιακού Συντάγματος. Το 1809 προσκλήθηκε στη Ρωσία, όπου διορίστηκε κρατικός σύμβουλος, έπειτα ακόλουθος στις ρωσικές πρεσβείες της Βιέννης και του Βουκουρεστίου, και

διπλωματικός σύμβουλος της ρωσικής Στρατιάς του Δούναβη. Το 1815, μετά την ήττα του Ναπολέοντα στο Βατερλό, παρενέβη στον Τσάρο για να αποτρέψει τον διαμελισμό της Γαλλίας. Το 1816 διορίστηκε υπουργός Εξωτερικών της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Το 1822, ως απεσταλμένος της Ρωσίας, ένωσε τα ελβετικά καντόνια και δημιούργησε το Ελβετικό Σύνταγμα πάνω στις αρχές της αρχαιοελληνικής άμεσης δημοκρατίας (δημοψηφίσματα για την αποδοχή των νόμων). Στις 30 Μαρτίου 1827 η Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας τον εξέλεξε Κυβερνήτη του νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους. Αναλαμβάνοντας τη διοίκηση ίδρυσε τη Σχολή Ευελπίδων, τη Στατιστική Υπηρεσία και την Ταχυδρομική Υπηρεσία. Μέσα σε 3 χρόνια έθεσε σε λειτουργία πάνω από 100 σχολεία, ίδρυσε γεωργικές σχολές και υλοποίησε σημαντικές μεταρρυθμίσεις του κρατικού μηχανισμού και της νομοθεσίας. Δολοφονήθηκε στις 27 Σεπτεμβρίου 1831 στο Ναύπλιο από τους Κωνσταντίνο και Γεώργιο Μαυρομιχάλη, που έδρασαν προς όφελος των Υδραίων εφοπλιστών και των κοτζαμπάσηδων της Μάνης με την ενθάρρυνση των Αγγλογάλλων.

[1] Εκδόσεις Αφών Τολίδη, 1989.

[2] Εκδόσεις Αφών Τολίδη, 1988.

[3] «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», Εκδοτική Αθηνών, τόμ. ΙΒ σελ. 524.

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 479 – 14/12/2019

1821: Κράτος με φράκο και τσαρούχια του Στέλιου Ελληνιάδη

*Στάσου και συ! αναχωρείς; δεν με ακούεις; στάσου·
ολίγους λόγους θα σε πω για τα φορέματα σου.
Γάλλος, Γραικός, Οθωμανός, Έλλην, Ρωμαίος είσαι;
μ' αλλόκοτα ενδύματα στους δρόμους τι κινείσαι;
φορείς στο σπήτι τίβενον, Ρωμαϊκήν χλαμύδα,
με γούναν Ασιατικήν πολλαίς φοραίς σε ἶδα.
Σαν Τούρκος το κεφάλι σου το έχεις ξυρισμένο,
και με μπαρμπέταις Γαλλικαίς το έχεις στολισμένον
με λαιμοδέτι θωριακό το κούτελο σου δένεις,
εις σώβρακο δεκάπηχιν ολόκληρος εμβαίνεις
και κρύφτεις σ' αντερί φαρδή το τρίπηχο κορμί σου,
ή Τουρκικά, ή Φράγκικα, ή Γραικικά ενδύσου.
Αν ήσουν σωστός Έλληνας πράγμα κακόν δεν ήτον
Γάλλος μισός, Γραικός μισός, Οθωμανός εν τρίτον,
Ρωμανός ένα τέταρτον είν' εντροπή να ήσαι·
κοσμοπολίτης μ' έγινες; ωσάν τους άλλους ζήσε!*

(Αλέξανδρος Σούτσος)

Στην Αθήνα που είχε το μέγεθος μιας επαρχιακής κωμόπολης, συντελούνταν γεγονότα και υπήρχαν καταστάσεις που την ξεπερνούσαν σε διαστάσεις και προεκτάσεις από τότε που ορίστηκε να γίνει η

πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους και μάλιστα με αυθεντικό Ευρωπαϊό γαλαζοαίματο βασιλιά!

Από την αρχή, όπως ήταν φυσικό, εκδηλώθηκε ένας μικρομεγαλισμός που σε πάμπολλες περιπτώσεις ξεπερνούσε τα όρια του γελοίου. Και πώς αλλιώς θα μπορούσε να είναι όταν σε μια μικρή φτωχή πόλη, με 170 όλες κι όλες κατοικίες, γεμάτο ερείπια από τον πόλεμο και την εγκατάλειψη, χτίζονται ανάκτορα και κυκλοφορούν από του Ψυρρή μέχρι του Μακρυγιάννη, κάτω και γύρω από την Ακρόπολη που ήταν η κατοικημένη της περιοχή, και κυκλοφορούν ξένοι αξιωματούχοι με ευρωπαϊκά κοστούμια, φανταχτερές στολές και άμαξες καθώς και κυρίες των τιμών με τουαλέτες; Κι όλοι αυτοί, πλαισιωμένοι από ένα συνεχώς αυξανόμενο αριθμό παρατρεχάμενων, Ελλήνων και ξένων, που εγκαθίστανται σ' αυτή την πολίχνη για να κάνουν την τύχη τους είτε σαν πολιτικοί, είτε σαν επιχειρηματίες, είτε σαν καλλιτέχνες, με προσκόλληση στη βασιλική αυλή και στις ξένες δυνάμεις που ορίζουν τις τύχες του κρατιδίου.

Όπως είναι λογικό, οι επιθυμίες και οι προσπάθειες των ξένων να μπορέσουν να συνεννοηθούν με τους ντόπιους και των Ελλήνων να πλησιάσουν κοινωνικά και πολιτισμικά τους Βαυαρούς και τους άλλους μουσαφίρηδες που είχαν έρθει για να μείνουν, να διοικήσουν, να επιβάλλουν την κουλτούρα τους και να αντλήσουν τα προσδοκώμενα οφέλη, δεν ήταν δυνατό να υλοποιηθούν κατά γράμμα και κατ' ευχήν. Εξ αρχής, σε όλους αυτούς, δεν ήταν ξεκάθαρο για το πώς θα κατασκευαζόταν αυτό το συσταθέν κράτος, ούτε ακριβώς τι προσανατολισμό θα είχε. Όχι μόνο γιατί οι αντικειμενικές δυσκολίες ήταν πολλές και δυσεπίλυτες, αλλά και γιατί στην εξέλιξη του εγχειρήματος αφενός έπαιζαν πολλοί εσωτερικοί και εξωτερικοί παράγοντες με συμφέροντα και βλέψεις που δεν ταυτίζονταν σε πολλά θέματα και αφετέρου γιατί οι απόψεις για το είδος του κράτους και τους τρόπους πραγμάτωσής του συγκρούονταν μεταξύ τους.

Στο χώρο του πολιτισμού, εν ευρεία εννοία, αυτές οι διαφοροποιήσεις, ασυμφωνίες και αντιθέσεις είναι πολύ ευδιάκριτες. Από τη μουσική, το χορό, τη γλώσσα και την εκπαίδευση μέχρι την κουζίνα, την αρχιτεκτονική και την ενδυμασία.

Από τη μια ο βασιλιάς και η βασίλισσα, ο Όθων κι η Αμαλία, που προσπαθούν να εξελληνιστούν τουλάχιστον σε επίπεδο δημοσίων εμφανίσεων δίνοντας το καλό παράδειγμα σε όλους τους υπηκόους τους και απ' την άλλη οι ντόπιοι που προσπαθούν να εξευρωπαϊστούν και να εξευρωπαϊσουν τους συμπολίτες τους ακόμα και με το στανιό, για το καλό τους.

Στο πολύ ενδιαφέρον βιβλίο της φιλόλογου Βάνας Μπούσε «Η καθημερινή ζωή στην Ελλάδα του Όθωνα» (εκδ. Εστία, 2020), παρουσιάζονται πολλά στοιχεία για το πώς σκέφτονταν και συμπεριφέρονταν όχι μόνο οι κρατικοί αξιωματούχοι και οι προύχοντες, αλλά και οι απλοί άνθρωποι στην Αθήνα και, παρεμπιπτόντως, στην επαρχία.

Επί της ουσίας, πρόκειται για διαφορετικούς κόσμους που κάποιοι κάπου συγκλίνουν και κάποιοι σε πολλά σημεία αποκλίνουν, ενώ είναι πολύ εμφανείς οι εκφάνσεις που φανερώνουν όχι μόνο τις διαφορές, τα χάσματα και τα ρήγματα μεταξύ τους, αλλά και τις ατυχείς έως και κωμικές προσπάθειες όσων βιάζονται να εγκλιματιστούν στη νέα υπό διαμόρφωση πραγματικότητα.

Αισθητική δυσαρμονία

«Ο δυτικός τρόπος ντυσίματος βρήκε γρήγορα μιμητές, γιατί πολλοί ήταν πρόθυμοι για αλλαγές και, με δεδομένη την εχθρότητα προς τους Τούρκους, οι φιλοδυτικές τάσεις κέρδιζαν έδαφος» γράφει η Μπούσε. Όμως, επειδή οι φιλέλληνες που ασκούσαν μεγάλη επιρροή στις κυβερνήσεις τους προτιμούσαν τις ενδυμασίες που θεωρούνταν ελληνικές, με πρώτους τον βασιλιά και τη βασίλισσα που ντύνονταν ανάλογα, οι εντόπιοι αξιωματούχοι, προύχοντες και εν γένει παράγοντες στον πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό τομέα, είχαν σοβαρό δίλλημα. Από τη μια ήθελαν να ντύνονται ευρωπαϊκά, κατά το πρότυπο που έφεραν οι ξένοι αλλά και οι κοσμικοί Φαναριώτες που κατέφτασαν στην Αθήνα από την Κωνσταντινούπολη των 500 χιλιάδων κατοίκων για να αναλάβουν σημαντικούς ρόλους. Και απ' την άλλη δεν ήθελαν να φαίνονται λιγότερο εθνικόφρονες από τους φιλέλληνες. Κι αυτό συχνά οδηγούσε σε κωμικές καταστάσεις.

Η Μπούσε αναφέρει ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα, όπως του στρατηγού Βάσου Μαυροβουνιώτη που εμφανίζεται στις δεξιώσεις του παλατιού φορώντας φουστανέλα ενώ συνοδεύει τη γυναίκα του από την Άνδρο που φοράει γαλλική τουαλέτα! Ή του άλλου στρατηγού, του Δημήτριου Καλλέργη που κυκλοφορούσε το 1850 στο Ναύπλιο με ένα κρεμασμένο από το κοστούμι του διαμαντόστικτο σπαθί που του είχαν χαρίσει Έλληνες έμποροι στο Λονδίνο! Μάλιστα, ο καταγόμενος από την Ύδρα πολλάκις πρωθυπουργός Δημήτριος Βούλγαρης συνέχισε να φοράει μέχρι την αποδημία του εν έτει 1877 τον τζουμπέ, ένα είδος παλτού ανατολίτικης προέλευσης που έφτανε μέχρι τους αστραγάλους, αδιαφορώντας για τα ειρωνικά σχόλια των πιο μοντέρνων συμπολιτών του!

Από τις πιο κωμικές και προβληματικές ως προς την πρόσληψη του «ευρωπαϊσμού» είναι η περίπτωση του δάσκαλου ενός χωριού από το οποίο θα περνούσε το βασιλικό ζευγάρι σε μια περιοδεία του στην Πελοπόννησο το 1848, ο οποίος έχοντας αναλάβει να εκφωνήσει σχετικό λογίδριο κατά την υποδοχή, θεώρησε ότι η καταλληλότερη ενδυμασία για την εξαιρετική αυτή και άκρως τιμητική περίπτωση ήταν να φοράει τη λουλουδάτη ρόμπα που είχε αγοράσει στην Αθήνα, ίσως από κάποιο Βαυαρό ράφτη απ' αυτούς που είχαν ραφτάδικα στην πρωτεύουσα!

Τουρλού-τουρλού

Στους χορούς, τους μπάλους, στους οποίους οι καλεσμένοι από το βασιλικό ζεύγος ήταν πάνω από 400, υπήρχαν όλα, τουρλού-τουρλού. Έβλεπες, φράγκικα ντυσίματα με κόκκινο φέσι και φούντα από μετάξι, φουστανέλες σε συνδυασμό με στρογγυλό ψάθινο καπέλο, βράκες, κοντογούνια και μαντίλες μέχρι τη χρυσοκέντητη φουστανέλα που φορούσε ο Αυλάρχης. Όλη αυτή η πανδαισία ενδυμασιών στον ίδιο χώρο, εξέφραζε την κατάσταση, εθνική, κοινωνική και πολιτισμική, στην οποία βρισκόταν η ελίτ του νέου κρατιδίου. Σε μερική ή πλήρη σύγχυση ως προς την ταυτότητα και το δέον γενέσθαι.

Βέβαια, ανεξάρτητα από το τι φορούσαν όσοι ήταν και όσοι επιδίωκαν να είναι μέλη της νέας ελίτ, ευρωπαϊκής ή εντόπιας αισθητικής, το μόνο σταθερό ήταν ότι όλοι ντύνονταν με τρόπο και μέσα που τους

διαφοροποιούσαν όσο πιο έντονα γινόταν από το λαό, τον εργαζόμενο που ανήκε στην πλειονότητα, δηλαδή στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.

Και ήταν ιδιαίτερος εμφανές ότι οι εντόπιοι παράγοντες, κοτζαμπάσηδες, έμποροι, εφοπλιστές, αξιωματούχοι, δεσπότες και γραμματικοί ακολουθούσαν τη γραμμή των διακρίσεων που είχαν στην οθωμανική εποχή. Όπως ντύνονταν με φορεσιές που αντέγραφαν από τους Οθωμανούς άρχοντες και αξιωματούχους, στην μετεπαναστατική περίοδο ντύνονταν μιμούμενοι όλο και πιο πολύ τους καινούργιους ευρωπαϊκής κοπής κηδεμόνες. Πολλοί απ' αυτούς, κυρίως οι προύχοντες από την ύπαιθρο που έγιναν πρωτευσισιάνοι, είχαν εμφανιστεί με ό,τι τότε θεωρείτο ως εθνική ενδυμασία μόνο για μια σύντομη περίοδο, όσο διαρκούσε ο επαναστατικός αγώνας. Όταν πήραν μερίδιο από τη νέα εξουσία, μικρό ή μεγάλο, γρήγορα εξευρωπαϊσαν την γκαρνταρόμπα τους. Εν ολίγοις, στο νεοσύστατο κράτος, η ενδυμασία ήταν πολύ σημαντική και στα δύο ταμπλό, στο εθνικό και το κοινωνικό.

Το Έλληνας ή Ευρωπαίος, το τι μπορεί να είναι ή να γίνει ελληνικό, το πώς μπορεί κανείς να γίνει Ευρωπαίος με τα δυτικά στάνταρντ και ταυτόχρονα να μην αφελληνισθεί εντελώς, ασφαλώς και θα περνούσε ως προβληματισμός από το μυαλό πολλών απ' αυτούς που συμμετείχαν σ' αυτή τη μικρή ελίτ, αλλά και παραέξω στην κοινωνία που ανάλογα ρεύματα, απορίες και προσανατολισμοί, ήταν υπαρκτοί και ενεργοί. Είναι σχεδόν θεατρικό να φανταστεί κανείς κυρίες και κυρίους του λεγόμενου καλού κόσμου της εποχής, στον ίδιο χώρο να συναγελάζονται με ρούχα εντελώς ανόμοια, έως και αντίθετα εθνικά και αισθητικά, με παντελόνια, φουστανέλες, βράκες, φέσια και καπελαδούρες, με τσαρούχια, πασούμια και μπότες! Και αν η φαντασία γίνει πιο τολμηρή, μπορεί κανείς να φανταστεί κάποιους απ' αυτούς που φορούσαν φουστανέλες, φέσια και τσαρούχια, να χορεύουν ευρωπαϊκούς χορούς, ή έστω να ακούν και να παρακολουθούν τους άλλους που χόρευαν, γιατί στις δεξιώσεις στο παλάτι οι μουσικοί της στρατιωτικής μπάντας έπαιζαν μόνο ευρωπαϊκούς χορούς. Ούτε συρτούς, ούτε μπάλους, ούτε πεντοζάλη, ούτε τσάμικο! Αυτοί οι παραδοσιακοί χοροί χορεύονταν από τους αγροίκους, τους χωριάτες, τους εργάτες και τους οικιακούς βοηθούς που δεν συγκινούνταν από τις ευρωπαϊκές κουλτούρες. Δεν ταίριαζαν σε αριστοκράτες, ούτε καν σε

αξιωματούχους της αυλής με φουστανέλα και τσαρούχια! Και μάλιστα, μέσα σε μια ανακτορική αίθουσα που τονιζόταν το αρχαιοελληνικό κάλλος με απομιμήσεις κιόνων ιωνικού ρυθμού!

Γυναίκες

Απ' την άλλη, στα νησιά, από την Εύβοια ως τη Σύρο και την Αμοργό, οι γυναίκες αποσπούσαν το θαυμασμό των ξένων επισκεπτών με τις ωραίες τοπικές φορεσιές τους που αναδείκνυαν και τη φυσική τους ομορφιά, σε αντίθεση με μια μεταγενέστερη αντίληψη ότι όλες και παντού εξέπεμπαν συντηρητισμό. «Η Φρεντρικά Μπρέμερ εντυπωσιάζεται από τον πλούτο των ελληνικών ενδυμασιών που είδε σε γάμο στην Τρίπολη. Οι καθημερινές φορεσιές μπορεί να μην ήταν το ίδιο εντυπωσιακές, αλλά ήταν κι αυτές καλαίσθητες, κατάλληλες για τη χρήση τους και επέτρεπαν σ' αυτόν που τις φορούσε να κινείται άνετα και ελεύθερα.» Είναι ενδιαφέρουσα η παρατήρηση μερικών περιηγητών ότι «οι γυναίκες της υπαίθρου άφηναν το μπούστο τους σχετικά ακάλυπτο χωρίς να προσπαθούν να αποκρύψουν το μέγεθος του στήθους τους. Το πουκάμισο που όλες φορούσαν είχε μεγάλο άνοιγμα μπροστά και δεν χρησιμοποιούσαν εσώρουχα και κορσέδες, όπως στη δυτική Ευρώπη, με αποτέλεσμα να επικρατήσει η άποψη ότι είχαν πολύ μεγάλο στήθος.»

Αλλά και στην Αθήνα, παρ' όλο το κυρίαρχο στο εποικοδόμημα πνεύμα του εκσυγχρονισμού, οι πολίτες για πολλές δεκαετίες είχαν σε περίοπτη θέση τις τοπικές τους ενδυμασίες. Το 1850, το Πάσχα, ο κόσμος που έβγαινε στους δρόμους φορώντας τα καλά του, ντυνόταν με τις παραδοσιακές φορεσιές, τις οποίες ενδεχομένως πολλοί δεν συνήθιζαν να φορούν τις άλλες μέρες. Αυτός ο κόσμος δεν χρειαζόταν ραφτάδες, αφού, όπως επισημαίνει η Μπούσε, ακόμα και «οι γυναίκες των πόλεων ήξεραν να γνέθουν, να πλέκουν, να κεντούν και να ράβουν». Και, βέβαια, στα χωριά, «οι γυναίκες επεξεργάζονταν οι ίδιες το μαλλί, το έβαφαν και το ύφαιναν σε λεπτά υφάσματα ή χοντρά κιλίμια». Η ενδυματολογική ποικιλία, ειδών, σχεδίων, υλικών, χρωμάτων, κοσμημάτων και αξεσουάρ, με υψηλή αισθητική σε όλο τον ελληνικό κόσμο, μέσα κι έξω από τα σύνορα του μικρού κράτους, ήταν εκπληκτική.

«Οι εθνικές ενδυμασίες ήταν πολύ πιο πλούσιες, πολυτελείς και εντυπωσιακές από τα ευρωπαϊκά φορέματα, που ήταν βέβαια πιο οικονομικά, εύχρηστα και πρακτικά. Η Χριστιάνα Λυτ γράφει πως η κοπέλα που είχαν για τις δουλειές του σπιτιού (1847-8) εντυπωσίαζε με την ελληνική φορεσιά της τους ξένους, που την παρομοίαζαν με Γαλλίδα μαρκησία.»

Και μία από τις πιο αρνητικές συνέπειες του εξαναγκαστικού εξευρωπαϊσμού ήταν η απώλεια, η εξαφάνιση αυτού του πελώριου πολιτισμικού θησαυρού καθώς και της εξαιρετικής τεχνογνωσίας που τον συνόδευε. Όλα αυτά, απ' άκρη σ' άκρη, σταδιακά, αντικαταστάθηκαν από μια τυποποιημένη ομοιομορφία που αφαιρούσε όχι μόνο την τέχνη και την ατομική τεχνική από την ενδυμασία, αλλά και όλα τα αποτυπωμένα σε κάθε λεπτομέρεια των ενδυμάτων ιστορικά, πολιτισμικά, γεωγραφικά και άλλα ίχνη που αποτελούσαν το ξεχωριστό γνώρισμα κάθε κοινότητας του βορρά, του νότου, της δύσης ή της ανατολής, του κάμπου, του βουνού ή της θάλασσας, του χωριού ή της πόλης, της γλώσσας ή της διαλέκτου, της μουσικής και των χορών.

Σύγχυση και δουλοπρέπεια

Τα παραθέτει αυτά η Μπούσε, σταχυολογημένα από τα απομνημονεύματα και τις ταξιδιωτικές αφηγήσεις που έγραψαν οι ξένοι από πολλές χώρες της Ευρώπης που περιφέρονταν με περιέργεια στην ελληνική ύπαιθρο. Αντιθέτως, στα νησιά που έδιναν πολλές κοπέλες ως οικιακές βοηθούς, κοινώς υπηρέτριες, στα πλούσια σπίτια της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης, αλλά και της Αθήνας, νησιά όπως η Τζια και η Άνδρος, οι παραδοσιακές φορεσιές είχαν –τουλάχιστον μεταξύ των νέων- αντικατασταθεί από τις ευρωπαϊκές που ήταν πιο φτηνές και πιο εύκολες για τις δουλειές του νοικοκυριού στα αστικά σπίτια. Αλλά και σε άλλα μέρη στην Ελλάδα, για παράδειγμα στην Ελευσίνα ή την Τρίπολη, στην περίοδο της βασιλείας του Όθωνα, μέχρι το 1862, φαίνεται ότι κυρίαρχες –αν και υπάρχουν αντιφατικές μαρτυρίες περιηγητών- ήταν οι εθνικές φορεσιές, χωρίς να λείπουν οι ευρωπαϊκές.

Είναι δε αξιοσημείωτο ότι ο Όθωνας ακόμα και στο γάμο του με την Αμαλία που έγινε στο Ολδεμβούργο της Κάτω Σαξονίας, στη Γερμανία, το 1836, φορούσε την ελληνική εθνική ενδυμασία ασημοκεντημένη και χρυσοποίκιλτη. Όχι, όμως, και η Αμαλία της οποίας η επίσης λεπτοδουλεμένη ελληνική ενδυμασία δεν είχε φτάσει έγκαιρα με συνέπεια η μέλλουσα βασίλισσα να παντρευτεί τον Όθωνα φορώντας ένα νυφικό ευρωπαϊκού τύπου.

Σε ένα άλλο γάμο, στην Αθήνα, το Πάσχα του 1860, όταν ο υιός Χατζηπέτρου παντρεύτηκε την κόρη του Λεβίδη, εκδότη της εφημερίδας «Ελπίς», «η νύφη ήταν ντυμένη στα άσπρα με δαντελένιο πέπλο και άνθη πορτοκαλιάς στα μαλλιά της, σαν Γαλλίδα νύφη, σχολιάζει η Φρεντρικά Μπρέμερ, ενώ ο γαμπρός που ήταν υπασπιστής του Όθωνα φορούσε την εθνική ενδυμασία». Αντίθετα από τον υπασπιστή του βασιλιά, «ο αρχαιογνώστης και αρχαιοφύλακας Πιπτάκης, η ψυχή των αρχαιοτήτων της Ακρόπολης, ήταν ντυμένος φράγκικα.»!

Οι ξένοι, από τους βασιλιάδες μέχρι τους συγγραφείς, τους ποιητές, τους ζωγράφους και τους περιηγητές, θαυμάζουν τις ελληνικές ενδυμασίες, αλλά οι Έλληνες που θέλουν να μοιάσουν στους Ευρωπαίους, θαυμάζουν ακόμα περισσότερο τις φράγκικες!

Σε ορισμένους τομείς η επιρροή του δυτικού τρόπου ζωής αποδείχτηκε ισχυρότερη από την επιβολή της πολιτικής δια των όπλων και των χρημάτων. Ακόμα και σε πτυχές όπως η ενδυμασία, της οποίας οι ξένοι ήταν από ελαστικοί έως ένθερμοι υποστηρικτές, θεωρώντας ότι το «ελληνικό στοιχείο» μπορεί να συνυπάρχει με το ευρωπαϊκό, το γαλλικό, το ιταλικό, το ρώσικο ή το αγγλικό, ήταν οι εντόπιοι φιλοευρωπαίοι που βιάστηκαν να το ξεφορτωθούν ως παρωχημένο και ενοχλητικό!

Σε όλα τα ζητήματα, από τα πολιτικά και τα οικονομικά ως τα καλλιτεχνικά και τα εθιμικά, εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους η διαμάχη, η σύγχυση, η αμφιταλάντευση, το δέος, η δουλοπρέπεια και η σκοπιμότητα γύρω από το ποιο δρόμο ακολουθεί το κράτος, το έθνος, ο λαός, αλλά κι ο καθένας ατομικά. Τον ελληνικό, τον ευρωπαϊκό ή κάποιο μικτό που πρέπει να εφευρεθεί;

Τελικά, όπως αποδείχτηκε στα 200 χρόνια που πέρασαν, ο δρόμος για ένα ελληνικό κράτος και όχι για ένα προτεκτοράτο, αγόμενο και φερόμενο από ξένους δυνάστες και εντόπιους υποτακτικούς, θα είναι πολύ πιο μακρύς και δύσβατος απ' ό,τι μπορούσαν να διανοηθούν και οι πιο απαισιόδοξοι τον καιρό του Όθωνα. Όπως κι ο ίδιος ο βασιλιάς, που αποπέμφθηκε κακήν κακώς από τους Άγγλους και τους εντόπιους αντίπαλους του.

Υ.Γ. Στο βιβλίο της Μπούσε, η ενδυμασία είναι μόνο ένα από τα πενήντα θέματα στα οποία αναφέρεται η συγγραφέας, από τα εδέσματα και τα γιατροσόφια μέχρι τα λουτρά, τα καφενεία και τα σπίτια, από τη μουσική, τα τραγούδια και τα παιχνίδια μέχρι τα χάνια, τα ορφανοτροφεία και τα σχολεία.

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 525 – 02/01/2021

«Η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου», πίνακας του Ευγένιου Ντελακρουά, εμπνευσμένος από την τρίτη πολιορκία.

Το διεθνές περιβάλλον

Το δικό μας Εικοσιένα και η Ευρώπη

του Κώστα Μπέλη

Στη συγχρονία συγκλονιστικών και πρωτόγνωρων ιστορικών γεγονότων

Από τα πρώτα χρόνια συγκρότησης του ελληνικού κράτους καθιερώθηκε με βασιλικό διάταγμα η 25η Μαρτίου ως εθνική επέτειος της ελληνικής επανάστασης και της εθνικής παλιγγενεσίας (ΒΔ 980/1838). Οι λόγοι ήταν κάθε άλλο παρά ιστορικοί. Η ανάγκη για τη συγκρότηση ενός συνεκτικού εθνικού αφηγήματος για το νεοσύστατο βασίλειο ήταν επιτακτική. Κατά την αντίληψη των εισηγητών η κορυφαία στιγμή της γέννησης του ελληνικού κράτους έπρεπε να εμπεριέχει απαραιτήτως, με όρους όχι τεκμηριωμένα ιστορικούς αλλά θεολογικούς, έναν διπλό συμβολισμό: η εθνική παλιγγενεσία και ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου. Έτσι, η 25η Μαρτίου 1821 μετατρεπόταν σε ιερό ορόσημο για το έθνος, μία ημέρα κατά την οποία ο Θεός ευλογούσε τον «περιούσιο λαό» του και τα όπλα της επανάστασής του, ένα ημερολογιακό στίγμα όπου η κρατική εκδοχή της ιστορίας συναντούσε την επίσημη θρησκεία του κράτους.

Ο Γάλλος φιλέλληνας περιηγητής και ιστοριογράφος Rouqueville (1770-1838) παρείχε όλα τα στοιχεία του μύθου στη δική του αναδρομική αφήγηση για την έναρξη της επανάστασης (ο επίσκοπος Παλαιών Πατρών Γερμανός που υψώνει το λάβαρο της Αγίας Λαύρας, ο όρκος των αγωνιστών κ.λ.π). Ο καμβάς ήταν έτοιμος και κυρίως αληθοφανής (βλ. ενδεικτικά, τα σχετικά με την επανάσταση έργα του Θεόδωρου Βρυζάκη). Το σημαντικότερο όμως, εξυπηρετούσε άριστα τις μέριμνες και τις προτεραιότητες του νέου κράτους, που έκρινε ότι στο ρομαντικό

περιβάλλον του 19ου αιώνα έπρεπε να επιβάλει τελεσίδικα στη γενέθλια ημέρα του την ελληνοχριστιανική του ταυτότητα και ιδιοπροσωπία.

Το σχήμα αυτό καθόρισε έκτοτε αμετάκλητα και οριστικά τον επίσημο κρατικό λόγο, τις τελετουργίες, τις καθιερωμένες επετείους και εκδηλώσεις μνήμης, τις δοξολογίες, τους πανηγυρικούς, αλλά και τα δημιουργήματα της Τέχνης – ακόμη και τον ίδιο επιστημονικό λόγο. Το κράτος με τους ιδεολογικούς μηχανισμούς και την αποκλειστική χρήση νόμιμης βίας που διέθετε, όταν και όπου τούτο κρινόταν αναγκαίο, για τη διαίωνιση της ύπαρξής του μπορούσε να αναπαράγει ή και να επιβάλλει το σχήμα, ανεξαρτήτως της επιστημονικής του ανθεκτικότητας ή της τεκμηριωτικής του ισχύος.

Πολιτική πράξη εθνικής χειραφέτησης

Ας σκεφτούμε, όμως, ξανά: Γιατί εορτάζουμε την 25η Μαρτίου και όχι την 22α Φεβρουαρίου 1821 (π.η.), όταν δηλαδή ο Αλέξανδρος Υψηλάντης διαβαίνει τον Προύθο και κηρύσσει την επανάσταση στις παραδουνάβιες ηγεμονίες; Γιατί η επανάσταση ξεσπάει στη Μολδοβλαχία και ποιοι συμμετέχουν εκεί; Ποιο το αρχικό πολιτικό σχέδιο της επανάστασης και τι τελικά συνέβη; Ποια η γεωγραφία της επανάστασης; Ποιο το πολιτικό υποκείμενό της; Τι θέλουν ή τι «φαντάζονται» οι επαναστατημένοι; Τι τους συνδέει, σε τι πιστεύουν και ποιος ο ρόλος της Φιλικής Εταιρείας στους πολιτικούς τους σχεδιασμούς; Κάτω από ποιες συνθήκες και συγκυρίες μπαίνουν στην επανάσταση όσοι λαοί εξεγέρθηκαν; Τι στάση κρατούν οθωμανοί αξιωματούχοι, ένοπλοι της υπαίθρου (αρματολοί και κλέφτες στη Ρούμελη, κάποιοι στην Πελοπόννησο), κλήρος, Πατριαρχείο, τοπικές κοινωνίες και προυχοντικές αυθεντίες στον ιστορικό ελληνικό χώρο;

Και πιο πέρα. Η εθνική επανάσταση των Ελλήνων είναι η «ανάσταση του Γένους» που, μετά από 400 χρόνια σκλαβιάς και αφού εξέτισε την Ποινή για τις αμαρτίες του, η Θεία βούληση ή η Πρόνοια αξίωσε με την ελευθερία του από τον Τύραννο; Ή μήπως είναι μία κορυφαία πολιτική πράξη εθνικής χειραφέτησης, ενός πολιτικού υποκειμένου, το οποίο απέκτησε συνείδηση του εαυτού του μέσα από μία ιστορική διεργασία διαλόγου με την Ευρώπη και, δι' αυτής, με τον ίδιο του τον εαυτό και τη μακρά του ιστορία; Ή

μήπως ο αρχαιϊσμός και η μεταφυσική διολισθαίνουν και μορφοποιούνται βαθμιαία και συγκρουσιακά σε πολιτικά προτάγματα της νεωτερικότητας; Μήπως, με άλλα λόγια, η επανάσταση γίνεται το πεδίο συνάντησης του «παλαιού» με το «νέο»; Εκεί δηλαδή που η θεολογία συναντά την ιστορία και το αγωνιζόμενο άτομο ή το συλλογικό πολιτικό υποκείμενο αποφασίζει να διεκδικήσει τα «δίκαια» του, χωρίς να αναμένει καρτερικά το πλήρωμα του χρόνου ή την εκ Θεού πρόνοια – να διακηρύξει, όπως έγινε στην Α' Εθνοσυνέλευση «διά των νομίμων παραστατών του την πολιτικήν αυτού ύπαρξιν και ανεξαρτησίαν»;

Πράγματι, στο Εικοσιένα οι ραγιάδες δεν αναμένουν μεταφυσικά την εκ Θεού λύτρωση αλλά οι ίδιοι, ως πολιτικά υποκείμενα, μεταμορφώνονται σε όργανα της Θείας βούλησης με την εμπρόθετη επαναστατική και βέβηλη δράση τους. Αλλά ποιες ιστορικές συνθήκες διαμορφώνουν αυτόν τον νέο άνθρωπο; Ποιες πραγματικότητες αναβαπτίζουν τα επαναστατικά υποκείμενα και τα εξωθούν σε τέτοιο βαθμό, ώστε να προχωρήσουν ακόμα και ως την αναίρεση ή το γκρέμισμα του ίδιου του κόσμου τους, «του μοναδικού κόσμου μέσα στον οποίο θα μπορούσαν να υπάρξουν», όπως συνήθιζε να λέει ο Σπ. Ασδραχάς;

Η κατάρρευση του παλιού κόσμου

Αξίζει να εστιάσουμε σε αυτό το τελευταίο, παρακάμπτοντας λεπτομέρειες και γεγονότα στα οποία τα απομνημονεύματα των αγωνιστών, τα κρατικά και ιδιωτικά αρχεία, τα εν γένει ιστορικά τεκμήρια και η έρευνα, έχουν δώσει και εξακολουθούν να δίνουν αρκούντως έγκυρες και τεκμηριωμένες ερμηνείες. Μπορούμε άραγε να δούμε την ελληνική επανάσταση έξω από την Ευρώπη; Μπορούμε να τη δούμε ως μία παρθενογένεση, έξω από την ευρωπαϊκή της μήτρα;

Η ελληνική επανάσταση αναπνέει στη συγχρονία συγκλονιστικών και πρωτόγνωρων ιστορικών γεγονότων σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο, από την Ευρώπη ως την Αμερική. Τοποθετείται, τόσο χρονικά όσο και ποιοτικά, στην ίδια χρονολογική αλυσίδα εκείνων των ιδιαίτερων, νεότερικού τύπου, απελευθερωτικών κινημάτων και εξεγέρσεων λαών απέναντι σε τυραννικές εξουσίες, την απολυταρχία και τον δεσποτισμό. Αμερικανική Επανάσταση

(1776-1783), Γαλλική Επανάσταση (1789), Σερβική Επανάσταση (1804), Ελληνική Επανάσταση (1821), εξεγέρσεις στην ιβηρική και την ιταλική χερσόνησο, στη Λατινική Αμερική, δημιουργία του πρώτου ελληνικού κράτους μετά την Άλωση, εκείνου της Επτανήσου Πολιτείας (1800-1807) και Ναπολεόντιοι πόλεμοι συνθέτουν την εικόνα ενός κόσμου που καταρρέει κάτω από τη δύναμη κάτι εντελώς καινούργιου: τις εγκόσμιες αφαιρέσεις του φιλελευθερισμού και του δημοκρατικού πατριωτισμού, τη διεκδίκηση πολιτικών δικαιωμάτων, ανεξαρτησίας και αυτοδιάθεσης, συνταγματικής κατοχύρωσης ατομικών ελευθεριών και γκρέμισμα των ελέω Θεού εξουσιών.

Από τα τέλη του 18ου αιώνα ο άνεμος αυτών των αλλαγών αλλάζει την εικόνα του τότε γνωστού κόσμου. Ο Θ. Κολοκοτρώνης στα απομνημονεύματα που υπαγορεύει στον Τερτσέτη αναφέρει χαρακτηριστικά: «Η γαλλική επανάστασις και ο Ναπολέων έκαμαν, κατά τη γνώμη μου, να ανοίξουν τα μάτια του κόσμου. Πρωτύτερα τα έθνη δεν εγνωρίζοντο, τους βασιλείς τους ενόμιζον ως θεούς της Γης, και ό,τι και αν έκαμναν, το έλεγαν καλά καμωμένο [...]».

Οι οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές, αλλά και η επιστημονική πρόοδος που είχε συντελεστεί δημιουργούσαν έναν νέο τύπο ανθρώπου, πιο διεκδικητικό, πιο αυτόνομο, πιο δημιουργικό. Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός (1687/8-1789) με τις ιδέες του διατύπωσε και διέδωσε τις πιο προωθημένες, τις πιο ευφάνταστες, τις πιο υπέροχες κατακτήσεις του τότε σύγχρονου πνεύματος, αλλά και τις πιο ανίερές, τις πιο βλάσφημες με όρους θεολογικούς. Στα καθ' ημάς, ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός (1750-1821) έθεσε ως στόχο τη διάδοση των ιδεών του Διαφωτισμού με απώτερο σκοπό την ιδεολογική προετοιμασία του αγώνα για την ελευθερία. Τίποτε πλέον δεν θα ήταν όπως παλιά. Στον ιστορικό ελληνικό χώρο της νότιας βαλκανικής χερσονήσου η «μετακένωση» αυτών των επαναστατικών ιδεών και η αλλαγή των νοοτροπιών θα είναι μία διαδικασία αργόσυρτη, συγκρουσιακή, επώδυνη και συνάμα λυτρωτική, απελευθερωτική, χειραφετητική – με μια λέξη: επαναστατική.

Σήμερα πολλά από τα πολιτικά αιτούμενα του Διαφωτισμού παραμένουν επίκαιρα και ζωντανά. Λείψανα αντιδιαφωτιστικά και φεουδαλικές νοοτροπίες βρικολακιάζουν ακόμη στις κοινωνίες μας. Στην ιστορία όμως

η πρόοδος δεν είναι προδιαγεγραμμένη και ευθύγραμμα ανοδική, αλλά κατακτιέται με αγώνες και όραμα, με πίστη σε αξίες και συνείδηση της ιστορικότητάς μας. Στην αντίθετη περίπτωση οι κοινωνίες μας είναι καταδικασμένες να βιώνουν τελματώδεις στασιμότητες ή και τραγικές πολιτισμικές οπισθοδρομήσεις.

Η ελληνική επανάσταση αρδεύτηκε από το πνευματικό και αξιακό οπλοστάσιο της Ευρώπης. Αλλά και η Ευρώπη διαμόρφωσε προηγουμένως την ταυτότητά της και το αξιακό της σύμπαν μέσα από την ευθεία συνάντησή της με την Αρχαία Ελλάδα. Και είναι αυτή ακριβώς η Αρχαία Ελλάδα που ως αντιδάνειο θα επιστρέψει δια του Διαφωτισμού στην εδαφική της κοιτίδα, ως χρέος των Ευρωπαίων προς τους Νέους Έλληνες αλλά και ως «επιστροφή των Μουσών στον Ελικώνα». Όπως έχει σημειώσει και παλαιότερα ο Σπ. Ασδραχάς η ελληνική επανάσταση είναι «η ευρωπαϊκότερη, ή η οικουμενικότερη, στιγμή της νεότερης ελληνικής ιστορίας».

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 352 – 24/03/2017

Η διεθνής σημασία της Επανάστασης του 1821 του Βλάση Αγτζίδη

Σύνοψη της ομιλίας στην εκδήλωση που διοργάνωσαν ο Πολιτιστικός και Κοινωνικός Χώρος «Παίρνω Αμπάριζα» και ο κοινωνικοπολιτιστικός φορέας «Δράση για την Κοινωνία και τον Πολιτισμό»

«Η Ελλάδα έγινε η πηγή έμπνευσης του διεθνούς φιλελευθερισμού, και ο φιλελληνισμός [...] στη συσπείρωση της ευρωπαϊκής Αριστεράς τη δεκαετία του 1820 έπαιξε ρόλο ανάλογο με αυτόν που θα έπαιξε στο τέλος της δεκαετίας του 1930 η υποστήριξη στην Ισπανική Δημοκρατία» Eric Hobsbawm, «Η εποχή των επαναστάσεων, 1789-1848»

Η Επανάσταση του 1821 δεν ήταν ένα τοπικό γεγονός, αλλά είχε παγκόσμια σημασία. Υπήρξε μια πρώιμη εθνική επανάσταση, εμπνευσμένη από το πρότυπο της Γαλλικής, ενάντια στην ισλαμική κυριαρχία στο χώρο της Ανατολής. Είχε ιδιαίτερη σημασία γιατί ήταν αποτέλεσμα της σύγκλισης μιας ξεκάθαρης εθνικής ταυτότητας, ορατής και καταγεγραμμένης ήδη από τον 13ο αιώνα. Μιας ταυτότητας που κυριάρχησε στις ελληνικές-ρωμαίικες ελίτ της διασποράς και εν μέρει της Πόλης, εξαιτίας της εποχής της τυπογραφίας – η ελληνική της εφαρμογή άρχισε μόλις 12 χρόνια μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και 4 της Τραπεζούντας.

Είναι το πρώτο ιστορικό γεγονός στην ευρωπαϊκή ιστορία που κατάφερε να αποτελέσει πόλο έλξης των φιλελεύθερων δημοκρατικών πνευμάτων σε μια απολυταρχική Ευρώπη, όπου μετά το τέλος των Ναπολεόντειων

πολέμων είχαν επικρατήσει οι πλέον αντιδραστικές πολιτικές δυνάμεις. Το μεγάλο κίνημα των εθελοντών –που σε τέτοια έκταση ο ευρωπαϊκός χώρος θα το ζήσει στον ισπανικό εμφύλιο- με συμβολικό πρόσωπο τον μεγάλο Άγγλο ποιητή Μπάιρον, θα αποτυπώσει αυτό το φαινόμενο. Είναι γνωστά τα ονόματα 940 φιλελλήνων αγωνιστών, εκ των οποίων το ένα τρίτο σκοτώθηκε στις μάχες ή έχασε τη ζωή του από τις δύσκολες συνθήκες του αγώνα. Γνωρίζουμε και τις χώρες προέλευσης, κάτι που δείχνει τον πανευρωπαϊκό χαρακτήρα του κινήματος αλληλεγγύης: 342 από τις γερμανόφωνες χώρες, 196 Γάλλοι, 137 Ιταλοί, 99 Άγγλοι, 35 Ελβετοί, 30 Πολωνοί, 17 από τις Κάτω Χώρες, 9 Ούγγροι, 9 Σουηδοί, 9, Ισπανοί 8 Δανοί κ.ά.

Ήταν μια επανάσταση που είχε ως γενέθλια ημερομηνία την 22α Φεβρουαρίου του 1821, όταν ο Αλέξανδρος Υψηλάντης πέρασε τον Προύθο, ύψωσε τη σημαία της Επανάστασης και δύο μέρες μετά εξέδωσε την προκήρυξη-κάλεσμα **«Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος»**. Αυτό ήταν το γεγονός που πυροδότησε τις ελληνικές εξεγέρσεις σε διάφορα μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με πιο πετυχημένη απ' όλες αυτή του Μοριά. Σε κάθε μέρος του ελληνικού κόσμου θα υπάρξουν επαναστατικές κινήσεις, ενώ η οθωμανική καταστολή θα είναι σκληρή. Σφαγές, διώξεις και τυφλή βία θα είναι η απάντηση μιας σκληρής, θρησκευτικής και απολυταρχικής εξουσίας εναντίον των ρωμαϊκών πληθυσμών σε όλη την έκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η Επανάσταση του 1821 υπήρξε ένα κορυφαίο γεγονός που είχε κυρίως αντι-απολυταρχικά χαρακτηριστικά και ως περιεχόμενο ήταν:

Εθνική, ως έχουσα ηγεσία εμπνευσμένη από τη Γαλλική Επανάσταση, που κατάφερε να μετεξελίξει σε κυρίαρχη ιδεολογία την από την εποχή της Άλωσης αντίληψη, περιορισμένη έως τότε σε κύκλους διανοουμένων –της Διασποράς αλλά και του Φαναριού-, ότι «είμαστε εθνικά Έλληνες». Μια άποψη που στις εποχές πριν από την Άλωση είχε οδηγήσει σε μια παράδοξη εμφάνιση των Ελλήνων ως έθνους, με τη νεωτερική σημασία του όρου (δηλαδή με σαφές πολιτικό πρόγραμμα) αιώνες πριν από τη νεωτερικότητα. Αυτό το γεγονός, μαζί με κάποια άλλα εξίσου παράδοξα για τους ιστορικούς και κοινωνικούς επιστήμονες που ασχολούνται με το

φαινόμενο του έθνους, οδήγησε τον ίδιο τον E. Gelner να μιλήσει για εξαιρέσεις από τον κανόνα και για έθνη που από την προβιομηχανική εποχή διατηρούν «αρχαίους ομφαλούς»...

Θρησκευτική, των χριστιανών κατά των κυρίαρχων μουσουλμάνων, γιατί ήταν δεύτερης και τρίτης κατηγορίας πολίτες, υφιστάμενοι πλείστες όσες διακρίσεις ένεκα του θρησκεύματός τους.

Ταξική, των απόκληρων, πολύμορφων από άποψη καταγωγής Ρωμιών, γιατί οι Ρωμιοί ήταν οι οικονομικά δυναστευόμενοι μέσα από την απλοϊκή μουσουλμανική δομή που καθόριζε τις ενδοοθωμανικές σχέσεις.

(*) Ο Βλάσης Αγτζίδης είναι διδάκτωρ σύγχρονης Ιστορίας-μαθηματικός.

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 506 – 11/07/2020

Η Ελληνική Επανάσταση άλλαξε το χάρτη της Ευρώπης

Επιμέλεια: Ναταλία και Οξάνα Μπάσενκο

Εμπνέοντας λαούς και έθνη να διεκδικήσουν το ιδανικό της ελευθερίας

Στη Ρωσία, όπου ο Ρήγας, πρώτος, με τη βοήθεια του Κωνσταντίνου Οικονόμου, προσπάθησε να κυκλοφορήσει μια συλλογή ελληνικής δημοτικής ποίησης, αναπτύχθηκαν πολλές φιλελληνικές ποιητικές φωνές. Επρόκειτο για τους σημαντικότερους ποιητές του ρώσικου ρομαντισμού, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους ήταν ενταγμένοι ή στήριζαν το επαναστατικό κίνημα των «Δεκεμβριστών» και έγραψαν ποιήματα για την Ελληνική Επανάσταση. Οι σπουδαιότεροι από αυτούς ήταν ο Θεόδωρος Γκλίνκα. Ο Παύλος Κατένιν (ο οποίος, όπως επισημαίνει ο Μήτσος Αλεξανδρόπουλος στην τρίτομη μελέτη του Η Ρώσικη Λογοτεχνία, τέλειωνε το ποίημά του Πολιτικός Ύμνος με την έκκληση του Ρήγα Καλύτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή...). Ο Νικόλας Γκνιέντις (ο οποίος μετέφρασε ελληνικά κλέφτικα τραγούδια). Οι Κοντράτ Ριλέγιεφ, Βίλγκελμ Κιουχελμπέχερ, Βλαδίμηρος Ραγιέφσκι, Αλέξανδρος Οντογιέφσκι, Αλέξανδρος Μπαρναντίσκι, Γ. Μπάτενκωφ, Νικόλαος Γιαζίκωφ, Αλέξανδρος Πολεζάγιεφ, Π. Βιάζεμσκι, Α. Μπεστούζεφ. Και, βέβαια, ο Λέρμοντοφ και αρκετοί Ρώσοι πεζογράφοι και δραματουργοί.

Η ρωσική ανταπόκριση στην Ελληνική Επανάσταση συνδέεται, κυρίως, με το όνομα του Πούσκιν. Από τον περασμένο αιώνα, ειδικά και τεκμηριωμένα, για το θέμα αυτό είχε μιλήσει ένας έλληνας λόγιος από την Οδησό, ο Κ.Α. Παλαιολόγος. Στο δοκίμιό του Ο Ρώσος ποιητής Πούσκιν

ως φιλέλλην εξεταζόμενος (Παρνασσός, 1879) επισημαίνει κατ' αρχήν το γεγονός ότι το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης βρήκε τον Πούσκιν εξόριστο πρώτα στο Κισινιόφ και έπειτα στην Οδησσό, που υπήρξαν «ο πυρήν και το κέντρον της ελληνικής εθνεγερσίας»: «Απάντων των σπουδαιοτάτων τούτων γεγονότων ο Πούσκιν υπήρξεν αυτόπτης μάρτυς... Συνήψε σχέσεις μεθ' απάντων σχεδόν των ομογενών ημών αποτελούντων τότε το άνθος της εν Κισνοβίω κοινωνίας... Πρώτος απάντων, τολμώ να είπω, των Ρώσων κατείδε και εξετίμησε την σπουδαιότητα του ελληνικού κινήματος ο Πούσκιν». Ως απόδειξη ο Παλαιολόγος παρουσιάζει απόσπασμα από τις Σημειώσεις για την Ελληνική Επανάσταση που κρατούσε ο Πούσκιν για ένα διάστημα στα γαλλικά: «Άπαντες απηλπίζοντο περί της αισίας εκβάσεως των σχεδίων της Φιλικής Εταιρίας· εγώ όμως έχω ακράδαντον πεποιθήσιν περί του θριάμβου της Ελλάδος και της υπό των Οθωμανών εγκαταλείψεως της ανθηράς χώρας της Ελλάδος τοις νομίμοις κληρονόμοις του Ομήρου και του Θεμιστοκλέους».

Aleksandr Pushkin (1799-837)

*Πιστή Ελληνίδα μου, μην κλαις-σαν ήρωας έχει πέσει!
Στο στήθος με μολύβι τον κάρφωσε ο εχθρός.
Μην κλαις – σαν τον χαιρέτησες μ' όρκο τον είχες δέσει
Να' ναι στο δρόμο της τιμής που είν' αίμα και χαμός!
Τότε, ένιωσε αίσθημα βαρύ για τη φυγή του,
Το χέρι του θριαμβικό έτεινε στο παιδί του,
Με μάτια όλο δάκρυα πικρά το ευλογεί,
Της λευτεριάς τα λάβαρα σάλευαν λυπημένα,
Μυρτιάς κλωνάρι έβαλε τριγύρω στο σπαθί,
Αριστογείτων – ρίχτηκε στη μάχη αντρειωμένα,
Θυσιάστηκε – το έργο του έχει εκπληρωθεί.*

1821, Μτφρ. Στρατής Πασχάλης

Vasily Kapnist (1758-823)
Στον επαναστατημένο Ελληνικό Λαό

*Προς τα πού άραγε κατευθύνονται
Τάγματα στις μάχες δοκιμασμένα,
Για ποιους οι φωτιές προορίζονται
Και τα σπαθιά που κρατάνε στα χέρια;
Μήπως και πάλι την Ευρώπη σκέπτεται
Ο αιχμάλωτος που στους αμμόλοφους στέκεται,
Μήπως η αχτίδα των ελεύθερων ημερών
Σβήνει και πάλι μετά τη λάμψη των Σπαρτιατών;
Αν έτσι είναι. Ω! ευλογημένες
Σκιές του Λεωνίδα και του Μιλτιάδη,
Χαίρετε! Η ώρα τώρα σημαίνει
Στις στάχτες να χαθεί της Πόλης ο δυνάστης!
Μπροστά σ' ενός τέτοιου λαού τις ελπίδες
Πώς θα μπορέσει ο τύραννος ν' αντισταθεί,
Ποιος μπορεί να δέσει μ' αλυσίδες
Αυτόν που τη σκλαβιά και το θάνατο κάνει ζωή;
Ω φίλοι! Το σπαθί σας το αιχμηρό
Με το αίμα των τυράννων κοκκινίστε,
Όσοι για την ελευθερία πολεμούν τον εχθρό
Ευτυχισμένοι ακόμα και στο χώμα αν μπειτε.*

(1821) Μτφρ. Ρούλα Κακλαμανάκη

* Βασίλι Καπνίστ: Ρώσος ποιητής και δραματουργός. Ο παππούς του ήταν από το νησί της Ζάκυνθο, ο ίδιος γεννήθηκε στην περιοχή της Πολτάβα και ζούσε στο Κυβερνείο της Μικρορωσίας (σημερινή Ουκρανία).

Wilhelm Kuchelbecker (1797-846)
Ελληνικό Τραγούδι

*Βαδίζει προς τον ένδοξο σκοπό,
Τη βλέπω, καταφθάνει η ιστορία,
Το κάθε τι παντού είναι παλιό,
Θεσμοί, νόμοι, κιτάπια και βιβλία,
Λαοί, απ' τον ύπνο σας ξυπνήστε τώρα,
Ήρθε η χαρά, της λευτεριάς η ώρα!
Οι Έλληνες, ω φίλοι, μας καλούν!
Πού' ν' τα φτερά να φύγουμε εκεί πέρα;
Βουνά, ποτάμια, πόλεις, να χαθούν,
Να φτάσουμε προτού να δύσει η μέρα!
Ω! μοίρα, την προσευχή άκουσέ μου
Και τη χαρά της μάχης χάρισέ μου!
Κι αν με το πρώτο βέλος σκοτωθώ,
Ας χύσω όλο αίμα μου, να σβήσω!
Όποιον ο χάρος παίρνει νεαρό
Στη μάχη, εγώ θα τότε μακαρίσω,
Γιατί ξεφεύγει απ' το φριχτό μαράζι,
Με μια πληγή τη δόξα εξαγοράζει.
Στάλα δεν πάει χαμένη απ' τις πληγές
Στ' αστείρευτο ποτάμι που κυλάει –
Πετιούνται των ηρώων οι ψυχές
Μεσ' από μαύρους τάφους, τραγουδάει
Των βάρδων η φωνή, κι αναφτερώνει
Λαούς και τους τυράννους κεραυνώνει.*

(1821), Μτφρ. Στρατής Πασχάλης

** Ο Βίλχελμ Κάρλοβιτς Κύχελμπεκερ (21 (10) Ιουνίου 1797-23 (11) Αυγούστου 1846), ήταν Ρώσος ρομαντικός λογοτέχνης και μετείχε στην εξέγερση του Δεκέμβρη του 1825 κατά του τσάρου.*

*Καταγόταν από γερμανική οικογένεια ευγενών της Βαλτικής.
Πέρασε τα πρώτα χρόνια της ζωής του στην Εσθονία και αργότερα
φοίτησε στο Λύκειο Τσάρκογιε Σελό της Αγίας Πετρούπολης όπου
έγινε στενός φίλος με τον μεγάλο Ρώσο ποιητή Αλεξάντρ Πούσκιν.*

Vasily Toymansky(1800-1860)

Ελλάδα

*Άκου! Ποιο κάλεσμα τα σπήλαια ταραίζει
Και των πουλιών τη σκοτεινή γαλήνη;
Κάθε καρδιά μια γνώριμη φωνή τραντάζει –
Νερά θα ξεχυθούν απ' την ουράνια κρήνη.
Σηκώσου μέγα πνεύμα της Ελευθερίας!
Πάρ' το σταυρό, στη μέση βάλε το μαχαίρι,
Από ψηλά θα έρθει ο Άγγελος της βίας,
Να λυτρωθούν ετούτοι οι σκλάβοι, αυτά τα μέρη!
Ήχοι της μάχης, όρνεα, ψηλά γυρνάνε,
Με μια κραυγή ουρλιάζει η Ρωμιοσύνη,
Κι όλοι για δίκαιο αγώνα ξεκινάνε.
Σαν βράχοι άγριοι, σαν αποτρόπαια δίνη,
Σαν κεραυνοί θεού, με το σπαθί χτυπάνε,
Κι η δόξα τους, ανέσπερο άστρο, θα μείνει!*

1825, Μτφρ. Στρατής Πασχάλης

* Βασίλι Τουμάνσκι: Ρώσος ποιητής της λεγόμενης Πλειάδας του Πούσκιν και πολιτικός αξιωματούχος, φίλος του Κιουχελμπέκερ γεννήθηκε στο Τσερνίγοβ της Ουκρανίας, έζησε σε Πολτάβα, Χάρκοβο, Οδησσό και Αγία Πετρούπολη.

Percy Shelley (1792-1822)

Ελλάς

(Απόσπασμα)

*Στης ελπίδας το μούχρωμα,
Όπως οι ήσκιои του ονείρου,
Δοξασμένοι παράδεισοι του υγρού λάμπουν απείρου:
Τι νησιά καθαρόσχημα
Κάτου απ' τον βραδυνόν ουρανόν ξεχωρίζουν,
Κ' ευωδιές και φλοισβήματα των γιαλών τους χαρίζουν!
Σαν αυγή μέσα στ' όνειρο,
Μες στο θάνατο ελπίδα,
Μέσα στην φυλακή μας τους τοίχους αχτίδα:
Η Ελλάδα, που κάποτες ήταν σαν πεθαμένη,
Να την πάλι σηκώνεται, να την πάλι προβαίνει!*

....

(μτφ: Α. Μ. Στρατηγόπουλος)

Lord Byron

(Απόσπασμα)

*...«Χαμένοι, αβοήθητοι, μονάχοι κι αφημένοι
από Χριστιανούς π' απ' αυτούς πίστη είχαν παρμένη
οι κάμποι τους ερείπια, τα νησιά αφανισμένα,
με προτροπές τα πάθη τους να δούνε ξεχασμένα
η βοήθεια που δεν ήρθε, και η κρύα αδιαφορία
η αργοπορία κ' ελπίδα για μιαν εύκολη λεία
αυτά ιστορία θα πουν, κ' η Ελλάδα θ' αποδείξει
τον ψευτοφίλο πιο κοντά απ' εχθρό πούχει φρίξει.*

*Κάλλιο έτσι: Ο Έλληνας στη χώραν του Ελευθερίαν να φέρει
μονάχος δίχως βάρβαρους μ' ειρήνης περιστέρι».*

Victor Hugo (1802-1885)
Ενθουσιασμός

(απόσπασμα)

...

*Από τον πολύ σας ύπνο εκεί κάτω σηκωθείτε
όπλα Γαλλικά! Της μάχης μουσικές αναστηθήτε,
κ' εσείς, μπόμπες και κανόνια, κ' εσείς, ντέφια βροντερά !
Άλογα, όπου στενάζει εις το διάβα σας το χώμα,
καί σπαθιά, όπου τό αίμα δέν σας έβαψε ακόμα,
και πιστόλια, γεμισμένα από βόλια φλογερά ! 1827*

Wilhelm Müller (1794-1827)
Η Ελλάδα και ο κόσμος

*... Χωρίς εσένα, Ελλάδα, τι θα ήταν ο κόσμος;»
Χωρίς την ελευθερία τι θα ήσουν, Ελλάς;
... «Μας ονόμασες επαναστάτες – πάντα έτσι ας μας καλείς!
Αυτό είναι σύνθημα των Ελλήνων
είναι το σύνθημα των Ελλήνων το αιώνιο!
Ο υπέροχος ήχος αυτός ποτέ να μην ηχήσει μέσ' την καρδιά σου.
Εσύ, κάτω στη λάσπη θα μένεις για πάντα, και θα παρατηρείς του
κόσμου τα
Συμβάντα.»*

* Wilhelm Müller: Ο πιο παθιασμένος υποστηρικτής της ελληνικής επανάστασης, ο επιλεγόμενος «Έλληνας» από το 1821-1827 έγραψε 52 θαυμάσια ποιήματα -Τραγούδια των Ελλήνων τα τιτλοφορούσε- για τον ηρωικό

τους αγώνα, για τη βαρβαρότητα του κατακτητή, τον σκοταδισμό της «Ιεράς Συμμαχίας», τον κυνισμό της αποικιοκρατικής Βρετανίας.

Η ευρωπαϊκή διανόηση στο πλευρό της εξεγερμένης Ελλάδας

Παρά τον κυνισμό της Μεγάλης Βρετανίας, αναπτύχθηκαν και σ' αυτήν φιλελληνικά αισθήματα και έργα. Κορυφαίοι του βρετανικού λογοτεχνικού φιλελληνισμού ήταν ο Σέλλει, που έγραψε τα λυρικά δράματα Προμηθεύς λυόμενος και Ελλάς και, βέβαια, ο αρνητής της αριστοκρατικής τάξης του, ο λόρδος Βύρων, που έκανε υπόθεσή του τη λευτεριά του λαού μας. Την ίδια διαδρομή ακολούθησε και ο Βίκτορ Ουγκό, εκπρόσωπος του γαλλικού ρομαντισμού, που δημοσιεύει ποιήματα εμπνευσμένα από τον ηρωισμό των Ελλήνων αγωνιστών, και ιδιαίτερα του Κανάρη, καθώς και ο Γκαίτε το έργο του οποίου εκφράζει τα ιδεώδη του ελληνικού κλασικισμού. Αφιερώνει στο Μεσολόγγι το έργο του Τα κεφάλια του Σαραγιού στα 1826, όπου εμφανίζονται μεταξύ των 6.000 κεφαλών, που είχαν αποσταλεί στο σαράγι, να συνομιλούν μεταξύ τους τα τρία κεφάλια του Μάρκου Μπότσαρη, του Επισκόπου Ρωγών Ιωσήφ και του Κωνσταντίνου Κανάρη, και προειδοποιεί: «Αν η Ευρώπη, πενθούσα, δεν ακολουθήσει τα ίχνη απ' το αγνό αίμα μέχρι το Σαράι, ο Παντοδύναμος Θεός θα της επιφυλάξει...».

Ο ρομαντισμός του Ουγκώ και η πίστη του στις Ιδέες ως αυθύπαρκτες έννοιες που καθορίζουν την Ιστορία και τον πολιτισμό, τον έστρεψε σταδιακά υπέρ του αναδυόμενου Ελληνικού Έθνους ως αληθινού συνεχιστή του Αρχαίου Ελληνικού κλέους.

«Ο κόσμος είναι μία διεύρυνση της Ελλάδος και η Ελλάς είναι ο κόσμος σε σμίκρυνση», έλεγε χαρακτηριστικά. Ως γνήσιος πνευματικός άνθρωπος προσπαθούσε να αναδείξει την υπεροχή του Πνεύματος έναντι της Ύλης και ως αξιοσημείωτο παράδειγμα θεωρούσε την διάρκεια και την διαχρονική επικαιρότητα του Αρχαίου Ελληνικού πνεύματος έναντι της προσωρινότητας άλλων εμπορικών και οικονομοκεντρικών Αρχαίων πολιτισμών.

«Χορτάρι φυτρώνει στα έξη σκαλοπάτια του βήματος που μιλούσε ο Δημοσθένης και ο Κεραμικός είναι ένα φαράγγι γεμάτο μαρμάρινη σκόνη που ήταν το παλάτι του Κέκρωπος. Ο ναός του Θησέα ανήκει στα χελιδόνια

και οι κατσίκες βόσκουν πάνω στην Πνύκα, η Ελληνική Ιδέα όμως είναι ζωντανή, η Ελλάδα είναι θεά. Το να είσαι ένα ταμείο είναι κάτι που περνάει, το να είσαι όμως σχολή είναι κάτι που διαρκεί». «Είναι θαυμαστή η δύναμη του φωτεινού λυτρωμού της Ελλάδας ακόμη και σήμερα που μπροστά στα μάτια μας υπάρχει η Γαλλία. Η Ελλάδα δεν έκανε αποικίες χωρίς να εκπολιτίζει και έτσι αποτελεί παράδειγμα για πολλά νέα κράτη. Δεν αρκεί να αγοράζεις και να πουλάς...».

«Η Τύρος αγόραζε και πουλούσε. Η Βυρηττός αγόραζε και πουλούσε και η Σιδώνα αγόραζε και πουλούσε. Που είναι τώρα αυτές οι πολιτείες; Η Αθήνα δίδασκε. Ακόμη και σήμερα είναι μια πρωτεύουσα της ανθρωπίνης σκέψης».

Χάρης αυτή την πνευματική παρακαταθήκη ο Ουγκώ μοιραία υποστήριξε με θέρμη την προσπάθεια των Ελλήνων να αποτινάξουν τον Οθωμανικό ζυγό. Το 1827 συνθέτει τα ποιήματα Ναβαρίνο (Navarin) και Ενθουσιασμός (Enthousiasme) και την επόμενη χρονιά τα Κανάρης (Canaris), Λαζάρα (Lazzara) καθώς και το περίφημο Ελληνόπουλο (L' enfant) στο οποίο αναφέρεται με μεγάλη συγκινησιακή φόρτιση στη σφαγή των Ελλήνων της Χίου από τους Τούρκους. Όλα τα παραπάνω ποιήματα περιελήφθησαν στη συλλογή Τα Ανατολίτικα που εκδόθηκε αρχικά στην Γαλλία.

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 305 – 25/03/2016

Αμερικάνοι ποιητές στην επανάσταση του 1821 του Γιάννη Σχίζα

Η γενιά που αντρώθηκε με αντιαμερικανικά συνθήματα, με μια ετήσια πορεία προς την αμερικανική πρεσβεία και με το σύνθημα «φονιάδες των λαών, Αμερικάνοι», είναι πολύ δύσκολο να αποδεχθεί ότι της παρούσας Αμερικής προϋπήρξε μια άλλη Αμερική, με φιλελεύθερο πνεύμα. Ότι πριν από τον ιμπεριαλιστικό 19ο και 20ό αιώνα προηγήθηκε μια άλλη εποχή, οπότε οι Αμερικανοί λόγιοι έτρεφαν αισθήματα φιλίας και ισοτιμίας με τους άλλους λαούς. Όπου δεν υπήρχε ο «Αμερικανισμός» ως σύμπλεγμα στρατιωτικής και βιομηχανικής εξουσίας, με 1.000 και πλέον διεθνείς βάσεις και «ορκισμένους αμερικανόφιλους» διατεθειμένους να διεκπεραιώσουν την πολιτική του.

Κι όμως, αυτή ήταν η διαλεκτική της ιστορίας: Η Αμερική με τους μεγάλους αγώνες που διεξήγαγε εναντίον των Άγγλων το 1775-1783 προηγήθηκε της Γαλλικής Επανάστασης που ξέσπασε το 1789 και ήταν αυτή που διατύπωσε για πρώτη φορά το Declaration of Independence (Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας) – ένα ντοκουμέντο χειραφέτησης:

«Δεχόμαστε τις εξής αλήθειες ως αυταπόδεικτες, πως όλοι οι άνθρωποι δημιουργούνται ίσοι, και προικίζονται από τον Δημιουργό τους με συγκεκριμένα απαραβίαστα Δικαιώματα, μεταξύ των οποίων είναι το δικαίωμα στη Ζωή, το δικαίωμα στην Ελευθερία, και το δικαίωμα στην επιδίωξη της Ευτυχίας», έλεγε το έγγραφο που συντάχθηκε το 1776 και εγκρίθηκε από 13 Πολιτείες.

Στη συνέχεια θα πολεμήσει εναντίον της αποικιοκρατικής Αγγλίας για δεύτερη φορά το 1812, ενώ το 1823 με το Δόγμα Μονρόε θα επιχειρήσει να ορθώσει ένα τείχος στα ιμπεριαλιστικά εγχειρήματα των Ευρωπαίων. «Οφείλουμε στο όνομα της ειλικρίνειας και των φιλικών μας σχέσεων με τις (ευρωπαϊκές) δυνάμεις να δηλώσουμε ότι θα θεωρήσουμε κάθε απόπειρά τους για επέκταση του συστήματός τους σε οποιοδήποτε μέρος αυτού του ημισφαιρίου ως επικίνδυνη για την ειρήνη και την ασφάλειά μας», λέει ο Μονρόε, διαβλέποντας τις τάσεις για ιμπεριαλιστική επέκταση των Ευρωπαίων προς κάθε κατεύθυνση.

Φιλική με τους γηγενείς

Η Αμερική του 17ου και 18ου αιώνα δεν μοιάζει με την Αμερική του προχωρημένου 19ου αιώνα, με τη μαζική κίνηση των εποίκων και με το περιπετειώδες West, αλλά αντίθετα είναι μια χώρα φιλική προς τους γηγενείς πληθυσμούς. Ο Βενιαμίν Φραγκλίνος (1706-1790), ο οποίος μαζί με τον Τόμας Τζέφερσον ήταν συντάκτης της «Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας», άφησε ένα σοβαρό ντοκουμέντο που έδειχνε τις σχέσεις που είχαν αναπτύξει οι έποικοι με τους γηγενείς ερυθρόδερμους – τις «Παρατηρήσεις που αφορούν τους αγρίους της Βόρειας Αμερικής» (1784). Εκεί μιλάει «σχετικιστικά» για τους κανόνες που χαρακτηρίζουν τους «άγριους», μιλάει για την έλλειψη «τεχνητών αναγκών» που τους χαρακτηρίζουν και για την τάση τους στον εποικοδομητικό διάλογο, μάλιστα υπενθυμίζει μια περίπτωση προσφοράς παιδείας εκ μέρους της Πολιτείας της Πενσυλβανίας προς τους νεαρούς Ινδιάνους των 6 Εθνών το 1744 – η οποία όμως απορρίφθηκε. Όλα αυτά διαδραματίζονται χωρίς ίχνος μίσους!

Η εκτροπή της Γαλλικής Επανάστασης σε αυτοκρατορία και η νίκη των συμμάχων στην Ευρώπη κατά του Ναπολέοντα με αποτέλεσμα τον σχηματισμό της Ιερής Συμμαχίας το 1815, ελάχιστα θα επηρεάσει τους Αμερικανούς: Το κύρος της Αρχαίας Ελλάδας είναι ήδη σημαντικό, ο Αριστοτέλης και ο Πλάτων αποτελούν πρότυπα γι' αυτούς και αποτελούν μέρος των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, πολλοί Αμερικανοί επιθυμούν να ταξιδέψουν για να δουν με τα μάτια τους τις αρχαιότητες. Στην Αμερική το ρεύμα του Διαφωτισμού και ο λόγος του Ρουσώ και του Βολταίρου

ασκούν μεγάλη επιρροή, η δε καταστρατήγησή του από τη Ναπολεόντεια πρακτική τούς αφήνει μάλλον αδιάφορους. Η Αμερικανική και Γαλλική Επανάσταση αποτέλεσαν πρότυπο για τη σκλαβωμένη Ελλάδα, όπως επίσης ήταν παράδειγμα για τα πολιτικά δικαιώματα και τις ελευθερίες που περιέχονται στο Πολίτευμα του Ρήγα Φεραίου.

Η Ελλάδα αποτελεί πρώτης τάξεως ταξιδιωτικό προορισμό, για τους ανθρώπους που θέλουν να εντρυφήσουν στην αρχαία παιδεία, που θέλουν να δουν τις ερειπιώδεις ελληνικές αρχαιότητες και να εμπνευστούν από τη συνάντησή τους, που θέλουν να διαπιστώσουν από πρώτο χέρι την καταπίεση που υφίσταται ο αρχαίος αυτός λαός. Το ρομαντικό κλίμα που κυριαρχεί ανάμεσα στους διανοούμενους του νέου κόσμου πείθει για τη δυνατότητα μιας αναβίωσης του αρχαίου πολιτισμού και τους οδηγεί σε ενθουσιώδη συμπαρατάξη με τους αγωνιζόμενους Έλληνες. Η χρονική διάρκεια του ταξιδιού είναι μεγάλη (ίσως 3 μήνες!) και μπορεί να δρα αποτρεπτικά, είναι μια μετακίνηση που κατά πολύ ξεπερνά ένα σημερινό ταξίδι στη Σελήνη (!), όμως ταυτόχρονα είναι και ελκυστική, γιατί είναι ένα ταξίδι «ως την άκρη του κόσμου»: Εκεί όπου ο Χριστιανικός κόσμος συναντιέται και συγκρούεται με τον Οθωμανικό, με τις αξίες που αυτός υπηρετεί.

Μια ελευθερία χωρίς όρια

Στις αρχές του 19ου αιώνα το πνεύμα εξύμνησης της Αμερικανικής Ελευθερίας και Δημοκρατίας δεν θα περιορισθεί στις ΗΠΑ, αλλά θα επεκταθεί σε όλο τον κόσμο, ιδιαίτερα μάλιστα θα εμπνεύσει τους διανοούμενους στην περίπτωση της ελληνικής επανάστασης. «Ο ελληνικός αγώνας ήταν στο σύνολό του το πιο θαυμαστό θέμα για τον Αμερικανό ποιητή», έγραψε ο Μάριος Βύρων Ραϊζης (1931-2017). Ο πρώτος Αμερικανός περιηγητής που θα ταξιδεύσει στην Ελλάδα είναι ο Nicholas Biddle από τη Φιλαδέλφεια, ο οποίος είχε τοποθετηθεί το 1804 (σε ηλικία μόλις 18 ετών!) στην αμερικανική πρεσβεία στο Παρίσι. «Επί τέλους πατάω τα ιερά χώματα της Ελλάδας... Ένωθα πως ήμουν ολομόναχος σε μια ξένη μακρινή χώρα, ανάμεσα σε βαρβάρους που κρατούσαν ακόμα υπόδουλο έναν λαό σπουδαίο για τις πανάρχαιες αρετές του και τα σημερινά του χαλάσματα», γράφει στο ημερολόγιό του. Το 1806 αρχίζει την περιφορά

του διά μέσου των ελληνικών πόλεων: Στη Λιβαδειά σημειώνει πόσο ο λαός μισεί τους δυνάστες του και ότι περιμένει μια σπίθα εξωτερικής βοήθειας για να απελευθερωθεί, στη Θήβα διαπιστώνει την άγρια καταπίεση του ελληνικού πληθυσμού από την Οθωμανική εξουσία, στις θάλασσες βλέπει πως οι πειρατές καταφεύγουν στα λιμάνια που κάποτε υπήρξαν φρούρια της ελευθερίας – ο Πειραιάς βουλιάζει σε πικρή σιωπή, εκεί που αντηχούσαν τα άσματα των Μουσών...

Από τους ποιητές, ο Τζέιμς Γκέιτ Πέρσιβαλ θα αποτελέσει τον πρωτοπόρο της λογοτεχνικής κίνησης για την υπεράσπιση του ελληνικού αγώνα. Στην *«Ωδή στην χειραφέτηση της Ελλάδος»* που γράφτηκε πριν την 25η Ιουλίου 1821 ο πρώτος στίχος αρχίζει με τον στίχο του Ρήγα «Δεύτε παῖδες Ελλήνων», στο δε ποίημα *«Το όραμα της Ελευθερίας»* απευθύνει έκκληση προς τους Αμερικανούς να πάνε να πολεμήσουν με τους Έλληνες ως εθελοντές... Στον Πέρσιβαλ δεν απουσιάζει και το πολιτικό αισθητήριο, με αποτέλεσμα να προβεί σε κρίσεις που αμφισβητούν την τάξη των πραγμάτων εκείνης της εποχής: «Ένα μοναδικό θέαμα παρουσιάζεται στον κόσμο: Χριστιανοί συμμαχούν με Τούρκους για να δολοφονήσουν άλλους Χριστιανούς, και αυτό γίνεται για να διατηρηθεί μια θεωρητική κι αφηρημένη ισορροπία δυνάμεων...»

Ο Μάριος Βύρων Ραϊζης μάς πληροφορεί ότι το ξέσπασμα της Επανάστασης χαιρετίσθηκε με ενθουσιασμό από τους Αμερικανούς λόγιους, μάλιστα δε όταν μαθεύτηκε η τραγωδία της Χίου (1822) γράφτηκαν συγκινητικά ποιήματα από έξι λογοτέχνες. Υπάρχουν πολλά στιχουργήματα που γράφτηκαν από ιερωμένους εκείνης της εποχής, στα πλαίσια μιας χριστιανικής ευαισθησίας – με πρώτο απ' όλα το στιχούργημα του αρχιεπισκόπου Νέας Υερσέης George Washington Doane, που κυκλοφόρησε υπό τον τίτλο: *«Παιδιά των Ελλήνων»*. Η Αμερικανίδα Lydia Huntley Sigourney θα γράψει το ποίημα «Ο μάρτυρας της Χίου» σε 65 ανομοιοκατάληκτους στίχους, όπου πέρα από την ευαισθησία της για την καταστροφή του νησιού θρηνεί τη θανατική καταδίκη ενός ατόμου που αρνήθηκε να προδώσει τη χριστιανική του πίστη. Σε ένα άλλο έργο *«Η καταστροφή της Χίου από τους Τούρκους»* που δημοσιεύτηκε το 1827 ανώνυμα από έναν ελληνιστή του Πανεπιστημίου του Yale, ο ποιητής καταλήγει θρηνώντας:

*«Δεν ζεις πια με τους όμορφους και τους ευλογημένους / ούτε πια
η γνώση σου χαιρετά βωμούς στεφανωμένους / σαν μαυσωλείο
φαίνεται, πέρα απ' του πελάγου το κύμα, / όπου οι δαίμονες του
μίσους οργιάζουν μες το κρίμα».*

Σε μιαν άλλη θρηνητική ωδή που δημοσιεύτηκε, με το ψευδώνυμο Augusta ο ποιητής τοποθετεί τον εαυτό του πάνω στα ερείπια και τις στάχτες της περασμένης παλιάς δόξας της Ελλάδας και οραματίζεται την βασίλισσα των Αθηναίων, την Αθηνά, να κατέρχεται με όλο το «πολεμικό μένος της» εκεί *«Όπου η Χίος κοκκινίζει μ' αιματοβαφή Χριστιανική / κι ο άπιστος δαίμονας ουρλιάζει ακόμα γύρω στην ακτή».*

Άλλοι ποιητές, στην προσπάθειά τους να αποδώσουν αναλυτικά τη γενική ερήμωση ενός νησιού που η παράδοση αναφέρει ότι κατοικείτο από 120.000 ανθρώπους, καταπιάνονται μ' εκτενή έργα που ωστόσο δεν στερούνται ούτε λογοτεχνικής αξίας, ούτε ιστορικού ενδιαφέροντος. Μια τέτοια χαρακτηριστική σύνθεση με τον τίτλο: *«Η καταστροφή της Χίου από τους Τούρκους»* γράφτηκε στο *New Haven* τον Μάρτη του 1827 και δημοσιεύθηκε στο *New York Mirror* στις 14 Απρίλη του ίδιου χρόνου. Πρόκειται περί μιας επικής και ταυτόχρονα λυρικής περιγραφής των ωμοτήτων της Χίου: Εδώ ο ποιητής σε μια ατμόσφαιρα υπερβατικής πραγματικότητας επικαλείται τα πνεύματα των νεκρών ηρώων, φιλοσόφων και ποιητών προτρέποντάς τους να προστατεύσουν το νησί από τον σκληροτράχηλο και αιμοβόρο Οθωμανό.

Ο Αλέξανδρος Παπαδόπουλος γράφει: «(οι Αμερικανοί λόγιοι) είδαν και διέκριναν το ψυχικό σθένος και ηρωικό μεγαλείο των μαχόμενων Ελλήνων και τη μέχρι θανάτου αποφασιστικότητά τους να εκδικηθούν τον Οθωμανό για τη σφαγή της Χίου. Και ο θρήνος τους τότε, γίνεται προτροπή, όπως την εκφράζει ο ανώνυμος ποιητής :

*«Για τις πόλεις σας που φλέγονται,
για τα παιδιά σας που μ' αλυσίδες σέρνονται.
Για το αίμα που τ' ακριβό νησί σας έλουσε,
του μαχαίριού το έργο ποτέ μη σταματήσει.»*

Όχι μόνο μοιρολόγια

Οι Αμερικανοί λόγιοι όμως δεν θα περιοριστούν μόνο σε μοιρολόγια για τη Χίο. Ο William Cullen Bryant θα συνθέσει ένα πολεμοχαρές τραγούδι υπό τον τίτλο *«Η σφαγή της Χίου»* και θα το δημοσιεύσει το 1824. Η μια στροφή του:

«Αν και φουσκώνει κοχλαστό τ' άλικο αίμα το ποτάμι / ανάμεσα στην πυρκαγιά που ουρανό φωτίζει / έτοιμος άνδρας ξεπηδά απ' αυτό για να κάνει / με τα' άρματα ό,τι τη λευτεριά ή τη θανή χαρίζει». Ο Bryant θα μιλήσει σε πανεπιστημιακές και κοινωνικές συγκεντρώσεις, θα γράψει επί πλέον τα ποιήματα *«Το τραγούδι της Ελληνίδας Αμαζόννας»* και τον *«Έλληνα Παρτιζάνο»* το 1825, καθώς επίσης τα ποιήματα *«Η συζυγία του Διός και της Αφροδίτης»*, *«Σ' ένα σύννεφο»* και το *«Ελληνόπουλο»*, το 1828. Ακόμη θα επισκεφθεί σε προχωρημένη ηλικία την Ελλάδα το 1866, όντας συγκλονισμένος από τη θυσία του Αρκαδίου στην Κρήτη.

Ιδιαίτερη θέση στην αμερικανική παιδεία καταλαμβάνει η θυσία διαφόρων προσωπικοτήτων του απελευθερωτικού αγώνα. Το ποίημα *«Μάρκος Μπότσαρης»* του Αμερικανού φιλέλληνα ποιητή Fitz-Greene Halleck (1790-1867), του αποκληθέντος και «Αμερικανού Μπάιρον», που δημοσιεύτηκε τον Ιούνιο 1825, έγινε πολύ δημοφιλές στη Νέα Υόρκη:

«Μες στις φωνές, τα βογκητά, και τα χτυπήματα με το γιαταγάνι, / Με τις θανατηφόρες βολές να πέφτουν πυκνές και γρήγορες / Σαν αστραπές από το σύννεφο στο βουνό, / Και άκουσε, με φωνή σαν τρομπέτα δυνατή, / Τον Μπότσαρη να ενθαρρύνει τον στρατό του: / «Χτυπάτε! – μέχρι να σβήσει κι ο τελευταίος οπλισμένος εχθρός. / Χτυπάτε! – υπέρ βωμών και εστιών.» (Μετάφραση Δανάη Κωσταλία)

Ο James Gordon Brooks (1801-1841) ήταν επίσης δεμένος με τον φιλελληνισμό. Στην αρχή το έργο του χαρακτηριζόταν από μελαγχολική διάθεση, όμως στο δεύτερο και μεγάλο έργο του δείχνει μια διαφορετική, αισιόδοξη και ενεργητική διάθεση:

*«Ω Ελλάς! – με την παλικαριά σου την παλιά
όταν ζούσε της Σπάρτης και της Μακεδονίας η γενιά*

*πέταξε πέρα τα δεσμά, το αίσχος, την δουλεία
Ξύπνα να βρεις λευτεριά, τιμή, και νέα μεγαλεία»*

Ο Edward Coote Pinkney έγραψε το στιχούργημα *«Ille, non ego»*, ο John G. Whittier αναφέρθηκε στον Υψηλάντη στο *«Snow – Bound»*, ενώ ο Prosper Montgomery Wetmore αναλογίσθηκε τους Έλληνες στο ποίημά του *«Η Ρωσική υποχώρηση»*. Ο Ραϊζης γράφει ότι τα μισά περίπου φιλελληνικά ποιήματα δημοσιεύθηκαν ανώνυμα, με ψευδώνυμο ή με αρχικά! Πάντως τα αρχικά έδειχναν ένα είδος συστολής, που συνήθιζαν οι κυρίες και δεσποινίδες της εποχής.

Από τα ανώνυμα ποιήματα ξεχωρίζει ένα που γράφτηκε «από ένα κύριον εκ Μπέρουϊκ της Πενσυλβανίας, εν Ευρώπη το 1826», και το οποίο απευθύνεται προς τους αδιάφορους Ευρωπαίους:

*Καυχάσθε ότι με τη σπάθα εδώσατε
Στην Ευρώπη ελευθερία και ειρήνη;
Ιδού η Ελλάς, να την σώσετε σπεύσατε-
Εμπρός λοιπόν – πολεμήστε για κείνη!*

Μάριος Βύρων Ραϊζης

Στον Μάριο Βύρωνα Ραϊζη θα ανακαλύψουμε πολλά στοιχεία για τον φιλελληνισμό και την ποιητική παραγωγή των Αμερικανών στις αρχές του 19ου αιώνα. Ο Ραϊζης, ο οποίος μας πληροφορεί ότι πάνω από 100 φιλελληνικά ποιήματα γράφτηκαν από Αμερικανούς ποιητές την περίοδο 1821-1830, ως φιλόλογος εστίασε ιδιαίτερα στο πνεύμα του Ρομαντισμού και Φιλελληνισμού του 19ου αιώνα και πέραν από τους γνωστούς Άγγλους φιλέλληνες ποιητές, (κυρίως τον Βύρωνα και τον Σέλεϋ) ασχολήθηκε με τους Αμερικανούς φιλέλληνες. Το συγγραφικό και μεταφραστικό του έργο ήταν μεγάλο και πολυσχιδές, περιλαμβάνει δε μεταφράσεις του *«Υμνου εις την Ελευθερία»* και άλλων ποιημάτων του εθνικού μας ποιητή. Ο Ραϊζης ακολουθεί μια δημιουργική μέθοδο στην παραγωγή μεταφράσεων που ελάχιστα προδίδει την κατά λέξη απόδοση κειμένων και που μεταφέρει με τις ελάχιστες δυνατές απώλειες το πνεύμα του ποιητή στη «γλώσσα-στόχο» (Target language).

Το συγγραφικό και μεταφραστικό του έργο αποτελούμενο από πλήθος βιβλίων, άρθρων, μεταφράσεων αλλά και ενός μυθιστορήματος, τιμήθηκε από την Ακαδημία Αθηνών, τη Διεθνή Βυρωνική Εταιρεία, την Ελληνική Εταιρεία Μεταφραστών της Λογοτεχνίας, την εφημερίδα «*Εθνικός Κήρυκας*» της Νέας Υόρκης και το Ίδρυμα Elma Dangerfield. Το όνομά του ήταν «Μάριος Ραϊζης», αλλά σαν Έλληνας που καταξίωσε τον φιλελληνισμό πρόσθεσε και το όνομα Βύρων...

Σημειώσεις

- Κώστας Λάμπος, «Ο Αμερικανισμός και τα ανοιχτά του μέτωπα», συνέντευξη στον Αποστόλη Ζώη, www.eleftheria.gr
- The Norton Anthology of American Literature, Benjamin Franklin «Remarks Concerning the Savages of North America», vol 1, p. 281
- Κυριάκου Σιμόπουλου, «Οι πρώτοι Αμερικανοί στην Ελλάδα», από τους «Ξένους ταξιδιώτες στην Ελλάδα», τόμος Γ1, σ. 313
- Μάριος Βύρων Ραϊζης, «Αγγλόφωνη φιλολογία – συγκριτικές μελέτες», Κέδρος, Αθήνα 1981
- Μάριος Βύρων Ραϊζης, «Greek Poetry Translations», Efstathiades Group, Αθήνα 1983
- «Η Επανάσταση του 1821 μέσα από τα μάτια του «Αμερικανού Μπάυρον», του Δρ. Ιωάννη Χρ. Ιακωβίδη, ιστότοπος Ολυμπία
- «Η Σφαγή της Χίου στην ποίηση των Αμερικανών», Αλέξανδρος Παπαδόπουλος, www.alithia.gr

Δημοσιεύθηκε στο φύλλο 532 – 20/02/2021

Κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Α/συνέχεια

Εκδόσεις Α/συνεχεια, Ημερολόγιο 2021

«Μεθύστε με τ' αθάνατο κρασί του Εικοσιένα!»

128 σελίδες, σκίτσο εξωφύλλου του Στάθη

Για παραγγελίες: τηλ. 210 38 45 870

www.asynechia.gr / info@asynechia.gr

Προμηθευτείτε το ebook του *Δρόμου* για το 1821

Κυκλοφορεί
το ebook του *Δρόμου*
για το 1821.

Πρόκειται για μια συλλογή
σχετικών κειμένων που
δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα
Δρόμος της Αριστεράς όλο το
προηγούμενο διάστημα.

Μια συμβολή του *Δρόμου*
στην συζήτηση
για τα 200 χρόνια από την
Επανάσταση του 1821.

Ματίες στην ιστορία του
Ελληνισμού, κόντρα στο
ξαναγράψιμο της ιστορίας που
επιχειρούν διάφοροι κύκλοι,
με το βλέμμα στραμμένο στο
μέλλον του λαού μας.

Αναζητείστε το ebook που διανέμεται δωρεάν από την ιστοσελίδα του *Δρόμου*
(www.edromos.gr).

Ενισχύστε τον *δρόμο* με έναν από τους παρακάτω τρόπους

- 1) Με **κατάθεση** σε έναν από τους παρακάτω λογαριασμούς

Τράπεζα Πειραιώς: 5029046675386

(IBAN: GR51 0172 0290 0050 2904 6675 386, BIC: PIRBGRAA)

Εθνική Τράπεζα: 163/944259-67

(IBAN: GR50 0110 1630 0000 1639 4425 967, BIC: ETHNGRAA)

Alpha Bank: 1400 0210 1109 756

(IBAN: GR05 0140 1400 1400 0210 1109 756)

- 2) Γίνετε **συνδρομητής** του *δρόμου* ακολουθώντας τον αντίστοιχο σύνδεσμο
στην ιστοσελίδα www.edromos.gr

